

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки та управління
ФАКУЛЬТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ

*Видається з 2009 р.
Виходить 2 рази на рік*

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК

ВИПУСК 2 (11). Частина 2
Економічні науки

Миколаїв
2015

Рекомендовано до друку вченою радою факультету менеджменту МНАУ. Протокол № 11 від 25.06.2015 р.

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: д.т.н., проф., чл. - кор. НААН України
В.С. ШЕБАНІН

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

д.е.н., професор Шебаніна О.В.
д.е.н., професор Вишневська О.М.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Економічні науки:

д.е.н., професор Сіренко Н.М.,
к.е.н., доцент Бурковська А.В.
к.е.н., доцент Дубініна М.В.,
к.е.н., доцент Іваненко Т.Я.,
к.е.н., доцент Калюжна О.В.,
к.е.н., доцент Колесник В.М.,
к.е.н., доцент Крилова І.Г.,
к.е.н., доцент Мельник І.О.

Адреса редколегії:

54020, Миколаїв, вул. Паризької комуни, 9,
Миколаївський національний аграрний університет
тел. 58-05-94   www.mnau.edu.ua

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2015

АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

І.Д. Бондаренко, студентка

Науковий керівник: к.е.н., асистент Максименко А.Г.

Миколаївський національний аграрний університет

В статті аналізуються теоретичні аспекти системи управління персоналом на підприємстві як основного фактору успішного функціонування підприємства в сучасних умовах ринкових відносин.

Ключові слова: управління, система управління, управління персоналом, інформаційне забезпечення

Постановка проблеми. Сучасні умови ринкової економіки зумовлюють потребу в розробленні принципово нових підходів до управління персоналом з усвідомленням того, що головним резервом підприємства є працівники, а за його межами – споживачі продукції, якість і конкурентоспроможність якої забезпечує персонал. Принципи, на яких базується система управління персоналом, потребують постійного оновлення та уточнення, оскільки ринкове середовище функціонування національних підприємств постійно змінюється. З метою побудови вискоєфективної системи управління персоналом необхідно дослідити суть та значення принципів формування відповідної системи в нових умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу й оцінки систем управління на підприємствах досліджуються у зарубіжній та вітчизняній фаховій літературі, зокрема у працях зарубіжних вчених І. Ансофф, Ф. Беккер, П. Друкер, Г. Кунц, М. Мескон, Ф. Хедоурі, С. Оддонел, Т. Пітерс, Г. Саймон. Серед вітчизняних науковців ці питання досліджували С.І. Бандура, Д.П. Богиня, О.А. Грішнова, В.М. Данюк, А.М. Колот, І.Д. Крижко, О.В. Крушельницька, Н.Д. Лук'янченко, В.М. Нижник, І.Л. Петрова, М.В. Семикіна, О.М., Г.В. Щекін, Е. Грошва, М.Карпуніна, А. Мельник, М. Мельник, Я. Рельяна, які в своїх наукових роботах розглядали теоретико-прикладні аспекти управління персоналом на підприємстві.

Постановка завдання. Метою статті є визначення принципів та методів побудови системи управління персоналом на підприємстві, визначення її місця в системі управління підприємством, а також ролі кадрового забезпечення в системі управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перехід до ринкової економіки вимагає від підприємств підвищення ефективності виробничих процесів,

конкурентоспроможності продукції та послуг на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання і управління виробництвом, активізації підприємництва, ініціативи і т. д.

Важлива роль у реалізації цієї задачі приділяється аналізу системи управління організацією. З його допомогою виявляються сильні і слабкі сторони, виробляються стратегія і тактика розвитку підприємства, обґрунтовуються плани й управлінські рішення, здійснюється контроль за їх виконанням, виявляються резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюються результати діяльності підприємства його підрозділів і працівників.

Зростаюча відповідальність керівників за результати своєї діяльності та спрямованість бізнесу на постійне підвищення ефективності господарювання при умові вільного визначення організаційних форм та структур управління дозволяють керівництву господарюючих суб'єктів обирати найбільш економічні й результативні структури, гнучкі процеси та методи управління.

За цих обставин самостійним об'єктом аналізу стає управлінська діяльність в усіх її проявах, у тому числі функції та структура апарату управління, процеси управління, основні елементи системи управління. Результати аналізу ефективності системи управління стають підставою для удосконалення організації та забезпечення економічності управлінського апарату, втілюються у рекомендації щодо підвищення дієвості впливу керуючої підсистеми на керовану.

На сьогоднішній час управління персоналом є вирішальним фактором для виживання та успіху організації. Тому все більше уваги приділяється тому, як керівники підприємства управляють своїм персоналом.

Зростаючу роль в управлінні персоналом підприємства відіграє формування стабільних колективів, зниження плинності кадрів і зміцнення трудової дисципліни, забезпечення підприємства необхідною кількістю керівних кадрів, спеціалістів, робітників і допоміжного персоналу, певних професій, спеціальностей і кваліфікації відповідно до визначених потреб.

Системний підхід до формування управління всіх рівнів ієрархії дає можливість комплексно підійти до вирішення даної проблеми. З погляду системного підходу, проектування системи управління підприємством повинне включати всі функціональні та цільові підсистеми, підсистеми забезпечення управління, всі їх складові елементи: функції, оргструктуру, технології управління, кадри, інформацію, управлінські рішення і т.д. При цьому повинні враховуватись взаємозв'язки компонентів цілісної системи між собою та із зовнішнім середовищем. Таким чином, система управління персоналом є

підсистемою системи управління підприємством, інтегрованою в неї та спрямованою на вирішення загальних цілей організації.

Головною метою системи управління персоналом є кадрове забезпечення підприємства, ефективне використання кадрів, а також їх професійний й соціальний розвиток.

Ефективне управління персоналом увійшло в число практичних задач, факторів економічного успіху. Воно покликане забезпечити сприятливе середовище, у якому реалізується трудовий потенціал, розвиваються особисті здібності, люди одержують задоволення від виконаної роботи і суспільне визнання своїх досягнень.

В умовах глобалізації бізнесу та високоефективних механізмів розповсюдження інформації про способи конкуренції фірм між собою, саме робоча сила стає найважливішим джерелом, яке постійно поповнюється, конкурентної переваги на ринку [1].

Останнім часом ведеться інтенсивний пошук шляхів формування оптимальної системи управління персоналом, котра б відповідала трьом основним вимогам: висока ефективність, регулярне оновлення та гнучкість.

П. Друкер вважає, що саме у сфері управління персоналом традиційні базові уявлення істотно суперечать реальності та є непродуктивними [3, с. 196]. На думку цього автора, існує єдиний правильний принцип управління персоналом – використання диференційованих підходів і стилів управління для різних груп працівників і навіть окремих працівників у різних ситуаціях.

О.В. Крушельницька зазначає, що управління персоналом ґрунтується на таких принципах [6,с.17]: науковість, демократичний централізм, планомірність, єдність розпоряджень; поєднання одноосібного і колективного підходів, централізації та децентралізації, лінійного, функціонального і цільового управління; контроль за виконанням рішень.

Г. В. Щекін вважає, що ключовим принципом управління персоналом є принцип підбору та розміщення кадрів за їхніми діловими та персональними якостями, що передбачає [2]: спадкоємність кадрів на основі систематичного підбору енергійних, творчих працівників; забезпечення умов для постійного підвищення професійної кваліфікації; чітке визначення прав, обов'язків та відповідальності кожного працівника; комбінування досвідчених працівників з молодими кадрами; комбінування довіри до кадрів з перевіркою виконання.

Розробка й впровадження системи управління персоналом на підприємстві припускає існування сформульованої місії підприємства, на підставі якої зафіксовані

його цілі й цінності. Також необхідний єдиний корпоративний стандарт робочої поведінки персоналу (кодекс корпоративної поведінки), завдяки якому будуть досягатися поставлені цілі з одночасним прямуванням цінностям [4], або, іншими словами, необхідна філософія управління кадрами, яка інтегрована у філософію підприємства. Під філософією підприємства слід розуміти сукупність внутрішньо організаційних принципів, моральних та адміністративних норм та правил взаємовідносин персоналу, систему цінностей та переконань, яку сприймають весь персонал, та яка підпорядкована глобальній меті підприємства [5].

Для свого функціонування система управління персоналом підприємства потребує організаційного забезпечення, інформаційного та технічного забезпечення, нормативно-методичного та правового забезпечення.

Під організаційним забезпеченням розуміють сукупність взаємопов'язаних підрозділів системи управління персоналом й посадових осіб.

Під інформаційним забезпеченням системи управління персоналом розуміють сукупність реалізованих рішень по обсягу, розміщенню та формам організації інформації, що циркулює в системі управління при її функціонуванні [5]. Інформаційне забезпечення, в свою чергу, включає оперативну інформацію, нормативно-довідкову інформацію, класифікатори техніко-економічної інформації та системи документації (уніфіковані та спеціальні). При проектуванні та розробці інформаційного забезпечення системи управління важливим є установлення складу й структури інформації, необхідної для прийнятої технології управління.

Під технічним забезпеченням системи управління персоналом підприємства розуміють комплекс технічних засобів – сукупність взаємопов'язаних єдиним керуванням та (або) автономних технічних засобів збору, реєстрації, накопичення, передачі, обробки, виводу й подання інформації, а також засобів організаційної техніки [5].

Під нормативно-методичним забезпеченням системи управління персоналом розуміють сукупність документів організаційного, організаційно-методичного, організаційно-розпорядницького, технічного, нормативно-технічного, техніко-економічного й економічного характеру, а також нормативно-довідкові матеріали, що встановлюють норми, правила, вимоги, характеристики, методи та інші дані, які використовуються при рішенні задач організації праці та управління персоналом та які затверджені в певному порядку компетентним відповідним органом або керівництвом підприємства [5]. Нормативно-методичне забезпечення створює умови для ефективного

процесу підготовки, прийняття й реалізації рішень щодо питань управління персоналом.

Правове забезпечення системи управління персоналом складається з використання засобів та форм юридичного впливу на органи та об'єкти управління персоналом з метою досягнення ефективної діяльності підприємства [5].

Як відомо, до працівників системи управління підприємства в сучасних умовах ставляться високі вимоги, оскільки від якості й оперативності їх праці значною мірою залежать результати діяльності організації. У той же час їм суттєво більше уваги необхідно приділяти оцінці ефективності й обґрунтованості управлінських рішень, прийнятих на конкретному рівні працівником конкретного відділу чи підрозділу. За цих умов вважаємо, що проблеми більш повного володіння працівників апарату управління аналітичними навичками та ширшого застосування аналізу в управлінській діяльності набувають виключної актуальності.

Аналіз системи управління є комплексним і цілеспрямованим дослідженням стану і тенденцій розвитку основних елементів системи управління (підсистем і методів управління, організації управлінської праці, інформації, управлінської техніки), форм і порядку їх взаємодії в процесі розробки, прийняття та реалізації управлінських рішень у рамках певних об'єктів при їх взаємодії з аналогічними і системами вищого порядку.

Особливістю аналізу системи управління є виділення як самостійного об'єкта управління співвідношення і відповідності окремих елементів системи управління, зокрема:

- керованої і керуючої підсистем;
- економічного механізму й організації управління;
- організаційно-виробничої і організаційно-управлінської системи;
- елементів підсистеми забезпечення (інформаційного, кадрового, технічного тощо);
- систему управління різних рівнів.

Успіх управління персоналом визначається двома основними чинниками: здатністю підприємства чітко визначити, яка поведінка працівників потрібна для досягнення його стратегії, і можливістю застосовувати ефективні управлінські важелі для спрямування працівників на бажану поведінку. Обидва завдання однаково важливі й складні, особливо в умовах ринкової трансформації економіки.

Найважливішими особливостями сучасного процесу вдосконалення управління персоналом є:

- розширення повноважень виконавців на місцях і зміна форми контролю;
- спільне прийняття господарських рішень і створення атмосфери довіри на підприємстві;
- розвиток механізмів планування кар'єри для ключових працівників;
- комплексне бачення проблем і цілісний підхід до людських ресурсів у взаємозв'язку зі стратегічними установками підприємства;
- створення корпоративної культури інноваційного типу.

Висновки. У сучасних умовах теорії управління організацією відбувається істотна зміна загальної парадигми управління. Сьогодні персонал розглядається як основний ресурс організації, що в значній мірі визначає успіх всієї її діяльності, яким треба досконало управляти, створювати оптимальні умови для його розвитку, вкладати необхідні засоби.

На жаль, на багатьох підприємствах України побудова якісної системи управління персоналом за багатьма причинами залишається досить складною проблемою, що в кінцевому варіанті призводить до банкрутства цих підприємств, тому питання побудови ефективної системи управління персоналом залишається відкритим й потребує подальшої розробки й удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Оценка персонала. Как управлять человеческим капиталом, чтобы реализовать стратегию / Марк А. Хьюзлид, Брайан Е. Беккер, Ричард У. Битти: пер. с англ. — М. : Вильямс, 2007. — 432 с.
2. Погорелова Т.О. Система управління персоналом як основний елемент системи управління підприємством / Т.О. Погорелова, Ю.І. Ігнат'єва // Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. — Х. : НТУ „ХПІ”. — 2013. — № 21 (994). — С. 127-134.
3. Друкер П. Менеджмент в ХХІ веке [учебное пособие] / П. Друкер; пер. с англ. — М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. — 272 с.
4. Кацай М. Разрабатываем систему управления персоналом / М. Кацай // Управление персоналом. — 2004. — №21. — С. 40-43.
5. Кибанов А.Я. Управление персоналом организации – 2-е изд., доп. и перераб. / А.Я. Кибанов. — М. : ИНФРА-М, 2002. — 638 с.
6. Крушельницька О. В. Управління персоналом [навчальний посібник] / О. В. Крушельницька. — К. : Кондор, 2003. — 296 с.

**СУЧАСНИСНИЙ СТАН ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ**

Е.В. Гатала, студент

Науковий керівник: к.е.н., асистент Максименко А.Г.

Миколаївський національний аграрний університет

В даній статті проаналізовано стан трудових ресурсів Миколаївського району, охарактеризовано демографічні, міграційні та інші особливості їх формування, розподіл по галузям економіки. Досліджено один із об'єктів управління — ринок праці та стан працевлаштування на сільськогосподарських підприємствах Миколаївської області.

Ключові слова: трудові ресурси, аграрний сектор, демографічний стан, зайнятість, безробіття, управління, система управління, ефективність, мотивація праці.

Постановка проблеми. Теоретичні і практичні дослідження в галузі управління трудовими ресурсами свідчать про визначальне значення людської праці в досягненні поставлених цілей кожного підприємства. Без якісних трудових ресурсів, як виробничих, так і управлінських, ефективною та зацікавленою їх роботи неможливо реалізувати нові ідеї та технології, вижити в конкурентній боротьбі. Людський фактор — головний вітчизняний ресурс. Проте процес впровадження системи управління трудовими ресурсами на підприємствах досить складний, не завжди і не скрізь забезпечує очікуваний ефект.

Аналіз функціонування аграрного комплексу Миколаївської області свідчить про стабільну тенденцію зниження кількості і «старіння» сільського населення та працюючих в аграрному секторі економіки. На сільськогосподарських підприємствах спостерігається зниження виробництва всіх видів продукції і погіршення їх фінансового стану. Обумовлено це не тільки загальною економічною ситуацією в країні та специфікою переходу до ринкової економіки, а й відсутністю необхідної мотивації працівників у їх ефективній праці в суспільному виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам теорії, методології і практики управління персоналом присвятили велику кількість наукових праць закордонні і вітчизняні економісти: О. Амоша, Дж. Блэк, А. Браверман, С. Дзюба, П. Журавльов, Дж. Іванцевич, В. Колпаков, А. Лобанов, В. Пагрушев, Ф. Поклонський, М. Рак, Д. Синк, Г. Скударь, А. Томпсон, С. Шекшня та ін. Однак внаслідок складності й багатоаспектності даної проблеми в сучасних умовах існують питання, що не цілком розроблені.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану трудових ресурсів Миколаївського району Миколаївської області та дослідження методики удосконалення системи їх управління, що забезпечує зацікавленість працівників у продуктивній праці та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах ринкових відносин функціонують підприємства різних форм власності.

В аграрному секторі Миколаївського району використовується 88841 га ріллі, на яких ведуть товарне виробництво сільськогосподарської продукції підприємства різних організаційно-правових форм господарювання (табл. 1).

Таблиця 1 Сільськогосподарські підприємства Миколаївського району за організаційно-правовою формою господарювання станом на 01.01.2014 р.

Форма власності	Кількість	Обсяг оброблюваної ріллі, га
Державні підприємства	8	8010
Товариства з обмеженою відповідальністю	19	18018
Акціонерні товариства	2	2898
Приватні підприємства	8	3379
Сільськогосподарські кооперативи	3	4729
Фермерські господарства	189	11323
Одноосібні та підсобні господарства	2260	20828

Джерело: [2]

Як видно з наведених даних в Миколаївському районі переважають одноосібні та підсобні господарства, які у структурі сільськогосподарських підприємств району складають 90,8 %.

Нові форми господарювання ставлять до працівників сільськогосподарських підприємств нові вимоги: реакція на попит, боротьба за споживача, вміння пристосовуватися до динаміки зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, позитивне сприйняття організаційних змін, постійне підвищення кваліфікації. У виконанні цих вимог працівники всіх рівнів повинні бути зацікавлені у високоякісному і продуктивній праці, що можливо при науково обґрунтованій системі управління трудовими ресурсами [4]. Проте досягти цього можна за умови розширено відтворення трудових ресурсів, чого ми останнім часом не спостерігаємо. Чисельність населення Миколаївського району представлена в табл. 2.

В демографічному плані на селі за останні десятиліття сталася кризова ситуація «постаріння» та зменшення сільського населення, обумовлені природними та соціально-економічними факторами. Так, у віковій структурі селян Миколаївської області 31,3 % займають особи 60 років і старше, 18,9 — молодше працездатного віку, 49,8 % — працездатного віку.

Таблиця 2 Динаміка численності наявного населення Миколаївського району

Показники	Роки				
	2009	2010	2011	2012	2013
Чисельність наявного населення, тис. чол.	31,6	31,4	31,4	31,2	30,9
Кількість народжених, осіб	427	432	435	420	465
Кількість померлих, осіб	636	580	604	603	542
Природний приріст (скорочення) населення, осіб	-209	-148	-169	-183	-77
Міграційний приріст (скорочення) населення, тис. осіб	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0

Джерело: [2]

Як витікає з наведених даних (табл. 2) чисельність населення Миколаївського району набула стійкої тенденції до скорочення. Так, показник 2013 року склав тільки 30,9 тис. осіб, що на 13,2% менше за показник 2001 р. і на 0,96% менше за дані 2012 р. Загалом за останні п'ять років смертність в районі перевищує народжуваність, що є фактором природного скорочення населення.

Аналіз зайнятості трудових ресурсів Миколаївського району по галузям економіки (рис. 1) показав, що в усіх сферах економічної діяльності станом на 01.01.2014 року зайнято 5,3 тис. чол.

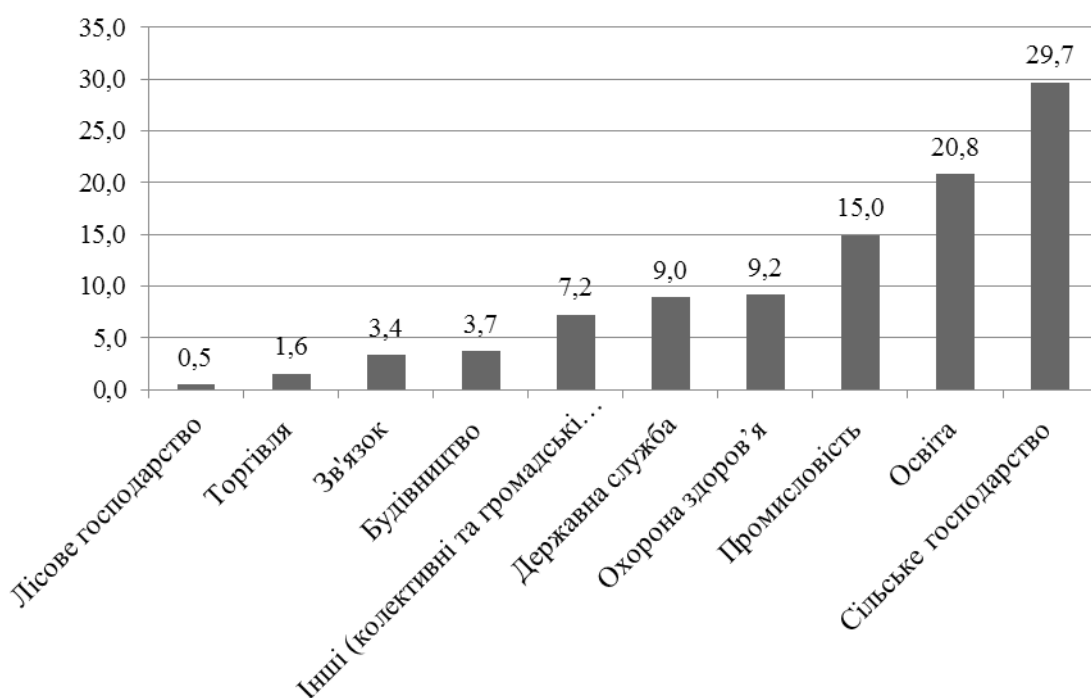

Рисунок 1 — Розподіл робочої сили по галузях економіки Миколаївського району, 2014 р.

Джерело: [3]

Найбільша кількість працівників залучена до виробництва сільськогосподарської продукції (1587 ос.), найменше зайнято у торгівлі (83 ос.) і лісовому господарстві (25 ос.) [3].

Управління трудовими ресурсами приводиться в дію через механізм системи, що полягає в сукупності конкретних правових, адміністративних, економічних, соціально-психологічних важелів впливу, які застосовуються для управління трудовими ресурсами, за допомогою яких регламентується і спрямовується їх діяльність в загальному процесі виробництва на всіх етапах. Соціально-економічні відносини в державі обумовлюють зміст та особливості системи управління трудовими ресурсами, їх зміни вносять певні корективи до об'єктів та суб'єктів управління, ті в свою чергу впливають на зміни в механізмі управління. В умовах ринкових відносин одним із об'єктів управління стає ринок праці та всі його складові, що обумовлює розширення функцій і суб'єктів управління трудовими ресурсами, впливає на зміни в механізмі управління. Так, на рівні працевлаштування протягом 2014 року в Миколаївській області було зареєстровано 23352 безробітних особи сільської місцевості, з них працевлаштовано — 8312 осіб [1].

Для забезпечення відповідності професійного рівня шукачів роботи потребам ринку праці та конкретним вимогам роботодавців в навчальних закладах усіх типів безробітні жителі в сільській місцевості проходили підготовку, перепідготовку та підвищували кваліфікацію.

З метою забезпечення тимчасової зайнятості безробітні особи сільської місцевості залучалися до участі у громадських роботах та інших роботах тимчасового характеру.

Соціально-орієнтована економіка ринкового типу, як прояв змішаної економіки, вимагає і відповідної системи управління, тому управління трудовими ресурсами передбачає нині і державний, і ринковий механізми регулювання. Результативність механізму управління визначається наявністю повної, достовірної та доречної інформації про стан об'єкту управління [5].

Пропозиції, щодо забезпечення дієвої мотивації праці, засновані на практичному досвіді сільськогосподарських підприємств Миколаївського району, наступні [5]:

- керівники повинні, по можливості, знати про життя, діяльність, погляди, потреби членів підкомплексу;
- система стимулювання повинна бути різноманітною, щоб забезпечити диференційовану дію на людей;
- щоб мати максимум інформації про співробітників, потрібно використовувати інформаційно-пошукові системи на базі сучасних ЕОМ;

- системи мотивацій повинні включати різноманітні методи впливу на людей, щоб забезпечити їх індивідуальність відповідно особливостям окремо взятої людини;
- постійно шукати нові дієві методи стимулювання, які найбільше відповідають мотивам і потребам людей;
- можливі ситуації, коли підвищення функціонування системи мотивації досягається не за рахунок посилення зовнішнього впливу, а за рахунок незначного послаблення;
- створення складних і ефективних систем мотивацій можливе лише поступово, шляхом перевірки на практиці і закріплення простих форм стимулювання.

Висновки. Таким чином, управління трудовими ресурсами як процес — це цілеспрямований вплив на формування, розподіл і використання трудових ресурсів з метою їх ефективного функціонування. Як система управління трудовими ресурсами є сукупністю завдань, функцій, об'єкту, суб'єкту і механізму впорядкування та удосконалення формування, розподілу і використання трудових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Департамент соціального захисту населення Миколаївської облдержадміністрації : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://sotszahist.mk.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1465&Itemid=24
2. Головне управління статистики у Миколаївській області : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>
3. Інвестиційний паспорт Миколаївського району. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://invest.mk-oda.gov.ua/>
4. [Могильний О. М.](#) Аграрний ринок праці: функціональні особливості та їх соціально-економічні наслідки для населення / О. М. Могильний // [Економіка АПК](#). — 2013. — № 12. — С. 5 – 12.
5. Ніколаєнко В. О. Стимулювання персоналу як складова стратегічного розвитку підприємства / В. О. Ніколаєнко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. — 2014. — №1. — С. 37 – 40.
6. Олійник О.В. Економічний механізм розширеного відтворення в сільському господарстві : Монографія / О.В.Олійник. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 288 с.

УДК 331.101.3:331.108

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

О.О.Гриник, студентка

Науковий керівник: к.е.н. Максименко А.Г.
Миколаївський національний аграрний університет

Дана стаття розкриває доцільність перегляду вітчизняними управлінцями поглядів на побудову системи управління персоналом, визначення її ефективності та використання сучасних інструментів визначення й утримання конкурентних переваг персоналу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: персонал, конкурентоспроможність, система управління персоналом, ефективність, ланцюжок цінностей управління персоналом підприємства.

Постановка проблеми. Загострення ринкової конкуренції і глобалізація економіки, інтеграція України у світову економічну систему, вимагає від вітчизняних суб'єктів господарювання визначати стійки конкурентні переваги і здійснювати виробничу діяльність більш ефективно ніж конкуренти. Кожне підприємство, яке прагне вижити в умовах жорсткої конкуренції, повинно постійно шукати шляхи удосконалення своєї діяльності. У такій ситуації слід приділяти увагу раціональному використанню всіх видів наявних ресурсів. Одним з найважливіших ресурсів є персонал організації, зі своїми навичками, вміннями, кваліфікацією та ідеями. Постійний розвиток персоналу, пошук нових підходів до управління ним є необхідними атрибутами успішного функціонування організації.

В підтвердження цього припущення виступають результати анкетування, яке було проведене компанією Kalchas Group серед виконавчих директорів 100 провідних компаній США та Великої Британії. Вони визначили, що серед десяти найбільш важливих питань управління організацією в сучасних умовах господарювання перше місце посідає управління персоналом [1].

В зв'язку з вищевикладеним, виникає глибокий інтерес вітчизняної науки й практики управління до світового досвіду активізації людського фактора для досягнення ефективності та конкурентоспроможності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню питань управління персоналом, присвячені праці таких українських економістів як Д.П. Богиня, В.М. Геець, В.М. Гриньова, А.М. Колот, Л.І. Михайлова, В.М.Петюх, О.Ю.Славгородська та ін. У своїх роботах автори досліджують сутність і зміст поняття управління персоналом, відображають особливості управління вітчизняних підприємств, визначають фактори що найбільшим чином впливають на формування системи управління персоналом вітчизняних підприємств. Не дивлячись на широке коло досліджених питань ще більше - залишається недослідженим.

Актуальність проблеми, недостатня наукова розробка окремих її аспектів і практична значимість визначили вибір мети даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є нарис сучасної системи управління персоналом підприємства та розгляд впровадження інструментів ціннісно-орієнтованого управління підприємством з метою підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в сучасних умовах господарювання.

Викладення основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах господарювання, власники компаній та управлінці вищої ланки, вважають що саме трудові ресурси є найбільш коштовним капіталом, яким володіє підприємство. Підтвердженням цьому є той факт, що у передових корпораціях Японії, що мають зараз найкраще управління персоналом, перше місце в системі цілей менеджменту відводиться розвитку людських ресурсів (так відповіли 85,3% з 1 200 опитаних менеджерів), потім у міру спадання – розвитку ринків збуту (72,8%), створенню нових продуктів і послуг (63,8%), зміцненню фінансової структури (59%), опорі на нові продукти (45%), новим технологіям, інтенсифікації НДДКР (43,1%), стабілізації трудових відносин (36,2%), підтримці дружніх компаній (32,9%), спрощенню організаційної структури (29,7%), просуванню на зовнішні ринки (19,4%) [2].

В Україні, поки що, управлінню персоналом значна увага приділяється тільки на теоретичному рівні. Управління персоналом становить комплексну, прикладну науку і сферу практичної діяльності щодо розробки і впровадження організаційно-економічних, адміністративно-управлінських, правових і особистісних факторів, способів, методів впливу на персонал підприємств для підвищення ефективності діяльності останніх.

Знання й уміння в області роботи з персоналом, як правило, відсутні й у більшості підприємців і керівників, що знижує в цілому ефективність управління. В практичній діяльності, кадрові служби слабо впроваджують наукові методи оцінки, розставляння і підготовки персоналу із використанням результатів соціологічних і психологічних досліджень. Хоча іноді бувають і інші крайнощі у вигляді активного викоистання гороскопів та філософії феншую.

Зазначимо, що методологія управління персоналом припускає розгляд сутності персоналу організації як об'єкта управління, процесу формування поведінки індивідів, що відповідає цілям і задачам організації, методів і принципів управління персоналом.

Система управління персоналом підприємства – система, у якій реалізуються функції управління персоналом. Вона включає підсистему загального і лінійного керівництва, а також ряд функціональних підсистем, що спеціалізуються на виконанні однорідних функцій.

Ефективність управління персоналом на підприємстві (рис.1.) розглядається зазвичай в двох аспектах : економічному та соціальному.

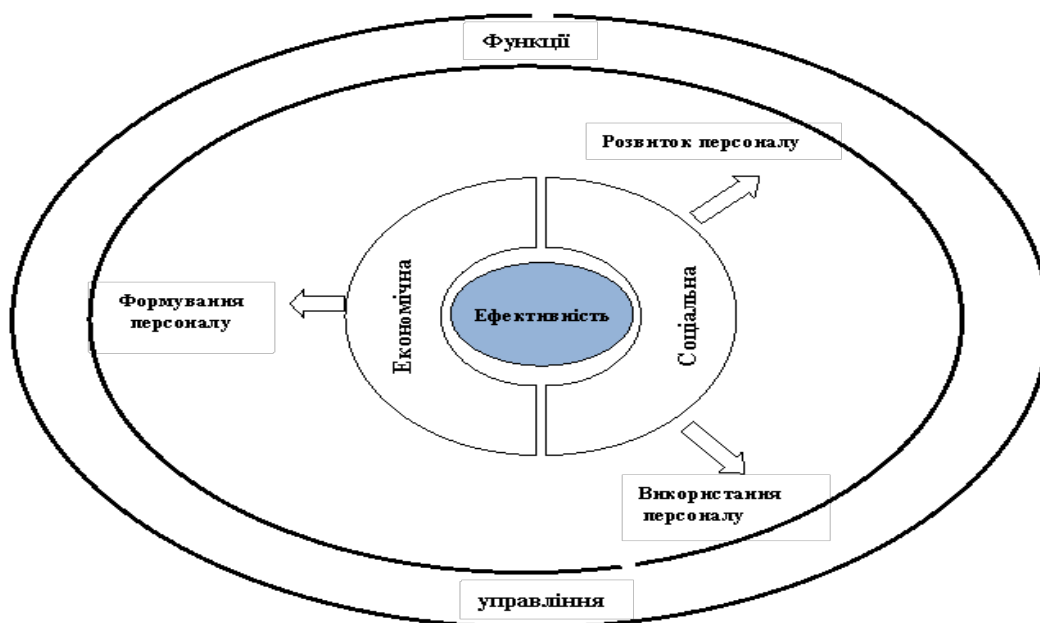

Рис. 1 – Ефективність системи управління персоналом [7]

Склад функцій по напрямках діяльності системи управління персоналом представлено в табл.1.

Таблиця 1 Склад функцій по напрямках діяльності системи управління персоналом

Формування персоналу	Розвиток персоналу	Використання персоналу
Аналіз трудового потенціалу	Навчання	Організація праці
Планування персоналу	Планування службової кар'єри	Координація трудової діяльності
		Мотивація
		Контроль
		Компенсації
Добір персоналу	Забезпечення соціальної стабільності	Адміністрування
Прийом	Соціальний розвиток	Оцінка результатів праці
Адаптація	Формування корпоративної культури	
Вивільнення	Формування іміджу організації	

Джерело [5]

Хотілося відзначити роботу В.П. Пугачова, в даному напрямі досліджень [3], науковець поділяє весь комплекс управління персоналом на двадцять дві функції, які можливо об'єднати в окремі групи: планування та облік праці, організація оплати та матеріального стимулювання праці; керівництво персоналом; підбір, підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації робітників; розробка раціональних прийомів та методів праці (методів виконання робіт); поділ усіх видів робіт між працівниками і встановлення між ними системи взаємодії, тобто визначеної кооперації праці; пристосування робочих місць для зручності і безпеки роботи; розрахунок норм праці,

що впливають з конкретних технічних рішень; створення сприятливих умов праці; організацію обслуговування робочих місць; забезпечення оптимального розпорядку роботи, управління інформацією; оцінка результатів діяльності; виховання дисципліни праці, підтримка трудової активності та творчої ініціативи; управління конфліктами; правове регулювання трудових відносин.

Зазначимо, що більшість науковців і практиків погоджуються, що головна мета управління персоналом складається в забезпеченні підприємства працівниками, що відповідають вимогам даного підприємства, їхньої професійної і соціальної адаптації.

У науковій літературі визначається що професійна адаптація має складну структуру та становить єдність професійної, соціально-психологічної, суспільно-організаційної, культурно-побутової та психофізичної адаптацій.

Результатом процесу професійної адаптації є адаптованість людини до професійної діяльності (професійна адаптованість), яка виявляється в її реальній поведінці, у якості трудової діяльності: ефективності праці; засвоєнні соціальної інформації та її практичної реалізації; зростанні всіх видів активності; задоволеності різними сторонами трудової діяльності.

У процесі адаптації можна виділити три періоди: адаптаційна напруга, стабілізація та адаптаційне стомлення. Зближення цих двох систем понять особливо чітко виявляється при вивченні професійної діяльності в екстремальних умовах [4].

Доцільним буде подати визначення соціальної адаптації. Соціальна адаптація — пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії[5].

Адаптованість людини у конкретному трудовому середовищі проявляється у її поведінці, у показниках трудової діяльності:

- ефективності праці;
- засвоєнні соціальної інформації та її практичній реалізації;
- рості усіх видів активності;
- задоволеності різними сторонами трудової діяльності.

Визначення ефективності управління персоналом може виступати могутнім важелем росту результативності всього управлінського процесу. Для цього необхідно знати, як воно повинно здійснюватися, у якому співвідношенні знаходиться з іншими етапами управлінського циклу.

Сьогодні, немає єдиного підходу до виміру ефективності управління персоналом. Складність полягає в тому, що процес трудової діяльності персоналу і управління в тому числі, тісно пов'язані з виробничим процесом і його кінцевими результатами, соціальною діяльністю суспільства, економічним розвитком організації.

Для визначення ефективності управління персоналом необхідний комплексний підхід з позицій важливості кінцевих результатів діяльності, продуктивності і якості праці та організації роботи персоналу як соціальної системи [6]. Але, на нашу думку, не можна визначити ефективність управління персоналом тільки за допомогою зіставлення тих або інших кількісних економічних показників.

Завданням ефективного управління є організація роботи персоналу підприємства таким чином, щоб конкурентні переваги персоналу відносно його якості і потенціалу органічно вписувалося в синергетичну єдність загальної діяльності всіх аспектів організації, тому використання інструментарію ціннісно-орієнтованого управління є своєчасним.

Нагадаємо, що ідея ціннісно-орієнтованого управління полягає у визначенні всіх можливих шляхів створення цінності підприємства в обраній сфері діяльності і прийнятті рішень щодо вибору кожного з них, виходячи з наявних і таких, що можуть бути сформовані, комплексів «ресурси – здатності – компетенції».

Впровадження положень ціннісно-орієнтованого підходу на підприємстві спрямовано на оптимізацію кадрової політики і забезпечення на цій основі конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі і передбачає формування комплексу організаційних передумов, що мають сприяти поступовим позитивним змінам в його діяльності. Результатом таких якісних перетворень має стати безперервне удосконалення та підвищення ефективності функціонування підприємства,

Ефективне управління, на думку А.А. Томпсона й А.Дж. Стрікланда, дає можливість, створивши головні переваги підприємства, перетворити їх на конкурентну перевагу. Ланцюжок цінностей, є найважливішим інструментом стратегічного аналізу витрат [7]. Дану концепцію, науковець О. Ю.Славгородська [8], екстраполювала на стратегічний аналіз витрат, що плануються на функціонування різних підсистем персоналу (рис.2).

На нашу думку дана пропозиція носить стратегічно важливий характер з практичної точки зору. Використання даної концепції ланцюжка цінностей дозволяє виявити ті види діяльності, що є визначальними для досягнення й утримання конкурентних переваг персоналу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства та провести порівняльну оцінку можливих витрат підприємства на

підвищення якісного та кількісного кадрового складу підприємства із ефективністю його використання.

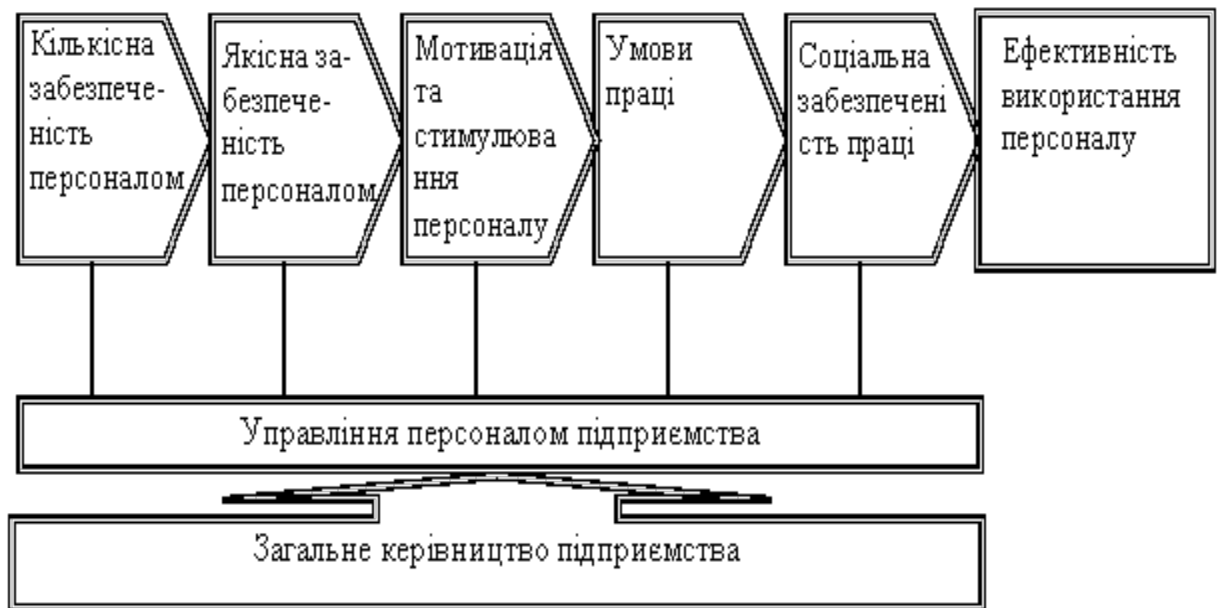

Рисунок 2 – Ланцюжок цінностей управління персоналом підприємства [8]

Перехід від конкуренції продуктів і технологій до конкуренції цінностей і вражень зробив людський чинник найзначнішим ресурсом. Конкурентна перевага, пов'язана з володінням цінним ресурсом, дозволяє підприємству функціонувати ефективніше за рахунок розвитку унікального по відношенню до конкурентів набору ресурсів та використання його у в управлінні економічним зростанням.

Висновки. Сьогодні в Україні створення системи і зміна методів управління пов'язані з безперервним науковим пошуком оптимального розв'язання складних економічних та соціально-політичних проблем. У сучасному суспільстві загальний рівень розвитку й доступності досягнень техніки і технології настільки високий, що тільки за їхній рахунок виграти в конкурентній боротьбі на ринку неможливо. Необхідним є використання більш могутнього, перспективного й ефективного ресурсу, яким може бути тільки людина з її творчим і фізичним потенціалом, здатністю до саморозвитку.

Автори приєднується до думки Славгородська О. Ю., що використання інструментів цінісно-орієнтованого управління дозволить підвищити ефективність управління системою управління персоналу. Дозволить відслідковувати в динаміці потреби системи управління персоналом конкретного підприємства в залежності від змін зовнішнього середовища, перерозподіляти видатки на функціонування різних підсистем персоналу найефективнішим шляхом, що в свою чергу дозволить підприємству бути більш гнучким, мати високі конкурентні переваги і виводити підприємство на якісно новий рівень управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ефремов В.С. Стратегическое планирование в бизнес-системах / В.С. Ефремов. — М. : Издательство «Финпресс», 2001. — 240 с.
2. Барышников Ю. Н. Модели управления персоналом: зарубежный опыт и возможность его использования в России: Материалы к лекции / Ю.Н. Барышников — М. : Изд. РАГС, 2008. — 48 с.
3. Пугачев В.П. Руководство персоналом организации: Учебник / В.П. Пугачев. — М. : Аспект Пресс, 2008. — 279 с.
4. Москаленко А.П. Професійна адаптація працівників ОВС: Методичні рекомендації / За заг. ред. проф. Соболева В.О. — Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. — 70 с.
5. Тюпля Л.Т. Соціальна робота / Л.Т Тюпля [Електронний ресурс] — Режим доступа : <http://books.br.com.ua/themes/331/367>.
6. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна [Текст] / під. заг. ред. А.П. Гальчинського, С.В. Льовочкіна, В.П. Семиноженка. — Національний інститут стратегічних досліджень. — Київ, 2004. — 261 с.
7. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ. Под ред. Л.Г. Зайцева, М.И.Соколовой. — М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 2006. — 576с.
8. Славгородська О. Ю. Формування стратегії управління персоналом підприємства . Дис. канд. економ. наук : 08.06.01 / О. Ю. Славгородська — Харків. : Харківський національний економічний університет, 2006. — 203 с.

ЗНАЧЕННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

О. М. Данілов, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кравчук Л. С.

Миколаївський національний аграрний університет

В статті проаналізовано тенденції розвитку малого підприємництва, виявлено причини, які гальмують розвиток малого агробізнесу України та окреслено перспективні шляхи подолання наслідків економічної нестабільності. Проведений аналіз дав змогу стверджувати, що для подолання кризових явищ в аграрному секторі економіки України необхідно здійснити негайні структурні перетворення для формування життєздатного конкурентоспроможного сільського господарства.

Ключові слова: підприємництво, агробізнес, аграрний сектор, малий бізнес, підприємницьке середовище.

Постановка проблеми. З переходом аграрного сектора України до господарювання в ринкових умовах та формування багатокладної економіки малі форми господарювання на селі набувають специфічних рис, характеризуються наявністю багатьох видів та типів приватних, і в першу чергу, одноосібних, підприємницьких структур. Малий агробізнес виконує важливу роль в українській економіці: насичує ринки сільськогосподарською продукцією та частково вирішує проблему зайнятості на селі [1]. В зв'язку з цим значно посилюється інтерес як до вивчення малого підприємництва та особливостей управління малими формами аграрного господарювання, так і до аналізу тенденцій зміни сучасного стану розвитку малого агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку малого підприємництва в сільському господарстві знайшла широке відображення в економічній літературі, зокрема в працях З.С. Варналія, Ю.Е. Губені, В.В. Зіновчука, І.В. Ляшенка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Л.В. Романової, П.Т. Саблука. Разом з тим деякі особливості становлення й розвитку сільського малого підприємництва, диверсифікації діяльності сільських жителів потребують подальшого аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних організаційних форм малих сільськогосподарських підприємств та виявлення проблемних аспектів розвитку малого агробізнесу України.

Виклад основного матеріалу дослідження. За роки реформ у сільському господарстві України сформована багатокладна економіка, виникли приватні господарства, асоціації сільськогосподарських господарств, товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю, закриті акціонерні товариства, приватно-орендні

підприємства та сільськогосподарські виробничі кооперативи, які користуються сільськими об'єктами соціальної сфери, побудованими у попередні роки колективними господарствами. Протягом останніх 10-15 років малі підприємства стали привертати до себе все пильнішу увагу аграріїв у різних країнах світу через те, що малий бізнес довів свою здатність робити суттєвий внесок у рішення проблем зайнятості населення й забезпечувати обсяги сільськогосподарського виробництва у більшості підгалузей[2].

Нині в Україні склались такі види сільськогосподарських підприємств приватні, підсобні господарства громадян (форма виробництва, яка ґрунтується на приватній власності громадян, а також на їхній особистій праці та праці членів їх сімей і є додатковим джерелом прибутків та має споживчий характер); приватні сільськогосподарські підприємства, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, діють на засадах підприємництва і самоврядування та на основі об'єднання земельних наділів та технічних засобів кількох господарств; селянські та фермерські господарства (сімейно-трудова об'єднання жителів села, робота яких пов'язана з землеробством, особистою працею, спрямованою на виробництво товарної маси продуктів харчування, продовольства й сировини і на одержання доходів); сільськогосподарські кооперативи (добровільні об'єднання фізичних і юридичних осіб на засадах членства, об'єднання пайових внесків, участі у спільній сільськогосподарській виробничій діяльності, а керівництво здійснюється виборними особами); акціонерні товариства (підприємства, капітал яких утворюється за рахунок внесків його учасників (акціонерів) шляхом придбання акцій).

Підприємницьке середовище на селі визначається сукупністю умов і факторів, які безпосередньо зумовлюють особливості та можливості становлення, функціонування і розвитку суб'єктів малого підприємництва.

Сприятливе середовище – сукупність умов і факторів, що дають змогу забезпечити соціально-економічну ефективність діяльності та сталий розвиток суб'єктів малого підприємництва на селі.

Особливості роботи малих підприємств у сільському господарстві обумовлені: сезонним характером отримання продукції при постійному попиті на продовольство протягом року; значним поглибленням галузевої, внутрішньогосподарської і регіональної спеціалізації виробництва; потребою в сучасному технологічному устаткуванні, засобах малої механізації, максимальному скороченні ручної праці; необхідністю міцних організаційно-економічних зв'язків з постачальниками ресурсів та реалізаторами продукції кінцевому споживачу.

Як писалося вище, на підприємствах малого бізнесу є неповна зайнятість працюючого персоналу протягом дня, тижня, місяця, кварталу. Це визначає порівняно невелику потребу у чисельності постійних працівників. Так, при середній чисельності працівників малого підприємства у промисловості 15 осіб частка постійних працівників в середньому складає 18%, тобто не більше 3 осіб.

Іншою специфікою малого підприємництва є залучення працівників зі сторони за договорами підяду та іншими договорами, на умовах вторинної зайнятості для виконання разових робіт технічного, технологічного, правового, консультативного характеру. Частка цієї категорії працюючих у промисловості становить в середньому 11,5%, а в агропромисловому секторі економіки - 12,7% загальної чисельності.

Оскільки робота малих форм господарювання характеризується частою зміною номенклатури випуску продукції і використанням універсального обладнання або системи машин, їм необхідні працівники широкого профілю, які суміщають знання і вміння виконувати багатофункціональне коло робіт, поєднувати основні операції з роботами по технічному обслуговуванню обладнання, енергомеханічних систем, вміння працівників апарату управління виконувати основні технологічні операції.

Вельми доцільним серед персоналу малого підприємства вважається наявність посвідчення на право водіння автомобіля, знання іноземної мови, наявність спеціальності товарознавця, експедитора тощо.

Умови ринкового господарювання гостро поставили проблему виконання договірних зобов'язань, зрив яких погрожує крупними грошовими штрафами і розривом ділових стосунків між партнерами. Погроза грошових санкцій змушує підприємців розглядати проблему стимулювання у плані заохочення виконання виробничих завдань і покарань у вигляді грошових штрафів осіб і виробничих колективів, які допустили невиконання цих завдань.

Отже, внутрішнє середовище, в поєднанні з державною підтримкою підприємства в зовнішньому оточенні виступають двома невід'ємними й найважливішими умовами ефективного аграрного господарювання.

Першочерговим завданням уряду будь-якої країни є створення сприятливого середовища для створення та розвитку нових форм малих агропідприємств. Це можливе лише за умови їх ефективної фінансово-кредитної підтримки. Через уповноважені центральні та місцеві органи державної влади та за допомогою спеціальних установ і об'єднань підприємців держава визначає, розробляє та проводить у життя фінансово-кредитну політику щодо підтримки малих підприємств, використовує прямі та непрямі форми фінансової підтримки, формує механізм регулювання ринку позикових ресурсів

та контролює додержання встановлених норм його учасниками. Форми державної підтримки наведені на рис. 1.

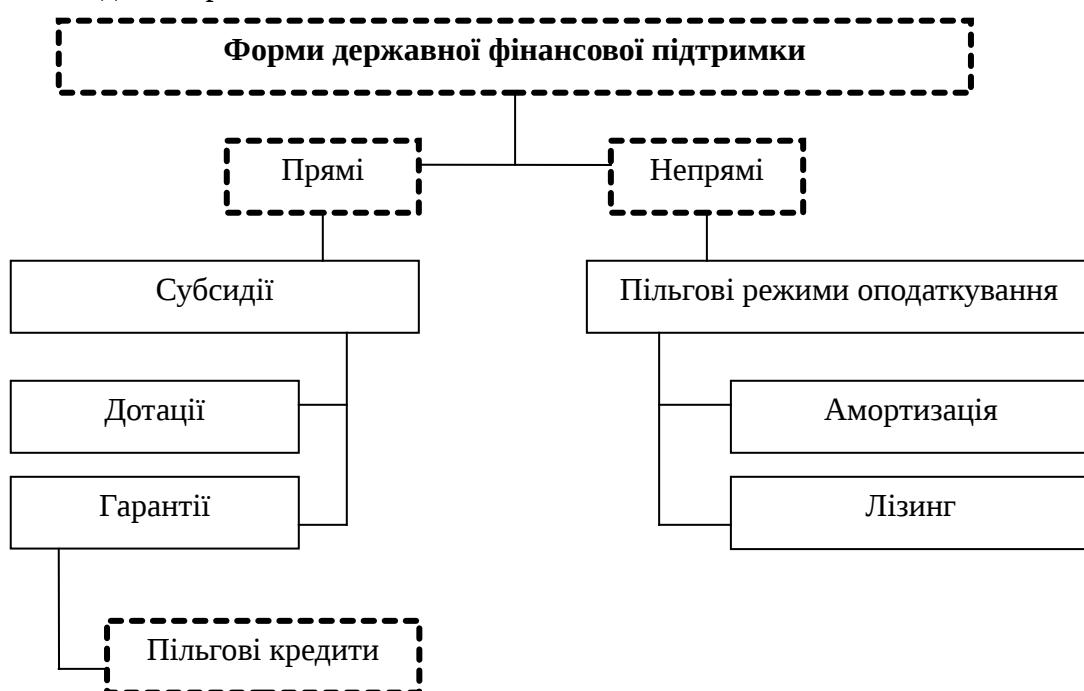

Рисунок 1 – Форми державної фінансової підтримки малих сільськогосподарських підприємств

Джерело : [1]

Надання державної підтримки для забезпечення розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку на період до 2015 року:

Таблиця 2 Державна підтримка розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку на період до 2015 року (млн.грн)

Забезпечення розвитку соціальної сфери та сільських територій	15742,7
Забезпечення розвитку аграрного ринку	49698,2
Фінансове забезпечення аграрного сектору	14011,6
Удосконалення та реформування системи управління в аграрному секторі	17519,7
Професійна освіта	18373,7
Аграрна наука	5308,3
Забезпечення розвитку дорадництва	96,3
Усього	120751

Джерело:[3]

В цілому, складна економічна ситуація на селі зумовлена невідповідністю програм реформування економіки сільського господарства і результатів їх виконання визначеним пріоритетам; незадовільним законодавчим забезпеченням та захистом прав власності селян на землю і майно, недостатнім рівнем фінансової підтримки

сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села, недостатнім стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво; недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку, тінізацією та монополізацією каналів реалізації сільськогосподарської продукції; проведенням неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового і транспортного обслуговування товарних потоків.

Висновки. Проблемою та перешкодою ефективному розвитку малих та середніх підприємств є адміністративні бар'єри, як-от: висновки, сертифікація, ліцензування, дозволи, що видаються на короткий термін, наприклад на рік, і змушують підприємство, яке не змінює свого функціонального призначення, оформлювати багато документів знову та знову отримувати дозволи. На нашу думку, розвиток в аграрному секторі слід забезпечувати шляхом здійснення чіткого розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері розвитку сільських територій; удосконалення на законодавчому рівні міжбюджетних відносин центральних та місцевих органів виконавчої влади, зокрема тих, що пов'язані з вирішенням питань фінансування проектів комплексного розвитку сільських територій. Основними умовами розвитку сільгосптоваровиробників є забезпечення впровадження соціальних стандартів та нормативів у сільській місцевості, визначення пріоритетів розвитку аграрного сектору з урахуванням зональних та регіональних особливостей; створення організаційно-правових умов для розвитку паритетних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Олійник К.А. Підприємництво в аграрному секторі // Економічні науки / Економіка сільського господарства [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/12_87093.doc.htm
2. Колотуха С., Мельник К. Пошук шляхів реформування кредитних відносин в аграрному секторі економіки / С. Колотуха, К. Мельник // Економіка АПК. — 2005. — № 11. — С. 66 –70.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» / [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/apk?nid=2976>

УДК 330.33.01(477)(045)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В АПК

А.А. Комісаров, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доц. Кравчук Л.С..

Миколаївський державний аграрний університет

Досліджено причини фінансово – економічної кризи, наведено шляхи її подолання, обґрунтовано особливу роль в цьому процесі грошово – кредитної політики. Ключові слова: фінансова криза, кредитні ризики, дефіцит платіжного балансу, нестабільність банківської системи.

Постановка завдання. Світова фінансова криза стала серйозним викликом для економік багатьох країн світу, в тому числі й для України. Хоча вона розгорталася доволі повільно, послідовно охоплюючи різні країни та ринки, в Україні її настання виявилось несподіваним, отже, господарюючі суб'єкти опинилися в непередбачуваній ситуації. Передусім, це було пов'язано зі специфічним характером розвитку самої кризи, яка у нас розпочалась, як криза ліквідності, потім переросла у валютну, а пізніше, через падіння обсягів виробництва і зростання заборгованості за кредитами, практично перетворилася на економічну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цілком серйозно експерти говорять про нечувані масштаби світової економічної кризи: в ряді випадків зниження макроекономічних показників, темпів зростання соціальних індикаторів, занепад соціальної сфери, що триває, більше, ніж під час Великої депресії. Про необхідність оздоровлення та поліпшення стану фінансово-економічної сфери наголошують зарубіжні та вітчизняні вчені. Питання фінансово-економічної кризи та шляхи виходу із неї досліджується у роботах Вахненка Т.П., Шумило І.Т., Лисенко Р.С., Міщенко В.І. Але дана тематика потребує й подальшого, ширшого дослідження.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза набула масштабного характеру. Протягом останніх років в економіці України відбувалося накопичення низки ризиків, зумовлених передусім макроекономічними чинниками, але вітчизняні суб'єкти господарювання виявилися не готовими до такого розгортання подій. Світова фінансова криза приголомшує своєю глибиною, масштабами розгортання, формами прояву, безпрецедентною динамікою. Вона охоплює і фінансову, і економічну сферу. Мета статті. Виявити причини фінансово-економічної кризи, вказати можливі вектори її розвитку та окреслити шляхи виходу із неї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи першопричини фінансової кризи, Міщенко В.І.[1] назвав три фундаментальні причини, які сприяли

розвитку кредитної кризи та її трансформуванню у фінансову. Ідеться, зокрема, про недосконалість:

- механізму ініціювання та стандартів надання кредитів;
- методик вимірювання та управління ризиком для складних структурованих продуктів і фінансових інновацій у кредитному посередництві;
- процедур контролю й нагляду за фінансовими інноваціями.

Для вітчизняних умов найсуттєвіше значення серед зазначених факторів мав перший чинник, що діяв у поєднанні з недосконалим механізмом управління кредитними ризиками. Однак найбільший вплив на вітчизняний фінансовий сектор справила валютна криза, яка, у свою чергу, була обумовлена стрімким зростанням дефіциту платіжного балансу і зменшенням припливу обсягів іноземної валюти внаслідок скорочення експорту, а потім, відповідно, і виробництва.

Негативні події на світових ринках продовжують впливати й на фінансовий сектор та економіку України. Незважаючи на значні зусилля НБУ, підтримку з боку МВФ, створення стабілізаційного фонду та цілу низку інших заходів, в Україні поки що не вдалося остаточно зупинити розвиток негативних тенденцій. Але необхідно наголосити, що у такій складній макроекономічній ситуації економічна політика запроваджувалася в цілому досить послідовно. Дієвим заходом, на думку фахівців МВФ, є введення в Україні режиму гнучкого обмінного курсу й активізація монетарної політики, що сприятиме поліпшенню умов торгівлі та допоможе економіці пристосуватися до шоків.

Розгортання світової фінансової кризи, передусім внаслідок стрімкого зниження попиту на продукцію експортоорієнтованих підприємств, відчутно вплинуло на діяльність як банківського, так і реального секторів вітчизняної економіки, що до певної міри виявилось несподіваною та непрогнозованою ситуацією. Як з'ясувалося, жодних резервів на такий випадок підприємства не мали, тому тепер головні сподівання вони покладають на державну підтримку і фінансову допомогу з боку банків. Отже, суспільство цілком обгрунтовано виявляє занепокоєність через нестабільність банківської системи та фінансового ринку, що проявляється в обмеженні рівня ліквідності окремих банків та високій волатильності обмінного курсу гривні. Усе це призводить до посилення критики дій уряду та органів монетарного регулювання, пропонування адміністративного втручання в регулювання грошового ринку, проведення певних заходів на підтримку діяльності підприємств виключно з допомогою інструментів грошово-кредитної політики.

Як показує міжнародний досвід, органи монетарної влади можуть впливати на ситуацію лише в короткостроковому періоді. За відсутності скоординованих дій і підтримки з боку інших видів економічної політики (фіскальної, промислової, торговельної, зовнішньоекономічної) будь-які заходи з боку центрального банку будуть не-ефективними і призведуть лише до зростання його витрат і нарощування інфляційних тенденцій. Крім того, слід зважити на те, що протягом останніх років в економіці України відбувалося фактичне накопичення внутрішніх дисбалансів, які досить чітко проявили себе. Вахненко Т.П.[2] констатує основні ризики, пов'язані з ними:

1. Ризики економічного зростання. Фактори впливу:

- нестабільність на міжнародних ринках попиту на продукцію підприємств металургійної та хімічної галузей і сільського господарства, обумовлена конкурентними чинниками, передусім ціновими перевагами;
- вплив зростання цін на енергоносії на собівартість продукції;
- уповільнення темпів приросту продуктивності праці;
- істотне перевищення темпів приросту заробітної плати над темпами приросту продуктивності праці;
- перевищення темпів зростання соціальних виплат над темпами підвищення продуктивності праці.

2. Ризики цінової стабільності. Їх можна характеризувати за такими позиціями:

- диспропорції в темпах приросту цін споживчого ринку і цін виробника (промисловості);
- високий рівень споживання енергоносіїв в умовах постійного підвищення цін на них;
- більша схильність домашніх господарств до споживання, ніж до накопичення;
- перевищення темпів зростання платоспроможного споживчого попиту населення над темпами збільшення внутрішньої товарної пропозиції;
- експансивні фіскальна, боргова й бюджетна політики.

3. Ризики зовнішнього сектору економіки. Вони дістали свій прояв у:

- погіршенні позиції рахунку поточних операцій внаслідок підвищення внутрішнього попиту;
- низькому рівні диверсифікації вітчизняного експорту за галузевою ознакою та його переважно сировинній спрямованості;
- низькому попиту на науково- та капіталомістку імпортну продукцію і переважанні в структурі імпорту споживчих товарів.

4. Ризики фінансової системи. Вони були обумовлені:

- зростанням вартості зовнішніх запозичень і обмеженням доступу банківського сектору до дешевих міжнародних ресурсів;
- високими темпами іпотечного кредитування, обумовленими, в першу чергу, необґрунтованим і спекулятивним підвищенням цін на нерухомість;
- фінансовою слабкістю та низьким рівнем ліквідності багатьох банків;
- високими темпами зростання інфляції, що спричинило підвищення процентних ставок;
- низьким рівнем координації бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики;
- обмеженістю й нерозвинутістю ринку цінних паперів.

5. Ризики функціонування системи державного управління. До них належать:

- відсутність узгодженості між документами, що визначають стратегічні напрями розвитку країни;
- короткий горизонт і недосконалість координації дій при розробленні прогнозних даних соціально-економічного розвитку країни;
- відсутність узгоджених дій між окремими державними інститутами.

Слід зазначити, що внутрішні дисбаланси ще більше поглиблюються внаслідок подальшого розвитку світової кредитної кризи, яка, за оцінками фахівців МВФ поступово переросла в кризу ліквідності, призвела до неплатоспроможності та банкрутства окремих фінансових установ.

Одним із найважливіших питань, яке стоїть перед Національним банком і урядом України, є розв'язання проблеми фінансування реального сектору економіки з метою пожвавлення ділової активності та уникнення впливу рецесії. Вирішення цього завдання гарантуватиме подолання низки кризових явищ: дестабілізація валютного ринку, погіршення якості наданих банками кредитів, зниження ліквідності окремих банків.

Шумило І.Т.[3] пропонує розробити і ухвалити спільний і скоординований план дій, який включатиме такі заходи:

- 1)перелік пріоритетних галузей реального сектору економіки;
- 2)розробка узгодженого механізму забезпечення фінансування реального сектору економіки;
- 3)узгодження переліку інструментів впливу, пріоритет серед яких повинен належати ринковим, а не адміністративним заходам;
- 4)моніторинг ефективності запроваджених заходів із допомогою відповідної системи показників та індикаторів.

Однак, незважаючи на сукупність вжитих заходів, нестабільність у банківській системі посилюють проблеми, що виникли в реальному секторі, по-перше, призвели до

відпливу депозитів суб'єктів господарювання, по-друге, знизили рівень довіри населення до банківської системи, що дістало свій прояв у зменшенні обсягів депозитів фізичних осіб у національній валюті (у жовтні на 10 %, а в листопаді - майже на 5 %), а по-третє, спричинили зростання частки проблемних кредитів.

Разом із зазначеними заходами загального характеру в Україні Лисенко Р.С.[4] вважає за необхідне, по-перше, підвищити рівень оподаткування імпорту, забезпечити рівномірне оподаткування всіх сфер економіки і прогресивність системи оподаткування. По-друге, треба підвищити рівень капіталізації фінансового ринку, розширити сфери капіталізації, забезпечити «відкритість» ринку землі. По-третє, варто встановити плаваючий, ринковий курс гривні. По-четверте, слід посилити заставне право, запровадити повну монетизацію соціальної допомоги, скасувати перехресні субсидії. І по-п'яте, потрібно інтенсифікувати політику роздержавлення виробництва, посилити роль держави в управлінні фінансовим сектором.

Висновки. Для подолання наслідків фінансово-економічної кризи необхідно розробити комплекс взаємопов'язаних заходів щодо взаємодії фінансового і нефінансового секторів економіки і узгодити дії всіх органів державної влади та суб'єктів господарювання з метою їх виконання. При цьому ключова роль повинна належати розробці та реалізації державної стратегії економічного й соціального розвитку, яка передбачала б чіткий розвиток окремих галузей національної економіки, експортно-імпорту, енергетичну політику, а також реалізацію завдань грошово-кредитної політики Національним банком України на основі інструментів її точного налаштування на незалежній основі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Міщенко В.І. Взаємодія органів державного управління як фактор подолання фінансової кризи / В.І. Міщенко // Фінанси України. — 2009. — №1. — С. 50-57.
2. Вахненко Т.П. Фінансова криза в Україні: фактори, механізми дії, заходи подолання / Т.П. Вахненко // Фінанси України. — 2008. — №10. — С. 3-21.
3. Шумило І.Т. Теоретичні і практичні аспекти аналізу стану фінансової системи економіки / І.Т. Шумило // Вісник Національного банку України. — 2006. — №3. — С. 6-11.
4. Лисенко Р.С. Монетарний трансмісійний механізм в Україні: Науково-аналітичні матеріали / Р.С. Лисенко. — К. : Національний банк України. — 2008. — 144 С. — (Центр наукових досліджень; вип. 9).

УДК 005.4:338.439.4:635.07

МАРКЕТИНГОВА СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРОДУКЦІЇ ОВОЧІВНИЦТВА

В.В. Мерзлікін, студент

Науковий керівник – д.е.н., професор Клочан В.В.

Миколаївський національний аграрний університет

Визначено необхідність і передумови для створення та функціонування в Україні системи національного аграрного маркетингового сервісу на основі кращих світових практик. Створення в Україні такої системи забезпечить проактивний характер державної аграрної політики і її спрямованість на досягнення визначених завдань у рамках відповідної концепції розвитку вітчизняного ринку овочевої продукції.

Ключові слова: маркетинг, інформація, сервіс, ринок, овочівництво.

Постановка проблеми. Застосування маркетингових технологій у системі державного управління продовольчими ринками визначається об'єктивною необхідністю поєднання ринкових та адміністративних технологій з метою забезпечення продовольчої безпеки, підвищення загального суспільного добробуту. Досвід маркетингової діяльності органів державного управління, особливо в інформаційно-аналітичній сфері регулювання ринку овочевої продукції, продемонстрував високу ефективність в економічно розвинених країнах. Там інформаційно-аналітичне забезпечення управління ринком продукції овочівництва здійснюється через державні служби аграрного маркетингу. Наприклад, у США це служба аграрного маркетингового сервісу (AMS – Agricultural Marketing Service), що функціонує у складі Міністерства сільського господарства США (USDA). За підтримки різних міжнародних організацій такі служби створені в багатьох країнах, що розвиваються.

На жаль, в Україні система науково обґрунтованих механізмів управління ринком продукції овочівництва на основі маркетингової системи інформаційно-аналітичного забезпечення фактично відсутня. Певною мірою її функції виконує Міністерство аграрної політики і продовольства, однак спеціалізованого органу в складі Міністерства немає. Бракує також наукових розробок, де б обґрунтовувалася необхідність створення подібної системи. Зміст та якість інформаційно-аналітичного забезпечення управління в Україні в загальному сенсі залишається на низькому рівні. Тому сьогодні нагальною є потреба пошуку моделей формування сучасної системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва на основі досягнень світового досвіду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про важливість аграрної маркетингової системи для інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва свідчить значна кількість публікацій на зазначену тему в різних країнах світу. Серед провідних іноземних авторів слід виділити Д. Трейсі-Вайта, С. Марокчіно, А. Шефреда, А. Гояла, Т. Реардона, С. Тіммера, С. Барета та Д. Бердега. Аналіз зарубіжних наукових публікацій, де розкривається значення аграрного державного маркетингового сервісу для інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва показує, що у світі триває пошук оптимальних шляхів і методів поєднання державного впливу з ринковим саморегулюванням у галузі овочівництва через діяльність аграрного маркетингового сервісу, забезпечення його високої народногосподарської ефективності. В Україні розробка таких інтегративних механізмів знаходиться на початковій стадії усвідомлення їх змісту.

Різні підходи до застосування маркетингових технологій у системі державного регулювання ринку досліджуються вітчизняними вченими-економістами. Останні публікації у цій галузі належать Д. Акімову, І. Даченкову, Н. Кетову, В. Токовенку, В. Цветкову та ін. Основну увагу українські науковці зосереджують на необхідності демократизації системи державного управління в Україні у цілому, запровадженні сучасних маркетингових технологій в межах цієї системи. Однак значення державного маркетингового сервісу, особливо в аграрній сфері, для інформаційно-аналітичного забезпечення державного управління ринком досі науково не опрацьовано навіть на стадії розробки наукової концепції. У «Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі» (розрахована на період до 2015 року), що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 31 жовтня 2011 року № 1120-р, зроблено акцент на необхідних технологічних заходах із розвитку галузі, однак не відображено інформаційної складової і маркетингової системи як засобів розвитку. З огляду на вищевикладене посилюється актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнити науково-практичні підходи щодо визначення змісту системи аграрного маркетингового сервісу, її провідної ролі в інформаційно-аналітичному забезпеченні управління ринком продукції овочівництва, обґрунтувати необхідність створення такої системи в Україні; запропонувати авторський підхід щодо інституційного базису для інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва сучасного типу в формі державної системи аграрного маркетингового сервісу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світі розширюються соціальні функції маркетингу як управлінського і навіть інтегративно-соціального феномену. Це обумовлює необхідність та можливість застосування маркетингу в діяльності органів державної влади, зокрема спрямованого на регулювання ринку овочівництва. Кожен суб'єкт цього ринку знаходиться в певному макромаркетинговому середовищі, що являє собою сукупність шести чинників надлокального рівня (економічний, екологічний, демографічний, політико-правовий, науково-технічний, культурний). Зазначені чинники впливають на будь-яке підприємство, проте керувати чинниками макроекономічного середовища маркетингологи локального рівня не можуть. Як свідчить світовий досвід, макроекономічний чинник зазвичай контролюється і керується з боку державної влади.

В Україні на нинішньому етапі розвитку концепція маркетингу реалізується лише на мікроекономічному рівні за такою технологією: спочатку аналізується маркетингове середовище підприємства, виявляються його маркетингові можливості, ідентифікується попит на товари, а потім розробляється комплекс маркетингу підприємства, що складається із товарної політики, цінової політики, політики фізичного розподілу, політики просування. Відповідно, кожен суб'єкт ринку продукції овочівництва накопичує масив маркетингової інформації, що не використовується в системі державного регулювання ринку [3].

Для підвищення ефективності маркетингової діяльності суб'єктів ринку продукції овочівництва потрібно, аби аграрним маркетингом займалися органи державного управління всіх рівнів, а також органи місцевого самоврядування, і передусім через систему накопичення, аналітичного опрацювання та поширення маркетингової інформації в загальносуспільних інтересах. Інституційною ланкою, що виконує ці функції, є загальнонаціональна система аграрного маркетингу. Такі системи давно створені й функціонують у розвинених країнах, активно поширюються у країнах, що розвиваються. Доведена їх висока ефективність у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва. Створення такої системи в Україні є нагальною практичною проблемою, яка потребує перш за все відповідного суспільного розуміння і наукового опрацювання.

Аграрний маркетинг є системою інформаційно-аналітичного забезпечення, що уможливорює ефективний рух продовольчих товарів від виробника до споживача, надаючи цьому процесу організованого характеру в загальнодержавному масштабі, а відтак підвищує народногосподарський ефект від функціонування продовольчого ринку країни. Інформація, що збирається та опрацьовується державною аграрною маркетинговою системою, стосується таких аспектів функціонування ринку продукції

овочівництва: планування виробництва, зберігання, пакування, транспортування, переробка, реклама і збут. У сучасному інформаційному суспільстві часто діяльність служби та її фінансування визначаються обсягом, якістю і своєчасністю інформації, що й робить аграрну маркетингову систему необхідною та ефективною для суспільства [2].

Аграрна державна маркетингова система в розвинених країнах є динамічною, інноваційною, конкурентною за рівнем та якістю сервісу з корпоративними, недержавними агромаркетинговими службами, що функціонують на продовольчих ринках. Вона зорієнтована на зміни і вдосконалення, зниження витрат для учасників ринку овочевої продукції, забезпечення споживачів високоякісною продукцією, що у цілому сприяє підвищенню суспільному добробуту [1].

Міжнародний досвід свідчить, що передумовами для ефективного функціонування аграрного маркетингового сервісу в національному масштабі є добре самоорганізований сектор агробізнесу в країні, зрозуміла широкому загалу аграрна політика, законодавча база для діяльності маркетингової служби, дієва система державної підтримки розвитку аграрної сфери економіки, належне наукове обґрунтування необхідності функціонування системи державного маркетингового аграрного сервісу. В Україні такі передумови не сформовані дотепер.

Не достатньо просто побудувати ринкову інфраструктуру сучасного типу, має бути приділена увага також і тому, як цей ринок буде управлятися, забезпечуючи ефективне використання наявних у галузі овочівництва ресурсів та можливостей, насамперед експортних [1]. У більшості випадків, коли діяльність агромаркетингової системи спрямовувалася лише на модернізацію інфраструктури ринку, це не забезпечувало покращення якості задоволення потреб споживачів через управління, а відтак напрацювання в напрямі вдосконалення інфраструктури були втрачені протягом кількох років [2].

Відсутність коректної та своєчасної маркетингової інформації оператори ринку овочевої продукції часто не визначають як свою головну проблему. Вони здебільшого звертають увагу на такі «очевидні» для них проблеми роботи на ринку, як застарілі технології, відсутність овочесховищ і транспорту, низькі ціни, великі втрати урожаю та ін. Подібне розуміння проблем ринку продукції овочівництва, на жаль, властиве й українському уряду, який затвердив «Концепцію розвитку овочівництва та переробної галузі». У ній суть означених проблем має технологічний, інфраструктурний, інвестиційний, а не інформаційний характер.

Очевидно, що більшість проблем розвитку овочівництва криється в нестачі знань про сучасний маркетинг [3]. Тому сьогодні актуалізується завдання отримання і

поширення таких знань через відповідну систему навчання. Системою, яка виконує це завдання в розвинених країнах світу, є сільськогосподарська дорадча служба. Її створення в Україні – важлива передумова формування у країні сучасної системи інформаційно-аналітичного забезпечення ринку продукції овочівництва на основі діяльності агромаркетингової служби (рис.1).

Рис. 1 – Формування в Україні сучасного ринку продукції овочівництва

На основі світового досвіду можна передбачити ряд інституційних труднощів при створенні української загальнонаціональної агромаркетингової служби. Відсутність сучасної системи законодавства для регулювання продовольчих ринків знижує їх ефективність, збільшує витрати операторів ринку на ведення бізнесу і гальмує розвиток конкурентоспроможного приватного сектору загалом. Інноваційними рішеннями у сфері світового аграрного маркетингу, які заслуговують на застосування в Україні, є створення чітких та постійних маркетингових ланцюгів у формі агропромислової інтеграції між усіма учасниками ринку овочевої продукції, створення маркетингових груп і асоціацій, стимулювання з боку держави встановлення прямих зв'язків між виробниками та споживачами овочевої продукції, контроль за її якістю через систему сертифікації, яка має бути структурною складовою агромаркетингової служби.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити на тому, що система аграрного маркетингового сервісу має бути інтегрована в систему державної влади, працювати на задоволення загальнонаціональних інтересів і перебувати в постійному процесі наукового опрацювання. За допомогою належного інформаційно-аналітичного

забезпечення та сучасних маркетингових технологій держава здатна проводити активну політику розвитку продовольчих ринків, здійснювати захист інтересів як виробників, так і споживачів овочевої продукції. Цим визначається провідна роль служби аграрного маркетингового сервісу в системі державного регулювання продовольчих ринків індикативними методами. Необхідність створення служби аграрного маркетингу в структурі Міністерства аграрної політики та продовольства України визначається потребою впровадження в систему органів державної влади сучасних і апробованих передовим світовим досвідом методів, інструментів та засобів регулювання ринку продукції овочівництва і продовольчого ринку загалом.

Створювати таку службу в Україні потрібно із використанням кращих світових практик і за наявності таких основних передумов: діяльність загальнонаціональної мережі консультативно-інформаційних (дорадчих) служб, що забезпечить необхідну організаційну та інформаційну підтримку служби аграрного маркетингу на етапі її створення, навчання персоналу сучасним технологіям маркетингу, встановлення системи зв'язків між учасниками продовольчих ринків та державними органами на всіх рівнях регулювання і саморегулювання ринків; розробка нормативно-правової бази для функціонування агромаркетингової служби і т.і.

Реалізація зазначених завдань удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення управління ринком продукції овочівництва через створення і функціонування агромаркетингової служби допоможе вітчизняному ринку овочевої продукції перейти на якісно новий рівень розвитку, сприятиме посиленню продовольчої безпеки та підвищенню рівня конкурентоспроможності національної економіки, збереженню здоров'я нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Tracey-White J. Planning and Designing Rural Markets / J. Tracey-White. — Rome, Italy : FAO, 2003. — 126 p.
2. Marocchino C. A guide to upgrading rural agricultural retail markets / C. Marocchino. — Rome, Italy : FAO, 2003. — 73 p.
3. Акімов Д. Соціальний маркетинг: предмет і основні типи / Д. Акімов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теор. часопис. — К. : Ін-т соціології НАН, 2009. — № 1. — С. 186–203.

УДК 331.522.4

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АПК

Г.В. Попейчук, студентка

Науковий керівник: к.е.н., доцент Шемчук Р.С.
Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглядаються вивчення факторів формування та розвитку трудового потенціалу підприємств АПК та розглянуто методики оцінки потенціалу та напрями їх вдосконалення.

Ключові слова: трудовий потенціал, оцінка, робоча сила, потенціал, трудові ресурси, підприємства АПК.

Постановка проблеми. В Україні спостерігаються небезпечні процеси зниження кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу, деформація попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці, знизився рівень якості освіти та охорони здоров'я, відбуваються вкрай небезпечні процеси депопуляції населення.

Трудовий потенціал підприємства є багатогранним соціально-економічним явищем. На сьогодні вчені не можуть дати однозначної відповіді щодо трактування його сутності [2, с. 91]. Трудовий потенціал, по-перше, відображають накопичені трудові ресурси минулого, по-друге, являються реалізацією фізичних, розумових, інтелектуальних, творчих, професійних якостей персоналу у поточному періоді, по-третє, мають певні резерви невикористаних професійних можливостей робочої сили, які за ефективного використання дадуть змогу збільшити трудовий потенціал й підвищити економічний ефект від виробничої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню теоретичних засад трудового потенціалу, його формування присвячують свої праці багато вчених-економістів: А. В. Линенко, Т. В. Давидюк, В. М. Лич, І. І. Бажан, О. О. Бендасюк, С. Т. Дуда, Г. Т. Звонівська, Л. О. Корчевська, Н. І. Єсінова, К. М. Шило, Д. П. Богиня, В. С. Васильченко, А. В. Калина, Б. Кліяненко, С. Мельник, В. П. Антонюк, З. С. Варналій, Л. В. Шаульська, В. Приймак, Н. В. Кальєніна, С. Г. Радько, Л. А. Янковська, Л. В. Галаз, Б. М. Генкин, С. В. Сембер, Р. В. Яковенко, Н. В. Чорноморенко, І. Заюков, О. В. Сем'ян, І. І. Грибик, І. О. Джаїн, С. Ю. Трубич, С. М. Самойленко, О. С. Федонін, Л. М. Дулуб, Л. В. Мішковець, С. С. Гринкевич .

У сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі немає спільної думки щодо визначення категорії «трудовий потенціал», його компонентів. Різні погляди існують й на процес формування трудового потенціалу та на чинники, що його визначають.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження трудового потенціалу, факторів його формування та методики його оцінки .

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки узагальнено думку про те, що ефективність економічного розвитку сучасних держав у великому ступені

залежить від ресурсів, вкладених в "людський фактор", без якого неможливо забезпечити поступальний розвиток суспільства.

Трудовий потенціал, перетворює людину у найважливіший ресурс виробництва: продуктивність праці, мотивація та інноваційний потенціал людини визначають успіх стратегії, спрямованої на інтенсифікацію виробництва, конкурентноздатність тощо.

Потенціал - це можливості, наявні сили, запаси, засоби, що можуть бути використані. [8].

Трудовий потенціал - це сукупна суспільна здібність до праці, потенційна дієздатність суспільства, його ресурси праці. Але поняття "трудовий потенціал" значно ширше ніж поняття "трудові ресурси". Якщо до складу останнього входять тільки люди працездатні по певних формальних ознаках, то поняття "трудовий потенціал" охоплює і тих, хто ще тільки готується до ефективної трудової діяльності (діти). [9].

Трудовий потенціал і механізм його формування характеризується кількісними і якісними факторами, тобто може розглядатись як соціально-економічна, так і обліково-статична категорія (рис. 1.1).

Рис. 1 – Фактори, що визначають формування трудового потенціалу

Тому трудові ресурси - це частина працездатного населення, яка володіє фізичними й розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності, можна розглядати як ту частину трудового потенціалу носіями якої є люди, особистісний трудовий потенціал яких по своїх якісних характеристиках мав такий рівень, який дозволяє самостійно забезпечувати себе прибутком у сфері зайнятості. Інші категорії населення також мають певний рівень трудового потенціалу, але нижчий від мінімального рівня, необхідного для ефективної зайнятості. А робоча сила - це

здатність людини до праці, сукупність фізичних і духовних здібностей, що людина використовує у своїй діяльності [12].

Оцінка – це результат визначення і аналізу якісних , кіль-х характеристик об’єкту , а також процесу управління ним .

Слід зазначити, що концепції і методи доповнюють один одного. Звичайно, було б дивним використовувати всі можливі методи для оцінки одного об’єкта [6].

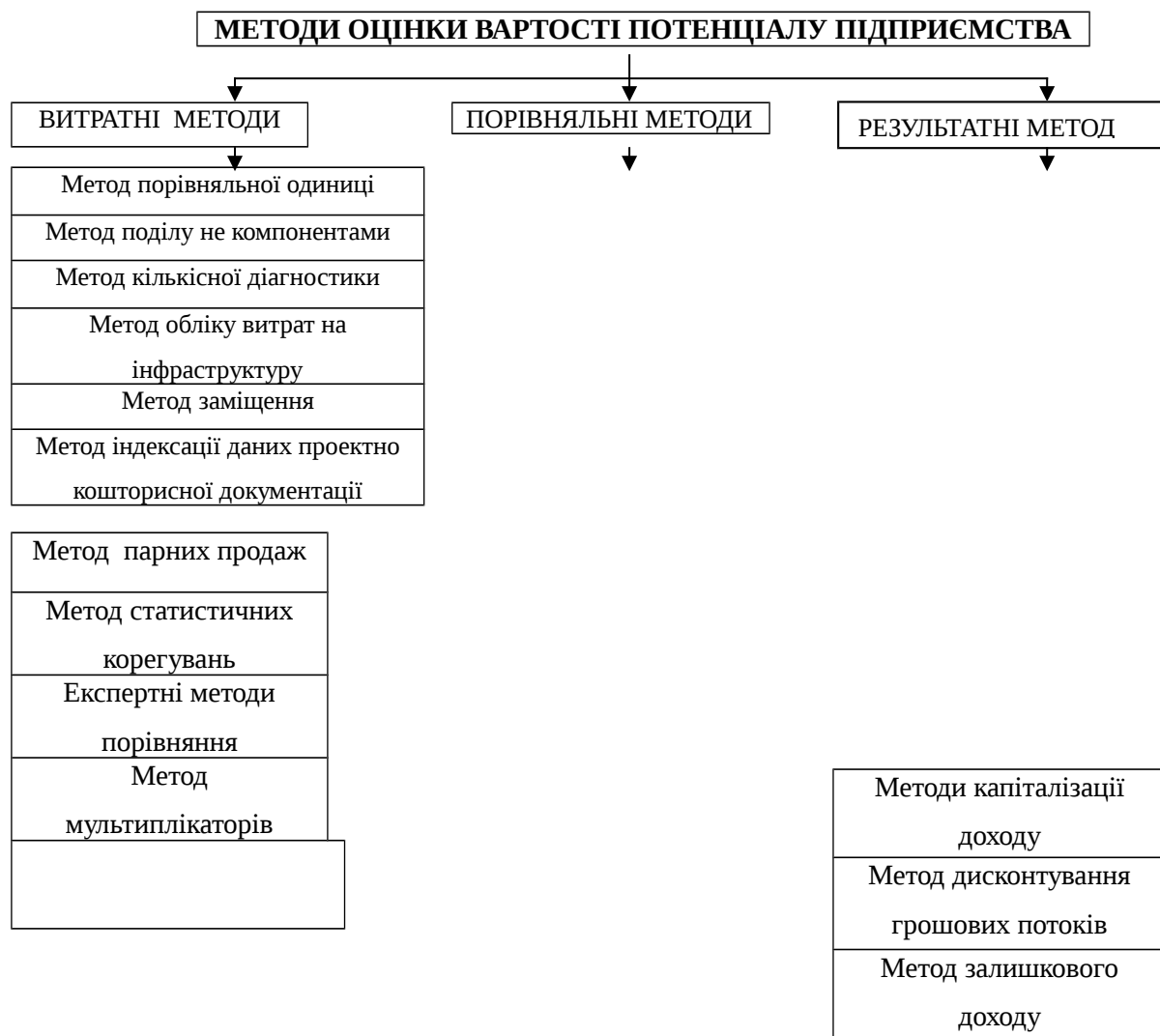

Рис. 2 – Загальна класифікація методів оцінки потенціалу підприємства.

Звичайно, при оцінці вартості потенціалу підприємства залежно від цілей оцінки, шуканої вартості, поставлених умов, стану самого об’єкта і стану економічного середовища використовують сполучення двох-трьох методів найбільш доречних у даній ситуації.

Методи дисконтованих грошових потоків, ринку капіталу і галузевих коефіцієнтів орієнтовані на оцінку підприємства, як діючого і яке буде надалі функціонувати.

Методи чистих активів і угод, навпаки, застосовуються у випадку, коли інвестор намагається закрити компанію або істотно скоротити обсяг її випуску.

Метод капіталізації варто застосовувати до тих компаній, що встигли нагромадити активи в результаті капіталізації їх у попередні періоди; цей метод найбільш адекватний при оцінці "зрілих" за своїм віком компаній [1].

Для успішного формування та реалізації будь-яких елементів потенціалу потрібні, насамперед, правильно підібрані кадри, якісне їх навчання організаційна культура, тісне співробітництво, можливості для вияву ініціативи, відповідна база знань, матеріальне та нематеріальне стимулювання [5].

На розвиток трудового потенціалу працівника впливають фактори мікросередовища, серед яких: родина працівника, його оточення та підприємство, де він працює. У макросередовищі держава надає можливість набуття первинного трудового потенціалу (освіта, професія, соціально-культурний вплив); забезпечує допомогу в разі втрати роботи (допомога по безробіттю, допомога у працевлаштуванні, перекваліфікація, навчання іншим професіям); контролює процес соціальної безпеки (людина, яка втрачає трудовий потенціал, поступово деградує) [4, с.105].

Зауважимо, що чим вищий трудовий потенціал підприємства, чим вищі потенційні можливості найнятої робочої сили, тим складніші задачі можуть розв'язуватися колективом (відносно випуску продукції, її якості, швидкості освоєння нових її видів, ефективності виробничо-господарської діяльності і т.д.). Проте наявність таких переваг зовсім не свідчить про те, що головна задача ефективного управління персоналом максимальне нарощування трудового потенціалу [3].

На нашу думку, основними заходами з підвищення ефективності використання трудового потенціалу підприємства є наступні:

- заходи спрямовані на покращення показників продуктивності та ефективності праці – формування взаємозв'язку між показниками ефективності праці на рівні окремого працівника та загалом на підприємстві з матеріальними та соціальними заходами стимулювання праці;
- застосування ефективної системи матеріального стимулювання, що супроводжується підвищенням обсягу середньої заробітної;
- підвищення якості трудових ресурсів шляхом навчання та підвищення кваліфікації наявного персоналу;

- покращення показників організаційної та управлінської діяльності, а саме: використання постійної системи планування, підвищення ефективності оперативного планування, підвищення професійного рівня керівників та спеціалістів, раціональності оргструктури.

Висновки. Отже, в системі інтеграційних процесів, трудовий потенціал підприємств визнають одним з головних ресурсів економіки, від ефективного формування та використання якого на мікрорівні залежить ефективність застосування активів підприємства, на макrorівні – економічний розвиток держави. Конкурентні переваги підприємств формуються внаслідок ефективного використання професійних, творчих, комунікаційних та інших здібностей працівників, адже швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, розробляти і впроваджувати інноваційні проекти у всі сфери діяльності підприємства, ефективно управляти його виробничим потенціалом можна лише за наявності всебічно освічених, висококваліфікованих і мобільних працівників. Також необхідно зазначити, що держава має приділити більше уваги та спрямувати свої зусилля на удосконалення методологічних основ розвитку трудового потенціалу підприємств і, зокрема, працівників.

Таким чином, підвищення використання трудовими ресурсами є загальною державною проблемою, вирішення якої можливе лише за умов ефективного використання всіх елементів виробничого процесу. При цьому покращання використання трудового потенціалу є домінантою в контексті економічного зростання і розвитку національної економіки. Для запобігання поглиблення екологічної кризи в країні, яка призвела до погіршення якісних компонент трудового потенціалу, необхідно враховувати вплив техногенних процесів на життєдіяльність людини шляхом впровадження безвідходних та екологічно чистих технологій, введення обов'язкових екологічних норм та стандартів, проведення екологічних експертиз.

Отже, чималі зусилля підприємців мають бути спрямовані на формування якісного складу персоналу підприємства, його стабілізацію та розвиток, ефективну мотивацію і формування у працівників зацікавленості в результатах праці та корпоративної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богиня Д.П. Основи економіки праці : [навч. посіб.] / Д. П. Богиня, О. А. Грішнова. – К. : Знання - Прес, 2002. — 387 с.
2. Данюк В. М. Менеджмент персоналу: Навч. посіб. / В. М. Данюк, В. М. Петюх, С. О. Цимбалюк та ін.; За заг. ред. В. М. Данюка, В. М. Петюха. — К. : КНЕУ, 2004. — 398 с.

3. Дробязко Л.В. Вплив внутрішніх чинників на збереження та розвиток трудового потенціалу підприємства/ Л. В. Дробязко // Особливості реалізації державної кадрової політики в Україні. – 2009. – Вип. 2 (25). – С. 15–16.
4. Капченко Р. Л. Методологія комплексного дослідження проблеми формування робітничих кадрів / Р.Л.Капченко // Економіка та держава. – 2009. – № 5. – С. 103–106.
5. Кибанов А.Я., Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова. — М. : ИНФРА-М, — 2003, — 483 с.
6. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка./ Н.С Краснокутська: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 352 с.

УДК 330.111.66:658.11

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

Л.В. Попейчук, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Сахацький М.П.

Миколаївський національний аграрний університет

Статтю присвячено вивченню сутності поняття соціально-економічний розвиток підприємства, його природи, видових модифікацій та сфер прояву. У статті розглянуто сутність поняття соціально-економічний розвиток підприємства, його природи, видових модифікацій та сфер прояву.

Ключові слова: розвиток, зміни, економічне зростання, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Незмінними цілями розвитку кожної країни є приріст ВВП на душу населення, науково-технічний розвиток, підвищення рівня життя та соціальних стандартів.

Інтеграція української економіки у світовий економічний простір, її нестійкий характер, процеси глобалізації, посилення впливу інноваційних інформаційних і комунікаційних технологій вимагають від сучасних науковців пошуку новітніх теоретичних підходів, шляхів і методів економічної стабілізації, напрямів подальшого розвитку вітчизняних підприємств та соціально-економічної інфраструктури країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясуванню природи соціально-економічного розвитку підприємств присвятили свої праці такі вчені, як: Алімов О.М., Амоша О.І., Ансофф І., Аптекарь С.С., Афанасьєва Н.В., Берсуцький Я.Г., Богатирьов І.О., Булеєв І.П., Василенко В.О., Воронкова А.Е., Гавриленко В.А., Галушко О.С., Гесць В.М., Друкер П.Ф., Євдокимов В.Ф., Запасна Л.С., Кизим М.О., Кононенко

І.В., Макогон Ю.В., Масленікова Н.П., Миколайчук Н.С.й інші. Але не зважаючи на значний науковий доробок в теорії розвитку питання соціально економічного розвитку підприємства залишаються недостатньо вивченими, що робить актуальним подальше вивчення даної проблематики.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є встановлення сутності та природи соціально-економічного розвитку підприємства, як соціальної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «соціально-економічний розвиток» відображає кореляційну залежність між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем країни і її господарюючих суб'єктів. Під даним терміном розуміють процес трансформації відносин між економічними суб'єктами та соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки будь-якої країни, відкинути її на кілька десятиліть назад, а іноді привести і до остаточної загибелі, як це було з древніми цивілізаціями [5].

Воронкова А.Е. під соціально-економічним розвитком вбачає характеристику динамічного стану підприємства, обумовленого цілями його функціонування і розвитку, а також феномен життя суспільства, який визначає «систему координат», в якому воно здійснює свою життєдіяльність. Долішній М. І. та Злупко С.І. [9] соціально-економічний розвиток тлумачить як здатність робітників підприємства пізнавати й створювати можливості, інтегруючи в просторі та часі процеси трансформації всіх видів ресурсів для виробництва матеріальних благ та послуг, єдність можливостей та процеси їх реалізації. Макмілан Г. наголошує на тому, що це здатність системи підтримувати певні темпи руху та утримувати рівновагу при зовнішніх збуреннях. Мельник В.Г. соціально-економічний розвиток трактує як сукупність усіх наявних у його межах ресурсів – матеріальних і духовних, природних і трудових; як уже залучених в процеси суспільного виробництва і соціального розвитку, так і тих ресурсів, які можуть бути реалізовані та використані для зміцнення соціально-політичної стабільності, підвищення рівня якості життя населення, зростання ефективності галузей народного господарства. Качмарик Я.Д. стверджує що соціально-економічний розвиток являє собою цілісну сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих соціальних і економічних інститутів (суб'єктів) і відносин з приводу розподілу і споживання матеріальних і нематеріальних ресурсів, виробництва, розподілу, обміну та

споживання товарів і послуг. Тимощук М.Р. даний термін характеризує здатністю забезпечувати довгострокове функціонування та досягнення стратегічних цілей на основі використання системи наявних ресурсів.

Отже, соціально-економічний розвиток підприємства визначають як незворотну, спрямовану і закономірну зміну системи на підставі реалізації властивих їй механізмів самоорганізації. Розвиток системи означає її здатність до перетворення при збереженні відносної стійкості і протидії змінам. Рушійною основою розвитку є його соціально-економічний потенціал, який розглядається як сукупність властивостей досліджуваного об'єкта, що являє собою динамічну систему, є результатом високоефективної, компетентної та успішної діяльності підприємства, спрямованої на отримання соціального, економічного та екологічного ефектів [3].

Дослідження існуючих точок зору вчених-економістів щодо визначення соціально-економічного розвитку різних систем дозволило сформулювати наступне визначення соціально-економічного розвитку підприємства.

Соціально-економічний розвиток підприємства – це необоротна, спрямована, закономірна зміна економічного становища та соціальної інфраструктури господарюючого суб'єкта в результаті якої організація переходить до принципово нового якісного стану.

Тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін:

- оборотність змін характеризує процеси функціонування (циклічне відтворення постійної системи функцій);
- відсутність закономірності є характерним для випадкових процесів катастрофічного типу;
- при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес втрачає характерну для розвитку єдину, внутрішньо взаємозалежну лінію.

Складові соціально-економічного розвитку

Ознаками соціально-економічного розвитку для підприємства на нашу думку слід вважати в економічній сфері:

1. економічний ріст – кількісний бік розвитку економічної системи. Що характеризується розширенням її масштабів (нарощення обсягів виробництва та реалізації продукції, розширення частки ринку, підвищення рівня доходів підприємства, тощо);

2.структурні зрушення – це зміни пов'язані з переходом до новітніх прогресивних технологій використанням ресурсів, що сприяє покращенню кінцевих результатів діяльності підприємства;

3.оновлення асортименту продукції і послуг;

4. впровадження інноваційних технологій в управлінні;

5.наращення фізичного обсягу капіталу підприємства;

6.задоволення потреб споживачів;

В соціальній сфер покращення організаційних і соціально-психологічних умов функціонування, покращення корпоративної культури, забезпечення умов професійного розвитку, зростання рівня освіти та професійної підготовки кадрів, тощо.

Економічний бік соціально-економічного розвитку, як правило, оцінюють за допомогою коефіцієнтів й абсолютних величин, що відображають ефективність діяльності підприємства. Для оцінки соціальної складової більш прийнятними є якісні показники, що обумовлено специфічністю об'єктів оцінки.

Соціально-економічний розвиток підприємства залежить від економічного зростання, яке викликає якісні зміни в економіці, сприяє її загальному розвитку та розвитку людського капіталу, корпоративної культури.

Соціально-економічний розвиток підприємства є незворотнім процесом, який забезпечує спонтанні чи керовані переходи від одного неповторного стану, що забезпечується неможливістю повного відтворення різноманітності, якості, кількості та сили впливу факторів, які його визначили, до іншого через процеси змін.

Першоосновою і джерелом розвитку підприємства слід вважати різноманітні зміни внутрішнього системного характеру, та зміни, що виступають результатом взаємодії соціально-економічної системи з факторами оточуючого середовища. Ключовим моментом в даному процесі слід вважати протиріччя між обмеженими економічними ресурсами та необмеженістю економічних потреб людини.

Концепція соціально-економічного розвитку з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної.

Соціальна складова розвитку орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем. Важливим аспектом цього підходу є справедливий розподіл благ та збереження культурного. У рамках концепції людського розвитку людина є не об'єктом, а суб'єктом розвитку.

З екологічної точки зору, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Основна увага приділяється

збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані.

Важливі також і механізми взаємодії цих концепцій. Економічний і соціальний елементи, взаємодіючи один з одним, породжують такі нові завдання, як реалізація довгострокового економічного зростання працівників та підвищення їхнього добробуту.

У разі надання першочергових пріоритетів змінам у технічній та економічній сферах, підприємство, як соціально-економічна система гальмує свій соціальний розвиток, та процеси саморуйнування в соціальному середовищі.

Ефективність соціального розвитку – характеристика соціального середовища організації, що виражає відповідність між впливом на персонал результатів соціальних заходів, у тому числі впровадження нових соціальних технологій, і витратами матеріально-фінансових й інших ресурсів на їхнє здійснення. Соціальна ефективність, її визначення й оцінка ґрунтуються на якісних показниках і визнанні пріоритетності соціальних цілей: чим більшою мірою той або інший захід сприяв рішенню конкретних соціальних проблем, тим він є більш соціально ефективний [4].

Однією з проблем розвитку є наявність протиріч між комерційними інтересами підприємства на ринку та інтересами соціального розвитку працівників. До таких проблем можна віднести потребу в витратах для забезпечення соціального розвитку підприємства. Автори вважають, що ці витрати необхідно розглядати у взаємодії всіх складових потенціалу підприємства. Тому ці кошти можна розглядати як необхідні інвестиції для забезпечення розвитку підприємства. Від якості трудових ресурсів залежить ефективність використання матеріальних ресурсів підприємства. В свою чергу, соціальний розвиток підприємства передбачає забезпечення оплати, охорони, нормування праці, соціальний захист і страхування робітників, а також підготовку кадрів. На думку науковців, економічна та соціальна сфери тісно пов'язані між собою, і тому важелі їх розвитку мають бути узгодженими. Фактори, за допомогою яких можна об'єктивно регулювати розвиток підприємства, наведені на (рис)

Рис. – Класифікація факторів, що формують розвиток промисловості [5]

Розвиток соціальної сфери має розглядатися не лише як основний інструмент підвищення добробуту населення, а й як важливий чинник прискорення економічного прогресу, стимулювання нагромаджень та розширення внутрішнього ринку, підвищення продуктивності праці [5]. Для успішного розвитку економічної та соціальної сфер всі дії мають бути пропорційно узгодженими.

Висновки. Враховуючи викладене вважаємо доцільним уточнити поняття соціально- економічного розвитку як здатність швидкого реагування та протидії внутрішнім та зовнішнім факторам змін для забезпечення довгострокового функціонування та отримання соціального, економічного та екологічного ефектів.

У сучасних умовах господарювання дослідження проблем соціально- економічного розвитку є актуальним науковим завданням. У результаті дослідження було встановлено, що соціально-економічному розвитку притаманні протиріччя між економічними інтересами власника та розвитком трудового потенціалу та соціальної інфраструктури підприємства.

У багатьох країнах з ринковою економікою протягом останніх століть відбувалося економічне зростання, а з ним і підвищення рівня життя населення. Економіка цих країн розвивалася нерівномірно, проте економічний розвиток мав не хаотичний, а хвилеподібний характер: піднесення неминуче чергувалося зі спадом, інколи наставали глибокі економічні депресії з великим безробіттям. Тому об'єктивною необхідністю виступає подальше вивчення соціально-економічного розвитку

підприємства на засадах його циклічності, поглиблення теорії та вдосконалення практичних інструментів щодо обґрунтування напрямів розвитку промислового підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богатирьов І.О. Управління розвитком підприємства (за матеріалами малих підприємств меблевої промисловості України): Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 / Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. — К., 2004. — 22 с.
2. Ворожейкин И.Е. Управление социальным развитием организации: Учебник. Серия: Высшее образование. — М. : ИНФРА – М., 2001. — 176 с.
3. Запасна Л. С. Економічна сутність розвитку підприємства / Л.С. Запасна // Економіка та держава. — № 9. — 2011. — С. 73-77.
5. Тюха І.В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви / І.В. Тюха. — Економіка та держава. — № 15. — 2013. — С. 65-74.

УДК 631.145:658.8

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Д.В. Сидорова, магістр

Науковий керівник – д.е.н., професор Ключан В.В.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано сучасний стан управління маркетинговою діяльністю в аграрних формуваннях та обґрунтовано пропозиції щодо побудови функціональної моделі служби маркетингу в сільськогосподарському підприємстві.

Ключові слова: маркетинг, конкурентоспроможність підприємств, конкурентна стратегія, служба маркетингу, маркетингова діяльність.

Постановка проблеми. Управління маркетинговою діяльністю є важливим аспектом розвитку аграрного підприємства. Ефективні управлінські методи маркетингової діяльності забезпечують зростання рівня конкурентоспроможності підприємства, вихід з новими видами товарів на зовнішні та внутрішні ринки, збільшення прибутковості. Управління маркетинговою діяльністю в аграрних підприємствах потребує досконалого вивчення та виконання певних функцій, пов'язаних із ринком, потребами клієнтів, доставкою товарів, їх цінами, комунікацією зі споживачами тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження маркетингової діяльності зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти, такі як: Г. Амстронг, І. Ансофф, Д. Карич, Ф. Котлер, Д. Сондерс, Ричард Л. Колз, П.І. Гайдучський, М.І. Лобанов, М.Й. Малік, О.М. Онищенко, В.В. Писаренко, П.Т. Саблук, М.Ф. Соловійов, В.М. Трегобчук, В.В. Юрчишин та багато інших. Проте, на даний час, велика кількість сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах не розуміє самої суті маркетингової діяльності, необхідності використання маркетингу через недосконалу систему забезпечення їх достовірною інформацією. І, як засвідчує огляд наукової літератури і реальний стан проблеми щодо побудови раціональної структури управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарських підприємств, є ще немалий ряд недостатньо розкритих питань, які потребують ґрунтового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану управління маркетинговою діяльністю в аграрних формуваннях та обґрунтування пропозицій щодо побудови функціональної моделі служби маркетингу в сільськогосподарському підприємстві.

Виклад основного матеріалу доослідження. В основі ефективного ведення сільськогосподарського виробництва лежать сучасні підходи й методи господарювання, тому неможливо в ринкових умовах здійснювати господарську діяльність без відповідним чином організованих маркетингових заходів. Сільське господарство характеризується певним рівнем ризику, який можна зменшити за допомогою побудови раціональної структури управління маркетинговою діяльністю в аграрному підприємстві.

Основним змістом маркетингового підходу до даної проблеми є вивчення структури товарного ринку, рівня виробництва продукції і послуг, а також прийняття рішень про форми і методи розвитку конкурентного середовища на даному ринку [1].

У процесі формування організаційної бази маркетингової діяльності на підприємстві необхідно послідовно вирішити такі питання: хто і в якому обсязі повинен виконувати функції маркетингової діяльності, тобто яким має бути розподіл функцій між власними підрозділами підприємства і зовнішніми дослідниками; як маркетингова діяльність має «вписуватись» в організаційну структуру підприємства, тобто яка підпорядкованість відділу маркетингової діяльності та як він пов'язаний і взаємодіє з іншими підрозділами; якою повинна бути організація власне відділу маркетингової діяльності, тобто які структурні одиниці і з якими функціями слід створювати в рамках відділу маркетингової діяльності.

В умовах поширення кризових явищ на сучасному етапі розвитку економіки України актуальною стає проблема формування раціональної структури маркетингу в аграрних підприємствах. Формування та оптимізація маркетингової структури в сільськогосподарських підприємствах отримала особливу значимість та важливість, оскільки ринкові відносини дедалі більше стають основними чинниками регулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Створення маркетингових структурних одиниць має базуватися на засадах комплексності, системності та раціоналізації організаційних підходів. На практиці формування маркетингової структури базується на створенні маркетингового відділу або служби, що існуватиме на основі органічних взаємозв'язків з іншими підрозділами підприємства.

Маркетингові дослідження сільськогосподарських підприємств дозволяють розробити стратегії для окремих сегментів ринку на підставі даних про кон'юнктуру кожного окремого ринку; встановити фінансові цілі на підставі прогнозу продажної ціни товару; розробити стратегію комунікації та заходи щодо просування товару на ринки, встановити перспективні цілі та розробити стратегію розвитку аграрного підприємства.

Для отримання максимального ефекту від маркетингової діяльності у сільськогосподарських підприємствах рекомендується здійснити реорганізацію існуючих структурних одиниць, які виконують в підприємстві ті чи інші маркетингові функції, і створити нові, організація яких базувалася б на принципах орієнтації на ринок і споживача.

Маркетингова діяльність у сільськогосподарських підприємствах повинна забезпечити: надійну, достовірну і своєчасну інформацію про кон'юнктуру ринку, структуру та динаміку конкретного попиту, смаки й уподобання покупців, цінову ситуацію, тобто інформацію про зовнішні умови функціонування аграрного підприємства. Така інформація має дати відповіді сільськогосподарському підприємству, яку продукцію виробляти, в якій кількості та де і кому вигідніше реалізувати вироблену продукцію [2-3].

Саме тому в сучасних умовах важливого значення набуває необхідність створення служби маркетингу на сільськогосподарських підприємствах, основними завданнями якої має бути: комплексне вивчення ринку і перспектив його розвитку, пристосування виробництва до вимог споживача; вивчення діяльності конкурентів, стратегії і тактики їхнього впливу на покупців (реклама, цінова політика, інші методи конкурентної боротьби); чітка організація виробництва, залучення до неї науково-дослідних установ.

Формування служби маркетингу має здійснюватися на основі розробленого алгоритму: аналіз існуючої структури управління підприємства, в тому числі структурних елементів, які займаються маркетинговою діяльністю; розробка та побудова структури управління маркетингом; підбір спеціалістів з маркетингу необхідної кваліфікації; розподіл обов'язків, прав та відповідальності в системі управління маркетингом; створення умов для результативної роботи співробітників маркетингових підрозділів; організація ефективної взаємодії служби маркетингу з іншими відділами [4, с. 214].

Співробітники служби маркетингу повинні вміти вибирати вигідні ринки, аналізувати ринкову ситуацію, готувати рекомендації та рекламні повідомлення про випуск нового виду продукції і прогнозувати ринки, розробляти стратегію, тактику торгівлі, забезпечувати основні вимоги до асортименту, визначати цінову і збутову політику господарства та контролювати її здійснення.

Система маркетингу в аграрній сфері має охоплювати такі складові частини, як заготівля, зберігання, транспортування, товарна доробка й доочищення, оптова та роздрібна торгівля. Конкуренція та інші принципи функціонування ринкових відносин зумовлюють необхідність розширення та істотного поліпшення роботи кожної складової частини системи маркетингу на основі впровадження досягнень науки й передового досвіду.

Маркетингова діяльність в сільськогосподарському підприємстві повинна розпочинатися з формулювання маркетингової стратегії, оскільки вона забезпечує обґрунтування ринкової спрямованості підприємства. При цьому слід враховувати особливості аграрного ринку, зокрема, деякі види продукції сільського господарства мають спільні характеристики; більшість видів продукції збирають раз на рік і споживаються протягом року нерівномірно, що зумовлює коливання попиту і, відповідно, сезонне коливання цін; наявність великої кількості виробників аналогічної продукції породжує рівень конкуренції, високу цінову циклічність на сільськогосподарську продукцію [5] .

Організація служби маркетингу повинна виконуватися на основі потенційних можливостей підприємства, цілей та завдань, що ставляться перед фахівцями з маркетингу. Для сільськогосподарських підприємств вважаємо за доцільне функціонування служби маркетингу на основі товарно-галузевого типу (рис. 1).

Таким чином, запропонована структура дає можливість організувати службу маркетингу керуючись такими принципами як економність, простота та функціональність. В цілому, кількість можливих варіантів структур управління

маркетингом може бути дуже великою. Все залежить від того, наскільки велике підприємство, які його стратегічні цілі, потенціальні можливості, обрані цільові аудиторії та ринки.

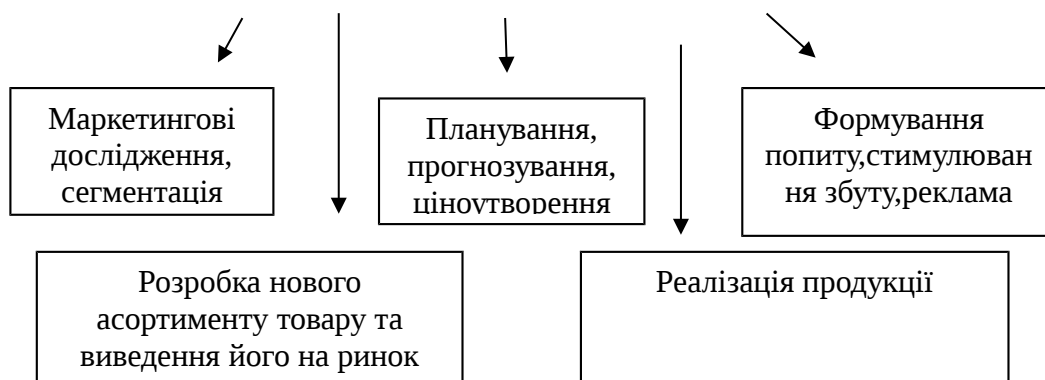

Рис. 1 – Функціональна модель побудови служби маркетингу в сільськогосподарському підприємстві.

Формування служби маркетингу на сільськогосподарському підприємстві має важливе значення, але більш важливим в даному випадку є забезпечення даної системи висококваліфікованим персоналом. Дана необхідність обумовлює іншу – створення діючої системи залучення та відбору маркетингового персоналу, яка передбачає всі необхідні для організації кваліфікаційні вимоги відповідно до поставлених цілей, пошук спеціалістів та їх швидку адаптацію на новому робочому місці.

Варто відзначити, що після того, як маркетинговий персонал набраний, необхідно організувати роботу у службі, забезпечити налагодження внутрішніх взаємовідносин як всередині служби маркетингу, так і з іншими відділами підприємства. Ефективність роботи всієї команди залежить від того, наскільки добре підготовлені фахівці і наскільки розвинуті внутрішньо організаційні відносини.

Висновки. Проаналізувавши сучасний стан управління маркетинговою діяльністю на сільськогосподарських підприємствах, було виявлено низку проблем, які потребують негайного вирішення та полягають у: необхідності постійного моніторингу конкурентів; постійній потребі вдосконалення та підвищення якості сільськогосподарської продукції; розробці нового асортименту товарів і вдосконаленні вже існуючих; потребі у вивченні та діяльності нових сегментів ринку; підвищенні ефективності рекламної діяльності та просуванні товарів; постійному розвитку і розширенні каналів розподілу; необхідності володіння маркетинговою інформацією щодо основних чинників, які визначають комерційний успіх аграрного підприємства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балановська Т.І. Формування дієвої структури управління маркетингом в сільськогосподарському підприємстві / Т.І. Балановська, О.В. Степенко // Вісник ЖДТУ. — 2010. — №4 (54). — С. 213-214.
2. Лаврук В.В. Маркетингова концепція інноваційної політики агропромислового розвитку у конкурентному середовищі / В.В. Лаврук // Агросвіт. — 2009. — № 3. — С. 4-7.
3. Рябенко Г.М. Роль маркетингової діяльності у підвищенні конкурентоспроможності овочеконсервного підкомплексу АПК / Г.М. Рябенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2007. — Випуск 3. Т. 2. — С. 114-118.
4. Сахацький М.П. Управління маркетингом агроформувань / М.П. Сахацький // Економіка АПК. — 2001. — №2. — С. 96-97.
5. Соловйов І.О. Агромаркетинг: системна методологія, реалізація концепції: [монографія] / І.О. Соловйов. — Херсон : Олди-плюс, 2008. — 344 с.

УДК 005:631.11(477.73)

УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АРБУЗИНСЬКОГО РАЙОНУ

А.Ю. Сулова, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент Колесник В.М.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто теоретичні аспекти та висвітлені основні принципи побудови організаційних структур системи управління, застосування яких дає змогу оптимізувати кількість рівнів управління і зв'язків між ними; проведено дослідження з приводу удосконалення організаційної структури у сільськогосподарських підприємствах Арбузинського району.

Ключові слова: організація, організаційна діяльність, організаційна структура управління, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Удосконалення функції організації є складовою частиною комплексу заходів з підвищення ефективності роботи підприємств. Керівники повинні обрати ту структуру, яка найкраще відповідає поставленим цілям і задачам підприємства, своєчасно і адекватно реагує на дії факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, цілеспрямовано розподіляє і координує зусилля співробітників і таким чином підвищує власну конкурентоспроможність.

Сьогодні відчувається гостра необхідність в наукових дослідженнях з проблеми оптимізації організаційних структур управління, пошуку нових підходів, розробці

методик, обґрунтуванню алгоритмів, що дозволяють вибрати той вид організаційної структури, який найбільшою мірою відповідає рівню розвитку підприємства. Відсутність наукових розробок по відзначених аспектах проблеми або низька їх якість призводить до того, що оптимізація структур багатьма підприємствами не проводиться або здійснюється методом проб і помилок, що знижує результативність їх господарської діяльності.

Викладені обставини підтверджують доцільність та актуальність удосконалення функції організації у сільськогосподарських підприємствах, необхідність обґрунтування нових методичних підходів до вирішення поставленої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку проблеми проектування та розвитку організаційних структур управління внесли зарубіжні вчені П. Друкер, А. Гарднер, М. Вебер, А. Чандлер, Д. Гібсон, Т. Коно, А. Минтцберг, Т. Питер, Р. Уотермен, Р. Холл, А. Хоскінс. та інші. Вони досліджували взаємодію процесів планування і проектування організаційних структур управління, розвиток бюрократичних і органічних структур. Ними систематизовано чинники, що визначають ступінь централізації і децентралізації управління в організації; вирішені інші наукові завдання, пов'язані з організаційними структурами управління.

В працях українських та російських вчених Г. Гребнек, Л. Базилевича, Л. Бондарчука, О. Кравця, В. Франчука, Л. Швабя розглядаються питання використання сучасних видів організаційних структур управління на українських підприємствах, взаємодії стратегій розвитку та організаційних структур, характерних помилок при проектуванні організаційних структур.

Однак, незважаючи на безліч наукових публікацій з питань організаційних структур управління підприємствами, проблема їх оптимізації по мірі зміни внутрішнього і зовнішнього середовища залишається маловивченою, що вплинуло на вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження організаційної структури у підприємствах Арбузинського району, виявлення недоліків та розробка пропозицій по їх удосконаленню, теоретичне узагальнення засад оптимізації організаційних структур з точки зору ефективного управління підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найгострішою проблемою сільськогосподарських підприємств в умовах конкуренції є формування ефективної структури управління, яка мобільно і за короткі терміни реагувала б на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Через те постає постійно необхідність в удосконаленні організаційної структури підприємства. Одним з суттєвих організаційно-

управлінських чинників, що зумовлюють стан внутрішнього середовища сучасного підприємства, є організаційна структура управління. Багато вітчизняних підприємств усвідомили необхідність удосконалення організаційної структури управління, як одного з визначальних чинників виходу із кризи, викликаной невідповідністю ринкового, виробничо-господарського й управлінського потенціалу підприємств мінливим умовам зовнішнього середовища.

Організація – це функція управління, в межах якої здійснюється розподіл робіт поміж окремими робітниками та їх групами та узгодження їх діяльності. Реалізація функції організації здійснюється у процесі організаційної діяльності.

Організаційна діяльність – це процес, за допомогою якого керівник усуває невизначеність, безладдя, плутанину та конфлікти поміж людьми щодо роботи або повноважень і створює середовище придатне для їх спільної діяльності.

«Структура управління організацією», або «організаційна структура управління» – одне із ключових понять менеджменту, тісно пов'язане із цілями, функціями, процесом управління, роботою менеджерів і розподілом між ними повноважень. У рамках цієї структури протікає весь управлінський процес (рух потоків інформації й прийняття управлінських рішень), у якому беруть участь менеджери всіх рівнів, категорій й професійної спеціалізації [1]. Структура організації є логічним співвідношенням функціональних зон та рівнів управління, що використовуються для досягнення цілей організації [2].

В рамках організаційної структури управління протікає управлінський процес (рух інформації і прийняття управлінських рішень), між учасниками якого розподілені функції управління, а отже – права і відповідальність за їх виконання. З цих позицій організаційну структуру управління можна розглядати як форму розподілу і кооперації управлінської діяльності, в межах якої відбувається процес управління, що спрямований на досягнення кінцевої мети менеджменту.

Організаційна структура управління забезпечує стабільність, стійкість управлінської системи, дякуючи чому вона зберігає свої властивості при зміні зовнішніх або внутрішніх умов. Організаційна структура управління відображає відносини, що об'єктивно складаються у межах даної виробничої системи [3, с.38].

Крім того, організаційна структура управління – це одночасно спосіб і форма об'єднання людей для здійснення загальних для них виробничих і управлінських цілей. Вона допомагає працівникам усвідомити своє місце в організації, дякуючи чому вони можуть ефективніше виконувати поставлені перед ними завдання. Організаційна структура управління за допомогою певної сукупності відносин та зв'язків всередині

колективу забезпечує поєднання усіх складових її частин, стійке існування та стабільне функціонування організації. Оргструктура управління документально фіксується в графічних схемах, штатних розкладах персоналу, положеннях про підрозділи апарату управління, посадових інструкціях окремих виконавців.

На думку Л.І. Шваб, організаційна структура управління підприємством – форма системного управління, яка визначає склад, взаємодію та підпорядкованість її елементів із використанням лінійних, функціональних і міжфункціональних зв'язків у процесі спілкування [4, с.59].

В сучасній літературі організаційна структура управління визначається, як формальні правила, що розробляються менеджерами для:

- 1) поділу праці та розподілу офіціальних обов'язків серед окремих співробітників та служб;
- 2) визначення сфери контролю керівників та підпорядкованості в організації;
- 3) координації всіх функцій, щоб організація могла функціонувати як єдине ціле [5, с.140].

Між усіма складовими організаційної структури існує взаємозалежність: зміни в одній із них зумовлюють необхідність перегляду інших. Це особливо слід мати на увазі при здійсненні організаційних перетворень, оскільки функціонування організації в умовах мінливого зовнішнього оточення спричиняє постійні зміни в її структурі.

На нашу думку, оптимальна організаційна структура управління підприємством має відповідати наступним вимогам: відповідати комунікаційним потребам сучасного суспільства, мати адекватну цим потребам інформаційну структуру, що є основою організаційної структури; відображати стратегічні цілі підприємства, ґрунтуючись на центрі стратегічного управління, який повинен стати невід'ємним елементом організаційної структури; бути орієнтованою на формування за мережевим принципом, найбільш повно відповідними конкурентної діяльності підприємств в умовах глобальної інтеграції.

Задача побудови оптимальної організаційної структури управління полягає в тому, щоб при виконанні функцій управління найбільш раціонально розподілити управлінську роботу між працівниками різних рівнів, знайти найкраще співвідношення різних категорій співробітників органу управління, оптимальні розміри структури загалом і її окремих елементів, кількість працівників, якими керівник може ефективно управляти залежно від розмірів організації.

Без урахування відповідних змін в організаційній системі, пристосуванні її до об'єктивних умов зовнішнього розмежування факторів розвитку через деякий період

структура управління старіє, виникає неузгодженість між технікою і організацією виробництва з одного боку і побудовою управлінської системи – з другого боку.

Знаками старіння є дублювання у виконанні управлінських функцій, відсутність чіткості у розподілі обов’язків, прав, відповідальності між структурними підрозділами і працівниками апарату управління, виникнення конфліктних ситуацій в колективі, тощо. Наявність усіх цих недоліків у господарстві свідчать про необхідність удосконалення структури апарату управління. Важливим чинником у вдосконаленні структури управління є встановлення чисельності працівників згідно нормативів.

Перевіримо чи потребує вдосконалення організаційна структура управління обраних нами сільськогосподарських підприємств Арбузинського району: ПрАТ «Оберіг», ДП ДГ «Агрономія» та ФГ «Вітязь».

Відповідно до проведених розрахунків у ПрАТ «Оберіг» Арбузинського району додатково потрібно 15 працівників адміністративно управлінського персоналу: по одному працівнику економічного, зоотехнічного та інженерно-будівельного профілю;

Таблиця 1 Чисельність працівників апарату управління у сільськогосподарських підприємствах Арбузинського району, чол.

Посади	ПрАТ «Оберіг»			ДП ДГ «Агрономія»			Фермерське господарство «Вітязь»		
	факт	після вдосконалення	відхилення (+,-)	факт	після вдосконалення	відхилення (+,-)	факт	після вдосконалення	відхилення (+,-)
Керівники та спеціалісти загальногосподарського управління	3	3	-	3	3	-	1	1	-
Працівники економічного профілю	–	1	+1	-	1	+1	–	-	-
Працівники бухгалтерського обліку	4	8	+4	3	7	+4	-	-	-
Працівники агрономічного профілю	2	5	+3	2	5	+3	1	4	+3
Керівники виробничих підрозділів та керівники відділеннями	6	6	-	7	7	-	2	2	-
Працівники ветеринарного профілю	1	3	+2	1	2	+1	-	-	-
Працівники зоотехнічного профілю	1	2	+1	1	2	+1	-	-	-
Працівники інженерно-будівельного профілю	-	1	+1	-	1	+1	-	-	-
Працівники інженерно-технічного профілю	2	4	2	2	3	+1	-	1	+1
Працівники кадрового	1	2	+1	1	2	+1	-	-	-

профілю									
Всього	20	35	+15	20	33	+13	4	8	+4

по два ветеринарного та інженерно-технічного профілю; три агрономічного та чотири працівники бухгалтерського профілю. ДП ДГ "Агрономії" необхідно залучити ще 13 працівників. З них по одному працівнику економічного, ветеринарного, зоотехнічного, інженерно-будівельного, інженерно-технологічного та кадрового профілю, три працівники агрономічного та чотири бухгалтерського профілю. Це підтверджується тим, що підприємства орієнтовані на стратегію росту. Фермерське господарство "Вітязь" потребує лише три працівника агрономічного профілю та одного працівника профілю інженерно-технічного. Отже, відповідно до проведених розрахунків чисельність адміністративно-управлінського персоналу, організаційна структура та структура управління обраних нами підприємств Арбузинського району потребує удосконалення.

Висновки. У фермерському господарстві "Вітязь" пропонуємо створити планово-економічний відділ, який складатиметься з двох працівників. У ДП ДГ "Агрономія" було б доцільно роз'єднати зооветеринарний відділ і на його основі утворити дві служби: зоотехнічну та ветеринарну. В ПрАТ "Оберіг" пропонуємо утворити цех механізації, який буде об'єднувати автопарк та ремонтну майстерню. Очолюватиме даний цех – головний інженер, йому буде підпорядковуватись завідувачі автопарку та ремонтною майстернею. Також для даних підприємствах постає необхідність подальшої децентралізації оперативної відповідальності з одночасним забезпеченням адміністративного контролю; повне використання потенційних можливостей працівників управління при виробленні та прийнятті рішень, що пов'язано з підвищенням їх освітнього і культурного рівня; створення найбільш сприятливого середовища для мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базилевич Л.А. Моделирование организационных структур: [підручник] / Л.А. Базилевич — Л. : ЛГУ, 1978. — 159 с.
2. Бондарчук Л.В. Удосконалення організаційної структури підприємства в системі ефективного менеджменту персоналу / Л.В. Бондарчук // Вісник Хмельницького національного університету, 2009. — № 1. — С. 41-45.
3. Шишкін В.О. Організація управління господарською діяльністю підприємства / В.О. Шишкін, Р.В. Корнєєва // Інвестиції : підприємництво Держава та регіони. — 2008. — №11.

4. Шваб Л.І. Економіка підприємства: [навчальний посібник] / Л.І. Шваб — К. : Каравела, 2005. — 568 с.
5. Львова І. Організація (створення) підприємства / І. Львова // Бухгалтерія. Збірник систематизованого законодавства. — 2007. — №10. — 422с.
6. Куценко О. В. Удосконалення організаційної структури управління підприємством / О. В. Куценко // Сучасні тенденції розвитку економічної науки в Україні — 2010. — №3.
7. Кузьмін О.Є. Основи менеджменту / О.Є. Кузьмін, О.Г. Мельник — К. : Академвидав, 2007. — 464 с.

УДК:331.101.3

СОЦІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ В СУЧАСНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

О.А. Таранова, студентка

Науковий керівник: к.е.н., асистент Максименко А.Г.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті визначено основи формування мотивації на сільськогосподарському підприємстві, мотивації праці персоналу та розгляду мотивації, як загальної функції менеджменту, що набуває все більшої значущості в сучасному управлінні персоналом і підприємством загалом

Ключові слова: моральне стимулювання, матеріальні мотиви, мотивація.

Простановка проблеми. Для успішного функціонування будь-якого виробництва і будь-якої компанії, незалежно від послуг і товарів, які вона надає, необхідні ефективно працюючі і кваліфіковані кадри, грамотні і здатні керувати виробничим процесом управлінці. Однак навіть якщо вдалося сформувати колектив зі справжніх професіоналів, не слід забувати про те, що персонал потрібно постійно мотивувати. Мотивація співробітників займає одне з центральних місць в управлінні персоналом, оскільки вона виступає безпосередньою причиною їхньої поведінки. Орієнтація працівників на досягнення цілей організації, по суті, є головним завданням керівництва персоналом.

Сільське господарство України на сучасному етапі ринкових перетворень перебуває на шляху докорінних змін трудових, економічних, соціальних для підвищення мотивації аграрної праці, її продуктивності та привабливості. Мотивація праці працівників сільського господарства посідає одне з провідних місць і є складовою ефективною діяльністю господарства.

Особливо слід зазначити ситуацію з формуванням кадрового потенціалу аграрних підприємств. Тут головним на наш погляд є відсутність заходів щодо

підвищення рівня освіти та професійної підготовки, мотивації трудової діяльності в аграрній сфері, тобто заохочення людей працювати в цій галузі.

На сучасному етапі все більше акцентується на соціально-психологічних аспектах мотивації, що створюють умови для досягнення високих результатів виробничо-господарської діяльності з мінімальними затратами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми мотивації трудової діяльності розглядаються багатьма науковцями. В свою чергу рівень ефективності праці залежить від повноти використання фактора мотивації до неї. Вивчення цього питання присвячені праці багатьох провідних вчених України: Д.П.Богині, О.А.Бугуцького, В.В.Вітвіцького, Петренко Н.О, А.М.Колота, Шкурін Г.Т, П.Т.Саблука.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідити проблеми мотивації трудової діяльності в аграрній сфері, визначити мотиваційні чинники аграрної праці, обґрунтування значення мотиваційного фактора у відродженні українського села, виявити мотиваційні важелі що впливають на виробничу діяльність працівників аграрного сектору економіки, розглянути шляхи розвитку мотиваційного механізму трудової діяльності в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мотивація — це найважливіший фактор підвищення ефективності діяльності усієї організації, адже процес діяльності організації можна добре спланувати і організувати, але якщо працівники цієї організації не відповідально ставляться до своїх обов'язків і не зацікавлені особисто у розв'язанні проблем і задач, що постали перед організацією, то результати контролю і підбиття підсумків не будуть втішними. Відомо, що діяльність людини зумовлюється реально існуючими у неї потребами, які повинні задовольнятися. Прагнення працівника отримати певні блага за допомогою трудової діяльності і складає сутність мотивації праці. До структури мотивів праці входять: потреба, яку хоче задовольнити працівник, благо, що здатне задовольнити цю потребу, трудова дія, що необхідна для задоволення та отримання блага

В останні роки в сільському господарстві України з різних причин спостерігається значний відплив із села робочої сили, особливо молоді. Значна частина працездатного сільського населення змушена шукати роботу в містах чи в зарубіжних країнах (табл. 1).

Таблиця 1 Рух робочої сили по території Миколаївської області та закордон за 2014 рік

	У межах регіону			Зовнішня міграція		
	число прибулих	число вибулих	приріст	число прибулих	число вибулих	приріст
Миколаївська	20077	20077	х	12191	15856	-3,665

область						

Для того щоб молодь залишалась в сільській місцевості і ефективно працювала потрібно впроваджувати відповідні заходи. Отже, основними шляхами мотивації зайнятості в сільському господарстві молоді є:

- розробка і впровадження фінансового механізму закріплення молодих спеціалістів на селі;
- виділення земельних ділянок та надання пільгових кредитів молодим людям;
- надання можливості молоді для проходження альтернативної служби на підприємстві, установах, організаціях сільської місцевості;
- ініціювання створення в регіонах спеціальних навчально-методичних курсів з підготовки сільської молоді у сфері малого бізнесу;
- державна підтримка розвитку молодіжного фермерства та молодіжного несільськогосподарського підприємництва в сільській місцевості.

Основними мотивами зайнятості для працівників сільськогосподарських підприємств є: оплата праці, дохід від власності, умови праці, професійний та кар'єрний ріст, право участі у вирішенні господарських питань, отримання від підприємства соціально-культурних послуг.

Головним напрямом підвищення трудової мотивації є удосконалення форм і систем організації та оплати праці. Адже існуюча нині організація оплати праці робітникам аграрної сфери майже не відповідає ринковій економіці, тому її необхідно удосконалювати щоб вона відповідала сучасним умовам які склалися у сільському господарстві.

Тому, для заохочення в сільському господарстві застосовуються як моральні, так і матеріальні стимули.

Моральне стимулювання - це визначення трудових успіхів колективу або працівника сільськогосподарського підприємства. Воно передбачає: винесення подяки, нагородження грамотами, надання інформації про передовиків підприємства, підтримання високої трудової активності, створення сприятливих умов праці, нормального психологічного клімату, переконання, сила прикладу, моральні заохочення.

Як засвідчує сучасна практика, основними видами морального заохочення є: оголошення подяки, нагородження Почесною грамотою, занесення прізвища працівника до Книги пошани, поміщення фотографії працівника на Дошку пошани, до Галереї Трудової Слави, присвоєння почесних звань тощо. Локальні акти підприємств передбачають, наприклад, такі моральні заохочення, як присвоєння почесного звання

"Відмінник якості" з врученням власного тавра і переведенням на самоконтроль, присвоєння почесного звання "Кращий за професією", "Майстер — золоті руки", вручення листів подяки сім'ям працівників — відмінників якості праці, присвоєння звання "Кращий цех за якістю" [2].

Матеріальна зацікавленість сільськогосподарських працівників незалежно від форми господарювання та галузі визначається рівнем оплати праці, що задовольняє працівника. Дана система стимулювання повинна спонукати працівника до високоякісного виконання завдання у визначений термін, а також стимулювання зростання продуктивності праці.

Система оплати праці має сприяти як інтересам роботодавця, так і працівника. Однак роботодавець повинен дбати щоб доходи працівника не були нижчими прожиткового мінімуму та могли забезпечити гідний рівень життя робітника.

Для ефективного формування мотивації на підприємстві повинні створюватись відповідні умови: надання провідним фахівцям права власності, впровадження демократичних засад управління, пріоритетне забезпечення робочими місцями перспективних, молодих і висококваліфікованих фахівців. В результаті підвищення мотивації праці зростає ефективність виробництва, в трудовому колективі утверджується соціально-психологічний клімат, що сприяє зміцненню не тільки морального, а й фізичного здоров'я працюючих. А головне - соціальний наслідок: зростає матеріальний добробут селянина, формується база розширеного відтворення трудового потенціалу села [4].

Висновки. Основою матеріальної мотивації при суспільному розподілі матеріальних благ є заробітна плата, яка ґрунтується на її раціональній організації. Усе це охоплює широке коло відносин людини у процесі її трудової поведінки на виробництві та соціальному житті. Оскільки мотиваційний механізм праці в сільському господарстві має значні резерви та потенціал розвитку й при створенні сприятливих умов дає можливість його реалізувати й забезпечити життєво необхідні інтереси та потреби людини. Отже, в майбутньому потрібно підвищувати заробітну плату для заохочення населення, скорочення міграції в міста та закордон, а також мотивації праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горобець Н.М. Матеріальні аспекти мотивації праці сільськогосподарських працівників / Н.М. Горобець // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 41- 44.
2. Петренко Н.О. Формування ефективної системи мотивації праці в аграрних підприємствах / Н.О. Петренко // Економіка АПК. — 2008. — №2. — С. 129- 131.

3. Шкурін Г.Т. Мотивація аграрної праці: стан і перспективи / Г.Т. Шкуріна, В.А. Юдіна // Економіка АПК. — 2006. — №9. — С. 139-144.

4. Шляхтянко А.М. Мотивація до праці як джерело господарського поступу держави / А.М. Шляхтянко // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — №12. — С.141.

УДК 331.103.003.13

ЕФЕКТИВНІСТЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Г.В. Федорова, магістр

Науковий керівник: к.е.н., асистент А.Г. Максименко

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проведений аналіз поняття кадрового потенціалу підприємства як сукупність якісних і кількісних характеристик персоналу. Розглянуто етапи формування кадрового потенціалу підприємства та досліджено його ефективність. Ключові слова: кадровий потенціал, ефективність, персонал.

Постановка проблеми. Кадровий потенціал є одним із основних елементів управління підприємством. Ефективна діяльність підприємства залежить як і від організаційних та економічних заходів, так і від наявної робочої сили, створених умов її функціонування, розвитку потенціалу кожного працівника. Ефективне використання кадрового потенціалу являється головним стратегічним ресурсом, що може забезпечити зростання будь-якої організації.

На сьогоднішній день існує проблема нестачі кваліфікованого персоналу, що задовольняв би потреби підприємства. Важливе значення кадрового потенціалу у промисловості, сфері послуг, торгівлі, сільському господарстві відоме, проте тільки нещодавно теоретичні та практичні досягнення менеджменту кадрового потенціалу більш чи менш успішно почали вводитись в дію в нашій країні.

Формування кадрового потенціалу підприємства і його ефективне використання є найважливішим стратегічним напрямом управління персоналом підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню формування, оцінки та ефективності кадрового потенціалу підприємства присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як: Е.А. Борисова, О.В. Вартанова, Л.С. Головова [6], Н.В. Дацій, С.У. Бектуров, Н.С. Краснокутська [8], Г.В. Осовська [1], О.В. Крушельницька [1], Є.П. Качан [2], Р.П. Колосова та ін. Більшістю вчених та науковців головна увага приділяється аналізу особистісно-психологічним характеристикам

персоналу, так як саме від цього залежить ефективність їх роботи, а тому і підприємства вцілому. Саме це зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Головна мета роботи полягала у проведенні аналізу кадрового потенціалу підприємства, визначенні показників, що використовують для оцінки ефективності кадрового потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даному етапі організаційного розвитку кадровий потенціал являється основною умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства. На завоювання високих позицій підприємства на ринку безпосередньо впливає ефективність трудових ресурсів. За таких умов трудовий потенціал являється стратегічним ресурсом підприємства.

В економічній літературі сніє велика кількість підходів до визначення поняття «трудоий потенціал», але на нашу думку можна виділити декілька зних. Одна частина науковців тлумачать поняття «трудоий потенціал» як узагальнюючу характеристику міри та якості сукупних здібностей до праці окремого працівника, підприємства, суспільства [1], а друга частина зводить трудовий потенціал до потенціалу самої праці [2].

Кадровий потенціал – це трудовий потенціал підприємства, можливість персоналу генерувати ідеї, створювати нову продукцію, його освітній, кваліфікаційний рівень, мотивація та психофізіологічні якості. Краснокутська Н.В. визначає поняття кадрового потенціалу підприємства як сукупність знань, здібностей, навичок, особистої майстерності, системного мислення спеціалістів, які провадять інноваційну діяльність, їх творчі новаторські здібності і є базою забезпечення її інноваційного лідерства і конкурентоспроможності на ринку [3, с.401].

Ефективність трудового потенціалу виходячи з поставлених цілей визначається як функція досягнутих результатів і витрачених на це ресурсів. Від забезпеченості підприємства необхідною кількістю кваліфікованих працівників з достатнім рівнем досвіду, залежить рівень продуктивності діяльності підприємства, його прибуток, обсяг виробництва, собівартість, ефективність використання основних засобів.

Велике значення у підвищенні ефективності кадрів займає економічний аналіз. До факторів впливу трудових ресурсів на ефективність діяльності підприємства передовсім відносяться наступні: спад продуктивності праці, плинність кадрів на підприємстві, неефективне використання робочого часу, приховане безробіття тощо.

Для визначення забезпеченості підприємства трудовими ресурсами та ефективності їх використання необхідно проводити аналіз кадрового потенціалу. Метою цього аналізу є якісна оцінка трудових ресурсів та визначення ефективності їх

використання, підвищення продуктивності праці та соціального захисту працівників, виявлення внутрішньовиробничих резервів, визначення рівня матеріального стимулювання працівників.

Для оцінки стану та ефективності кадрового потенціалу використовують показники, що наведені у таблиці 1 [1, с. 85-89].

Таблиця 1 Показники стану і ефективності використання кадрового потенціалу на підприємстві

Показники	Формули для розрахунку	Умовні позначення
1. Показники стану трудового потенціалу		
1.1. Середньооблікова чисельність	$\bar{Ч}_{ссп} = \frac{Ч_{поч} + Д_{відпр}}{Д_n} - \frac{Ч_{зв} + (Д_n - Д_{відпр})}{Д_n}$	Чпоч – чисельність робітників на початок періоду, осіб.
1.2. Коефіцієнт плинності кадрів	$K_{пл} = \frac{(Ч_{пр} - Ч_{виб})}{Ч_{поч}}$ $K_{пл} = \frac{Ч_{виб}}{Ч_{сп}}$	Чпр – чисельність прийнятих робітників, осіб. Двідпр – кількість відпрацьованих днів, днів. Дк – кількість календарних днів, днів.
1.3. Коефіцієнт обороту по прийому	$K_{пр} = \frac{Ч_{пр}}{Ч_k}$	Чзв – чисельність робітників у звітному періоді, осіб.
1.4. Коефіцієнт обороту по вибуттю	$K_{зв} = \frac{Ч_{зв}}{Ч_n}$	Чвиб – кількість вибувчих працівників, осіб.
1.5. Коефіцієнт загального обороту	$K_{заг} = K_{пр} + K_{виб}$	Чсп-середня чисельність персоналу за період;
1.6. Коефіцієнт постійності кадрів	$K_{пос} = \frac{Ч_k}{Ч_{сп}}$	Чмин – чисельність робітників у минулому році, осіб.
1.7. Коефіцієнт співвідношення основного і допоміжного персоналу	$K_{осн-доп} = \frac{Ч_{осн}}{Ч_{доп}}$	Чк – чисельність робітників на кінець періоду, осіб. Чзвіл – чисельність звільнених робітників, осіб.
1.8. Коефіцієнт співвідношення висококваліфікованих і кваліфікованих працівників	$K_{кккв} = \frac{Ч_{спкв}}{Ч_{спр}}$	Кпр – коефіцієнт приросту. Квиб – коефіцієнт вибуття. Чоп – чисельність основного персоналу, осіб.
1.9. Зміна робочих місць	$\Delta QPM = QPM_k - QPM_{поч}$	Чдопп – чисельність допоміжного персоналу, осіб.

1.10. Коефіцієнт еластичності робітників в залежності від товарообігу	$K_{ел} = \frac{(Ч_{зв} - Ч_{мин}) \div Ч_{мин}}{(Т_{зв} - Т_{мин}) \div Т_{мин}}$	Qрмк, Qрмпоч – кількість робочих місць на кінець та на початок періоду відповідно. Чмин – чисельність робітників у минулому році, осіб.
2. Показники ефективності використання трудового потенціалу		
2.1. Продуктивність праці	$ПП = \frac{T}{Ч_{сп}}$	Т – товарообіг підприємства, тис. грн. ПП – продуктивність праці, тис.грн./осіб. ΔПП – темп зміни продуктивності праці, %. ΔТМ – темп зміни трудомісткості праці, %.
2.2. Трудомісткість товарів	$ТМ = \frac{1}{ПП}$	
2.3. Індекс продуктивності праці	$I_{пп} = \frac{(100 \pm \Delta ПП)}{100}$	
2.4. Індекс трудомісткості продукції	$I_{тм} = \frac{(100 \pm \Delta ТМ)}{100}$	
2.5. Приріст продуктивності праці за рахунок впливу економічної чисельності	$\Delta ПП = \frac{(\Delta Ч \times 100)}{(Ч_{б} - \Delta Ч)}$	

* Побудовано автором за джерелом 1.

Отже, можна визначити, що ефективність кадрового потенціалу підприємства – це рівень можливої участі працівників у виробництві із врахуванням психологічних заходів щодо збалансованого розвитку підприємства, особливостей, кваліфікаційного рівня та набутого досвіду.

Дослідження проблеми ефективності кадрового потенціалу показує, що вагомим аспектом є врахування чинників, що комплексно впливають на нього та проявляються через кількісно-якісні показники. До якісних в основному відносять: освітньо-професійний рівень персоналу, психофізіологічні, соціально-мотиваційні, соціально-економічні показники. Кількісні виражені фінансовими та трудовими показниками.

Заречний А.Н. до кількісних показників відносить такі: чисельність працівників; статевий і віковий склад; загальний стаж роботи на підприємстві та окремо по займаних посадах; професійно-кваліфікаційний склад кадрів; рівень ротації (руху) кадрів; середній вік працівників; укомплектованість підприємства кадрами тощо [4, С. 45-47].

У своїй науковій праці Я.В. Кудря до якісних показників відніс: кваліфікаційний потенціал кожного працівника та його професійні характеристики; соціально-психологічний клімат, організаційну культуру підприємства тощо [5, С. 21-26].

Провівши аналіз робіт зарубіжних та вітчизняних науковців ми визначили, що вказані ними показники були розкриті не в повному обсязі, тому ми розширили перелік кількісних та якісних показників і впровадити інтегральні показники, що являють собою визначення характеристик, які одержують на основі багатьох інших, притаманних людині різноманітних індивідуальних якостей, здібностей і можливостей.

Молоде покоління більш прагматично ставиться до результатів трудової діяльності. Його вже не втримаєш на підприємстві лише високою оплатою праці, тому необхідно впровадити на підприємстві систему ротації кадрів.

Застосування в кадровій роботі соціологічних досліджень дозволить здійснити початкову діагностику індивідуально-психологічних особливостей людини, ефективності її професійної діяльності і рівня самоорганізації, що дасть можливість рекомендувати по самовдосконаленню, плануванню ділової кар'єри, розвитку професійної майстерності і формуванню ефективних виробничих колективів.

Підприємствам, які мають високий кадровий потенціал характерні такі особливості як динамічність, конкурентоздатність, невелика чисельність управлінського персоналу, постійне підвищення кваліфікаційного рівня працівників і т.д.. Ефективність роботи залежить від добре підготовленого, мотивованого персоналу не менше ніж від нового обладнання та технології. А тому підприємствам слід велику увагу приділяти навчанню робітників, підвищенню їх кваліфікаційного рівня, задоволенню їх потреб, створювати сприятливий клімат у колективі.

Для підвищення ефективності кадрового потенціалу підприємства необхідно впроваджувати зміни у розробці й реалізації кадрової політики на всіх рівнях і, на цій основі, пошуку резервів і факторів економії праці, обґрунтування реальних шляхів активізації людського фактору тощо.

Низький рівень кадрового потенціалу призводить до зменшення продуктивності праці, збільшення матеріального та морального старіння основних фондів, призводить до підвищення собівартості та матеріалоємності продукції і зниження ефективності виробництва.

Висновки. В сучасних ринкових умовах, які характеризуються посиленням конкуренції за ключові ресурси сільськогосподарського виробництва, різким збільшенням провідних регіональних та загальноукраїнських компаній, їх географічної розташованістю, різко збільшуються ризики прийняття управлінських рішень. У зв'язку

з цим сільськогосподарські підприємства змушені шукати нові підходи до управління компанією, підвищують їх стійкість функціонування.

Таким чином, кадровий потенціал - один із найважливіших чинників, що впливає на ефективність діяльності підприємства. Ефективний кадровий потенціал це результат роботи підприємства. Для досягнення більш стійкого конкурентного становища підприємство повинне постійно розробляти програми розвитку персоналу, розробляти стратегії управління персоналом з урахуванням світового досвіду, залучати персонал до рішення усіх питань, щодо функціонування підприємства; варто знаходити свіжі і ефективні підходи для поліпшення функціонування організації. Підприємства, що приділяють належну увагу підвищенню кадрового потенціалу характерні такі особливості як конкурентоздатність, невелика чисельність управлінського персоналу, постійне підвищення кваліфікаційного рівня працівників і т.д.. Тому кадровий потенціал являється основною умовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства та займання ним лідируючих позицій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головка Л.С. Методи оцінки ефективності використання кадрового потенціалу підприємства / Л.С. Головка, О.О. Лукашов // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». — Серія: Економіка та підприємництво. — 2008. — №6. — С. 76-79.
2. Дацій Н.В. Економічна ефективність використання трудових ресурсів у с/г / Н.В. Дацій // Вісник СНАУ, Серія Фін. та кредит. Вип.2. — Суми. — 2003. — С. 215-221.
3. Заречнев А.Н. Кадровая политика в системе управления / А.Н. Заречнев, О.В. Шкуренко // Вісник економічної науки України. — 2007. — № 1. — С. 45-47.
4. Качан Є.П. Управління трудовими ресурсами / Є. П. Качан, Д. Г. Шушпанов. — К. : Юрид. кн., 2005. — 358 с.
5. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. — К. : КНЕУ, 2003. — 504 с.
6. Кудря Я.В. Нові підходи до кадрової політики в управлінні персоналом / Я.В. Кудря // Проблеми науки. — 2006. — № 7. — С. 21-26.
7. Осовська Г.В., Крушельницька О.В. Управління трудовими ресурсами: Навч. посібник / Г.В. Осовська, О.В. Крушельницька. — К. :Кондор, 2008. — С. 223 – 224.

ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА СЕЛІ

А.В. Шульга, магістр

Науковий керівник: к.с/г.н., доцент Гречкосій В.В

Миколаївський національний аграрний університет

В статті обґрунтовано підходи до аналізу сучасного стану зайнятості сільського населення, окреслено основні проблеми на селі. Викладено погляд на шляхи подолання стану безробіття сільського населення.

Ключові слова: зайнятість населення, рівень зареєстрованого безробіття, ринок праці, агропромисловий комплекс, сільське населення.

Постановка проблеми. Зайнятість розкриває один з найважливіших аспектів соціально-економічного життя людини, пов'язаний із задоволенням її потреб у сфері праці.

Водночас трудова зайнятість населення забезпечує виробництво валового національного продукту, а отже — економічну основу життя суспільства. Разом з тим зайнятість має і соціальний характер: вона відображає потреби людей не лише в заробітках, але і у самореалізації через суспільно корисну діяльність [3].

Однією із найбільших проблем кожної країни залишається забезпечення безробітних її громадян місцем роботи, а відповідно і заробітком, що буде забезпечувати їй можливість купити товари та послуги, що необхідні для життя. В наш час проблема зайнятості в країні за останній рік почала збільшувати свої показники, одним із основних і найвагоміших з яких, є зайнятість населення в сільській місцевості, адже переважна частина нашої країни є села та селища міського типу, де під впливом сучасних складних економічних умов відбувається стрімке скорочення робочих місць [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами зайнятості та розробкою шляхів вирішення проблеми безробіття в Україні займалися такі відомі науковці, як А. Бабаскін, Д. Богиня, Я. Безугла, П. Василенко, В. Венедиктов, І. Веселяк, С. Дріжчана, В. Жернаков, С. Іванов, Г. Кондратьєв, О. Магницька та інші. Однак питання пов'язані з зайнятістю потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних проблем зайнятості населення на селі та розробка шляхів їх вирішення в сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зайнятість населення – найбільш узагальнена характеристика економіки. Вона відбиває досягнутий рівень економічного

розвитку, внесок живої праці в досягнення виробництва. Зайнятість населення на селі реалізується через конкретні форми включення працівника в економічну систему. Найпоширенішими серед них є: наймана праця за трудовою угодою в державному секторі, на об'єктах колективної або приватної власності без розпорядження її індивідуальною частиною; особиста праця на об'єктах, де робітник має свою частку акцій, пайовий внесок, тобто є співвласником; особиста праця власника засобів виробництва, коли він є і власником, і працівником; робота на орендованих засобах виробництва; робота в спільному підприємстві; надомна праця; громадська робота тощо. Збереження роботи не означає збереження конкретного робочого місця [2].

Надання робітникові тимчасової роботи не обов'язково відповідає його професійно-кваліфікаційним здібностям.

Ситуація із рівнем безробіття в нашій країні на кінець 2014 року була наступною: За останніми оприлюдненими даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці, в Україні в середньому зріс з 7,3% (2013 р.) до 9,3% (2014 р.) економічно активного населення. Як бачимо ситуація не є критичною, але все ж це проблема, яку потрібно вирішувати, тому що кількість безробітних з кожним місяцем стає все більша. Значну частину безробітних людей становлять молоді люди, які перебувають в пошуках першої роботи після закінчення вищого навчального закладу та в зв'язку з важкою економічною ситуацією в країні це люди переважної більшості сіл та невеликих міст сільського типу. На сьогодні проблемою є співпраця роботодавця та випускників. Випускник прийшовши на ринок праці немає досвіду. А вимогою 90% усіх вакансій є досвід роботи від 1 року. Складна ситуація в економіці країни в останній період змусила роботодавців скоротити кількість робочих місць, найбільше це відобразилось на сільській місцевості, де роботи і так мало.

Переважна кількість сільського населення Миколаївської області працює на приватних сільськогосподарських, та державних підприємствах, а нестабільність соціально-економічного сектора змусила велику кількість роботодавців скоротити робочі місця, і тим самим збільшився рівень безробітних.

Для більш детальнішого відображення рівня безробітних на прикладі Миколаївської області, та Березанського району пропонуємо розглянути наступну таблицю. (табл. 1).

Якщо сьогодні влада не зробить кардинальних кроків для захисту села, вже завтра всі українці можуть забути про якісні продукти на столах. Їх буде нікому вирощувати.

Таблиця 1 Рівень безробітних в Миколаївській області та у Березанському районі

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2012р.
Миколаївська область, тис.осіб	45,6	42,6	50,1	109,9
Березанський район, осіб	504	500	561	111,3

Люди на селі, які без перебільшення годують усю країну, ледь зводять кінці з кінцями. Вони отримують мізерні пенсії, за заниженими цінами продають власну сільгосппродукцію.

У найкращому випадку сезонну роботу, мінімальну зарплатню, розбиті дороги, до деяких сіл зовсім не можливо доїхати, тому що дороги там в останній раз ремонтували ще 7-10 років тому. У деяких селах про воду із крану та газ тільки чули. У багатьох населених пунктах немає навіть елементарних соціальних умов — закриваються дитсадки, школи, молодь просто тікає із сільської місцевості до міст, але нівіть там вони не можуть знайти роботу. Основним засобом виживання людей на селі, є вирощування овочевих культур та молочне скотарство. В деяких селах нема жодного лікаря, людям потрібно за 20-30 кілометрів їхати до районного центру в лікарню.

Для більш кращого аналізу проблеми зайнятості пропоную розглянути таблицю з показниками безробітних та зайнятого населення в Березанському районі Миколаївської області.

Таблиця 2 Рівень зайнятого населення в Березанському районі

Показники	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2014 р. у % до 2012 р.
Чисельність зайнятого населення , тис. осіб	14,7	14,7	13,9	94,6
Чисельність наявного населення, тис. осіб	24,1	24	23,9	99,2
Рівень зайнятого населення у % до всього населення району	61,0	61,3	58,2	-2.8 в.п.
Рівень безробітного населення , осіб	504	500	561	111,3
Рівень безробітного населення у % до всього населення району	2,1	2,0	2,0	-0,1 в.п.

На прикладі Березанського району чисельність зайнятого населення у 2014 році скоротилась на 5,4% відносно 2012 року. Рівень безробітного населення збільшився на 11,3% в період від 2012 р. по 2014 рік.

Зайнятість у сільському господарстві має свій властивий характер та особливості. Спад виробництва, погіршення соціальної інфраструктури призвели до звуження сфери прикладання праці в сільській місцевості. Низький рівень оплати праці, доходи від зайнятості не гарантують селянам захисту від бідності [5].

Загострення протиріч у сфері аграрної праці, особливо проблем соціальної політики на селі, вимагає всебічного наукового осмислення проблеми забезпечення зайнятості сільського населення. На селі відсутня матеріальна заінтересованість селян у продуктивній праці; занепад та збитковість сільськогосподарського виробництва, яка виникла в результаті реформування аграрного сектора; відтік спеціалістів і молодого покоління серед погіршення соціокультурної та виробничої діяльності.

Скорочення засобів механізації та електрифікації спричинило значне зниження у сфері зайнятості населення в бік збільшення його в особистому селянському господарстві.

Забезпечення ефективної політики зайнятості на селі, створення цивілізованого ринку праці - одне з головних завдань соціально-економічного розвитку країни в цілому. Якщо перестати звертати увагу на проблеми, які виникли в соціально-економічному житті села, то за кілька років "вимирання" селищ набере ще більшої сили.

Актуальними залишаються такі проблеми, як обґрунтування механізмів стимулювання розвитку у сільській місцевості підприємництва у сфері переробки і збуту сільськогосподарської продукції для забезпечення зайнятості у сільській місцевості.

Проблему зайнятості сільського населення не можна розв'язати за короткий період, але зараз потрібно вже робити перші кроки для стабілізації та покращення умов життя на селі. Проблема зайнятості не є тимчасовою, вона зумовлена сучасним кризовим станом сільського господарства та інших галузей національної економіки, і зокрема - АПК [4]. Це довготривала проблема, зумовлена пошуком альтернативних шляхів розв'язання, які мають полягати у створенні сприятливого правового, економічного і соціального середовища для населення сільських регіонів.

Висновки. Проблема зайнятості на селі потребує негайного вирішення шляхом проведення реформ, які посприяли б оздоровленню соціально-економічної та демографічної ситуації і формування стабільного і ефективного ринку праці в сільській місцевості. До основних джерел вирішення проблеми зайнятості на селі потрібно віднести:

- розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення їх доходів;
- створення умов для підвищення рівня зайнятості населення;
- стимулювання заінтересованості роботодавців у створенні нових робочих місць в сільських місцевостях;
- збереження та розвитку трудового потенціалу;
- підвищення ролі заінтересованих у перетвореннях на ринку праці учасників соціального діалогу (об'єднань організацій роботодавців та професійних спілок);
- збільшення рівня державних інвестицій в сільську місцевість;
- відтворення, та надання нових робочих місць;
- розширення та відновлення соціальної інфраструктури;

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова Г. І. Організаційно-економічні аспекти формування структурних трудових ресурсів : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. економ, наук / Г. І. Богданова. — Хмельницьк, 2005. — 24 с.
2. Гнибіденко І. Трудова зайнятість — важлива складова соціальної політики / І. Гнибіденко // Праця і зарплата. — 2007. — № 47.
3. Єсінова Я. /. Економіка праці та соціально-трудова відносини : навч. посіб. / Н. І. Єсінова. — К. : Кондор, 2004. — 332 с.
4. Руденко Н. В. Питання оптимізації регулювання зайнятості в умовах відкритої економіки України / Н. В. Руденко // Зовнішня торгівля: право та економіка. — 2007. — №6. — С. 120—127.
5. Маршавін Ю. М. Державна служба зайнятості як інституційний чинник ринку праці: шляхи підвищення функціональної ефективності / Ю. М. Маршавін // Економіка та держава. — 2011.

УДК 631.1.027:631.152

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

А.В. Яценко, студент

Науковий керівник: к.е.н. Максименко А.Г.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглядаються питання кожної функції управління окремо і у взаємодії одна з одною. Виявлено проблеми управління підприємствами в сучасних умовах у розрізі функцій управління.

Ключові слова: управління, функція, функціональне управління, управлінець.

Постановка проблеми. Розв'язання проблеми збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості вимагає радикальних перетворень економічних відносин, прискорення науково-технічного прогресу і соціальної перебудови села. Сучасний етап розвитку національної економіки України характеризується пошуком найбільш ефективних важелів та інструментів здійснення виробничо-господарської діяльності. Посилення ролі приватної власності, розвиток фондового ринку, активізація зовнішньоекономічної діяльності вимагають удосконалення механізму управління виробництвом як найважливішого чинника впливу на працівників з метою досягнення поставлених цілей. Саме управлінська діяльність визначає успіхи підприємства на внутрішньому і зовнішньому ринках, якість інституційних і структурних змін, здатність до адаптації в умовах жорсткої конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок щодо дослідження даної проблеми, і зокрема, удосконалення функцій управління в нових умовах господарювання зробили такі вчені-економісти як: Л. Абалкін, В. Андрійчук, М. Дем'яненко, В. Дієсперов, Д. Доманчук, М. Малік, П. Макаренко, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Ткаченко, Г. Чорний, О. Шпекуляк, В. Юрчишин, К. Якуба та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану функцій управління у сучасних підприємствах, виявити проблеми, недоліки і на основі цього обґрунтувати основні шляхи вдосконалення управління у підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найголовніших складових успіху є управління виробництвом, тобто науково обґрунтованої та якісно побудованої системи управління підприємством. Управління виступає як результативний засіб формування ринкових стратегій, залучення інвестицій, здійснення нововведень, оптимізації співвідношення попиту і пропозиції тощо.

Дослідження процесу управління, виділення його окремих етапів дають можливість послідовно ознайомитись з усіма управлінськими категоріями, виявити

взаємозв'язки між ними, зрозуміти характер та особливості здійснення управлінського впливу. Це сприяє формуванню у майбутніх економістів управлінського мислення, керівних навичок, здатності до прийняття управлінських рішень.

Процес управління розглядається як послідовність таких етапів: виконання функцій управління; використання методів управління; трансформація методів в управлінські рішення; забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва.

Вплив на об'єкт управління здійснюють через прийняття і реалізацію управлінських рішень, від якості яких значною мірою залежить додержання економічних пропорцій, параметрів у виробництві, а також ефективність використання виробничих ресурсів. За прийняті рішення керівник підприємства чи підрозділу несе відповідальність. Своєчасно прийняте наукове обґрунтування рішення стимулює виробництво, і навпаки, рішення, прийняте пізно або передчасно знижує результати праці колективу чи окремих виконавців. Значення виробництва у суспільстві полягає у використанні енергії підприємців, менеджерів, інших працівників, а також ресурсів у діяльності, яка спрямована на збільшення прибутку при умові виконання праці та участі у відкритій конкурентній боротьбі без обману і шахрайства. Крім здійснення безпосередньої виробничо-господарської діяльності, перед підприємцями та менеджерами постають проблеми відповідальності перед суспільством та соціальної етики. Кожне підприємство використовує у своїй діяльності матеріальні, фінансові та трудові ресурси держави і тому несе відповідальність перед суспільством.

Управління є цілеспрямованою дією на об'єкт з метою змінити його стан або поведінку у зв'язку зі зміною обставин. Управляти можна технічними системами, комп'ютерними мережами, автомобілем, конвеєром, літаком, людьми тощо.

З функціональних позицій управління - це процес планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання, необхідний для формування та досягнення цілей підприємства. За напрямком здійснення менеджмент можна поділити на три види: виробничий менеджмент, фінансовий менеджмент та маркетинг.

До основних категорій управління слід віднести поняття організації, функцій управління, рівнів управління, методів менеджменту, стилів керівництва, комунікацій, управлінських рішень тощо.

В управлінській діяльності керуються такими законами: спеціалізації управління, інтеграції управління, оптимального поєднання централізації і децентралізації управління, демократизації управління, економії часу в управлінні, пропорційного розвитку систем управління тощо.

Важливу роль також відіграють принципи управління: цілеспрямованості, врахування потреб та інтересів, ієрархічності, взаємозалежності, динамічної рівноваги, економічності, активізації, системності, єдиновладдя тощо.

Центральним в сучасному управлінні - є управлінець ринкової орієнтації, який активно впроваджує ефективні умови господарювання, нововведення та досягнення науково-технічного прогресу, виважено враховує зміни в міжнародних відносинах, своєчасно впливає на кон'юнктуру і динаміку попиту та пропозиції, вміло перебудовує виробничо-господарську діяльність з урахуванням вимог ринку [1. с 15].

Американський економіст Мінцберг виділив десять управлінських ролей (видів діяльності), які він згрупував у три групи: міжособисті ролі: (головний керівник; лідер; ланка, яка зв'язує з зовнішніми організаціями та особами); інформаційні ролі, приймач інформації (внутрішньої та зовнішньої); розповсюджувач інформації; представник (при зовнішніх контактах організації); ролі, пов'язані з прийняттям рішень: підприємець, який веде пошук можливостей удосконалення підприємства; ліквідатор порушень у діяльності підприємства; розповсюджувач ресурсів; відповідальний за переговори, які веде підприємство [22. с 234].

Спеціалісти в галузі управління виділяють чотири групи якостей управлінця, що характеризують його в сучасних умовах:

- професійно-ділові (висока професійність, уміння володіти стратегічним та тактичним менеджментом, здатність генерувати корисні ідеї, здатність приймати нестандартні управлінські рішення та нести відповідальність за них, прагнення до професійного зростання, підприємливість, авторитетність, здатність розумно ризикувати та здійснювати антикризове управління тощо);

- адміністративно-організаційні (оперативність, гнучкість стилю управління, уміння стимулювати та викликати ініціативу, доводити справу до логічного завершення, послідовність, внутрішній контроль, уміння формувати єдину команду та використовувати знання підлеглих, здатність делегувати повноваження, уміння організовувати час тощо);

- соціально-психологічні (психологічна компетентність, управлінська культура, розум, лідерські здібності, уміння керувати своєю поведінкою і регулювати свій психічний стан, колегіальність, толерантність, оптимізм, уміння керувати конфліктами, інтелектуальність, риторичні здібності, стресостійкість, почуття гумору, уміння створювати свій імідж тощо);

- моральні (патріотизм, національна свідомість, державницька позиція, інтелігентність, людяність, порядність, почуття обов'язку, громадянська позиція, чесність, доброзичливість та ін.).

Основою наукових досліджень забезпечення організації управління є методологія і загальні принципи проведення комплексних наукових досліджень. Методологічною основою є діалектичний метод наукового пізнання загального, особливого, одиничного у саморозвитку, самопосуванні в єдності та боротьбі протилежностей у всіх взаємозв'язках і взаємо залежностях та системний підхід до вивчення фундаментальних положень економічної науки стосовно розвитку.

Важливим елементом механізму господарювання є створення ефективного організаційного механізму на всіх рівнях системи управління. Центральним елементом організаційного механізму на рівні господарювання є організаційна структура господарства і структура управління.

Висновки. Залежно від умов виробництва і зони діяльності кожне сільсько - господарське підприємство вибирає найзручнішу організаційну структуру. У сільськогосподарських підприємствах розрізняють первинні і вторинні виробничі одиниці. До первинних належать підрозділи господарства, які безпосередньо ведуть виробництво продукції і є останньою ланкою в ланцюзі організаційної структури (наприклад постійна виробнича бригада). До вторинних належать такі виробничі одиниці, які об'єднують кілька первинних. Це, як правило, виробничі ділянки, відділи, ферми, цехи та інші самостійні виробничі підрозділи. Сільськогосподарські підприємства, які мають у своєму складі тільки первинні підрозділи мають двоступінчасту організаційну структуру: господарство - виробнича бригада (ферма) - це невеликі господарства з вузькою спеціалізацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б.М. Основи менеджменту: методологічні положення та прикладні механізми / Б.М. Андрушків, О. Є. Кузьмін. — Тернопіль : Лілея, 2007. — 292 с.
  2. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підручник / М.Т. Білуха — К. : АБУ, 2002. — 480 с.
  3. Гаєвський Б.А. Основи науки управління: навч. посібник. / Б.А. Гаєвський. К. : МАУП. — 2007. — 112 с.
- Родченко В.В. Стратегическое управление / В.В. Родченко. — М. : Экономика, 2009. — 519с.

**Кафедра управління виробництвом та інноваційною діяльністю
підприємств**

ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

Т.С. Іщенко, магістр

Науковий керівник: к.е.н, доцент Кушнірук В.С.

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена обґрунтування технології, як механізму забезпечення ефективності вирощування зернових культур. Визначенню факторів, що впливають на ефективність виробництва та реалізацію зернових культур.

Ключові слова: зернові культури, інтенсивні технології, ефективність, малоротаційні сівозміни.

Постановка проблеми. Сучасна аграрна політика спрямована на забезпечення повноцінного продовольчого ринку та нарощування експортного потенціалу шляхом збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема зернових культур. Звіт з оцінки світового виробництва сільськогосподарської продукції (WASDE) Міністерства сільського господарства США (USDA) прогнозує прискорення досягнення двохмільярдного об'єму світового виробництва зерна (січневий прогноз складає майже 1972 млн т). Проте як і у попередньому звіті, прогнози по Україні залишились без змін. Це означає, що швидкість зростання виробництва зерна в Україні є недостатньо стабільною відносно світового товариства. А отже забезпечення продовольчої безпеки держави, підвищення економічної результативності та конкурентоспроможності виробництва зерна в Україні обумовлюють необхідність впровадження нових революційних технологій у сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про зміни у технологіях в рослинництві пишуть у більшості випадків вчені сільськогосподарських чи технічних наук: В.В. Лихочвор [1], Ю.П. Манько, С.П. Танчик, О.І. Примаєв [2], В.Ф. Сайко [3], В.В. Медведєв [4], Г.Є. Мазнев [5] та ін. У цих дослідженнях достатньо ґрунтовно розглядається історія розвитку технологій у сільському господарстві, зміни окремих елементів вирощування різних сільськогосподарських культур.

Ефективністю нових технологій в економічних виданнях займаються А.В. Паштецький [6], М.П. Кононенко [7], О.К. Крайняк [8], які розглядають технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції чи займаються економічним аналізом сучасних технологій. Проте, для того аби досягти значного підвищення урожайності і отримати заплановані українськими вченими на майбутнє валові збори зернових культур необхідно впроваджувати революційні технології, які пропонують різні галузі науки. Формулювання цілей статті.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження сучасних особливостей технологій виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах України, які дозволяють підвищувати врожайність зернових культур і сприяють зменшенню витрат на їх вирощування.

Виклад основного матеріалу досліджень. За попередніми підсумками у 2013 р. в Україні зібрано рекордні 63 млн т. зернових й зернобобових культур. Це на 36,3 % більше, ніж у минулому році, та на 11% більше попереднього рекорду дворічної давності – 56,7 млн т. Обсяги виробництва основних зернових культур збільшились в порівнянні з попереднім роком й склали: пшениці – 22,27 млн т (+ 41,3 %), кукурудзи на зерно – 30,9 млн т (+47,4%), ячменю – 7,56 млн т (+9%). Уряд та аналітики прогнозують, що до 2020 виробництво зернових в Україні буде складати 80 млн т на рік, а об'єм експорту 50 млн т. Основний резерв для збільшення об'ємів виробництва вбачається в збільшенні врожайності, адже врожайність кукурудзи в Канаді й США складає 9,59 т/га й 9,97 т/га відповідно (на 50–56 % більше, ніж в Україні), врожайність пшениці в Нідерландах складає 9,23 т/га, в Ірландії – 8,8 т/га, Німеччині – 7,98 т/га, Франції – 7,26 т/га, Чеській республіці – 4,32 т/га (на 27 %–270 % більше, ніж в Україні) [9]. Проте, аби досягти таких результатів звичайних технологій вирощування, які застосовуються у більшості підприємствах України, не достатньо.

У ХХ ст. можна виділити певні етапи вдосконалення технологій вирощування сільськогосподарських культур. У 30–50-х рр. основою прогресу залишались проблеми механізації виробничих процесів. У технології вирощування зернових було повністю замінено важку ручну працю, особливо при збиранні врожаю. Були створені індустріальні технології вирощування. Характерною особливістю 60-х рр. стало широке використання мінеральних добрив. Це дозволило значно збільшити обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (на 30–60 %). Виникли передумови для створення прогресивних (передових) технологій. Починаючи з 70-х рр. до мінеральних добрив широко долучаються пестициди. З'явилася можливість захистити посіви основних культур від бур'янів, шкідників, хвороб та вилягання за допомогою засобів захисту рослин.

На початку 80-х такі технології почали називати інтенсивними. За їх допомогою стало можливим підвищити урожайність зернових культур з 40 ц/га до 60–70 ц/га. Таким чином, зростання врожайності за рахунок удосконалення технології у кінці ХХ ст. супроводжувалося виникненням проблем екологічного характеру. Тому в 90-х рр. були створені ресурсощадні варіанти технологій, характерною ознакою яких є дотримання сівозміни з обов'язковим введенням у сівозміну поля багаторічних бобових

трав, що дозволяє знизити норми внесення мінеральних добрив на 30–50 % та певною мірою зменшити обсяги використання засобів захисту рослин і біологічні (органічні) технології, головними ознаками яких є ефективне використання сівозміни, удобрення за допомогою органіки, рослинних решток, сидератів, соломи тощо; повна відмова від застосування агрохімікатів. Проте основним недоліком біологічних технологій є низька врожайність і при переході на біологічне виробництво обсяги виробництва зерна в світі зменшилися б щонайменше вдвічі, що спричинило б повальний голод у світі [1]. За останні 3-5 років у технологіях виробництва зернових і інших сільськогосподарських культур відбулись революційні зміни, які стали можливими завдяки науково-технічному прогресу. До них можна віднести зміну структури посівних площ, нові техніко-технологічні можливості, появу нових сортів і гібридів, використання мікродобрив, ЗЗР, біостимуляторів тощо.

1. Зміна структури посівних площ.

У світі та Україні завершився перехід на вирощування сільськогосподарських культур у малоротаційних сівозмінах (2-3 поля) та монокультурі. У структурі посівних площ в Україні зернові культури займають 70 %, тобто щонайменше 20 % будуть висіватися зернові по зернових. Дуже проблемним при побудові сівозмін з малою кількістю культур є соняшник, який є одним із найгірших попередників для більшості культур. Тому важливим позитивним моментом є розширення посівних площ ріпаку, який сприяє підвищенню родючості ґрунту, виконує фітосанітарну функцію, слугує добрим попередником для зернових культур. Крім того, є думка, що повернутися до сівозмін примусять технології No-till, тому що монокультурне вирощування за технології прямої сівби – це прямий шлях до банкрутства [1].

2. Технічне переоснащення технологій у рослинництві.

Зараз створюються багатофункціональні агрегати, які дозволяють виконати різні операції за один прохід. Завдяки цьому зменшується кількість проходів техніки по полю, менше руйнується важкою технікою структура ґрунту, економиться паливо. В останні 10–15 років у сільському господарстві стали використовувати дуже досконалу техніку: обертові плуги, комбіновані знаряддя для підготовки ґрунту до сівби, ґрунтообробно- посівні агрегати, самохідні обприскувачі, зернозбиральні комбайни тощо. Більшість агрегатів обладнані системами навігації GPS, що дозволяє не лише більш ефективно використовувати техніку, а й заощаджувати окремі ресурси сільськогосподарського виробництва (насіння, добрива, засоби захисту рослин). Технології точного землеробства дозволяють здійснювати: повністю або частковий автоматизований контроль основних функцій трактора для автоматичного керування; моніторинг урожайності; створювати електронні карти сільськогосподарських угідь; диференційоване внесення добрив в системі off-line в

залежності від забезпеченості ґрунту поживними речовинами, і в системі on-line в залежності от потреб рослин у даний час.

Сьогодні на ринку є чимало пропозицій щодо програмного і технічного забезпечення точного землеробства, наприклад, система Fieldstar (Agko), Agro-com (Claas), Afs (Case), Green-Star (Deere & Company) і інші. Згідно з розрахунками, точне землеробство найбільш перспективно для впровадження в умовах Лісостепу і Полісся України. Орієнтовні витрати при цьому складуть від 50 до 100 тис. доларів США. За умови впровадження на площі 500–600 га, засіяній зерновими культурами і переліку інших умов, понесені витрати можна окупити за 1–2 роки [4]. 3. Нові сорти і гібриди. На ринку України присутні світові лідери з виробництва насіння: «Піонер», «Монсанта», «Лембке», «Сингента», KBC, «Лімагрейн», «Заатен Уніон», «Євраліс Семенс» та ін. [1]. Насіння якісно підготовлене, відкаліброване, для більшості культур оброблене інсектицидними та фунгіцидними протруйниками, надзвичайно високої якості. Завдяки цьому стало можливим кардинальне зменшення (в 1,5–2,0 рази) норм висіву зернових культур. Високі норми висіву зернових на рівні 5–6 млн/га (які зазвичай рекомендують в Україні) доцільно застосовувати лише при незадовільній якості насіння, неякісній підготовці ґрунту до сівби, пізніх строках сівби [1].

Так, компанія Сингента пропонує насіння озимої пшениці Балетка і Сейлор норма висіву яких 4,0–4,5 млн/га, ячменю ярого – Квенч – 4,0 млн/га; компанія «Заатен Уніон» пропонує сорти озимої пшениці Акратос, Лаертис, Астрон, норма висіву яких, при сприятливій умовах, становить 2,5–3,2 млн/га. 4. Нові технології живлення культур. Сучасні інтенсивні технології передбачають повне забезпечення елементами живлення. Для цього вносяться науково обґрунтовані норми мінеральних добрив. Причому, в останні два-три роки у технологіях вирощування почали використовувати не лише традиційні елементи живлення – азот (N), фосфор (P), калій (K), а й сірку (S), магній (Mg), кальцій (Ca) та мікроелементи на хелатній основі – залізо (Fe), бор (B), марганець (Mn), цинк (Zn), мідь (Cu), молібден (Mo), кобальт (Co). Високу ефективність забезпечує листкове внесення мікродобрив [1]. Так, пропоновані на ринку добрив України мікродобрива «Актив-harvest – Зернові» і «Інтермаг– зернові» містять до 14 елементів і передбачає зростання якісних та кількісних показників урожаю. Крім того набирають популярності «функціональні добрива» – добрива специфічної спрямованої дії, вони містять у своєму складі поживні елементи, і за рахунок їх співвідношення та форми здійснюють на рослину певну позитивну дію, окрім безпосередньо живлення. Таким чином, «функціональні добрива» суттєво відрізняються від решти агрохімікатів (регуляторів росту, фунгіцидів, інсектицидів тощо), адже бажаний результат

досягається саме завдяки наявним у їх складі елементам живлення, які, перебуваючи у певній формі і співвідношенні, проявляють, наприклад, фунгіцидні та інші властивості. Компанія «Квадрат» разом із науково-дослідними установами НААН розробила і виробляє цілу групу «функціональних добрив. Наприклад, Квантум–СРКЗ [11].

Можна окремо виділити біопрепарати, стимулятори росту, які останнім часом набувають все більшого поширення, як в приватних господарствах, так і у сільськогосподарських підприємствах. Стимулятори росту пшениці сприяють зростанню врожайності на 3–7 ц/га. Водночас, в пшениці значно збільшується вміст білка й клейковини. Зерна пшениці, отримані при використанні стимуляторів, мають більш високу енергію проростання та стійкість до хвороб. Такі біопрепарати як «Діазофіт», який отримують шляхом глибинного культивування від селекціонованого штаму *Agrobacterium radiobacter* і «Вермибіомаг» – рідке полімінеральне органічне добриво, стимулятор росту нового покоління показують високі результати. «Біополіцид» (бактеріальне добриво) призначене для запобігання грибкових захворювань кореневої системи зернових.

Діюча речовина – спорові бактерії *Penibacillus polymyxa* М. До переваг біостимуляторів ДП МНТЦ «Агробіотех» НААН та МОН можна віднести відсутність додаткових витрат на внесення (застосовується спільно з пестицидами та рідкими добривами), зниження на 15–20 % норм пестицидів за рахунок підвищення імунітету рослин та кращого проникнення елементів живлення і їх засвоєння, оптимізацію норм висіву насіння, підвищення польової схожості, енергії проростання, розвитку більшої кореневої системи, а також гарантоване підвищення урожайності на 15–30 % зі зменшенням витрат на гектар посіву та ряд інших.

Так, стимулятори 3 покоління – «Стимпо» і «Регоплант» за своєю біологічною ефективністю близькі до найкращих світових засобів захисту, а за екологічною безпекою і вартістю витрат на гектар посівів перевершують їх. Крім того, виділяють природні регулятори росту рослин, композиційні, синтетичні, та біозахисні 5. Нове покоління засобів захисту рослин. У світовій практиці збільшення виробництва зерна значною мірою досягнуто за рахунок використання засобів захисту рослин – складової будь-якої інтенсивної технології вирощування зернових культур.

Висновки. Отже, могутніми чинниками інтенсифікації виробництва зерна в Україні є використання сучасних сортів і гібридів, прогресивних технологій, передових систем живлення і захисту рослин. Ці зміни є закономірними, вони викликані науково-технічним прогресом та розвитком людського суспільства і спрямовані на якісну зміну

принципів сільськогосподарського виробництва і глибокі соціально-економічні перетворення в аграрному секторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лихочвор В.В. Про революційні зміни у технологіях в рослинництві / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриченко // *Зерно*. – 2010. – № 7. – С. 42 – 48.
2. Манько Ю.П. Еволюція та сучасний зміст поняття системи землеробства: посібник українського хлібороба / Ю.П. Манько, С.П. Танчик, О.І. Примах; за ред. В.В. Кириченка // *Наук.- практ. щорічник*. – К.: Академпрес, 2011. – 307 с. – С.77–82.
3. Сайко В.Ф. Системи обробітку ґрунту в Україні / В.Ф. Сайко, А.М. Малієнко. – К.: ЕКМО, 2007. – 44 с.
4. Медведев В.В. Перспективы минимизации обработки почвы в Украине / В.В. Медведев // *Агроном*. – 2007. – № 4. – С. 134–141.
5. Інноваційні агротехнології: монографія / Д.І. Мазоренко [та ін.]; ред. Д.І. Мазоренко, Г.Є. Мазнєв. – Х.: ХНТУСГ, 2007. – 385 с.
6. Паштецький А.В. Ефективність сівозмін і технологій обробітку ґрунту / А.В. Паштецький. – *Економіка АПК*. – 2009. – № 7. – С. 56–61.
7. Кононенко М.П. Техніко-технологічні напрями підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва / М.П. Кононенко // *Економіка АПК*. – 2008. – №8. – С.67–74.
8. Крайняк О.К. Економічний та енергетичний аналіз технологій вирощування зернобобових культур / О.К. Крайняк // *Інноваційна економіка: Всеукр. наук.-виробн. журнал*. – 2009. – № 4. – С. 109–113.
9. У 2013 році зібрано рекордні врожаї зернових і олійних / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua>.
10. Асортиментно-цінова пропозиція на 2014 рік. Професійні добрива для позакореневого підживлення та фертигації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.znamagro.com.ua/assets/files/prices/intermag-2014.pdf>.
11. Полянчиков С., Ковбель А. Функціональні добрива – нове слово у позакореновому підживленні / С. Полянчиков, А.Ковбель // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-07-14-09/1012-2012-04-23-12-42-22.html>.

УДК 633.11631.151.2(292.486)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ СТЕПУ

К.В.Кадуріна, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кушнірук В.С.

Миколаївський національний аграрний університет

Досліджено особливості здійснення інтенсифікації виробництва зернових культур в степовій зоні України., зокрема щодо особливостей внесення мінеральних добрив, впровадження нових сортів, застосування засобів захисту рослин.

Ключові слова: інтенсифікація, розвиток, добрива, засоби захисту рослин, технологія.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших напрямків підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва України в сучасних умовах являється його всебічна інтенсифікація на основі постійного удосконалення господарського механізму, який формується на суттєво новій, ринковій мотивації до праці.

На даний час зернове виробництво України характеризується структурною незбалансованістю, сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення. Лише за таких умов можливі докорінні зміни в соціально-економічній ситуації на селі, інноваційний розвиток, позитивні зрушення у відносинах власності, економічна свобода товаровиробників, насиченість ринку зерном та продуктами його переробки [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виробництво зерна, пошук шляхів інтенсифікації та підвищення економічної ефективності зерновиробництва розглядаються у працях вітчизняних вчених – економістів Гайдучького, М.Я. Дем'яненко, Забуранна Л.В., В. Я. Меселя-Веселяка, Ю.Я. Лузана, М.Й. Маліка, С. М. Кваші, П.Т. Саблука, Б.К. Супіханова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина та ін.

Постановка завдання. Розкрити наукові підходи до визначення поняття інтенсифікації та розглянути особливості інтенсифікації в зерновиробництві в умовах Степу України.

Виклад основних результатів дослідження. На даний час зернове виробництво України характеризується структурною незбалансованістю, сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення. Лише за таких умов

можливі докорінні зміни в соціально-економічній ситуації на селі, інноваційний розвиток, позитивні зрушення у відносинах власності, економічна свобода товаровиробників, насиченість ринку зерном та продуктами його переробки.

Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції можна здійснити двома способами – екстенсивним та інтенсивним. Розвиток сільського господарства відбувається на основі відтворення в розширеному масштабі екстенсивним шляхом, коли розширюється тільки поле діяльності, та інтенсивним, коли застосовуються більш ефективні засоби виробництва.

Екстенсивний розвиток сільського господарства передбачає збільшення виробництва продукції за незмінного рівня техніки і технології. У рослинництві зростання виробництва продукції відбувається за рахунок розширення посівних площ, а в тваринництві – збільшення поголів'я худоби і птиці.

За інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва збільшення виходу продукції здійснюється за рахунок додаткових вкладень, спрямованих на впровадження досягнень науки, передової техніки і прогресивної технології, які зумовлюють зростання врожайності культур та продуктивності поголів'я худоби [1]

Оскільки екстенсивні чинники збільшення виробництва сільськогосподарської продукції обмежені, інтенсифікація сільського господарства в умовах науково-технічного прогресу набуває виняткового значення і є основним напрямом його розвитку. Процес інтенсифікації - об'єктивний і закономірний шлях розвитку сільського господарства, притаманний усім цивілізованим країнам. Проте це не означає, що в умовах інтенсивного ведення сільського господарства немає необхідності збільшувати поголів'я продуктивної худоби.

Основними передумовами переходу до інтенсивного сільського господарства є, по-перше, необхідність дальшого збільшення виробництва сільськогосподарської продукції, по-друге, обмеженість орнопридатних земель і, по-третє, нагромадження матеріальних засобів і коштів у підприємствах для інтенсивного розвитку виробництва.

Як форма розширеного відтворення інтенсифікація сільського господарства відбувається на основі додаткових вкладень на одиницю земельної площі, що мають на меті якісне вдосконалення всіх чинників виробництва шляхом інноваційної діяльності. У зв'язку з цим в економічному значенні під інтенсифікацією сільського господарства слід розуміти не що інше, як концентрацію виробничих ресурсів на одній і тій самій земельній площі замість розподілу їх між різними земельними ділянками. При цьому інтенсивний розвиток сільського господарства передбачає якісне удосконалення засобів виробництва та використання прогресивних технологій.

У районах недостатнього зволоження не бажано висівати зернові культури, особливо кукурудзу, після культур, які висушують ґрунт на значну глибину, зокрема після цукрових буряків, суданської трави, соняшнику.

Оптимізація фітосанітарного стану ґрунту за інтенсивного землеробства значною мірою залежить від правильного чергування культур у сівозміні. Заселені шкідниками й заражені збудниками хвороб рослинні рештки, що залишаються у ґрунті та на його поверхні після збирання культури, є одним із основних джерел поширення шкочинних організмів у наступному році. Установлення оптимальної концентрації культур у сівозміні та вибір кращих попередників забезпечують не тільки високу врожайність, а й обмежують нагромадження шкідливих організмів. Тому при оптимізації насичення сівозмін зерновими культурами треба виходити не лише з плану виробництва продукції та враховувати біологічні особливості культури і ґрунтово-кліматичні умови, а й ступінь ураження рослин патогенами.

Аналіз ефективності окремих агротехнічних прийомів у боротьбі з бур'янами свідчить, що продуктивність, наприклад, кукурудзи в середньому на 67% обумовлена дією гербіцидів, на 20% – системою догляду за посівами, на 8% – основним обробітком ґрунту та 5% – іншими факторами [4].

Серед елементів технології вирощування зернових культур добрива лишаються найефективнішим засобом підвищення врожайності, поліпшення якості продукції, стабілізації і відтворення родючості ґрунтів.

Ефективність добрив залежить від комплексу факторів: ґрунтово-кліматичні умови, біологічні та сортові особливості культур, склад і властивості добрив, строки і способи їх внесення, фіто санітарний стан посівів [3].

Кліматичні особливості зони Степу значною мірою визначають рівень урожайності та ефективність зерновиробництва. За даними науково-дослідних установ частка впливу погодних умов становить 44-55% від загальної дії інших факторів (добрива, попередник, фіто-санітарний стан, обробіток ґрунту). Рівень забезпечення вологою впливає на доступність поживних речовин в ґрунті і використання їх рослинами.

Поряд із зменшенням водопостачання рослин, підвищується концентрація осмотичного тиску ґрунтового розчину, внаслідок чого проявляється токсична дія добрив, особливо азотних. В той же час, підвищення концентрації фосфору у ґрунтовому розчині позитивно впливає на біологічний стан рослин і в деякій мірі нівелює негативну дію посушливих умов, дозволяючи отримувати приріст зерна 2-3 ц/га. Тому дози мінеральних добрив за посушливих умов повинні бути помірними і

середніми (40-60 кг/га д.р.), додержуючись вирівняного співвідношення між азотом і фосфором в системі удобрення [3].

Незалежно від запланованого урожаю, сортів, попередників та рівня ефективної родючості ґрунту використання мінеральних добрив має свої особливості. Фосфорні і калійні добрива у повному обсязі необхідно вносити під основний обробіток ґрунту або під культивуацію у передпосівний період, залишаючи їх частину (10-15 кгд.р.) для внесення одночасно з сівбою. Припосівне удобрення дозволяє отримати додатково не менше 3 ц/га зерна і є економічно найбільш доцільним.

Серед багатьох видів добрив доцільніше використовувати складні (нітрофоска, нітроамофоска, нітрофос, амофос) та тукосуміші з різноманітним співвідношенням між елементами живлення. Перспективними і технологічними є рідкі комплексні мінеральні добрива. Серед способів використання добрив перевагу бажано надавати локальному, коли вони потрапляють в ґрунт на глибину 8-12 см за допомогою придатних для цього знарядь. Локалізація добрив, порівняно з поверхневим внесенням, дозволяє підвищити ефективність однієї і тієї ж дози туків на 3-4 ц зерна з гектара [3].

Для значного підвищення врожайності зернових культур поряд з агротехнічними засобами важливе місце посідає сорт. Прискорене впровадження в виробництво нових, більш врожайних сортів забезпечує додатковий збір зерна та кормів при практично однакових витратах коштів і матеріальних засобів.

Для раціонального використання сортового складу та з метою щорічного одержання сталих врожаїв рекомендується висівати в господарствах по два-три сорти, які відрізняються між собою біологічними і господарськими ознаками – зимостійкістю, скоростиглістю, посухостійкістю, неоднаковим реагуванням на попередники, строки сівби, добрива та інше. Це забезпечує повне використання різних за родючістю площ для збільшення виробництва зерна.

В умовах Степу по непарових попередниках найбільш доцільно використовувати сорти озимої пшениці: Смуглянка, Золотокоска, Писанка, Господиня, Безмежна, Заможність, Отаман, Одеська 267 тощо; озимого ячменю: Метелиця, Борисфен, Достойний, Основа тощо; озимого жита: Сіверське, Хамарка, Синтетик 38, Харківське 98 тощо.

Для одержання високих та стабільних урожаїв зерна кукурудзи в кожному господарстві необхідно мати спектр гібридів, які мають різноманітний тип реакції на мінливість умов середовища, в тому числі інтенсивного типу – для одержання максимальних урожаїв на зрошуваних полях; гомеостатичні – для одержання гарантованого врожаю на поганих та незрошуваних полях; середньопластичні, які

мають широкий адаптивний потенціал, - для одержання відносно стабільних урожаїв на полях із нестабільним агрофоном.

В останні роки у зв'язку з підвищенням температур на всіх етапах сільськогосподарських робіт зростає напруженість фіто санітарної небезпеки. За таких умов шкідники і хвороби повністю зберігають життєздатність протягом зимового періоду, прискорюють розвиток і формують додаткові генерації, набувають ознак всеядності і потребують більш ретельного моніторингу і збільшення обсягів хімічного захисту рослин.

Провідна роль в підвищенні стійкості рослин до хвороб належить фосфорним і калійним добривам. Азотні добрива в помірних дозах також сприяють зниженню розвитку хвороб. Однак ступінь впливу залежить від їхньої форми. Проти корневих і стеблових гнилей більше ефективним є використання нітратної форми азоту. При загрозі пліснявіння насіння і проростків внесення азотних добрив слід обмежити або використовувати для цього амонійну їх форму.

Внесення збалансованих норм органічних і мінеральних добрив на підставі результатів агрохімічного аналізу ґрунту і розрахунків на запланований врожай підвищує не тільки врожайність зернових, але і стійкість рослин до багатьох хвороб і шкідників.

За тривалої посухи зростає загроза врожаєві від клопа-черепашки, хлібних пильщиків, злакової листовійки тощо. З хвороб для зернових в стресових ситуаціях найбільшу небезпеку становлять кореневі та стеблові гnilі, плямистості, фузаріоз тощо. Тому основу захисту зернових культур від шкідливих організмів в умовах посушливого клімату становлять інтегровані системи. Передусім більш ефективним повинен бути добір сортів, що вирізняються стійкістю проти посухи та поєднують її із стійкістю або виносливістю до властивих для цих умов шкідників та хвороб.

Істотно обмежуватиме несприятливий вплив шкідників та хвороб на врожай на фоні посухи комплекс заходів, спрямованих на стабілізацію водного режиму та раціональне використання вологи. Взагалі весь комплекс агротехнічних заходів, включаючи сівозміни, попередники, систему обробітку ґрунту, удобрення та ін. повинен забезпечувати повну реалізацію потенційної стійкості рослин до шкідливих організмів.

Важливе значення для зниження втрат врожаю має використання високоякісного посівного матеріалу без травмування. Передпосівну обробку його краще проводити методом інкрустування. Широким спектром фунгіцидної дії проти слабо патогенних організмів, найбільш розповсюджених збудників хвороб насіння та проростків в

посушливі роки мають протруйники Вітавакс 200 ФФ -2,5-3 л/т, Віспар – 2 л/т, Іншурперформ -0,5 л/т, Корріоліс – 0,2 л/т.

Таким чином, суттєве збільшення виробництва високоякісного зерна ярої пшениці в Україні можливе лише при повному ресурсному забезпеченні сучасних агротехнологій вирощування цієї культури, своєчасному і якісному виконанні кожної технологічної операції у відповідності з ґрунтовокліматичними умовами та біологічними особливостями сортів.

Висновки. Формування ефективного виробництва зерна має бути забезпечене впровадженнями заходів підвищення родючості ґрунтів з урахуванням регіональних ґрунтово-кліматичних умов та поширення сучасних інноваційних технологій виробництва зерна, зокрема із використанням сучасних наукових рекомендацій стосовно застосування добрив, засобів захисту рослин, сортів та інших агротехнічних прийомів спрямованих на збільшення та підвищення ефективності виробництва зернових культур в Степовій зоні України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах/ Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 55–61.
2. Месель-Веселяк В. Я. Ціновий механізм забезпечення зростання виробництва зерна в Україні (удосконалення науково-методичних підходів) / В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко // Економіка АПК. – 2008. – № 8. – С. 48–52.
3. Інноваційні технології – озимому полю (рекомендації з проведення сівби озимих культур). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://market.institut-zerna.com/documents/sowing-2013.pdf>.
4. Сучасні технології АПК. Здоров'я рослин: Кукурудза. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/special-projects/high-technology-corn-health.html>.

УДК 631.43

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ NO-TILL

Г.О. Котляренко, магістр
Науковий керівник: к.е.н., В.С. Кушнірук
Миколаївський національний аграрний університет

У статті розкрито перспективи використання технології No-Till., розглянуто основні переваги та недоліки цієї технології

Ключові слова: «No-Till», землеробство, ґрунт, технологія.

Постановка проблеми. На сьогодні в Україні склалися такі умови, коли ринок диктує надзвичайно жорсткі правила для підприємців, особливо тих які займаються сільським господарством. Адже ця підприємницька діяльність вважається найризикованішою справою – навіть банків небагато, які б із великим задоволенням надавали кредит. Щодня сільгоспвиробники стикаються з новими й новими проблемами. Особливо болючим питанням є ціна на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, насіння, засоби захисту рослин. Тож кожний новий крок у подальшій справі має бути чітко обґрунтований, бо найменші помилки можуть спричинити небажані результати. Таким новим кроком є система мінімального обробітку ґрунту NO-TILL, яка дозволяє зменшити витрати до найнижчого рівня.

Рушійною силою економічного зростання є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій які здатні забезпечити світові стандарти якості продукції та прибутковість сільського господарства. Застосування таких технологій із використанням високопродуктивної техніки в умовах непередбачуваних змін у зовнішньому середовищі забезпечать прогресивний розвиток сільського господарства та виробництво конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Засновником ґрунтозберігальної системи землеробства був І. Є. Овсинський (1899), який дав перше обґрунтування безплужного обробітку землі. І. Є. Овсинський керував посиленням, що будь-який ґрунт у природному стані пронизаний коренями рослин, ходами дощових черв'яків, і тому є проникним для повітря і води. Обертання скиби ґрунту при оранці знищує мережу каналів, утворених гниючими коренями та ходами дощових черв'яків, перетворює ґрунт на однорідну порошкоподібну масу.

Також вагомий внесок у дослідження проблем підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва, шляхом впровадження інновацій, присвячені наукові дослідження: В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, А.С. Даниленка, М.Я. Дем'яненко, О.Ю. Єрмакова, І.В. Коновалова, В.І. Криворучка, А.М. Малієнка, М.Й. Маліка.

Постановка завдання. Визначення особливостей застосування технології No-Till, а також дослідження її переваг та недоліків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система землеробства No-till-- це не просто відмова від механічного обробітку ґрунту. Відсутність системи механічного обробітку ґрунту зумовлює зміну всіх інших складових ланок системи землеробства -- системи удобрення, насінництва, системи сівозмін, організації території, структури посівних площ тощо [1].

No-till зумовлює і іншу філософію землеробства. Її суть коротко можна викласти так: «Кожен отриманий урожай культури повинен підвищувати вміст органічної речовини в ґрунті, тому урожай наступної культури повинен зростати не за рахунок внесення додаткової кількості добрив, а за рахунок підвищення родючості ґрунту».

Таким чином, землероб має справу з агроекосистемою, яка постійно розвивається і самовдосконалюється. Ось чому No-till відносять до самовідновлюваних систем землеробства.

Системи землеробства No-till базується на наступних загальних концептуальних положеннях:

1. Значна частина типів ґрунтів за фізичними властивостями повністю відповідає вимогам основних сільськогосподарських культур і тому не потребує механічного обробітку як засобу зміни фізичних властивостей у сприятливому для культур напрямі.
2. Контроль бур'янів в агрофітоценозах можна з успіхом виконувати без застосування механічних заходів обробітку ґрунту.
3. Наявність рослинних решток на поверхні ґрунту -- засіб контролю водної і вітрової ерозії.
4. Найкращим засобом збереження і підвищення родючості ґрунту є залишення всієї побічної продукції на поверхні ґрунту.
5. Ґрунт як живий організм найкраще розвивається при мінімальному його порушенні людиною.

Обробіток землі за системою No-till передбачає сівбу у необроблений ґрунт, після жнив з полів не прибирають стерню та поживні залишки, боротьбу з бур'янами проводять шляхом правильного підбору сівозмін та кваліфікованим застосуванням ЗЗР(засобів захисту рослин).

Залишаючи стерню на полі, зберігається волога ґрунту, взимку стерня затримує сніг, а навесні, під час танення снігу, зменшує втрату вологи та перешкоджає вимиванню та ерозії ґрунту. Під час дощу стерня захищає землю від розмивання та допомагає їй увібрати дощову воду.

Прямий посів (у необроблений ґрунт) перешкоджає втраті CO₂, дозволяє забезпечити рослини вологою, не руйнує біохімічну рівновагу ґрунту, коли внаслідок перегортання шару ґрунту втрачаються корисні бактерії.

Багато вчених стверджують, що 70 % орних земель України є придатними для застосування no-till технологій. Виключення складають заболочені ґрунти та ґрунти, що слабо дреноються, де рівень біологічної активності є недостатнім для ефективного розкладання органічних решток. Чи доцільно запроваджувати технології прямого висіву на таких значних площах? Нижче наведено плюси та мінуси цих технологій [2].

Переваги:

- накопичення органічних речовин у ґрунті;
- запобігання виникненню та поширенню ерозійних явищ;
- акумуляція та утримування вологи, що особливо актуально у посушливих умовах;
- зменшення механічного навантаження на ґрунт;
- економія на паливно-мастильних матеріалах та обслуговуванні техніки;
- запобігання розвитку ерозійних процесів;
- зниження рівня забур'яненості;
- запобігання поширенню захворювань у культурних рослин;
- підвищення ефективності поживних речовин та вологи.

Недоліки:

- сприяє поширенню хвороб та шкідників, зростанню чисельності гризунів;
- необхідність заміни машино-тракторного стану;
- повільніше прогрівання ґрунту навесні;
- можлива затримка з появою сходів культури;
- зростання рівня забур'яненості посівів;
- зростання потреби у гербіцидах;
- погіршення фосфорного живлення рослин;
- неефективність органічних добрив та меліорантів.

Відповідно до наукових досліджень зазначена технологія здійснює значно більший позитивний вплив на хімічні, фізичні і біологічні властивості ґрунту у порівнянні з традиційними технологіями вирощування сільськогосподарських культур. Оскільки верхній шар ґрунту не пошкоджується, така система землеробства запобігає водній та вітровій ерозії ґрунтів, а також значно краще зберігає воду. Завдяки цьому нульовий обробіток найдоцільніше застосовувати у посушливих регіонах, а також в умовах із надмірними опадами на полях, розміщених на схилах. Завдяки такій технології у ґрунті збільшується вміст органічних речовин, азоту, фосфору, калію, кальцію, магнію, а також

підвищується поглинаюча ємність ґрунту. Покращується структура ґрунту, підвищується його інфільтраційна здатність, збільшується кількість вологи та зростає міцність ґрунтових агрегатів. Зростає чисельність ґрунтової біоти - мікроорганізмів, земляних черв'яків, членистоногих (комах, акарид), а також грибів та мікориз [3].

Не зважаючи на те, що врожайність за цієї технології часом дещо нижча, ніж за умов традиційного землеробства, проте такий обробіток землі вимагає значно менших витрат праці та пального. Нульовий обробіток ґрунту є сучасною, досить складною системою землеробства, яка вимагає спеціальної техніки і дотримання технологій.

У порівнянні з традиційною технологією система нульового обробітку ґрунту має ряд таких переваг: економія ресурсів (пального, добрива, трудових витрат, часу, зниження амортизаційних витрат) або зниження витрат, збереження та відновлення родючого шару ґрунту, зменшення або ж навіть повне запобігання ерозії ґрунтів, накопичення вологи у ґрунті, що особливо актуально в умовах степу і відповідно помітне зниження залежності урожаю від погодних умов. Незначне зниження урожайності за no-till технології компенсується за рахунок зниження витрат внаслідок чого підвищується рентабельність виробництва.

Сівозміна є одним із ключових елементів системи нульового обробітку ґрунту, причому велика роль у сівозміні відводиться сидератам, які не лише покращують ґрунт, але й відіграють важливу роль в обмеженні шкідливості бур'янів, замінюючи в цьому аспекті оранку [4].

Метою планування сівозмін є досягнення ефективного контролю чисельності бур'янів на полі впродовж усього вегетаційного періоду для зниження потенційної засміченості ґрунту. Основа системи - це зниження потенційної засміченості ґрунту.

Вирощування різноманітних сільськогосподарських культур з різними життєвими циклами дає можливість виробничникам знижувати кількість життєздатного насіння бур'янів у ґрунті. Відповідно до встановленої і загальноприйнятої закономірності кількість життєздатного насіння із часом у ґрунті значно зменшується.

Диференційовані сівозміни дозволяють, як зменшити внесення міндобрих, так і розтягнути в часі період сівби, розосередивши строки посіву різних культур, коли одна сівалка обробляє всю територію.

Застосування No-till дає можливість зберегти захисний поверхневий шар ґрунту, не допускає підповерхневого ущільнення ґрунту, запобігає ерозії та іншим видам виснаження.

Головним аргументом «проти» Ноутилу є те, що ця система не потребує великої кількості робітників для її впровадження. Звичайно, сучасні технології виробництва

потребують меншої кількості персоналу ніж раніше: цей процес у багатьох країнах світу вже відбувся. Наприклад, у Нідерландах 50 років тому 35% населення працювало в аграрному секторі, тепер ця частка зменшилась до 2%. Тож чи зобов'язане сучасне підприємство купувати велику кількість техніки, платити зарплатню великій кількості робітників і не користуватися технологією No-till лише для підтримання кількості робочих місць? Ймовірно, що це завдання належить виконувати державі, і робити це слід шляхом залучення інвестицій та стимуляцією модернізації приватного сектору за допомогою сучасних технологій. Хоча відповідальність приватного підприємства за соціальний стан свого регіону має бути також.

Щоб перейти на No-till, насамперед потрібно придбати імпорتنу техніку (трактори, сівалки, обприскувачі, розкидачі мінеральних добрив, ґрунтообробні комплекси та збиральні комбайни), тому що техніка вітчизняного виробника неспроможна повністю задовольнити високу якість технологічних операцій. Подальші етапи такі: придбання високоякісного посівного матеріалу, адже не секрет, що запорука врожаю закладена в насінні.

Далі, як кажуть, справа самого майстра: все залежить від уміння працювати на землі. Тобто дотриматися поступового переходу в обробітку: класичний – мінімальний – нульовий (для цього знадобиться 4-5 років). Особливе значення слід приділити живленню рослин, бо при нульовій технології органічні добрива не вносять, залишаються на полі тільки післяжнивні рештки, яких не достатньо для відновлення балансу витрати-надходження NPK. Тому для очікуваного врожаю важливе значення має використання мінеральних добрив. Система захисту теж відіграє чималу роль. На сьогодні неможливо навіть за класичної технології вирощування культур обійтися без препаратів захисту рослин [5].

Висновки. Застосування технології «No-Till» є ефективним з економічної та екологічної точки зору та за досвідом інших країн може бути запропоноване для широкого застосування в сільськогосподарських підприємствах України, особливо в умовах гостроти та невирішеності питання збереження родючості ґрунтів та перспектив подальшого їх продуктивного використання.

Отримання екологічної чистої продукції, у свою чергу, дозволить нарощувати експортний потенціал та підвищити конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі. Але сказати , що технологія «No-Till» врятує нас від усіх бід, - не можна. Це ціла система, яка потребує

дотримання найменших тонкощів у всіх технологічних операціях. Якщо хоча б одним із елементів знехтувати, то система вже не дасть бажаних результатів.

Отже майбутнє - за нульовим обробітком ґрунту. І що швидше ми почнемо впроваджувати у виробництво систему «No-Till», то швидше матимемо стабільність, зниження витрат та прибутки в сільському господарстві країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жолобецький Г.І. No-till: реальність чи фантастика / Г.І. Жлобецький // Пропозиція. – 2008. – №4. – С.35
- 2 Лактіонова Г.П. Оцінка ефективності використання землі в умовах ринку / Г.П. Лактіонова // Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу: Матеріали Всеукр. конф. молодих учених – аграрників, Харків, 11-13 жовтня 2000 р. / Харк. держ. аграр. ун-т. – Харків, 2000. – 72 с.
3. Петришина В.В. Технологія No-till та перспективи її поширення в Україні / В.В. Петришина // Пропозиція. – 2011. – №2. – С. 10.
4. Сайко В. Актуальні проблеми землеробства: простих шляхів мінімізації обробітку ґрунту не буває / В.Сайко // Техніка АПК. – 2008. – №1. – С.12-13.
- 5.Ситник В.П. Обробіток ґрунтів в Україні: плужний, мінімальний, нульовий/ В.П. Ситник, В.В Медведєв // Вісник аграрної науки. – 2007. – №2. – С. 3-8.

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА – ГОЛОВНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ

Д.М. Нежданова, магістр

Науковий керівник: д.е.н., професор Банева І.О.

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена розкриттю інформації щодо інтенсифікації землеробства як головного напрямку підвищення ефективності використання землі. Так як без значних капіталовкладень в сільське господарство не можливо підвищити ефективність використання земельних ресурсів

Ключові слова: інтенсифікація сільського господарства, ефективність, капіталовкладення, прибуток, рентабельність

Постановка проблеми. Інтенсифікація сільського господарства – зростання сільськогосподарського виробництва внаслідок продуктивнішого використання оброблюваних земель та інших ресурсів завдяки додатковим витратам і застосуванню нової техніки й технологи, сучасних форм організації виробництва і праці. На відміну від екстенсивного розвитку, коли виробництво зростає внаслідок розширення посівних площ, збільшення поголів'я худоби, птиці тощо, інтенсифікація сільського господарства є таким розвитком виробництва, за якого обсяг виробленої продукції забезпечується на основі підвищення родючості ґрунту, продуктивності худоби, якісного поліпшення виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інтенсифікації сільського господарства присвячені дослідження В.Г. Андрійчука, О.Д. Гудзинського, О.Ю. Єрмакова, С.М. Кваші, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т.Саблука, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина, І.І Червена. та інших. Але постійні зміни, які відбуваються в суспільно-економічному житті країни і зокрема, в сільському господарстві, вимагають поглиблених досліджень щодо інтенсифікація землеробства як головного напрямку підвищення ефективності використання землі.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування положень щодо інтенсифікації землеробства як головного напрямку підвищення ефективності використання землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тривалий час в економічній науці панував погляд на інтенсифікацію сільського господарства як на процес, пов'язаний лише із зростанням поточних витрат на одиницю сільськогосподарських угідь, ріллі. Вважалося, що із зростанням витрат на одиницю земельної площі автоматично збільшується вихід продукції. Критика витратного визначення сутності інтенсифікації сільського господарства виявила концепцію, яка зводила інтенсифікацію до збільшення

виходу продукції на 1 га землі. Намагаючись довести, що інтенсифікація сільського господарства не зводиться до зростання витрат, прихильники цієї концепції припускалися інших крайнощів – недооцінювали роль витрат, капіталовкладень у розвиток землеробства, тваринництва. Тому інтенсифікацію сільського господарства необхідно пов'язувати із витратами і виходом продукції на одиницю земельної площі.

Інтенсифікація сільського господарства насамперед повинна забезпечити підвищення родючості землі. Вся система сільськогосподарських машин, добрив, ґрунтозахисних заходів, сівозмін, меліоративних робіт повинна бути спрямована на збереження й підвищення природної родючості землі. Для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва в дореформений період в Україні проводилася у значних масштабах гідротехнічна меліорація земель – один із напрямів інтенсифікації землеробства. Наприкінці 90-х площа меліорованих земель перевищила 6 млн. га, у т.ч. осушених – 3,5 млн. га і зрошуваних – 2,7 млн. га. Однак через помилки у здійсненні інженерно-технічних робіт великі площі зрошуваних і осушених земель заболочені, засолені й, по суті, випали з господарського обороту. Високоінтенсивне кормовиробництво стимулює розвиток тваринництва, а воно, у свою чергу, крім основної продукції, дає органічні добрива, підвищує родючість ґрунтів та інтенсифікує розвиток землеробства. Це особливо необхідно в сучасних умовах, коли, з одного боку, проблема екологічної чистоти харчових продуктів загострюється, а з іншого – ціни на мінеральні добрива, хімічні засоби захисту рослин зросли настільки, що вони стали практично недоступними для господарств. Нарощування виробництва органічних добрив – об'єктивна необхідність. Важливим напрямом інтенсифікації сільського господарства є його механізація, широке застосування нових, прогресивних технологій у землеробстві, тваринництві, який слід розглядати насамперед під кутом зору забезпечення зростання продуктивності праці, збільшення виходу продукції за постійного зменшення кількості працівників, поліпшення умов праці та піднесення її престижу. Надзвичайно важливий напрям інтенсифікації у тваринництві – підвищення продуктивності худоби, птиці на основі застосування інтенсивних методів кормовиробництва та механізації трудомістких процесів, виведення нових продуктивних порід худоби і птиці.

З вище сказаного зрозуміло, що без значних капіталовкладень в сільське господарство не можливо підвищити ефективність використання земельних ресурсів. Слід також наголосити на тому, що без планування в аграрному секторі України не обійтися. Воно дає можливість порівнювати результативні показники по факту з

плановими і виявляти відхилення та вносити корективи, що сприятимуть підвищенню економічної ефективності галузей сільського господарства.

У таблиці 1 розрахуємо середньозважену врожайність сільськогосподарських культур у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району.

Таблиця 1 Розрахунок середньозваженої врожайності сільськогосподарських культур у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району

Культури	Валовий збір, ц			Площа, га			Середньо- зважена урожайність, ц з 1 га
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	
Пшениця озима	17964	3043,2	10641,4	700	500	260	21,68
Ячмінь озимий	14569	228,5	10943,2	490	30	570	23,62
Соняшник	13797,5	11663,1	21780	1000	600	1100	17,50

Отже, всередньому за останні три роки ми отримали по пшениці озимій середньозважену врожайність в розмірі – 21,68 ц з 1 га, що говорить звичайну про низьку ефективність галузі рослинництва. Ячмінь озимий – 23,62 ц з 1 га, кукурудза на зерно – 25,73 ц з 1 га при середній по Україні – 50-60 ц з 1 га, що говорить також про низьку урожайність сільськогосподарських культур. Урожайність соняшнику в середньому за три роки склала – 17,5 ц з 1 га. Слід також відзначити і те, що на зростання урожайності значний вплив мають природно-кліматичні умови, внесення мінеральних та органічних добрив, вчасного виконання усіх агротехнологічних вимог щодо вирощування сільськогосподарських культур.

У таблиці 2 для ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району розрахуємо планову врожайність сільськогосподарських культур.

Таблиця 2 Розрахунок планової врожайності сільськогосподарських культур у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району

Культури	Середньо- зважена урожайність, ц з 1 га	Приріст за рахунок:			Планова урожайність ц з 1 га
		добрив	сорт	оптимальні строки сівби та збору врожаю	
Пшениця озима	21,68	4,43	10	6,5	42,60
Ячмінь озимий	23,62	5,10	6,5	5,5	40,72

Соняшник	17,50	1,53	12	3,5	34,53

Отже, виходячи з даних таблиці 2 слід відмітити, що по озимій пшениці планова врожайність складатиме 42,6 ц з 1 га. Для посіву будуть використовуватись такі сорти озимої пшениці як Подолянка, Смуглянка і Фаворитка. По ячменю озимому планова врожайність складатиме 40,72 ц з 1 га. Для посіву озимого ячменю будимо використовувати такі сорти як Амарена, Майбрїт та Скарпія.

По кукурудзі на зерно планова врожайність складатиме 50,74 ц з 1 га. Для посіву будемо використовувати такі сорти кукурудзи як Дніпровський 181 СВ, Любава 279 МВ та Харківський 250 МВ.

По соняшнику планова собівартість складатиме 34,53 ц з 1 га. Для посіву будемо використовувати такі сорти соняшнику як Моніка та Атланта.

У таблиці 3 необхідно запланувати для ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району структуру посівних площ сільськогосподарських культур.

Таблиця 3 Планування площ та структури посівів у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району

Показники	У середньому за 2011-2013 роки			По плану		
	га	%		га	%	
Рілля - всього	2630,3	100,00	X	2630,3	100,00	X
Чисті пари	200,1	7,61	X	538,3	20,47	X
Площа посіву, га:	2430,2	92,39	100,00	2092,0	79,53	100,00
Пшениця озима	486,7	18,50	20,03	600,0	22,81	28,68
Жито озиме	3,3	0,13	0,14	10,0	0,38	0,48
Ячмінь озимий	363,3	13,81	14,95	500,0	19,01	23,90
Ячмінь ярий	170,0	6,46	7,00	150,0	5,70	7,17
Кукурудза на зерно	185,0	7,03	7,61	100,0	3,80	4,78
Гречка	41,7	1,58	1,71	50,0	1,90	2,39
Горох	10,0	0,38	0,41	100,0	3,80	4,78
Сорго на зерно	60,0	2,28	2,47	20,0	0,76	0,96
Соняшника	900,0	34,22	37,03	400,0	15,21	19,12
Соя	66,7	2,53	2,74	0,0	0,00	0,00
Ріпак озимий	43,3	1,65	1,78	10,0	0,38	0,48
Овоче-баштанні культури	1,7	0,07	0,07	2,0	0,08	0,10
Однорічні трави	73,3	2,79	3,02	100,0	3,80	4,78
Багаторічні трави	25,2	0,96	1,04	50,0	1,90	2,39

Отже, при плануванні посівних площ для ТОВ НТЦ «Лан» ми довели чисті пари в структурі посівів до 20,47% або 538,3 га. Це відбулося за рахунок зменшення площі під соняшником на 500 га, сої – 66,7 га, кукурудзи на зерно – 85 га та сорго на зерно – 40га. У тойже час збільшили площі зернових та довели до рівня 600 га по озимій пшениці, 500 га по озимому ячменю, 100 га по гороху.

Також відбулося збільшення однорічних трав, що складатимуть по плану 100 га та багаторічних трав – 50 га. Площі під ріпаком озимим були зменшені до 10 га по плану, а площі під овоче-баштаними культурами були доведені до рівня 2 га.

Відповідна структура посівних площ за сприятливих природно-кліматичних умов дасть можливість для підприємства покращити якість ґрунтів з роками та збільшувати врожаї сільськогосподарських культур.

Маючи показники планової урожайності та посівних площі у таблиці 4 розрахуємо планові валові збори сільськогосподарських культур для ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району.

Таблиця 4 План посівів та валових зборів сільськогосподарських культур у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району

Культури	Планова площа посіву, га	Планова урожайність, ц з 1га	Плановий валовий збір, ц
Пшениця озима	600,0	42,60	25562,48
Ячмінь озимий	500,0	40,72	20359,09
Кукурудза на зерно	100,0	50,74	5074,22

Отже, ТОВ НТЦ «Лан» планує отмати по озимій пшениці валового збору в розмірі 25562,48 ц з площі посіву 600 га за умови, що урожайність складатиме 42,6 ц з 1 га. По ячменю озимому планується отмати валового збору в розмірі 20359,09 ц з площі 500 га при плановій урожайності 40,72 ц з 1 га. По соняшнику планується отмати валового збору 13810,87 ц з площі 400 га при плановій урожайності 34,53 ц з 1 га.

Для посіву озимі пшениці на площі 600 га необхідно 1200 ц насіння, з яких 378 ц використаємо власного насіння, що залишилося від продажу, а 822 ц купимо на ринку у провідній насінєвих компаній. Загальна вартість складатиме 276084 грн або 230,1 грн за 1 ц.

Для посіву озимого ячменю на площі 500 га нам необхідно буде 1000 ц насіння, з яких ми 500ц використаємо власного насіння, а 500 ц купимо в насінєвих компаній. Загальна вартість складатиме 187000 грн або 187 грн за 1 ц.

Для посіву соняшнику на площі 400 га необхідно 60 ц насіння, з яких 40 ц використаємо вланого, а 20 ц будемо купувати в насінєвих компаній. Загальна вартість складатиме 15560 грн або 259,3 грн за 1 ц.

Під заплановані сільськогосподарські культури у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району планується вносити мінеральні добрива, а саме нітроамофоску, аміачну селітру, карбамід та майсер. Внесення буде за фазами, саме: внесення до посіву, основна підкормка та позакоренева підкормка.

Отже, загальна вартість добрив по озимій пшениці складе 1306,5 тис. грн за умови внесення на площу 600 га 120 тонн нітрамофоски. Також під цю культуру будемо вносити аміачну селітру, карбамід та працювати будемо використовуючи комплексне добрив Майстер.

Вартість внесених добрив під озимий ячмінь на площі 500 га складатиме 997,5 тис. грн, по соняшнику 540 тис. грн.

На сьогоднішній день без захисту сільськогосподарських культур від шкідників та хвороб не обійтись, можна втрати більшу частину врожаю та отримати урожай низької якості. Заходи захисту рослин здійснюватимуться за фазами залежно від вегетації та розвитку рослини. Варість препаратів, що будуть використані на площі 600 га під озиму пшеницю складатиме 241,733 тис. грн, по озимому ячменю вартість препаратів для площі 500 га складатиме 210,444 тис. грн, для кукурудзи на площі 100 га складатиме 58,054 тис. грн та соняшнику на площі 400 га складатиме 118,013 тис. грн.

Не завжди у сільськогосподарських підприємств вистачає коштів для засобів захисту рослин, а світовий досвід показав, що відсутність інтегрованого захисту рослин знижує врожайність та якість отриманої продукції.

Знаючи витрати по оплаті праці та паливно-мастильним матеріалам з розрахованих технологічних карт, витрати на насіння, добрива, засоби захисту рослин розрахуємо у таблиці 5 планову виробничу собівартість 1 ц продукції рослинництва.

Таблиця 5 Планова структура витрат на виробництво 1 ц продукції рослинництва у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району, грн

Статті витрат	Пшениця озима		Ячмінь озимий		Соняшник	
	грн	%	грн	%	грн	%
Оплата праці	7,30	6,22	5,86	5,38	5,44	3,97
Відрахування на соціальний захист	2,67	2,27	2,14	1,96	1,99	1,45
Насіння	10,80	9,20	9,19	8,44	1,13	0,82
Добрива	51,11	43,55	49,00	45,01	39,10	28,53
Засоби захисту рослин	9,46	8,06	9,89	9,09	8,54	6,23
Паливно-мастильні матеріали	21,59	18,40	17,98	16,52	27,37	19,97
Амортизація основних засобів	6,96	5,93	7,34	6,74	35,30	25,75
Ремонт основних засобів	4,28	3,65	4,39	4,03	11,68	8,52
Загальновиробничі витрати	1,89	1,61	1,63	1,50	3,55	2,59
Інші витрати	1,29	1,10	1,44	1,32	2,97	2,17
Усього витрат	117,35	100,0	108,85	100,0	137,07	100,0

Отже, планова собівартість по озимій пшениці складатиме 117,35 грн за 1 ц зерна.

З таблиці 5 видно, що найбільші витрати займають добрива, пасивно-мастильні матеріали, насіння та засоби захисту рослин.

По ячменю озимому планова виробнича собівартість складатиме 108,85 грн за 1 ц, а соняшнику – 137,07 грн за 1 ц.

Витрати на виробництво зростають з причин відсутніх власних засобів захисту рослин та добрив, а саме їх завозять із-за кордону. Зростання у 2014 році ціни на паливно-мастильні матеріали, що не дало можливість більшості сільськогосподарським підприємствам обробити усі землі.

На нашу думку Україна повинна поступово відмовлятися та не бути імпортно залежною країною, а виробляти необхідні препарати захисту рослин, добрива, паливно-мастильні матеріали у власні державі. Це зміцнить економіку підприємств та держави в цілому та дасть можливість на державному рівні накопичувати резерви іноземної валюти, а спричинить до швидкої стабілізації і економічного зростання АПК.

На завершення у таблиці 6 узагальнимо проектні показники економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району.

Таблиця 6 Проектні показники економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району

Показники	У середньому за 2011-2013 р.	План	Відхилення (+, -) плану від факту
Пшениця озима			
Урожайність, ц з 1 га	21,68	42,60	20,93
Виробнича собівартість 1 ц, грн	81,18	117,35	36,17
Повна собівартість 1 ц, грн	100,67	134,95	34,28
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	111,54	250,00	138,46
Прибуток (збиток) у розрахунку на 1 ц, грн	10,87	115,05	104,18
Прибуток (збиток) у розрахунку на 1 га, грн	235,73	4901,66	4665,93
Рівень рентабельності (збитковості),%	10,80	85,26	74,45
Ячмінь озимий			
Урожайність, ц з 1 га	23,62	40,72	17,10
Виробнича собівартість 1 ц, грн	86,14	108,85	22,71
Повна собівартість 1 ц, грн	102,81	125,18	22,37
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	120,40	200,00	79,60
Прибуток (збиток) у розрахунку на 1 ц, грн	17,59	74,82	57,24
Прибуток (збиток) у розрахунку на 1 га, грн	415,32	3046,64	2631,31
Рівень рентабельності (збитковості),%	17,11	59,77	42,67

Висновки. Отже, розраховані проектні показники економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва у ТОВ НТЦ «Лан» Вознесенського району мають тенденцію до збільшення. По озимій пшениці при плановій урожайності 42,6 ц з 1 га планується отримати прибутку на 1 га в розмірі 4901 грн при цьому рівень рентабельності складатиме 85,26%.

По ячменю озимому при плановій врожайності 40,72 ц з 1 га очікуємо отримати прибутку 3046 грн з розрахунку на 1 га при рівні рентабельності 59,7%.

По соняшнику також планується збільшення врожайності, що по плану складатиме 34,53 ц з 1 га очікуємо отримати прибуток на 1 га 6987 грн за реалізаційної ціни 1 тонни насіння соняшнику – 3600 грн.

Усі запроєктовані показники по сільськогосподарським культурам можливо отримати за умови сприятливих природно-економічних умов, що дасть високі врожаї сільськогосподарських культур та стабільно високої ринкові ціни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гудзь О.Є. Кредитування сільськогосподарських товаровиробників під заставу земель сільськогосподарського призначення: проблеми та перспективи /О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С. 84–88.
2. Данкевич А.Є. Орендні земельні відносини у сільському господарстві /А.Є. Данкевич // Економіка АПК. – 2006. – №5. – С. 63–69.
3. Юрченко А.Д. Земельна реформа в Україні / А.Д. Юрченко // Економіка АПК. – 2006. – №5. – С. 3–11.
4. Юхновський І.Р. Землекористування в Україні: ефективність управління / І.Р. Юхновський, А.М. Третяк // Вісник аграрної науки. – 2005. – №7. – С. 5–10.
5. Якушик І. Удосконалення плати за землю як напрям підвищення раціонального землекористування / І. Якушик // Землевпорядний вісник. – 2007. – №1. – С. 48–49.

УДК 631.11:65.012.34

ДІЄВІСТЬ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ю.Ю. Рогульська, студентка

Науковий керівник: к.е.н., доцент Іваненко Т.Я.
Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто основні аспекти дієвості транспортно-логістичної системи в агропромисловому секторі.. Досліджено, що логістична система сьогодні – це могутній фактор впливу на ефективність підприємства, якому необхідно приділяти велику увагу. Ключові слова. транспортно-логістична система, логістичний сервіс, послуги, експлуатаційна швидкість, обслуговуюча кооперація.

Постановка проблеми. Ефективна організація здійснення поставок і реалізації сільськогосподарської продукції справляє визначальний вплив на темпи економічного розвитку аграрного сектору.

У процесі виробництва сільськогосподарської продукції транспортні витрати істотно впливають на її собівартість, а також на ефективність процесу виробництва, а, відповідно, і на ціну. Зменшення транспортної складової у собівартості виробленої готової продукції сприяє підвищенню ефективності виробництва сільськогосподарської продукції. Транспортні витрати можливо зменшити за рахунок підвищення активності функціонування транспорту, заміни одного виду на інший більш ефективний для перевезення відповідного виду продукції, вдосконалення його територіальної організації. Важливість транспортної складової у виробничому процесі сільськогосподарських підприємств не викликає сумніву, оскільки виробництво будь-якої продукції потребує переміщення вантажів, при цьому транспортні витрати в структурі собівартості можуть сягати 30% [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розглядати транспортно-логістичну складову, як складну та необхідну для ефективності підприємства техніко-економічну систему пропонували багато вчених, зокрема: С.В. Качуровський, В.І. Копитко, А.Г. Кравцов, А.Г. Кальченко, та ін. Проте, дане питання розвитку транспортно-логістичної концепції для ефективності перевезень вимагає подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є показати роль транспортно-логістичної системи як інноваційної необхідності для підвищення ефективності підприємства.

Виклад основного матеріалу досліджень. Для оптимізації логістичної схеми постачання на підприємстві необхідно ретельно аналізувати логістичний збутовий ланцюг: методику та етапи її створення. Слід підкреслити, що в збутовій логістиці оптимізація ланцюгів просування матеріального потоку є ключовим (і одночасно найскладнішим) управлінським рішенням.

Практика доводить, що впровадження принципів логістики у діяльність підприємств аграрного сектору зумовлює формування певного набору кількісних та якісних показників логістичного обслуговування, а саме: 1) надійність поставки;

- 2) загальний час від моменту надходження замовлення і аж до закінчення поставки;
- 3) прискорення термінів поставки;
- 4) повна гарантованість виконання всіх замовлень;
- 5) забезпечення повного збереження якостей продукції;
- 6) гнучкість поставки;
- 7) правильність виконання всіх замовлень;
- 8) належне інформаційне обслуговування.

Зростання конкуренції на агропромисловому ринку зумовило підвищення ролі сфери логістики у формуванні витрат на виробництво та реалізацію сільськогосподарської продукції. Оптимізація логістичних витрат допомагає:

- в період сезонного підвищення попиту – забезпечити максимальний збут за рахунок налагодженої системи доставки продукції, розробки оптимальних маршрутів та вибору транспортних засобів з урахуванням особливостей продукції;
- в періоди спаду – оптимізувати витрати на підтримку товарного запасу, забезпечити збереження продукції за рахунок надання спеціально адаптованих умов зберігання та переробки.

Застосування основних принципів логістичного підходу в сфері діяльності аграрних підприємств дає можливість вирішити ряд проблемних питань, пов'язаних безпосередньо з процесом транспортування сільськогосподарської продукції, її зберігання, розподілу та ефективної переробки з урахуванням її специфіки та сезонності.

Головним показником, який свідчить про рівень організації транспортно-логістичної системи підприємства, є експлуатаційна швидкість. Цей показник на підприємстві має досить низьке значення і негативну тенденцію. Головною причиною зменшення цього показника є низький рівень організації руху транспортних засобів та виконання навантажувально-розвантажувальних робіт, що спричиняє збільшення простоїв транспортних засобів. Також слід звернути увагу на зростання витрат пального, що відображає зниження технічного рівня експлуатації автопарку [1].

Перевезення сільськогосподарської продукції можна поділити на 2 види: внутрішні перевезення в межах країни, областей та регіонів, що направлені на забезпечення потреби внутрішнього ринку, а також зовнішні перевезення, які спрямовані на здійснення експортної торгівлі з країнами-споживачами. Так, за даними Державної служби статистики України обсяг експорту товарів за січень 2015 р. у Миколаївській області склав 105,8 млн.дол. США, що на 0,4% більше, ніж у січні 2014р., імпорту – 38,4 млн.дол. США (на 8% менше).

З України здійснюється експорт та перевезення такої сільськогосподарської продукції як зерно, соя, насіння для посадки і так далі. Найпоширеніший тип зовнішніх перевезень в цій галузі – це експорт зерна, так як Україна входить в ТОП 5 країн у світі

з вирощування пшениці. У Миколаївській області найбільші обсяги експорту товарів забезпечують такі підприємства, як: ТОВ СП «Нібулон», ТОВ «Сандора», ТОВ «Агро-Торг», ВАТ «Зелений Гай», ФГ «Владам», ВАТ «Коблево», ВАТ «Радсад» та ін.

Експорт сільськогосподарської продукції здійснюється по-різному, залежно від обсягу партій [1]. Тобто, у перевезеннях продукції важливу роль відіграють всі види транспорту, зокрема внутрішні перевезення здійснюються здебільшого автомобільним транспортом, а зовнішні – морським та, в меншій мірі, залізничним. Взагалі, просторове переміщення сільськогосподарської продукції потребує чіткої взаємодії декількох видів транспорту. Мультимодальна система перевезень дасть змогу вдосконалити процес транспортування продукції та вплинути на її собівартість.

Головна вимога сучасної концепції формування транспортної агрологістики полягає у тому, щоб змінити традиційну організацію транспортного обслуговування агропромислових підприємств на нову стратегію виконання транспортного процесу – стратегію наступного забезпечення перевезень вантажу, виходячи з орієнтації на мінімальний розподіл праці, мінімальні витрати на транспортні роботи, оптимальні маршрути перевезень і, в підсумку, досягнення мінімальної собівартості транспортної продукції. Реалізація даної концепції буде здійснюватися на основі використання логістичних схем доставки вантажів, забезпечення запитів клієнтів на доставку товарів «точно в строк», в певній кількості та асортименті при мінімальних витратах трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Виходячи з основної мети транспортної логістики, яка полягає у вчасному переміщенні вантажів з найменшими витратами на здійснення транспортування та навантажо-розвантажувальних операцій, то до основних напрямів удосконалення системи та підвищення ефективності транспортного процесу є: забезпечення ритмічності, своєчасності доставки та збереження якості продукції; розширення впровадження спеціалізованого транспорту різноплановими транспортними компаніями; узгодження і оптимізація діяльності всіх видів транспорту, що беруть участь у просторовому переміщенні відповідної продукції; розширення мережі мультимодальних, комбінованих перевезень продукції агропідприємств.

Впровадження прогресивних технологій на перевезеннях вантажів сільського господарства дозволить підвищити продуктивність праці на автотранспорті агрогалузі й знизити транспортні витрати, що, наприклад, використовує в своїй діяльності компанія «Нібулон».

Більшість виробленої продукції агропідприємств, такої як пшениця, соняшник, кукурудза, потребують відповідних умов зберігання. Стрімке зростання виробництва

перерахованої продукції, що чітко спостерігається в останні роки, викликає ряд проблем, які пов'язані з недосконалою системою приймальних пунктів, застарілим обладнанням елеваторів, незлагодженістю навантажувально-розвантажувальних робіт.

Саме незлагодженість навантажувально-розвантажувальних робіт з транспортним процесом призводить до зменшення експлуатаційної швидкості транспортних засобів. Це, в свою чергу, призведе до збільшення кількості або простою зернозбиральних машин, що порушить непереривність процесу, а, отже, підвищить собівартість продукції. Також це призведе до неминучого простою транспортних засобів, великого їх скупчення в пунктах прийому продукції, що спостерігалось під час збиральної компанії зернових 2013 року.

Найяскравішим прикладом досконалої логістичної системи в Україні є ТОВ СП «Нібулон», логістична система, якого є адаптованою системою зі зворотним зв'язком, яка виконує чіткі логістичні функції та операції. Система управління логістикою в компанії є ефективним засобом організації та контролю усіх перевезень та маршрутів, яка здійснює організацію доставки продукції з максимально ефективним використання всіх ресурсів підприємства, з одного пункту в інший за оптимальним маршрутом, в найкоротші (передбачені) терміни з мінімальними витратами.

Сучасна логістика та інфраструктура дозволяють забезпечити компанії «НІБУЛОН» (в рейтингу «ТОП-500 найбільших компаній Центральної та Східної Європи», яке проводять фахівці аудиторсько-консалтингової компанії Deloitte, ТОВ СП «НІБУЛОН» вже котрий рік поспіль стає лідером серед аграрних компаній України, цього року зміцнивши свої позиції в рейтингу (152 місце):

- за рахунок розташованих на берегах річок перевантажувальних терміналів і власний флот найдешевшого виду перевезень (річкова логістика);
- переорієнтація на перевезення зерна за допомогою розширеного автопарку має значний економічний зиск: удосконалення вертикальної інтеграції за схемою «поле-порт»; підвищення закупівельних цін; оперативність доставки;
- підписання Меморандуму на підтримку зернового сектору України з Державною Адміністрацією залізничного транспорту України забезпечило: створення умов для стабільного та прогнозованого розвитку зернового сектору України, досягнення ефективної взаємодії Державної Адміністрації залізничного транспорту України та бізнесу при здійсненні експорту та перевезень зернових, дотримання принципу вільної конкуренції на ринку зерна та продуктів його переробки і підвищення конкурентоспроможності та ефективності функціонування зернового сектору України.

«Однією з пріоритетних цілей розвитку компанії «НІБУЛОН» є вдосконалення власної логістичної системи. Її постійне розширення забезпечує компанії «НІБУЛОН» такі конкурентні переваги, як мінімальна вартість перевезення, зручність, легкість і гнучкість, маневреність, оперативність та якість доставки вантажу», – додає начальник транспортно-експедиційного відділу Людмила Марченко.

Завдяки спланованій роботі відділу транспортної логістики в компанії, незважаючи на великий обсяг перевезень, не було жодного випадку простою суден через відсутність потрібного вантажу, залізничного транспорту або автотранспорту понад нормативний час з вини підприємства «НІБУЛОН» [2].

Якщо, на сьогоднішній день великі товарні агропідприємства мають доступ до логістичних каналів розподілу виробленої продукції, то дрібні товаровиробники не мають доступу до цих каналів. Одним із таких проблем є відсутність в них складських приміщень, тобто забезпечення оптимального розміщення вантажу на складі і раціональне управління ним, а це додаткові витрати, а отже необхідно створювати чи орендувати склади, наприклад, на умовах кооперації, оскільки вони фінансово не спроможні сплачувати орендну плату.

Необхідність інтеграції агропідприємств на засадах логістичного підходу вказує на наявність низки перспективних напрямів діяльності сільськогосподарських підприємств. Роль логістичних взаємозв'язків сфери галузей АПК можна показати на прикладі АПК США, де нині щорічно виробляється продукції на \$1,5 трлн, причому частка сільськогосподарської сфери у ньому не перевищує 8%, проте сфера переробки, логістики та продажу створює понад 62% вартості продукції. На 2,6 млн фермерів, членів їх родин та найманих працівників припадає 21 млн осіб, які забезпечують результативну працю фермерів та доведення продукції до прилавку. Сучасний рівень НТП дозволяє одній людині, яка безпосередньо займається сільськогосподарським виробництвом, виробляти продукцію для 60-70 осіб.

В Україні на одного середньорічного працівника сільського господарства припадає 15 мешканців країни, це є наслідком як достатньо низької продуктивності праці в сільському господарстві, так і недостатнього розвитку сфери переробки і логістики [2].

У підвищенні ефективності перевезень в господарстві та переробних галузях важливу роль відіграє подальше вдосконалення логістики для дрібних товаровиробників, оскільки господарства та фермери в Україні виробляють практично всю плодоовочеву продукцію і значну частину продукції тваринництва. Утримувати автомобільний парк, обслуговуючий сільськогосподарське виробництво протягом

тривалого періоду дрібним товаровиробникам не вигідно, оскільки однією з особливостей сільськогосподарських перевезень є чітко виражена сезонність, яка обумовить нерівномірність їх обсягу та вантажообігу за періодами року. Тому логістична концепція збуту в підприємствах повинна базуватись на залученні обслуговуючих кооперативів, які зможуть забезпечити удосконалення структури автопарку з урахуванням спеціалізації товаровиробників, залучаючи автотранспорт приватних власників, ефективно використовувати складські приміщення.

Висновки. Отже, на прикладі як зарубіжного досвіду, так і дієвого в Україні ТОВ СП «Нібулон» можна простежити необхідність звернення уваги підприємствами України на роль логістичної системи в їх діяльності. Логістика є сучасним науково-практичним напрямком, який має високу ефективність і активно використовується західними фірмами з агробізнесу.

Відсутність логістичних каналів розподілу виробленої продукції, у дрібних товаровиробників вимагають комплексного міжгалузевого підходу до вирішення питань системної організації логістичної системи обслуговування сільського господарства, розробки нових форм управління транспортними перевезеннями на базі логістики. Тому транспортно-логістична концепція збуту повинна базуватись на залученні до цього процесу обслуговуючих кооперативів, які повинні зменшити транспортну складову у собівартості аграрної продукції і зможуть залучати до перевезень інші види транспорту, що дасть можливість доступу не тільки на місцеві оптові ринки, але на аналогічні ринки інших регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравцов А.Г. Перспективи впровадження концепцій транспортної та складської логістики при виробництві продукції АПК / А.Г. Кравцов // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка. – 2014. – № 147. – С. 187-196.

2. [Копитко В.І.](#) Роль транспортно-логістичної концепції у забезпеченні ефективності перевезень в АПК / В.І. Копитко // [Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. Економічні науки](#). – 2014. – № 6. – С. 19-24.

УДК 339.727.22:631.11(477)

ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ

К. П. Чемеринська, студент

Науковий керівник: канд. фіз.-мат. наук, ст. викладач А.М. Жорова

У статті обґрунтовано необхідність проведення оцінки інвестиційної привабливості та здійснено її з урахування специфіки діяльності підприємств аграрної сфери України та потреб іноземних інвесторів.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, аграрна сфера, оцінка інвестиційної привабливості, іноземні інвестори.

Постановка проблеми. Аграрна сфера України виступає важливою складовою національної економіки, а також формує основні засади продовольчої безпеки держави, основи соціально-економічного розвитку сільських територій [2, с. 62].

Проте сьогодні аграрна галузь України потребує значної модернізації та оновлення, тому все більшої актуальності набувають проблеми її інвестиційного забезпечення та активізації процесу залучення в неї як національних, так і іноземних інвестицій. При цьому інвестиційна привабливість відіграє в цьому процесі ключову роль, оскільки відображає можливості аграрних підприємств відповідати потребам потенційних іноземних інвесторів. Найважливішим і найпершим етапом прийняття інвестиційного рішення, а також управління інвестиційною привабливістю підприємства, є її об'єктивна і адекватна оцінка.

Аналіз

останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та оцінки інвестиційної привабливості присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, І. Бланка, Л. Гітмана, Дж. Кейнса, А. Пересади, І. Фішера та ін.

Вивченням проблем та особливостей залучення іноземних інвестицій у аграрну сферу займалися Л. Абсава, К. Берестовий, О. Дуфенюк, М. Кісіль, О. Шестопад та багато інших. Однак на сьогодні не вироблено єдиного підходу до оцінки інвестиційної привабливості.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка інвестиційної привабливості аграрних підприємств України з урахуванням потреб іноземних інвесторів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найбільш доцільно визначати інвестиційну привабливість аграрних підприємств як сукупність факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, аналіз яких дозволяє іноземним інвесторам сформулювати уявлення про стан майбутнього об'єкта інвестування, оцінити надійність та доцільність вкладання в нього коштів з метою досягнення своїх інтересів [9, с. 134].

Сьогодні вчені не дійшли спільної думки щодо набору факторів, що впливають на інвестиційну привабливість аграрних підприємств, що в свою чергу призводить до існування великої різноманітності методик її оцінки.

Так, для оцінки інвестиційної привабливості аграрних підприємств О. Сталінська пропонує застосовувати матричний метод, використовуючи при цьому дані щодо

чисельності населення, зростання виробництва сільгосппродукції, освоєння інвестицій в аграрний сектор, фінансових результатів діяльності аграрних підприємств, експорту та імпорту аграрної продукції, кредиторської заборгованості аграрних підприємств, рівня заробітної плати, заборгованості в оплаті праці [8, с. 70].

Погоджуємося з науковцем у доцільності проведення оцінки інвестиційної привабливості на основі перелічених вище факторів, однак методична частина запропонованого методу є надто ускладненою, адже по кожному показнику необхідно розрахувати конкретні, мінімальні, максимальні, нормовані та еталонні значення.

Доречним, на нашу думку, при оцінці інвестиційної привабливості також є використання статистичного підходу, запропонованого О. Кременем та В. Куберко [4, с. 64], який ґрунтується на аналізі фактичних статистичних даних стосовно факторів, що формують інвестиційну привабливість. Поєднавши два вищезазначених підходи, пропонується проводити оцінку інвестиційної привабливості підприємств аграрної галузі України за факторами, які представлено на рисунку 1.

- Авторська розробка.

Найчастіше іноземні інвестори помилково вважають, що вкладення коштів у підприємства аграрної галузі України є ризиковим і, скоріш за все буде неприбутковим. Однак, аналіз таблиці 1 свідчить про інше. Не зважаючи на зменшення всіх фінансових показників діяльності аграрних підприємств у 2013 р. порівняно з двома попередніми роками, галузь сільського господарства протягом 2011-2013 рр. була прибутковою, при чому у звітному році 80,2% підприємств отримали чистий прибуток. Середній рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у 2013 р. склав 11,2%. У тому числі рентабельність виробництва продукції рослинництва у 2013 р. склала 11,1%, а продукції тваринництва 11,3%.

Таблиця 1. Загальні результати діяльності аграрних підприємств України*

Показник	Роки			Відхилення (+,-) 2013 р. порівняно з 2012 р.
	2011	2012	2013	
Чистий прибуток (збиток), млн грн	52267,0	26728,4	15806,0	-10922,4
Підприємства, які отримали чистий прибуток				
у відсотках до загальної кількості	83,5	78,6	80,2	1,6
фінансовий результат, млн грн	30182,3	33570,1	26617,9	-6952,2
Підприємства, які отримали чистий збиток				
у відсотках до загальної кількості	16,5	21,4	19,8	-1,6
фінансовий результат, млн грн	4915,3	6841,7	10811,9	3970,2
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва сільськогосподарської продукції, %	27,0	20,5	11,2	-9,3
продукції рослинництва, у т.ч.:	32,3	22,3	11,1	-11,2
зернові та зернобобові культури	26,1	15,2	1,5	-13,7
насіння соняшнику	57,0	45,8	28,5	-17,3
цукрові буряки	36,5	15,7	2,7	-13,0
овочі відкритого ґрунту	9,9	-6,8	7,0	13,8
виноград	57,1	72,6	101,7	29,1
продукції тваринництва, у т.ч.:	13,0	14,3	11,3	-3,0
молоко	18,5	2,3	13,6	11,3
велика рогата худоба на м'ясо	-24,8	-29,5	-43,3	-13,8
свині на м'ясо	-3,7	2,0	0,2	-1,8
яйця курячі	38,8	52,6	47,6	-5,0

* Побудовано автором з використанням матеріалів [6].

У звітному році найбільш рентабельним було виробництво винограду (101,7% проти 72,6% у 2012 р.), насіння соняшнику (28,5%), яєць курячих (47,6%) та молока (13,6%). Протягом досліджуваного періоду високий рівень збитковості спостерігається при виробництві м'яса ВРХ. Так, у 2013 р. він становив 43,3%, що, безумовно, негативно позначається на інвестиційній привабливості цієї галузі сільського господарства. Слід підкреслити, що ці дані розраховані для всіх українських аграрних підприємств, більшість із яких використовують застарілі агротехнології. Щодо підприємств, які обрали інноваційний шлях розвитку, то їх економічний результат був значно вищий, ніж в середньому по Україні: рентабельність виробництва свинини – 15%, соняшнику – близько 100% [7, с.84].

На особливості функціонування підприємства, а також на порядок ухвалення рішень щодо його подальшого розвитку значною мірою впливає організаційно-правова форма господарювання.

Вважається, що для забезпечення якомога вищої інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання необхідно щоб він мав організаційно-правову форму корпоративного типу, яка дає змогу поєднати в собі приватну власність і колективну форму її використання, при цьому оптимально враховуючи особисті й колективні інтереси інвесторів і акціонерів.

У таблиці 2 наведено дані щодо кількості аграрних підприємств різних організаційно-правових форм.

Таблиця 2. Організаційно-правові форми господарювання *

Форма власності	Одиниць			У %		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Господарські товариства	7757	8121	8295	13,8	14,5	14,9
Приватні підприємства	4140	4183	4153	7,4	7,5	7,4
Виробничі кооперативи	905	856	810	1,6	1,5	1,5
Фермерські господарства	41488	40732	40856	73,9	72,9	73,1
Державні підприємства	311	294	278	0,6	0,5	0,5
Підприємства інших форм господарювання	1532	1680	1466	2,7	3,0	2,6
Всього	56133	55866	55858	100,0	100,0	100,0

* Побудовано автором з використанням матеріалів [6].

Отже, за даними офіційної статистики, протягом 2011-2013 рр. найбільшу питому вагу в загальній кількості аграрних підприємств складали фермерські господарства (близько 73%). Протягом трьох років, що аналізуються, корпоративна форма власності, яка представлена господарськими товариствами, в загальній структурі підприємств займала до 15%. Однак, спостерігається стійка тенденція до збільшення їх кількості: у 2013 р. їх налічувалось 8295, що на 174 більше, ніж у 2012 р.

Іноземних інвесторів також цікавить інфраструктурне забезпечення аграрної галузі та її матеріально-технічна база, тому для оцінки інвестиційної привабливості варто проаналізувати стан наявних та прийняття в експлуатацію нових потужностей сільськогосподарського призначення (табл. 3).

Таблиця 3. Прийняття в експлуатацію потужностей сільськогосподарського призначення *

Найменування	Роки			2013 рік у % до 2012 року
	2011	2012	2013	
Тваринницькі приміщення, тис. скотомісць	23,0	14,0	18,0	128,6
Птахофабрики, одиниць	304,9	5368,0	1546,2	28,8
Сховища для картоплі, овочів, та фруктів, тис. т одночасного зберігання	192,7	78,7	42,4	53,9
Силосні та сенажні споруди, тис. м ³	129,0	289,0	315,0	109,0

Водопроводи магістральні сільськогосподарського призначення, км	4,0	4,0	2,0	50,0
Автомобільні дороги з твердим покриттям внутрішньогосподарського призначення, км	48,0	131,0	65,0	49,6
Склади механізовані для зберігання мінеральних добрив, отрутохімікатів, тис. тонн одночасного зберігання	2,5	32,6	0,5	1,5
Зрошувані землі, тис. га	0,8	0,3	2,0	666,7

* Побудовано автором з використанням матеріалів [6].

У 2013 р. в Україні порівняно з попереднім роком у 6,7 рази зросла площа прийнятих в експлуатацію зрошувальних земель, на 28,6% – кількість тваринницьких приміщень та на 9% – кількість силосних та сінажних споруд. Для підвищення рівня інфраструктурного забезпечення аграрних підприємств та необхідно збільшувати будівництво автомобільних доріг (у 2013 р. прийнято в експлуатацію 65 км, що на 50,4% менше, ніж у 2012 р.) та сховищ (у 2013 р. прийнято в експлуатацію обсягом одночасного зберігання 42,4 тис. т, що на 46,1% менше, ніж у 2012 р.).

Розглянемо обсяги експорту і імпорту аграрної продукції як важливий фактор формування інвестиційної привабливості, що дає змогу інвестору оцінити можливості збуту виробленої продукції та можливості імпорту сировини і рівень конкуренції з боку іноземних товаровиробників (рис.2-3).

Загалом, експорт аграрної продукції з України протягом 2011-2013 років постійно збільшувався. Лише у 2013 р. спостерігається незначне зменшення експорту порівняно з 2012 р. Так, у звітному році експортовано продукції на суму 17038,8 млн дол. США, що на 866,8 млн дол. США менше, ніж у 2012 р. Найбільше, а саме 52% експорту, становлять продукти рослинного походження.

Рис. 2. Товарна структура експорту аграрної продукції у 2013 р., % *

* Побудовано автором з використанням матеріалів [6].

Рис. 3. Товарна структура імпорту аграрної продукції у 2013 р., % *

* Побудовано автором з використанням матеріалів [6].

Щодо імпорту аграрної продукції в Україну, то протягом 2011-2013 років він також постійно збільшувався. Так, у 2013 році імпортовано продукції загальною сумою 8187,4 млн дол. США. Найбільше, а саме 39% імпорту становлять готові харчові продукти. Отже, можна зробити висновок про те, що сальдо зовнішньої торгівлі аграрною продукцією є позитивним.

Висновки. Оцінка інвестиційної привабливості підприємств аграрної сфери України є важливим етапом прийняття іноземним інвестором інвестиційного рішення, тому вибору методики та підбору факторів для її здійснення слід приділяти значну увагу. Нами було проведено оцінку інвестиційної привабливості з використанням статистичного підходу. За її результатами можна стверджувати, що потенційно аграрна сфера України є інвестиційнопривабливою для вкладання коштів іноземними інвесторами (фінансовий стан галузі, наявність людських ресурсів, експорт аграрної продукції).

Проте, незадовільним залишається загальний стан модернізації сільськогосподарського виробництва та його інфраструктурне забезпечення, що значно впливає на інвестиційну привабливість аграрної сфери. Однак варто зазначити, що як свідчить практика, інвестори вкладають кошти не лише у підприємства високо розвинутих країн, але й у підприємства країн, що розвиваються, та низькорозвинутих країн, які характеризуються несприятливим інвестиційним кліматом. Це свідчить про пріоритетність для певної групи інвесторів параметрів інвестиційної привабливості саме підприємства, а не умов та середовища діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брюховецька Н.Ю. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства: визначення недоліків деяких існуючих методик / Н.Ю. Брюховецька, О.В. Хасанова // Економіка промисловості. – Донецьк, 2009. – №44. – С. 110 – 117.
2. Гайдуцький А.П. Суперечності інвестиційних процесів в аграрному секторі України / А.П. Гайдуцький // Статистика України. – 2008. – № 3. – С. 61 – 69.

3. Галунець Н.І. Оцінка інвестиційної привабливості аграрних підприємств: методичний аспект / Н.І. Галунець // Інноваційна економіка. – 2013. – № 4. – С. 95 – 99.
4. Кремень О.І. Основи оцінки інвестиційної привабливості регіону / О.І. Кремень, В. І. Куберка // Науковий вісник ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ». – 2012. – № 4. – С. 62 – 66.
5. Макарій Н.П. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств / Н.П. Макарій // Економіст. – К.: ПП «Колегіум», 2001. – № 10. – С. 52.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Сиволапенко Н. І. Інвестиційна привабливість України / Н. І. Сиволапенко // Економіст. – 2002. – № 6. – С. 84–85.
8. Сталинская Е. Оценка инвестиционной привлекательности регионов Украины / Е. Сталинская // Економіст. – 2003. – № 9. – С. 68 – 72.
9. Чемеринська К.П. Інвестиційна привабливість підприємств аграрного сектору для іноземних інвесторів: суть, фактори впливу / К.П. Чемеринська // Матеріали VI Всеукраїнської заочної наукової конференції «Актуальні питання сучасної економіки», 2014. – С. 134 - 135.

УДК 332.2:338.432(477)

ЗЕМЛЯ, ЯК ОСНОВНИЙ ВИРОБНИЧИЙ РЕСУРС СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

С.В. Пучков, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент Кушнірук В.С.

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена розкриттю поняття сутності землі та розкриває особливості земельних ресурсів як засобу виробництва у сільському господарстві. Ключові слова: земельні ресурси, засоби виробництва, сільське господарство.

Постановка проблеми. Серед матеріальних умов, необхідних для життя людей, земля має особливе значення. Земельні ресурси – національне багатство нашої країни, важлива умова життя і діяльності суспільства, матеріальна основа розвитку сільського господарства, база для розміщення, функціонування усіх галузей народного господарства. Особливостями землі є її територіальна обмеженість, незамінність, стабільність просторового розміщення, здатність до відтворення родючості та ін.. Саме тому, раціональне та ефективне використання земельних ресурсів має велике значення для розвитку національної економіки в цілому, а також для виробництва сільськогосподарської продукції

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності і раціонального використання земельних ресурсів присвячені дослідження В.Г. Андрійчука, О.Д.

Гудзинського, П.Т. Саблука, В.В. Горлачука, Д.С. Добряка, М.М.Федорова. Однак безліч аспектів цієї проблематики залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого дослідження

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності землі та необхідності раціонального використання земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпеченість людства земельними ресурсами визначається світовим земельним фондом, який становить 13,4 млрд. га. З окремих великих регіонів найбільшим земельним фондом мають Африка (30 млн. км²) і Азія (27,7 млн. км²), а найменшим - Європа (5,1 млн. км²) і Австралія з Океанією (8,5 млн. км²). Структура земельного фонду показує, яким чином використовуються земельні ресурси. У ній виділяються сільськогосподарські землі (оброблювані - рілля, сади, засіяні луки й природні луки і пасовища), лісові землі, землі, зайняті населеними пунктами, промисловістю і транспортом, малопродуктивні і непродуктивні землі.

Земельні ресурси світу скорочуються. У багатьох країнах через нестачу орних площ відчувається брак продуктів харчування. На сьогоднішній день все гостріше відчувається глобальна продовольча проблема.

Україна володіє великими земельними ресурсами. Її земельний фонд складає 60,3 млн. гектарів. Це безцінне національне багатство, здатне при ефективному управлінні забезпечити гідне життя її громадянам.

Майже 70% території країни займають сільськогосподарські угіддя, понад 17% – ліси і лісовкриті площі. Міста й інші населені пункти займають більш як 6,9 млн. га земельного фонду, або 11,4%.

Більш ніж половину території нашої країни (65,4%) використовують сільськогосподарські товаровиробники, 11,9% – громадяни. Ще більшою є питома вага продуктивних угідь у їх власності і користуванні. Зокрема сільськогосподарські товаровиробники використовують 80,8% сільськогосподарських угідь, а громадяни – 16,3%.

Земельні ресурси разом з іншими природними ресурсами (лісовими, водними, мінеральними, кліматичними) є компонентами оточуючого середовища, місцем існування людини, їм належить активна участь у суспільному виробництві, вони є засобом виробництва і джерелом задоволення потреб людини. Саме створення потужного потенціалу багатьох держав, що представлений багатогалузевою промисловістю, розвинутим сільським господарством, розгалуженою транспортною мережею людство зобов'язане землі.

Земля відіграє найважливішу загально-біосферну роль і є основою функціонування атмосфери, гідросфери та інших сфер, розвитку рослинного і тваринного світу, а також людського суспільства. В аграрному секторі земельні ресурси – головний засіб виробництва, найважливіша складова частина ресурсної бази землеробства. А характер і якість земель, родючість сільськогосподарських угідь визначають ефективність аграрного виробництва, можливість розв'язання продовольчої проблеми, продуктивність праці в аграрній сфері.

На сьогоднішньому етапі суспільного життя земельні ресурси використовуються надзвичайно інтенсивно, виконуючи функцію територіального базису, природного ресурсу та основного засобу виробництва. Проте, у різних галузях виробництва їхнє використання є неоднаковим і має різне значення у процесі їхнього функціонування. В промисловості, транспорті, будівництві земельні ресурси є лише територіальною, просторовою базою і тому основна увага приділяється площі земельних ділянок, їхньому рельєфу, віддаленості від джерел постачання сировини і центрів реалізації продукції, наявності комунікацій. У добувній промисловості значення земельних ресурсів зростає, оскільки крім територіальної бази, в їхніх надрах сконцентровані усі корисні копалини. І надзвичайно велике, незамінне значення мають земельні ресурси, складовою та невід'ємною частиною яких є ґрунти, у сільському і лісовому господарстві, де вони є не тільки матеріальною умовою, але й активним чинником виробництва. Землі є носієм визначених природних властивостей, тому в сільському і лісовому господарствах слугують не тільки загальною умовою праці, але і головним, основним засобом виробництва, предметом праці. Оброблюючи землю як предмет праці, людина перетворює її в засіб праці.

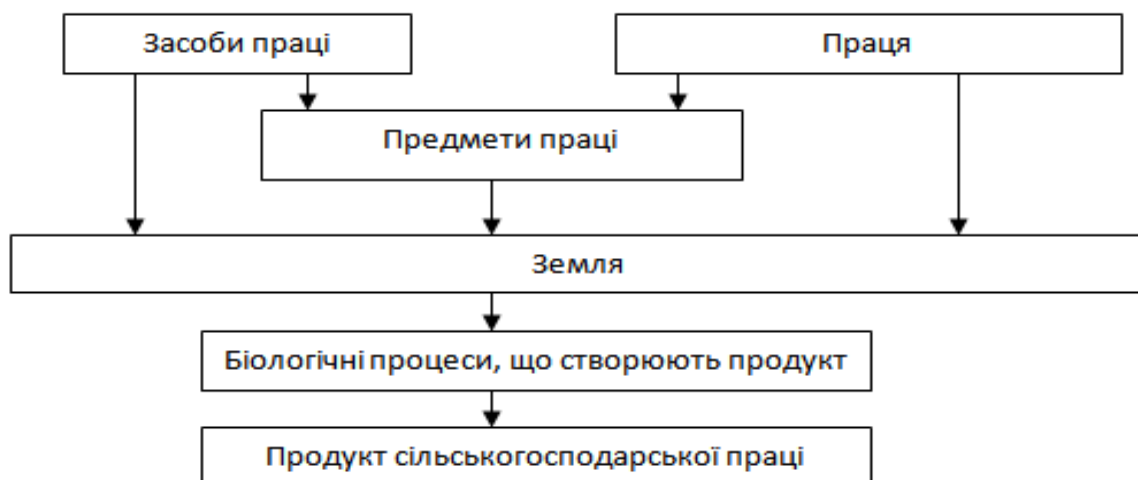

Рисунок 1 – Структурна схема процесу аграрного виробництва

Земля як засіб виробництва має ряд якісних характеристик. Найважливішою є родючість, якою володіє її верхній поверхневий прошарок – ґрунт, що містить у собі необхідні для зростання рослин вологу і живильні речовини (фосфор, азот, калій і ін.) у засвоюваній для рослин формі. Родючість значною мірою визначає собою вартість землі, її корисність. Родючість землі на різних її ділянках неоднакова.

Природна родючість ґрунту характеризується запасом поживних речовин, що утворився в результаті природного процесу ґрунтоутворення.

Штучна родючість ґрунту створюється в процесі виробничої діяльності людини за допомогою праці і засобів виробництва шляхом підвищення культури землеробства.

Економічна родючість – це сукупність його природної та штучної родючості в умовах певного розвитку продуктивних сил.

Рівень економічної родючості характеризується врожайністю сільськогосподарських культур. Розрізняють абсолютну і відносну економічну родючість ґрунту.

Абсолютна родючість ґрунту характеризується кількістю продукції з одиниці земельної площі, а відносна – вартістю продукції на одиницю виробничих витрат.

У процесі використання природна продуктивна спроможність землі не зменшується, а збільшується при її раціональному використанні. Внаслідок цього земля є вічним засобом виробництва.

Земельні ресурси як засіб виробництва мають низку особливостей, які суттєво відрізняють їх від інших засобів виробництва:

1. Земля є продуктом самої природи і виникла за багато тисяч років до появи людини внаслідок сукупної дії факторів, які сформувалися на певній території, і тому земля передує праці по її створенню.

2. Земля територіально обмежена і не може бути збільшена або заново створена. Проте обмеженість земельних ресурсів зовсім не означає обмеженості її продуктивних властивостей. Також вони не можуть бути замінені іншими засобами виробництва.

3. Земельні ресурси характеризуються постійністю свого місцезнаходження, взаємозв'язком з природними умовами. Тому, на відміну від інших засобів виробництва, їх неможливо перенести з одного місця на інше, а процес виробництва має здійснюватися із врахуванням природно-географічних умов, в яких вони розташовані. Враховується місцезнаходження земельної ділянки, її конфігурація і рельєф, перелік сільськогосподарських культур, що можливий для вирощування, собівартість отриманої продукції.

4. Земельні ресурси, на відміну від інших засобів виробництва, за умови їхнього правильного, раціонального використання, не погіршують своїх властивостей, а, навпаки, покращують, підвищують показники продуктивності.

Дбаючи про успішне майбутнє країни, ми повинні розумно та ощадливо розпоряджатися національним багатством – українською землею, забезпечувати ефективність її використання. Якщо виходити з того, що “корисні властивості землі” – це продукт природного походження, то доводиться задуматися над питанням, що означає “ефективне” її використання – завдання, яке ставиться перед землекористувачами. Для них “ефективне”, коли продукт виробництва коштує більше, ніж витрати на його виготовлення та продаж. Коли мова йде про об’єкти основних засобів виробництва, що є результатом попередньої праці, питання вирішується через накопичення коштів амортизаційних відрахувань, що спрямовуються потім на їх відновлення та заміну. Земля ресурс іншого роду, її властивості природні, амортизація її не передбачена, але вона, як засіб виробництва, теж вимагає відновлення родючості. З цієї причини ми не ототожнюємо “раціональне” та “ефективне”.

Раціональність використання землі слід розуміти, як екологічну складову землекористування, виражену вимогою збереження вихідних властивостей сільськогосподарських угідь, як природного ресурсу, що визначаються встановленою в цих цілях системою кількісних та якісних показників, динаміку яких можна вважати вираженням оцінки раціонального їх використання. Засноване на землі аграрне виробництво, де земля виступає в якості основного засобу виробництва, супроводжується витратами грошових і матеріальних засобів та орієнтоване на отримання певного результату. Порівняння величини таких вкладень і результату означає ефективність виробництва, що трактується як ефективність використання землі.

Під ефективністю використання земель у сільському господарстві необхідно розуміти економічний результат від використання сільськогосподарських земель, який характеризується відношенням отриманого ефекту (вираженого у натуральних та вартісних показниках) та площі з урахуванням якості та віддаленості земельної ділянки.

Використання землі, як складової аграрного виробництва, підпорядковується законам, що регулюють організацію та економіку галузі сукупністю організаційних, економічних та правових механізмів, стимулюючи її природоохоронне використання. Таким чином, варто підкреслити, що підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення на основі раціональної системи землеробства можна досягти за умови наявності декількох факторів: раціональна обробка ґрунтів (система машин і добрив); регулювання водного режиму; система заходів щодо захисту

ґрунту від водної та вітрової ерозії; боротьба з переущільненням ґрунтів; боротьба за бур'янами, шкідниками та хворобами сільгоспкультур; вапнування кислих і гіпсування засолених ґрунтів; покращення природних кормових угідь (сіножатей, пасовищ); ведення системи сівозмін; удосконалення системи насінництва; організаційно-економічні та соціальні заходи.

Дослідження стану земель свідчать про підвищення темпів їхньої деградації, що спричинена як вітровою, так і водною ерозією, використанням у великій кількості мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних препаратів. Велике занепокоєння викликає зниження родючості. Сучасне користування земельними ресурсами не відповідає вимогам раціонального використання. Надмірна розораність території призвело до порушення природного процесу утворення ґрунту. Раціональне використання має бути, перш за все розумним та обґрунтованим. Г.З. Бриндзя [2] вважає, що раціональним повинно вважатись тільки таке використання земель, при якому поряд із виробництвом економічно доцільної кількості продукції зберігається екологічна рівновага всіх природних факторів. О.І. Бочко стверджує, що раціональне землекористування означає максимальне залучення до господарського обігу всіх земель та їхнє ефективне використання за сільськогосподарських угідь і одержання з одиниці площі максимальної кількості продукції за найменших затрат праці та коштів.

Раціональне використання земельних ресурсів містить в собі 2 складових: екологічну і економічну. Т.С. Корбут [3] виділяє ще й третю – соціальну. Екологічна складова полягає в необхідності охорони і розумному використанню земель та виробництві екологічно чистої сільгосппродукції. Економічна складова ґрунтується на інтересах сільгоспвиробників, тобто зменшенні витрат на виробництво продукції. Виготовлення екологічно чистої продукції веде до збільшення витрат товаровиробників, які не завжди мають кошти або бажання їх вкладати. Соціальна складова базується на задоволенні суспільних потреб.

Таким чином, раціональне використання земельних ресурсів означає дотримання необхідного рівня вмісту поживних речовин у ґрунті, запобігання різних видів ерозії, дотримання сівозмін, вирощування екологічно чистої продукції, зменшення розораності, використання земель за цільовим призначенням.

Висновок. Можна зробити висновок, що земельні ресурси є продуктом природи, територіально обмежені і нічим не замінні, не зношуються при раціональному використанні. В промисловості, транспорті, будівництві земельні ресурси є лише територіальною, просторовою базою. У сільському та лісовому господарствах земля виступає як засобом, так і предметом праці. Якщо раніше ставлення до землі було пов'язане з поняттям вітчизни, а не з основним джерелом продовольства і сировини, то

у наш час питання раціонального використання землі дедалі частіше стоїть в центрі уваги всього світу, в тому числі і в Україні. Тобто від землі можна брати стільки, скільки вона дозволяє, не погіршуючи її стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бриндзя Г.З. Формування сталого еколого-ландшафтного середовища як основи раціонального землекористування / Г.З. Бриндзя // Наука й економіка. – 2009. – №3 (15). – Т.2. – С. 129–133
2. Прядка Т.М. Теоретико-методологічні засади раціонального й ефективного використання земель / Т.М., Прядка, Т.С. Корбут // Інноваційна економіка. – 2012. – №4. – С. 82–84

УДК 338.43

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

О.І. Хоміцька, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент В.С. Кушнірук

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена обґрунтуванню сучасного стану розвитку технічних культур в Україні. Визначено фактори, що впливають на розвиток ринку технічних культур та формування ціни при реалізації.

Ключові слова: соняшник, ріпак, соя, ринок технічних культур, ціна.

Постановка проблеми. У соціально-економічному розвитку країни рослинницька галузь посідає особливе місце. Це одна з основних галузей народного господарства, яка забезпечує виробництво продуктів харчування і є найпершою умовою суспільства. Продукти сільського господарства і промислові товари, що виробляються з сільськогосподарської сировини, становлять 75% фонду народного споживання.

Продукція технічних культур для сільськогосподарських підприємств є одним з основних джерел формування доходності, що дозволяє забезпечити їх ефективну діяльність. Виробництво технічних культур відіграє важливу роль у забезпеченні населення цінними продуктами харчування, галузі тваринництва – поживним кормом, переробної промисловості – сировиною.

В умовах ринкової економіки для суб'єктів господарювання технічні культури виступають надійним джерелом грошових надходжень, їх насіння і продукти переробки конкурентоспроможні і користуються попитом на внутрішньому і світовому ринках. Україна – світовий лідер з переробки соняшнику і виробництва олії, а вітчизняна олійно-жирова галузь демонструє позитивну динаміку виробництва і розвитку навіть в кризовий період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і

практичних аспектів виробництва технічних культур займаються багато науковців, зокрема відомі вітчизняні вчені-економісти: В.Я. Амбросов, В.Г. Андрійчук, В.І. Бойко, О.В. Воронянська, П.І. Гайдучий, М.В. Гладій, О.Д. Гудзинський, М.В. Зубець, О.В. Крисальний, І.І. Лукінов, П.М. Макаренко, М.Й. Малік, Л.О. Мармоль, П.Т. Саблук, М.Й. Хорунжий, Л.Г. Чернюк, О.М. Шпичак, В.В. Юрчишин. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми розвитку ринку технічних культур в Україні.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування сучасного стану розвитку ринку технічних культур в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна займає провідні позиції з виробництва насіння соняшнику, забезпечуючи в окремі роки 15-16% його загальносвітового обсягу. Останніми роками почало динамічно розвиватись виробництво сої. Перспективність соєвого ринку, вигідність вирощування цієї культури, відсутність проблем зі збутом продукції приваблює дедалі більшу кількість сільськогосподарських підприємств. Проте темпи зростання виробництва сої в Україні значно відстають від потреб внутрішнього ринку. Крім того, за останнє десятиріччя зміцнив свої конкурентні позиції на ринку ріпак, валові збори насіння якого суттєво збільшилися, розширилися ринки збуту, досягли досить високого рівня продукти його переробки.

Продукція технічних культур для сільськогосподарських підприємств є одним з основних джерел формування доходності, що дозволяє забезпечити їх ефективну діяльність. Виробництво технічних культур відіграє важливу роль у забезпеченні населення цінними продуктами харчування, галузі тваринництва – поживним кормом, переробної промисловості – сировиною. В умовах ринкової економіки для суб'єктів господарювання олійні культури виступають надійним джерелом грошових надходжень, їх насіння і продукти переробки конкурентоспроможні і користуються попитом на внутрішньому і світовому ринках. Україна – світовий лідер з переробки соняшнику і виробництва олії, а вітчизняна олійно-жирова галузь демонструє позитивну динаміку виробництва і розвитку навіть в кризовий період.

Виробництво технічних культур в Україні вже багато років зорієнтовано переважно на соняшник, як основну сировину для промислового виробництва. Ріпак є ринково привабливою культурою, на яку постійно зростає попит. Ця культура виступає джерелом зелених кормів і відновлення родючості ґрунту, прекрасна сировина для виробництва біопалива. В Україні галузь ріпаківництва та промислової переробки має великі потенційні можливості, які необхідно реалізувати через ринкові механізми.

Соя – цінна рослина з точки зору агрономії, тому що збагачує ґрунт азотом, поліпшує його структуру. Вона користується попитом серед виробників сільськогосподарської продукції як прибуткова культура. Основною технічною культурою на вітчизняному аграрному ринку є соняшник, частка якого в загальному обсязі виробництва олійних культур у середньому за останні три роки становить 67 %. Соняшник – найбільш рентабельний серед інших олійних культур. При цьому в останні роки показники рівня рентабельності вирощування знижуються (з 65 у 2010 р. до 45,5 % у 2012 р.) внаслідок зростання собівартості виробництва за рахунок використання дорогого насіння і підвищення культури землеробства.

Виробництво основних технічних культур у 2011 – 2013 рр. зросло на 2965 тис. т, або 22,7 %, за рахунок збільшення виробництва ріпаку на 868 тис. т, або на 60,4 %, сої – на 467 тис т, або на 21,2 %. Основне місце у структурі посівних площ серед олійних культур займає соняшник – до 70 %. Збільшення посівів олійних культур на 639 тис. га (9 %) за останні три роки відбулося за рахунок зростання посівів соняшнику на 481 тис. га (10,1 %) та сої на 236 тис. га (9%). Необхідно відзначити позитивну динаміку показника урожайності всіх олійних культур.

Так, середній рівень урожайності сої зріс на 0,1 ц/га, соняшнику – на 1,7 ц/га, ріпаку – 6,3 ц/га. Але справжнім здобутком можна вважати результати виробництва ріпаку, оскільки значне збільшення продуктивності відбувалося на тлі скорочення посівних площ, що свідчить про зростання процесів інтенсифікації виробництва ріпаку в Україні (табл. 1)

Таблиця 1 Динаміка виробництва основних технічних культур в Україні у 2011 – 2013 рр.*

Культура	Посівна площа, тис.га			Урожайність, ц/га			Валовий збір, тис.т		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Соняшник	4739	5194	5220	20,0	17,0	21,7	9420	8627	11050
Ріпак	1158	1058	1080	17,3	22,0	23,6	1437	1204	2305
Соя	1134	1476	1370	20,4	17,1	20,5	2196	2338	2663
Всього	7031	7728	7670	х	х	х	13053	12169	16018

*за даними ІА "АПК-інформ"

Водночас можна стверджувати, що показники продуктивності не є достатніми з точки зору потенціалу насіння олійних культур та досягнень вітчизняної селекції. Так, потенційна урожайність сучасних гібридів соняшнику сягає 35 – 40 ц/га, сортів ріпаку –

45 – 55 ц/га, сортів сої – 23 – 25 ц/га. Отже, середній рівень урожайності олійних культур в практичному використанні менший від її потенційного рівня на 15 – 50 %.

Причинами низької урожайності технічних культур можна назвати: розбалансованість науково обґрунтованих сівозмін; погіршення фітосанітарного стану агроценозів; зниження родючості ґрунтів; спрощення або недотримання технології вирощування олійних культур сільгоспвиробниками; використання насіннєвого матеріалу низько продуктивних, неякісних, несертифікованих сортів (гібридів); зменшення норм внесення мінеральних та особливо органічних добрив. Означені тенденції вказують на переважання екстенсивного типу виробництва соняшнику і сої суб'єктами господарювання.

Посіви сої будуть розширюватися за рахунок збільшення їх площі на поливних землях південних регіонів України, а також на богарних землях північного Степу, в Лісостепу і південних районах поліської зони, де сформується "соєвий пояс" стабільного виробництва зерна цієї культури обсягом не менше від 4,5 млн т. Такі обсяги виробництва забезпечать додаткове надходження в землеробство країни не менше ніж 150 тис. т біологічного азоту і виробництво 120 млн т рослинного білка.

Скорочення темпів виробництва ріпаку в Україні пов'язане з низкою об'єктивних причин, а саме: несприятливі погодні умови, незадовільний рівень технічного оснащення сільгоспвиробників, відсутність важелів регулювання сезонних цінових коливань. Визначено і ряд суб'єктивних чинників впливу: недотримання технології вирощування ріпаку (запізнення зі строками сівби та збирання), недоліки селекційного відбору насіння, вирощування ріпаку у непристосованих природно-кліматичних зонах.

За прогнозними оцінками, попит на соняшник в Україні надалі збільшуватиметься, оскільки він залишається однією з найбільш затребуваних технічних культур. Підвищений попит на соняшник насамперед серед вітчизняних переробників олієжирової галузі.

Споживання основних олійних культур за окремими напрямками у 2011 – 2013 рр. має суттєві відмінності в розрізі культур (табл. 2).

Таблиця 2 Динаміка споживання основних технічних культур в Україні у 2011 – 2013 рр.*

Культура	Переробка на олію, тис. т.			Насіння, тис. т			Експорт, тис. т.		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013	2011	2012	2013
Соняшник	8961	8400	10400	26	27	16	282	150	50
Ріпак	40	10	145	12	12	11	1208	1270	2200

Соя	482	580	950	162	198	187	1338	1500	1380
Всього	9483	8990	11495	200	237	224	2828	2920	3630

*за даними ІА "АПК-інформ"

Так, виробництво олії з насіння соняшнику, сої, ріпаку має позитивну динаміку: кількість соняшникової олії зросла на 1439 тис. т, або на 116,1 %, соєвої – на 468 тис. т, або на 197,1 %, олії з ріпаку – на 105 тис. т., або у 3,6 раза.

Виробництво насіння соняшнику у 2011 – 2013 рр. стабілізувалося в середньому на рівні 26 тис. т на рік, виробництво насіння ріпаку також стабільне – 12 тис. т на рік, зростання обсягу насіння демонструє тільки соя – на 25 тис. т, тобто на 115,4 %. Обсяги експорту соняшнику з України щороку зменшуються: скорочення експорту соняшнику у 2011 – 2012 рр. становило 132 тис. т, або 46,8 %, у 2012 – 2013 рр. – 100 тис. т, або 66,7 %.

Експорт ріпаку зріс за 2011 – 2013 рр. на 992 тис. т, або на 182,1 %. Експорт сої стабілізувався на рівні 1400 тис. т на рік.

Аналіз свідчить, що кожна олійна культура має відповідні сталі напрями використання. Структура напрямів споживання насіння соняшнику сформувалася так, що основна частка виробленого насіння спрямовується на виготовлення соняшникової олії – від 96,7 у 2011 р. до 99,3 % у 2013 р., незначну частку – до 0,3 % – становить насіння, експорт зменшується щороку і на кінець 2013 р. становив 0,5 %.

Традиційно не менше 96 – 98 % соняшнику перероблюється на вітчизняних потужностях. Сформованим тенденціям на ринку соняшнику сприяє постійне зростання переробних потужностей, а також 10 % експортного мита. Останні три роки суб'єктами ринку фіксується профіцит переробних потужностей на рівні 30 %. Враховуючи плани щодо завершення будівництва та реконструкції декількох олієекстракційних заводів в Україні, річна потреба сировини становитиме 11,6 млн т, водночас фактичний урожай – 75 % від потреби. Експорт соняшнику стримується зростанням внутрішньої переробки, а також 10 % вивізного мита.

Аналіз структури напрямів споживання насіння ріпаку показав, що майже весь обсяг виробленого насіння спрямовується на експорт (понад 96 % у 2011 – 2012 рр.), але у 2013 р. намітилася тенденція до зниження частки цього напрямку споживання у бік переробки на олію, виробництво якої збільшується і становить від 3 % у 2011 р. до 11,5 у 2013 р., незначну частку – до 1% – становить насіння.

Ріпак – винятково експортна культура, тому має шанси на збільшення обсягів виробництва у зв'язку зі скороченням його виробництва у Великій Британії на 10 %, Франції на 5 %. До того ж велику зацікавленість українським ріпаком виявляє ряд зарубіжних країн – Туреччина, Ізраїль, ОАЕ. Основні компанії-експортери ріпаку – ТОВ "Нібулон", "Серна", "Альфред С. Топфер", "Каргіл", "Сантрейд".

Перспектива розширення ринку ріпаку зумовлена рядом чинників: ріпак – універсальна агроекологічна культура, яка сприятливо впливає на ґрунт і є прекрасним попередником для озимих зернових; ріпакова олія є однією з найдешевших рослинних олій і використовується в багатьох галузях; вона є основною сировиною для виробництва біодизеля.

Із збільшенням виробництва основних технічних культур збільшуються потужності їх переробки, і відповідно змінюється інфраструктура ринку олійних культур. Важлива сучасна тенденція розвитку цього ринку – це введення в експлуатацію універсальних заводів з переробки не тільки соняшнику, а й сої, ріпаку. Вирішальним у розміщенні підприємств олійно-жирового комплексу є сировинний чинник, що пов'язано з високою матеріаломісткістю одиниці кінцевої продукції. Оскільки вирощування олійних культур на території України розміщено нерівномірно. Основна частина посівних площ зосереджена у восьми областях: Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській. Там же розміщуються й основні виробничі потужності. Великі компанії – виробники сировини на ринку олійних культур України дедалі нарощують власні виробничі і переробні потужності. Українська олієжирова галузь представлена підприємствами, які входять в асоціацію "Укроліяпром", а також крупними компаніями ЗАТ "Каргіл", ТОВ "Топфер", ДП "Сантрейд", ПГ "КМТ", "Бунге", "Кернел". Всі компанії працюють на базі крупних заводів. Нині в секторі працюють 17 великих підприємств. Існуючі потужності олійно-жирових підприємств України дозволяють за рік перероблять до 4,5 млн т насіння олійних культур (як правило соняшнику та ріпаку), при цьому можна отримати 1,5 млн т соняшникової олії, 380 тис. т маргарину, 105 тис. т майонезу. Вагомими представниками і суб'єктами аграрного ринку є агрохолдинги. Виникнення їх у сільському господарстві України є явищем новим для нашої держави. В галузі сільського господарства такі структури почали створюватися пізніше, ніж в інших галузях, і не тільки в Україні, а й в інших країнах світу. Аграрні холдинги нині поєднують у закритому циклі всі етапи виробничого процесу соняшнику з наступною його переробкою на олію.

Аналіз середньозважених цінових позицій на ринку соняшнику показав, що у 2011 р. мінімальна ціна на нього становила 3250 грн/т у IV кварталі, а максимальна – на рівні 4750 грн/т встановилася у II кварталі, у 2012 р. мінімальна ціна 3660 грн/т зафіксована на початку року, а максимальна – 4300 грн/т – у IV кварталі. Тренд коливання цін у 2012 р. майже повторював тенденції 2011 р. – зростання ціни у першому півріччі.

Цінові позиції на ріпак у 2011 р. були відносно стабільними – протягом року в межах 4500 грн/т з незначними коливаннями, мінімальна ціна у 2011 р. становила 4425 грн/т в кінці року, а максимальна – у 4650 грн/т встановилася у III кварталі. Динаміка цін на іпак у 2012 р. характеризувалася зростанням протягом всього року з 4100 до 4425 грн/т.

Протилежний ціновий тренд (убік поступового і значного зниження) сформувався на ринку ріпаку у 2013 р. – зниження ціни відбулося з 4350 до 3550 грн/т.

Цінові позиції на сою у 2011 р. поступово зростали – з 3650 грн/т на початку року до 4500 у III кварталі, мінімуму у 3000 грн/т ціна на сою досягла в кінці року. У 2012 р. динаміка цін на сою була позитивною: від 3300 грн/т на початку року до 4300 грн/т – в кінці. У минулому році відзначалося коливання цін на сою, але ціни нижче від 4000 грн/т не було.

Висновки. Високий рівень дохідності продукції технічних культур, стабільно зростаючий попит на внутрішньому та зовнішніх ринках стимулює аграрних товаровиробників нарощувати обсяги їх виробництва. В сучасних умовах продукція олійних культур для сільськогосподарських підприємств Миколаївської області є одним із небагатьох вагомих джерел формування прибутку, що дозволяє забезпечити ефективну діяльність. Однак, в умовах низької платоспроможності сільськогосподарські підприємства вимушено нарощують виробництво олійних культур переважно на екстенсивній основі. Тому, стратегічними напрямками підвищення рівня ефективності та конкурентоспроможності виробництва насіння соняшнику, ріпаку та сої має виступати впровадження інтенсивних та інноваційних технологій, удосконалення організаційно - економічних відносин між суб'єктами оліє-жирового під комплексу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В.І. Олійні культури: проблеми і напрямки розвитку / Бойко В.І. – К. : ІАЕ, 2005. – 66с.
2. Бойко В.І. Ринок насіння соняшнику України / В.І. Бойко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 16 – 18.

3. Побережна А.А. Формування світового і вітчизняного ринків олійних культур / А.А. Побережна // Економіка АПК. – 1999. – №8. – С.91 – 96.

4. Шайко О.Г. Економіко-екологічні аспекти виробництва соняшнику / О.Г. Шайко // Вісник ХНАУ. – 2002. – №8. – С. 125 – 127.

УДК 338.43.01:633.11

СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ

О.О. Черненко, магістр

Науковий керівник: Іваненко Т.Я., к.е.н., доцент

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто кластер як форма організації діяльності сільськогосподарських підприємств надає можливість кожному окремому суб'єкту господарювання більш ефективно використати наявні в нього ресурси та можливості, а також залучити до своєї діяльності та максимально ефективно використати ресурси та можливості інших суб'єктів господарювання.

Ключові слова. Ринкова інфраструктура, зерновий кластер, етапи створення зернового кластеру та розвиток на рівні області.

Постановка проблеми. Забезпечити ефективне функціонування зернового господарства в ринкових умовах можливо шляхом переведення його на інноваційну модель розвитку, побудови інтегрованої ринкової інфраструктури, яка б забезпечувала функціонування науки і підприємництва в одному збалансованому комплексі і сприяла підвищенню конкурентоздатності регіону в ринкових умовах господарювання. Світова практика свідчить про високу ефективність у вирішенні цього питання кластерних об'єднань підприємств.

Аналіз останніх досліджень Вагомий внесок у розвиток теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування кластерів належить вченим С. Соколенко [2,3], М. Кропивко, О. Ціхановській [5], Ю. Губені, Т. Сахно, Г. Заболотному. Дослідження концепції кластерів, як шляху до відродження виробництва на рівні регіону, складають науковий доробок Є. Ходаківського [5], І. М. Войнаренка [1]. Проте, недостатньо дослідженими залишаються питання розвитку регіональних кластерів з урахуванням особливостей окремих територій країни. Наразі не існує єдиного підходу щодо ідентифікації зернового кластера, формування та ефективного його функціонування.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження процесу формування і функціонування зернового кластеру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кластерні об'єднання – на сьогоднішній день однією з найефективніших форм організації інноваційних

процесів, форм регіонального розвитку, за якої на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній кооперації компаній.

Кластерна модель має великий потенціал в зерновій галузі, оскільки галузь є стратегічною для держави і має велике значення для розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього іміджу держави.

Один із ініціаторів введення цього поняття в систему суспільно-економічних наук М. Портер дав кілька тлумачень того, що він розуміє під кластером. "Кластери – це зосередження в географічному регіоні взаємозалежних підприємств та установ у границях окремої області".

Далі М. Портер доповнює визначення тим, що кластери охоплюють значну кількість різного роду підприємницьких структур, важливих для конкурентної боротьби, а саме: постачальників спеціального оснащення, нових технологій, послуг, інфраструктури, сировини, додаткових продуктів і т. п. Але найбільш вдалим і лаконічним визначенням кластеру за Портером вважається наступне: "Кластер – це географічна група взаємозалежних компаній і асоційованих інститутів, які пов'язані спільними цілями і доповнюють один одного".

Отже, кластер – це добровільне об'єднання фірм певній сфері підприємництва, пов'язаних між собою технологією і, як правило, за ознакою географічної близькості [3, с. 19].

Для всіх учасників кластера спільними є територія і середовище виробництва; мета діяльності – високоякісне конкурентоспроможне виробництво зерна та продуктів з нього; тісна інтеграційна взаємодія. Необхідною умовою функціонування зернового кластера є виділення етапів його створення та розвитку на рівні області.

Так, на першому етапі проводиться аналіз функціонування ринку зерна та вивчаються проблеми галузі, які можна вирішити за допомогою формування зернового кластера. Крім того, на даному етапі відбувається підготовка документів, які характеризують наявні підприємства та причини, що спонукають їх об'єднуватися у кластер.

На другому етапі визначаються цілі та завдання зернового кластера.

Основною метою третього етапу є поширення інформації про проект і залучення до участі в ньому представників місцевих органів влади.

Четвертий етап характеризується тим, що здійснюється оцінка рівня конкурентоспроможності учасників зернового кластера, а також визначається необхідність співпраці партнерів проекту, виходячи з цілей та завдань кластера.

На п'ятому етапі розпочинається практична робота з формування кластера, що реалізується в оформленні відносин у господарських договорах, угодах.

Орієнтація на кластерну модель в зерновому підкомплексі передбачає підготовку спеціалістів відповідної кваліфікації, які необхідні для зміцнення та розвитку конкурентоспроможних підприємств галузі. Зерновий кластер надає переваги своїм членам перед окремими товаровиробниками зерна, оскільки в його межах постійно проходять науково-практичні конференції, семінари, робочі зустрічі та інші заходи, які сприяють підвищенню професійного рівня фахівців на ринку.

Основна ідея створення кластера полягає в гармонізації інтересів учасників кластера і створенні додаткових матеріальних і нематеріальних стимулів для ефективного функціонування і розвитку усіх суб'єктів, які в нього входять.

Кластерні об'єднання дозволяють найбільш ефективно здійснювати процеси новаторського характеру: виробляти інноваційну продукцію, модернізувати вже існуючу; використовувати інноваційні технології, нову техніку, впроваджувати нові чи вдосконалювати існуючі системи організації виробництва та праці, організовувати ефективні схеми просування продукції чи послуг на нові чи вже освоєні ринки та т. д. Об'єднання в кластери дозволяє формувати специфічний економічний простір з визначеним бізнес – кліматом, що сприяє розширенню можливостей суб'єктів господарювання в частині більш ефективного використання фінансових, трудових, матеріальних інформаційних та інших видів ресурсів, що дозволяє не тільки підвищити віддачу від їх використання, а також суттєво знизити ризики підприємницької діяльності [5].

В цьому разі на ринку конкурують вже не окремі підприємства, а цілі комплекси, які скорочують свої витрати завдяки спільній технологічній, технічній, організаційно-управлінській кооперації. Членство в кластері означає для підприємства:

- більш широкий доступ до спеціальної інформації;
- можливості випуску продукції чи надання послуг з перспективою виходу на світові ринки;
- залучення капіталовкладень для покращення якості продукції та посилення конкурентних переваг;

- доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок, можливість набуття персоналом більш високого рівня професійних знань та навичок стратегічного мислення.

Крім того, підприємства в кластері можуть більш ефективно поділяти ризики, використовувати не тільки ефекти масштабу, а й ефекти різноманіття, доручати окремі ланки ланцюгу цінності зовнішнім підрядникам, тобто використовувати аутсорсинг.

Основними напрямками діяльності кластера є забезпечення виробництва зерна, що відповідає європейським стандартам якості, налагодження маркетингових комунікацій, постійний обмін інформацією з виробничих, фінансових, кадрових та організаційних питань, а також оптимізація договірних стосунків та запровадження форм співробітництва на ринкових засадах.

Перевагами кластерної форми організації є:

⁂ в кластері найбільш вдало використовуються регіональні особливості, пов'язані із природними ресурсами регіону, ґрунтово-кліматичними умовами, що на основі поглибленої спеціалізації дають можливість виробляти найбільшу кількість і найкращу за якістю продукцію, задовольняючи потреби споживачів;

⁂ кластерна форма організації, на відміну від інших прогресивних форм, зокрема, корпоративної, об'єднує різні форми власності, в т.ч.

– корпоративну, державну, приватну, а також різнопрофільні підприємства [4, с. 35].

Таким чином, зерновий кластер вносить значний внесок в процвітання регіону, вирішуючи питання працевлаштування та підготовки спеціалістів, розвиваючи потрібну інфраструктуру і здійснюючи дослідницькі й навчальні програми в університетах та інших навчальних закладах

Програма розвитку зернового кластера повинна базуватися на трьох принципах:

- ⁂ орієнтація на конкретний економічний результат;
- ⁂ орієнтація на виробництво зерна;
- ⁂ орієнтація на малий та середній бізнес.

Орієнтація на конкретний економічний результат стосується двох складових: по-перше, розвиток зернового кластера повинен бути націлений на покращення економічної ситуації та перспектив учасників кластера, а по-друге, учасники зернового кластеру повинні отримати переваги, яких самостійно досягти вони не зможуть. Об'єднуючись в кластер, підприємства повинні ставити перед собою на меті

саме досягнення конкретних економічних переваг від такого об'єднання, а не лише об'єднуючись для отримання та обміну інформацією [2, с. 37].

Орієнтація на виробництво зерна вказує на важливість проведення модернізації виробництва і структурного удосконалення. Підтримка кластера повинна включати в собі не тільки пошук нових ринкових можливостей, але й надання допомоги, необхідної для реструктуризації організації виробництва зернового кластера з тим, щоб мати можливість вчасно реагувати на потреби ринку у правильному кількісному та якісному співвідношенні.

Націленість на малий і середній бізнес означає, що зерновий кластер може включати й інших учасників (великі підприємства, роздрібна мережа та ін.), але, в першу чергу, отримувати переваги від кластерної моделі повинні малі і середні підприємства.

Отже, об'єднання всіх компонентів виробничого процесу – від постачальників сировини до кінцевого споживача – дає можливість забезпечити постійне завантаження підприємств зернового кластера, зменшити собівартість продукції, підвищуючи при цьому її конкурентоспроможність.

Висновки. Кластер як форма організації діяльності групи малих (при нагоді й середніх та великих) підприємств надає можливість кожному окремому суб'єкту господарювання більш ефективно використати наявні в нього ресурси та можливості, а також залучити до своєї діяльності та максимально ефективно використати ресурси та можливості інших суб'єктів господарювання. Таке ефективне співіснування знижує окремізми діяльності внаслідок їх розпорошення між суб'єктами господарювання та покращує використання наявних ресурсів

ЛІТЕРАТУРА

1. Войнаренко М. Концепція кластерів до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 36–39.
2. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / С.І. Соколенко. – К. : Логос, 2004.
3. Соколенко, С. И. Перспективы роста экономики Украины на основе инновационных кластеров [Текст] / С. И. Соколенко // 4-я Международная научно-практическая конференция "Развитие инновационных кластеров в современных условиях реструктуризации экономики". – Севастополь, 31.05-03.06.2009. – С. 27–31.
4. Ходаківський Є.І. Синергетична парадигма економіки. Монографія [Є.І. Ходаківський, І.Г. Грабар та ін.] – Житомир: 2007. – 160 с.

5. Ціхановська О.М. Кластеризація як новий методичний механізм розвитку сільських територій / О.М. Ціхановська // Економіка АПК. – 2007. – № 2. – С. 153–155.

УДК 001.895:631.11(477.73)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВЕСЕЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ

Т. В. Гондель, В.О. Приймачук, магістрант

Науковий керівник: к.е.н., доцент Калюжна О.В.

Миколаївський національний аграрний університет

Визначено основні напрями інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятимуть підвищенню економічної ефективності їх функціонування, а також запропоновано систему заходів щодо реалізації даних інноваційних процесів в практичній діяльності підприємств Веселинівського району.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, інноваційний процес, сільське господарство, розвиток, конкурентоспроможність.*

Постановка проблеми. Інноваційна діяльність є одним із найважливіших чинників економічного розвитку та необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності. Наявні природні умови і трудові ресурси держави дозволяють створити ефективне, конкурентоспроможне на світовому рівні сільське господарство. Проте, на сьогоднішній день, в наслідок досить тривалої світової фінансової та економічної кризи більшість вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників стали неконкурентоспроможними.

Аграрний сектор втратив виробничий потенціал, знизився рівень рентабельності виробництва та платоспроможності сільськогосподарських підприємств, матеріально-технічна база на сьогодні морально застаріла і не відповідає сучасним вимогам. Посилює проблему професійний консерватизм управлінського персоналу сільськогосподарських підприємств, неефективність економічної моделі господарювання в наслідок чого підриваються економічні основи подальшого розвитку не лише галузі, але усього суспільства, виникає загроза продовольчій безпеці держави, поглиблюється демографічна криза в сільській місцевості, зростає безробіття та бідність населення, активізується трудова міграція.

Стратегічно важлива роль в середньо- та довгостроковому економічному розвитку сільського господарства повинна належати інноваціям. Адже тільки за допомогою інноваційного підходу можна розірвати коло виробничих, ресурсних,

технологічних обмежень, закласти таку модель аграрної економіки, яка послужить основою для постійного підвищення конкурентоспроможності галузі через ефективне економічне зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних питань організації та управління інноваціями на підприємствах зробили такі відомі вітчизняні учені, як В. Александрова, О. Василенко, О. Волков, М. Денисенко, В. Геєць, С. Ілляшенко, Д. Крисанов, В. Ландик, О. Лапко, М. Лендел, В. Россоха, П. Саблук, А. Сухоруков, Л. Федулова та ін. Проте, незважаючи на значний науковий внесок, низка важливих питань потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування й розробка теоретичних і практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств на основі їх інноваційного розвитку, що сприятиме оптимізації параметрів і структури виробничих систем.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах ринкової системи господарювання постійно виникає потреба у розробці й застосуванні у сільськогосподарському виробництві досконалих організаційно-економічних механізмів, нових форм та методів організації, які повинні забезпечувати підвищення його ефективності. Це можливо досягти за рахунок оптимального використання системи чинників, серед яких чільне місце займають інновації.

Основними напрямками впровадження інновацій у рослинництві є: нові здобутки пов'язані з енергозберігаючими технологіями обробітку ґрунту, селекційною роботою, генною інженерією, органічним землеробством, мікрозрошенням, космічними інформаційними технологіями (у тому числі GPS-навігація), нанотехнологіями.

Інноваційні напрями у галузі тваринництва полягають у впровадженні інтенсивних систем годівлі, біотехнологій, сучасного техніко-технологічного забезпечення, селекційно-племінної роботи, енерго- та ресурсозберігаючих технологій [1].

Першочерговим бар'єром для впровадження інновацій на сучасних вітчизняних підприємствах є недосконала нормативно-правова база держави, перш за все – це недоліки у податковому, митному та антимонопольному регулюванні інноваційної діяльності, а також необхідність посилення захисту прав інтелектуальної власності; висока вартість інновацій та дефіцит кваліфікованих кадрів.

Сільськогосподарські підприємства Веселинівського району, незважаючи на нестабільність інноваційної активності, намагаються інтегрувати передові науково-технічні розробки і адаптувати їх у власне виробництво.

Веселинівський район розташований в північно-західній частині Миколаївської області і займає площу 1244,7 кв. км (5,1% від загальної території області).

Основними перевагами Веселинівського району серед інших в Миколаївській області є: вдале географічне розташування відносно обласного центру м. Миколаєва та основних ринків збуту продукції; розвинена інфраструктура, технічне оснащення; наявність кваліфікованої робочої сили; сприятлива для сільськогосподарського виробництва структура земельних ресурсів: 105,5 тис. га сільськогосподарських угідь, зокрема питома вага ріллі – 83,2 %. Природно-кліматичні умови Веселинівського району сприятливі для вирощування зернових та зернобобових культур, соняшнику та ін.

Спеціалізація сільськогосподарських підприємств спрямована, в основному, на вирощування та реалізацію продукції рослинництва. Господарства Веселинівського району велику увагу приділяють вирощуванню соняшнику та зернових, їх частка в структурі грошової виручки є найбільшою. В середньому за три роки питома вага грошової виручки від реалізації соняшника склала 56,7 %, а зернових 38,4 %. Тваринництву, в господарствах Веселинівського району приділяють значно менше уваги, його частка склала лише 0,2 %. Серед галузей тваринництва господарства займаються свинарством, вівчарством та розведенням страусів. Достатня забезпеченість господарств технікою дозволяє їм надавати послуги іншим підприємствам. Частка послуг в структурі грошової виручки складає 2,4%.

За даними статистичного спостереження району на 1 січня 2014 року у Веселинівському районі функціонувало 26 сільськогосподарських господарств. Серед них найбільш крупними є ДР «Радгосп «Виноградна долина», ТОВ «Веселинівська машинно-технологічна станція», СГ ТОВ «Надія» та СВФ «Агросоюз».

Одним із основних і найбільш доступних інноваційних заходів для аграрних підприємств Веселинівського району є впровадження інтенсивних технологій виробництва продукції рослинництва.

Дослідження теоретичних засад інтенсифікації сільського господарства показало, що питання сутності цього поняття завжди перебувало в центрі уваги економістів-аграрників. Термін «інтенсивність» означає «напруженість» («напруга»), посилена або більш продуктивна діяльність. Коли мова йде про інтенсивність сільського господарства, здебільшого мають на увазі посилене використання його головного засобу виробництва – землі [2].

З економічної точки зору, збільшувати обсяг виробництва валової продукції і прибутку з гектара сільськогосподарських угідь можна нарощуванням до оптимального

розміру авансованого капіталу і поліпшенням ефективності його використання. Можливе також різне поєднання цих двох факторів. Більше того, як переконують сучасні дані про сільське господарство розвинутих країн, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва досягається нерідко при зниженні виробничих витрат на одиницю площі. Тому виправдано інтенсивність трактувати з урахуванням не лише розміру авансованого капіталу, а й досягнутих результатів виробництва, насамперед виходу валової продукції як матеріальної основи формування кінцевого показника ефективності – прибутку.

Приведений аналіз організації виробництва продукції рослинництва свідчить, що всі досліджувані господарства району використовують інтенсивні технології виробництва продукції рослинництва або окремі їх елементи. Розглянемо наскільки ефективно в господарствах був використаний авансовий капітал, тобто наскільки ефективно вироблялась продукція (табл.1).

Таблиця 1 Економічна ефективність виробництва основних видів продукції в сільськогосподарських підприємствах Веселинівського району

Показник	Роки			2014 у % до	
	2012	2013	2014	2012	2013
Зернові та зернобобові					
Урожайність, ц з 1 га	13,8	36,0	27,5	199,3	76,4
Собівартість 1ц реалізованої продукції, грн	219,0	112,1	146,7	67,0	130,9
Ціна реалізації 1ц, грн	149,1	131,4	194,2	130,2	147,8
Прибуток, грн. на:					
-1га	-964,6	694,8	1306,3	-	188,0
-1ц	-69,9	19,3	47,5	-	246,1
Рівень рентабельності виробництва,%	-31,9	17,2	32,4	64,3 в.п.	15,2 в.п.
Соняшник					
Урожайність, ц з 1 га	19,6	28,4	19,7	100,5	69,4
Собівартість 1ц реалізованої продукції, грн.	277,4	250,0	306,2	110,4	122,5
Ціна реалізації 1ц, грн	364,0	328,5	396,6	109,0	120,7
Прибуток, грн. На					
-1 га	1697,4	2229,4	1780,9	104,9	79,9
-1 ц	86,6	78,5	90,4	104,4	115,2
Рівень рентабельності виробництва,%	31,2	31,4	29,5	-1,7 в.п.	-1,9 в.п.
Рівень рентабельності продукції рослинництва,%	12,0	15,5	29,4	17,4 в.п.	13,9 в.п.

Як показали розрахунки, впровадження інтенсивних технологій у сільськогосподарських підприємствах Веселинівського району частково виправдано. Рівень рентабельності продукції рослинництва у 2014 році порівняно з 2012 роком

збільшився на 17,4 в. п. та з 2013 роком – на 13,9 в.п. Прибуток зернових та зернобобових на 1 га посіву в 2014 році порівняно з попередніми роками збільшився майже в 2 рази, а прибуток на 1 ц продукції у 2014 році порівняно з 2012 та 2013 роками майже в 2,5 рази. Проте, за рахунок несприятливих природно-кліматичних умов, рівень рентабельності виробництва соняшнику у 2014 році порівняно з 2012 та 2013 роками знизився на 1,7 та 1,9 в.п. Прибуток на 1 га посіву соняшника у 2014 році порівняно з 2013 роком зменшився на 20,1 %.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів в аграрних формуваннях виникає питання черговості запровадження інноваційних заходів. Для розв'язання цієї проблеми пропонується оптимізувати виробничу структуру підприємства, яка дає можливість застосувати системний підхід до оцінки ефективності інноваційних заходів, прогнозувати варіативні ситуації розвитку аграрних формувань і визначити оптимальні параметри їх виробничих систем.

Отже, основними напрямками інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятимуть підвищенню їх економічної ефективності, є:

1. Технологічні – розробка і впровадження якісно нових технологій виробництва та зберігання сільськогосподарської продукції, що характеризується максимально корисним результатом.

2. Асортиментні – розробка й виробництво екологічно безпечних продуктів масового споживання; підвищення споживчих якостей продукції; проходження сертифікації та стандартизації продукції.

3. Маркетингові – кон'юнктурні дослідження ринків збуту й виявлення нових споживчих сегментів, пошук і формування інформаційних баз даних про ринкове середовище, пошуки партнерів по запровадженню та фінансуванню інноваційних проектів.

4. Інфраструктурні – формування інституційних структур, що охоплюють весь цикл інноваційного супроводу виробничої діяльності від генерації нових науково-технічних ідей і їх відпрацювання до випуску й реалізації продукції [3].

Основна проблема реалізації інноваційної стратегії підвищення якісного функціонування сільськогосподарських підприємств полягає в тому, що темпи розвитку та структура сектора аграрних досліджень і розробок не повною мірою відповідають потребам сільського господарства й постійно зростаючому попиту на передові технології з боку окремих сегментів підприємницького сектора. Цілком очевидно, що у розв'язанні даних проблем активну роль повинна відігравати держава, розробляючи

комплексну програму інноваційного розвитку галузі, визнаючи пріоритети та встановлюючи систему заходів прямого й непрямого регулювання[4].

Відмічається також недосконалість та недостатність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств. Відсутність чіткої методології формування облікової інформації та впорядкованої системи внутрішньої звітності щодо інноваційної діяльності підприємств стає перешкоджати ефективному управлінню інноваційними процесами. Для вирішення даних проблем необхідно: вдосконалити нормативно-правову базу державного регулювання та стимулювання інноваційної сфери; збільшувати обсяги фінансового забезпечення інноваційної діяльності, наукових розробок; створити ефективну самостійну національну інноваційну систему, яка діяла б за ринковими принципами та інтегрувалася у наукову сферу; проводити системну виважену політику щодо стимулювання нарощування та використання інноваційного потенціалу підприємств; сформувати систему державного замовлення інноваційно-технологічної продукції; створити умови для формування інфраструктури, що здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних процесів та ін.

Висновок. Аграрний сектор України має значний потенціал щодо впровадження інновацій у свою діяльність. Використання інновацій та техніко-технологічних розробок в аграрній галузі дасть змогу підвищити результативність її діяльності. Сучасні умови господарювання не дозволяють більшості аграрним товаровиробникам самостійно здійснювати фінансування інноваційної діяльності. Завдяки здатності використовувати широкий спектр правових, адміністративних, економічних, інших засобів впливу на інноваційну сферу саме державі відведена головна роль в моделі сприяння впровадження інновацій аграрними підприємствами. Держава встановлює загальні правові рамки інноваційної діяльності, виступає в якості замовника на інноваційну продукцію аграрних підприємств. Зазначені заходи дадуть змогу сформувати сприятливий інноваційний клімат, задіяти всі необхідні механізми та стимули для підвищення зацікавленості підприємств у впровадженні наукомістких технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Трегобчук В. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В. Трегобчук // Економіка України. — 2006. — №2. — С. 4 - 12.
2. Чабан В. Г. Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора / В. Г. Чабан // Економіка АПК. — 2006. — №7. С. 68 - 72.

3. Гордійчук А. І. Теоретичні основи інноваційного розвитку аграрної сфери / А. І. Гордійчук // Науковий вісник НАУ. — 2008. — Вип. 131. — С. 77 – 80.
4. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. І. Амоша // Економіст. – 2005. – №6. — С. 28 - 34.

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА В ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА

Н.П. Губарева, магістр

Науковий керівник: к.е.н., асистент О.О. Кабак

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена обґрунтуванню виробничих процесів у сільському господарстві при вирощуванні зернових та технічних культур.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, інтенсивні технології, зерновиробництво.

Постановка проблеми. Сталий розвиток агропромислового комплексу та соціально-економічне зростання країни великою мірою залежать від стану галузі рослинництва, яка займає чільне місце в його структурі. Нині одним з основних гальмівних чинників такого розвитку є відсутність ведення більшістю сільськогосподарських підприємств цілеспрямованої інноваційної діяльності, як важливої передумови підвищення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції. Виробництво зернових та технічних культур належить до стратегічно важливих галузей аграрної економіки України. Забезпечуючи продовольчу безпеку країни, воно є основою розвитку національного агропродовольчого ринку. Випуск конкурентоспроможної продукції зернових та технічних культур є можливим тільки на основі використання сучасних технологій, а також здійснення інноваційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку галузі рослинництва як на макро-, так і на регіональних рівнях розглядаються у працях В.І. Бойка, О.Ю. Єрмакова, О.В. Захарчука, І.В. Кобути, М.Г. Лобаса, Н.М. Макаренка, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяка, Н.Т. Саблука, В.Н. Ситника, Л.М. Худолій, І.І. Червена, С.М. Чмиря, О.М. Шпичака та інших. Проте залишаються недостатньо висвітленими питання пошуку можливостей підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції рослинництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування організаційних аспектів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в галузі рослинництва.

Виклад основного матеріалу досліджень. Рослинництво – провідна галузь сільського господарства країни. Зернові культури в Україні займають понад 14 млн. га або 56 % посівних площ. Урожайність зернових культур становить біля 30 ц/га, що значно поступається урожайності у розвинутих європейських країнах, де вона досягла

вже 50-70 ц з 1га. У зв'язку з цим підвищення врожайності всіх зернових культур слід розглядати як ключовий напрям у розвитку зернового господарства. Галузь рослинництва повинна забезпечити зростаючі потреби країни в високоякісному продовольчому та фуражному зерні, державні резерви зерна і ресурси його для експорту. Стабілізація і нарощування темпів виробництва зерна можливе лише на основі застосування конкурентоспроможних технологій, які забезпечують врожай зерна на рівні 70 – 90 ц/га. Для досягнення таких результатів необхідна науково обгрунтована і зважена державна політика щодо забезпечення сільськогосподарських підприємств коштами для матеріального забезпечення технологій та дотримання їх вимог в кожному підприємстві.

У процесі виробництва зернових культур можна виділити чотири основних періоди: основний обробіток ґрунту і внесення добрив; передпосівний обробіток ґрунту і сівба; догляд за посівами; збирання врожаю.

Технологічний комплекс робіт з основного обробітку ґрунту і внесення добрив включає луцення або дискування стерні, внесення мінеральних і органічних добрив, оранку або безполицевий обробіток ґрунту.

Добрими попередниками для озимої пшениці є багаторічні бобові та бобово-злакові трави, зернобобові культури, зайнятий пар, а в південно-східних і південних районах – чорний пар.

Луцення і дискування стерні проводять з метою збереження вологи в ґрунті, знищення бур'янів, шкідників та збудників хвороб сільськогосподарських культур. Залежно від ступеню забур'яненості полів, стану ґрунту, попередника луцення і дискування здійснюють тракторами класу 1, 4, 3–5 т в агрегаті з дисковими луцильниками ЛДГ-5, ЛДГ-10, ЛДГ-15, ЛДГ-20 або лемішними луцильниками ППЛ-5-25, ППЛ-10-25 чи важкими дисковими боронами БДТ-3, БДТ-7, БДТ-10.

Агрегування і спосіб руху агрегатів на полях визначаються вимогами агротехніки, розмірами і контурністю полів. Дискові луцильні агрегати під час роботи повинні рухатись у напрямку довшого боку поля, основний спосіб руху — човниковий. Можна також застосовувати діагональний і діагонально-перехрестний способи руху. Для роботи агрегатів з лемішними луцильниками на полях з великою довжиною гону ефективний петльовий спосіб руху з чергуванням загінок усклад і врозгін. На малих ділянках найбільш продуктивний безпетльовий комбінований спосіб руху. Поле для роботи агрегатів з лемішними луцильниками попередньо слід розбити на загінки і відбити поворотні смуги. Ширина кожної загінки має забезпечувати максимальну

продуктивність луцильників, а ширина поворотних смуг — вільне розвертання агрегатів.

При інтенсивних технологіях вирощування зернових культур використовують три способи внесення добрив: допосівне (основне), припосівне (рядкове) і післяпосівне (підживлення). Залежно від наявності машин, відстані перевезень добрив у поле, доз внесення і виду добрив застосовують різні технологічні схеми виконання цих робіт.

Перед першим чи другим луценням або перед оранкою в усіх зонах України (за винятком західних областей) можна вносити мінеральні добрива та рідкий гній. При внесенні мінеральних добрив застосовують прямоточну або перевантажувальну технологічні схеми.

Для транспортування добрив у поле і перевантаження в агрегати для внесення використовують машини САЗ-3502, ЗМУ-8, ЗАУ-3. Мінеральні добрива вносять розкидачами РУМ-5, РУМ-8, РУМ-16, 1РМГ-4А, РТТ-4,2, КСА-3, МВУ-5, МВУ-16.

Тверді органічні добрива вносять за одною із трьох схем: прямоочною, перевалочною і двофазною.

Вибір технології і системи машин залежить від віддаленості полів від місць накопичення органічних добрив, кількості і агротехнічних строків їх внесення. Тверді органічні добрива вносять машинами РОУ-6М в агрегаті з тракторами МТЗ-80/82, ПРТ-10А – з Т-150К, ПРТ-16 М – з К-701.

Під луцення і зяблеву оранку поверхнево вносять рідкий гній. Для його транспортування від тваринницьких приміщень на поле і внесення застосовують машини РЖТ-4М, МЖТ-16, МЖТ-10, РЖУ-3,6А.

Для проведення оранки агрегати комплектують залежно від глибини оранки, стану ґрунту, попередника і швидкості руху машини. Найчастіше використовують агрегати з тракторами класу 3–5 т і плугами загального призначення ПН-4-40, ПЛН-4-35, ПЛН-5-35, ПЛП-6-35, ПЛ-5-35. Глибину оранки встановлюють залежно від особливостей кореневої системи, способу вирощування культур і товщини гумусного шару ґрунту. Оптимальною глибиною оранки з глибоким родючим шаром під кукурудзу є 25 см, під зернові — 20–22 см. На полях, засмічених коренепаростковими бур'янами, глибину оранки збільшують.

Напрямок, спосіб руху та вид повороту під час оранки вибирають залежно від розмірів, конфігурації і рельєфу поля. Найпоширенішою є загінна оранка, у процесі якої агрегат рухається петльовим або безпетльовим комбінованим способом з чергуванням оранки загінки усклад і врозгін.

Перед початком оранки поле розбивають на заїнки і відбивають поворотні смуги. Ширина останніх має бути кратною робочому захвату плуга і становити 10–25 м залежно від класу трактора і марки плуга. Поворотні смуги перед оранкою відорюють, встановивши плуг на половину глибини оранки і кладучи скибу у бік поворотної смуги. Вішки для перших проходів агрегату петльовим способом ставлять посередині непарних заїнок. Черговість оранки заїнок при цьому способі така: 1, 3, 2, 5, 4, 7, 6 і т.д. При цьому непарні заїнки орють усклад, а парні — врозгін. При безпетльовому способі руху агрегату спочатку заїнку орють доти, поки можливий безпетльовий поворот, а потім розвертають агрегат в іншу сторону і ту частину заїнки, що залишилася, орють разом із сусідньою.

На оранці рекомендується застосовувати групову роботу агрегатів, проте кожний агрегат працює в окремій заїнці.

У районах недостатнього зволоження, особливо з проявами вітрової ерозії, застосовують ґрунтозахисні технології, які полягають у безплужному обробітку ґрунту плоскорізними знаряддями. Після збирання попередника і лущення стерні поле обробляють культиваторами-плоскорізами КПШ-5, КПШ-9, КРЕ-3,8А на глибину 12–14 см, а після цього на глибину до 30 см плоскорізами-глибокорозпущувачами КРГ-2-150 в агрегаті з трактором класу 3т і КРГ-250 в агрегаті з трактором класу 4–5т. При плоскорізному обробітку ґрунту зменшуються затрати праці і прямі витрати на одиницю роботи порівняно з полицевим.

Для запобігання розвитку вітрової і водної ерозії, а також для руйнування щільних шарів у нижніх горизонтах ґрунту проводять чизелювання чизельними плугами на глибину до 45 см замість полицевої оранки або безполицевої обробки плоскорізами.

Зменшенню виробничих витрат при вирощуванні сільськогосподарських культур сприяє суміщення різних операцій за один прохід агрегату. Для цього застосовують різноманітні комбіновані машини. Передпосівний обробіток ґрунту проводять комбінованими агрегатами АКП-2,5, АКП-5. За один прохід вони здійснюють культивацію, вирівнювання і коткування поля.

Своєчасне і якісне проведення посівних робіт забезпечується при потоковому виконанні взаємозв'язаних операцій — боронування, шлейфування, культивації, сівби і коткування.

Боронування може бути як самостійною операцією, так і доповнювати оранку, культивацію, сівбу. При цьому використовують тракторні агрегати, до складу яких

включають шлейфи-борони (ШБ-2,5), важкі (БЗТС-1,0), середні (БЗСС-1,0), легкі (З-ОР-0,7), посівні (ЗБП-0,6) та інші борони.

Типи борін і послідовність їх розміщення в агрегаті вибирають залежно від стану ґрунту. Легкі ґрунти обробляють шлейф-боронами, середніми та легкими боронами. Запливаючі і ущільнені ґрунти спочатку обробляють важкими боронами, а потім шлейфами в агрегаті з райборінками. Роздільне боронування проводять в один, а на важких ґрунтах — у два сліди упоперек оранки або по діагоналі. Боронують в один слід переважно човниковим способом, якщо довжина гону поля понад 500 м, а якщо менша, по довжині гону допускається круговий спосіб обробки. Боронування у два сліди виконують діагонально-перехресним способом. У районах вітрової ерозії для закриття вологи використовують голчасті борони БИГ-ЗА.

Для культивації застосовують як гусеничні, так і колісні трактори класу 1,4,3 і 5 т з культиваторами КПС-4, КПЕ-3,8А, КШУ-12, КШУ-18, УСМК-5,4 та ін. Найпоширенішим знаряддям для передпосівного обробітку на структуризованих ґрунтах є культиватор КПС-4 з розпушувальними лапами на жорстких стояках. Дуже ущільнений і достатньо зволожений ґрунт можна розпушувати лемішним луцильником ППЛ-10-25 зі знятими полицями.

Під час культивації визначають напрям і спосіб руху агрегату по полю, розбивають поле на загінки і відбивають поворотні смуги. Першу культивацію проводять упоперек напрямку оранки або під кутом до неї. Повторну культивацію здійснюють упоперек напрямку попереднього обробітку. Напрямок передпосівної культивації не повинен збігатись з напрямком сівби. Спосіб руху агрегатів під час культивації залежить від складу агрегату, розміру і конфігурації поля. Для маневрених агрегатів найбільш раціональний спосіб руху — човниковий. Діагонально-кутовий спосіб застосовують у випадках, коли потрібно, щоб напрямок руху був під кутом до бічних меж поля. Широкозахватні агрегати рухаються способом з перекриттям, коли агрегат одним проходом обробляє одну загінку, а іншим — другу, рухаючись з однієї загінки в іншу по поворотній смузі.

Сівба — один з найвідповідальніших прийомів вирощування сільськогосподарських культур. Її треба проводити в оптимальні і стислі строки, дотримуючись норми висіву насіння і глибини його загортання, прямолінійності сівби та стандартної ширини стикових міжрядь. Дотримання цих вимог забезпечує дружні сходи, дає змогу застосовувати машини для догляду за посівами, збирати врожай з мінімальними втратами.

При сівбі зернових культур застосовують звичайний рядковий, вузькорядний, широкорядний, перехресний та інші способи; при сівбі кукурудзи – пунктирний, квадратно-гніздовий або широкорядний з різною шириною міжрядь.

Марку сівалки і склад агрегату вибирають з урахуванням зони використання, способу сівби, культури, періоду сівби та ін. Так, для сівби зернових культур з одночасним внесенням у ґрунт гранульованих мінеральних добрив застосовують зернотукову сівалку СЗ-3,6 та її модифікації. При сумісній сівбі зернових і насіння трав під покрив зернових культур використовують сівалку СЗТ-3,6, сівбі зернових по стерні — сівалку СЗС-2,1, СЗС -6, СЗС -12.

Для приготування робочої рідини використовують мобільні агрегати або стаціонарні станції типу СЗС-10. Якщо спеціалізованих машин немає, для приготування робочої рідини можна використати обприскувачі ОБТ-1А, ОПШ-15, водороздатчики ВУ-3,0, ВР-3М, поїлку ПАП-10А та інші машини з резервуаром і високопродуктивним насосом.

Обробляють посіви пестицидами за допомогою обприскувачів ОПШ-15, ПОМ-630, ПОУ, ОН-400 та ін. Воду до пункту приготування розчину і робочої рідини транспортують від пункту до обприскувачів заправниками ЗЖВ-1,8, ЗЖВ-3,2, а також машинами РЖТ-4, РЖУ-3,6.

Організацію збирання зернових культур починають з визначення строків та способів збирання, підготовки до цього системи машин і полів, маршрутів руху агрегатів. Поля, призначені для збирання врожаю, обкошують, розбивають на загінки і прокошують, готують поворотні смуги, проорюють протипожежні смуги між загінками, намічають транспортні магістралі.

Зернові збирають роздільним способом або прямим комбайнуванням. Спосіб збирання вибирають для кожного поля, залежно від природно-кліматичних умов, стану посівів, наявності збиральної техніки з урахуванням оптимального агротехнічного строку збирання, який становить 8–12 календарних днів.

На збиранні зернових, зернобобових і круп'яних культур використовують комбайни , Дон-1200, „Обрій”, „Домінатор 108”, КЗС „Славутич”, „Дон-1500, „Джон Дір”, „Лексiон”, „Аркус” та інші.

Для забезпечення своєчасного збирання врожаю і створення сприятливих умов для одержання високих врожаїв наступних культур слід застосовувати потоково-груповий метод збирання зернових і зернобобових культур. Він передбачає формування в підприємствах спеціалізованих збирально-транспортних комплексів, до складу яких входять такі виробничі підрозділи: ланка з підготовки полів до збирання, комбайно-

транспортна ланка, ланка для збирання незернової частини врожаю, ланка з технічного обслуговування, ланка з побутового обслуговування.

Висновки. Отже, рослинництво - провідна галузь аграрного виробництва. Особливе й винятково важливе місце серед галузей рослинництва посідає зернове виробництво, яке становить основу рослинництва і всього сільськогосподарського виробництва. Хліб та інші продукти, одержані від переробки зерна, мають важливо значення у харчуванні людей, оскільки містять усі речовини і багато мікроелементів, необхідних для забезпечення життєдіяльності. Зерно є основною та єдиною сировиною для мукомельної, круп'яної, хлібопекарської, кондитерської, пивоварної, спиртової та комбікормової промисловостей. Отримані продукти від переробки зерна використовують в інших галузях харчової й легкої промисловості. Споживання хліба та хлібопродуктів у розрахунку на душу населення України коливається в межах 110-120 кг, а обсяги його виробництва на одну людину становлять приблизно 816 кг. Зерно добре зберігається в сухому вигляді, легко транспортується на великі відстані, не вимагає спеціальних транспортних засобів, має високу сипкість і піддається простим засобам механізації завантаження та розвантаження.

Раціональне поєднання посівів озимих і ярих культур, з одного боку, економічно доцільне, оскільки розтягує час посіву і збирання хліба, пом'якшуючи в такий спосіб сезонне напруження у виконанні робіт. З іншого боку, озимі та ярі культури за тих чи інших погодних умов підстраховують одні одних, забезпечують стійкі валові збори. Як наслідок - підприємства менше піддаються ризику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азізов С.П. Організація агропромислового виробництва та агробізнесу: підручники і навчальні посібники для студентів вищих навчальних закладів /С.П. Азізов. - Київ: "Фелікс", 2001. – 375с.
2. Ганганов В.М. Економічна сутність і особливості розвитку зернового підкомплексу на продовольчому ринку / В.М. Ганганов // Вісник аграрних наук Причорномор'я. – 2008. – Випуск 4. – С.33 – 40.
3. Комплексна програма розвитку українського села на період до 2015 року (проект) // Економіка АПК. - 2007. - №1. - С. 3-49.
4. Кузнецова І.О. Трансформаційні перетворення на ринку зерна України: розвиток експортної торгівлі / І.О. Кузнецова // Зернові продукти і комбікорми. – 2008. - №4. – С.5 – 11.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗЕРНОВИХ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РАЙОНУ

Я.А. Черепньов, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент В.С. Кушнірук

Миколаївський національний аграрний університет

Стаття присвячена обґрунтуванню ефективності виробництва та реалізації зернових в сільськогосподарських підприємствах. Визначено фактори, що впливають на собівартість продукції, на прибуток та рівень рентабельності.

Ключові слова: зерновиробництво, ефективність, сільське господарство.

Постановка проблеми. Зернове виробництво завжди було, є і залишатиметься однією з пріоритетних галузей народного господарства України. Для цього є всі об'єктивні умови: родючі ґрунти, сприятливі кліматичні умови, багатовіковий хліборобський досвід, наявність високоврожайних сортів.

Перехід до ринкової економіки спричинив докорінні зміни в економічних відносинах між товаровиробниками і споживачами агропромислової продукції, змінилися і функції держави. Її організаційну роль поступово беруть на себе вільні ринкові інститути, які сприяють створенню нових форм господарських зв'язків між підприємствами суміжних галузей. Однак важливо, щоб ринкові інституції розвивались не тільки на національному, а й на регіональному рівні, зв'язуючи в єдину систему регіональний, національний і світовий ринки. Лише за таких умов товаровиробник зможе повною мірою скористатися вигодами кон'юнктури ринків, правильно побудувати свою маркетингову стратегію: цінову політику та політику товаропросування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями підвищення економічної ефективності виробництва зерна займається велика група науковців. Проблемам підвищення ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах в умовах формування ринку присвячені роботи Саблука П.Т., Андрійчука В.Г., П.І.Гайдуцького, Захарчука О.В., Калінчика М.В, Федька В.Г, Шовкалюк В.С., Власова В.І., Олійника О.В. та інших. Однак питання підвищення економічної ефективності виробництва зерна вимагають подальшого наукового обґрунтування і практичного вирішення.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування ефективності виробництва та реалізації зернових в сільськогосподарських підприємствах району.

Виклад основного матеріалу досліджень. Галузь зерновиробництва належить до пріоритетних у системі аграрної економіки та економіки України загалом. Це пояснюється, насамперед, винятковим значенням зернових культур у виробництві продовольчої продукції для споживання населення, формуванні експортних можливостей економіки країни, використанні переваг агресурсного потенціалу території, створенні галуззю істотної частки доходів сільськогосподарських товаровиробників та підвищенні рівня життя сільського населення. Зернова галузь є базовою для розвитку більшості галузей агропромислового комплексу, а в останні десятиріччя – основою аграрного експорту.

Досліджуючи економічну ефективність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району пропонуємо розглянути динаміку та структуру собівартості 1 ц зерна, адже собівартість - це найважливіший показник ефективності виробництва, в якому відображуються основні сторони діяльності сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1 Собівартість виробництва і реалізації зерна в окремих сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Підприємства	I період			II період			II період у % до I-го
	2011 рік	2012 рік	у серед- ньому за 2 роки	2013 рік	2014 рік	у серед- ньому за 2 роки	
Виробнича собівартість 1 ц зерна, грн							
ТОВ «Дружба»	380,2	212,9	296,6	213,0	199,7	206,3	69,6
ТОВ НТЦ «Лан»	86,3	155,3	120,8	77,1	53,9	65,5	54,2
ТОВ «Андрійчикове»	124,9	181,8	153,3	102,4	176,4	139,4	90,9
СТОВ «Дмитрівське»	106,9	184,8	145,9	137,2	106,1	121,6	83,4
ПСП «Новогригорівське»	75,4	161,4	118,4	110,0	89,6	99,8	84,3
В середньому по групі	154,7	179,2	167,0	127,9	125,1	126,5	76,5
Повна собівартість 1 ц зерна, грн							
ТОВ «Дружба»	110,1	232,8	171,4	216,9	211,5	214,2	124,9
ТОВ НТЦ «Лан»	103,3	193,7	148,5	91,1	64,3	77,7	52,3
ТОВ «Андрійчикове»	110,2	302,7	206,5	112,3	187,4	149,9	72,6
СТОВ «Дмитрівське»	133,5	247,9	190,7	168,2	126,6	147,4	77,3
ПСП «Новогригорівське»	82,1	184,8	133,5	121,4	99,3	110,4	82,7
В середньому по групі	107,8	232,4	170,1	142,0	137,8	139,9	82,0

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Розраховані показники собівартості виробництва і реалізації 1 ц зерна у господарських товариствах Вознесенського району (табл. 1) дозволяють стверджувати, що у II періоді порівняно з I у переважній більшості досліджуваних господарств обидва види собівартості зменшились. На нашу думку, це є, в першу чергу, наслідком зростання урожайності зернових культур, а також – впровадження інтенсивних технологій вирощування в господарствах.

Так, зазначаємо, що у II періоді виробнича собівартість 1 ц зерна в середньому по групі зменшилась на 23,5%, а реалізаційна – на 18%. Найвищі показники зменшення виробничої та реалізаційної собівартості спостерігаємо в таких господарствах як – ТОВ НТЦ «Лан» (45,8% та 47,7% відповідно), СТОВ «Дмитрівське» (16,6% та 14,7% відповідно), ПСП «Новогригорівське» (15,7% та 17,3% відповідно).

Для більш детального аналізу собівартості виробництва зерна розглянемо склад та структур собівартості 1 ц пшениці в ПСП «Новогригорівське» Вознесенського району (табл. 2).

Таблиця 2 Склад та структура собівартості 1 ц пшениці в ПСП «Новогригорівське» Вознесенського району

Статті витрат	ПСП «Новогригорівське»				В середньому по району у 2014 році	
	2013 рік		2014 рік			
	грн	%	грн	%	грн	%
Прямі матеріальні витрати, в т.ч.:	65,6	62,6	52,2	58,4	119,6	80,7
-насіння	9,1	8,7	6,5	7,3	14,4	9,7
-добрива	26,9	25,7	19,0	21,2	23,1	15,6
-нафтопродукти	14,4	13,8	9,6	10,7	38,1	25,7
-оплата послуг і робіт	8,1	7,7	10,3	11,5	22,9	15,5
-решта матеріальних витрат	7,1	6,7	6,9	7,7	21,1	14,2
Прямі витрати на оплату праці	6,2	5,9	8,7	9,7	5,6	3,8
Інші прямі витрати та загальновиробничі витрати, в т.ч.:	33,1	31,6	28,5	31,9	23,0	15,5
- амортизація необоротних активів	8,5	8,1	4,6	5,2	6,2	4,2
- відрахування на соціальні заходи	2,2	2,1	3,2	3,5	2,1	1,4
- решта інших прямих витрат	22,4	21,3	20,7	23,2	14,6	9,9
Виробнича собівартість	104,9	100	89,4	100	148,2	100

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Аналізуючи розраховані показники складу та структури собівартості 1 ц пшениці в ПСП «Новогригорівське» відмічаємо, що у 2014 році собівартість виробництва 1 ц пшениці порівняно з 2013 роком зменшилась на 15,5 грн.

Протягом 2014 р. собівартість виробництва пшениці озимої в ТОВ «Новогригорівське» була значно нижчою за середньо районний показник (на 58,8 грн).

Найбільшу питому вагу в структурі виробничої собівартості 1 ц пшениці займають прямі матеріальні витрати 52,2% у 2014 р., в господарствах району – 80,7%, з

них 21,2% - витрати на добрива (15,6% по району), 10,7% - витрати на паливно-мастильні матеріали (25,7% по району), 11,5% - витрати на оплату послуг (15,5% по району). Витрати на оплату праці займають 9,7% в структурі собівартості пшениці досліджуваного господарства. Інші прямі та загальновиробничі витрати займають 31,9% в структурі собівартості у 2014 році, тоді як в господарствах району – 15,5%.

Розглянемо вплив факторів виробничу собівартість пшениці (табл. 3).

Таблиця 3 Вплив факторів на собівартість пшениці в ПСП «Новогригорівське» Вознесенського району

Показники	2013 рік	2014 рік
Факторні		
Виробнича собівартість, тис. грн	970,5	1840,2
Кількість виробленої продукції, ц	9252	20582
Результативний		
Собівартість 1 ц, грн	104,9	89,4
Умовна собівартість продукції, грн/ц	-	198,9
Загальне відхилення, грн	-	-15,5
в т.ч. за рахунок факторів:	-	
- виробничої собівартості		93,6
- кількості виробленої продукції	-	-109,1

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Аналізуючи розраховані показники можемо стверджувати, що переважаючий вплив на зменшення виробничої собівартості 1 ц озимої пшениці в ПСП «Новогригорівське» (-15,5 грн) мав кількісний фактор - кількість виробленої продукції, тобто собівартість знизилась за рахунок зростання урожайності зернових (-109,1 грн), зростання виробничих витрат збільшило собівартість зернових на 93,6 грн, проте вплив цього фактора був нівельований кількісним.

Дослідження економічної ефективності виробництва вимагає обов'язкового вивчення показників прибутковості виробництва, з цією метою розглянемо табл. 4.

Таблиця 4 Прибутковість зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Підприємства	I період	II період	

	2011 рік	2012 рік	у серед- ньому за 2 роки	2013 рік	2014 рік	у серед- ньому за 2 роки	II період у % до I- го
Прибуток (збиток) в розрахунку на 1 га, грн							
ТОВ «Дружба»	33,0	-1945,0	-956,0	-3057,3	-3331,9	-3194,6	334,2
ТОВ НТЦ «Лан»	90,1	-558,1	-234,0	682,1	4807,1	2744,6	-1172,9
ТОВ «Андрійчикове»	144,1	-1125,6	-490,7	386,5	-238,2	74,1	-15,1
СТОВ «Дмитрівське»	-259,0	-604,2	-431,6	-712,5	447,4	-132,6	30,7
ПСП «Новогригорівське»	1386,2	-493,4	446,4	356,2	1803,2	1079,7	241,9
В середньому по групі	278,9	-945,2	-333,2	-469,0	697,5	114,3	-34,3
Прибуток (збиток) в розрахунку на 1 ц, грн							
ТОВ «Дружба»	1,0	-74,2	-36,6	-74,2	-26,9	-50,6	138,0
ТОВ НТЦ «Лан»	4,0	-52,4	-24,2	18,1	106,3	62,2	-257,3
ТОВ «Андрійчикове»	14,3	-141,8	-63,7	19,9	-7,3	6,3	-9,9
СТОВ «Дмитрівське»	-16,1	-108,2	-62,1	-44,9	31,2	-6,8	11,0
ПСП «Новогригорівське»	54,6	-43,8	5,4	14,1	80,0	47,0	868,3
В середньому по групі	11,6	-84,1	-36,3	-13,4	36,7	11,6	-32,1

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Аналізуючи показники динаміки прибутковості зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району відмічаємо, що в першому періоді загалом зерновиробництво для господарств було збитковим, лише у ПСП «Новогригорівське» виробництво зернових було прибутковим за рахунок отримання значного прибутку у 2011 році. Найбільш збитковим для виробників був 2012 рік.

Досліджуючи показники збитку в розрахунку на 1 га посівів зернових зазначаємо, що у II періоді порівняно з I обсяг збитку в середньому по групі знизився на 134,3% і рівень прибутку склав 114,3 грн на 1 га. Найбільш збитковим зерновиробництво у II періоді було для таких підприємств як, ТОВ «Дружба» (-3194,6 грн на 1 га) та СТОВ «Дмитрівське» (-132,6 грн на 1 га). Найбільш прибутковим у II періоді зерновиробництво було у ТОВ НТЦ «Лан» (2744,6 грн на 1 га) та ПСП «Новогригорівське» (1079,7 грн на й 1 га). Зазначимо, що обсяг збитку в розрахунку на 1 ц реалізованої продукції у II періоді знизився на 132,1%, що дало змогу отримати в середньому 11,6 грн на 1 ц реалізованої продукції прибутку.

На наступному етапі нашого дослідження вважаємо за необхідне розглянути динаміку показників рентабельності зерновиробництва у окремих сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району (табл. 5).

Таблиця 5 Динаміка показників рентабельності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Підприємства	I період			II період			II період у в.п. до I -го
	2011 рік	2012 рік	у серед-ньому за 2 роки	2013 рік	2014 рік	у серед-ньому за 2 роки	
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %							
ТОВ «Дружба»	-71,8	-19,8	-45,8	-61,2	58,7	-1,2	44,6
ТОВ НТЦ «Лан»	-1,9	-20,4	-11,2	34,9	166,1	100,5	111,7
ТОВ «Андрійчикове»	-44,2	-21,3	-32,7	16,0	21,8	18,9	51,6
СТОВ «Дмитрівське»	-18,3	-43,5	-30,9	-20,5	26,1	2,8	33,7
ПСП «Новогригорівське»	59,3	-25,2	17,1	10,7	11,4	11,0	-6,0
В середньому по групі	-15,4	-26,0	-20,7	-4,0	56,8	26,4	47,1
Рівень рентабельності (збитковості) продажу, %							
ТОВ «Дружба»	0,9	-31,9	-15,5	-34,2	-12,7	-23,5	-8,0
ТОВ НТЦ «Лан»	3,9	-27,0	-11,6	19,9	165,4	92,6	104,2
ТОВ «Андрійчикове»	13,0	-46,9	-16,9	17,8	-3,9	6,9	23,8
СТОВ «Дмитрівське»	-12,1	-43,6	-27,8	-26,7	24,6	-1,0	26,8
ПСП «Новогригорівське»	66,5	-23,7	21,4	11,6	80,5	46,1	24,6
В середньому по групі	14,4	-34,6	-10,1	-2,3	50,8	24,2	34,3

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Аналізуючи розраховані показники табл. 5 можемо зробити висновок, що рентабельність виробництва і реалізації зернових протягом досліджуваного періоду по досліджуваній сукупності сільськогосподарських товариств була неоднозначною. Так, у першому періоді для більшості господарств виробництво зернових було збитковим, в першу чергу через високу збитковість виробництва у 2012 році, в середньому по групі рівень збитковості виробництва зерна склав 20,7%, продажу – 10,1%. З позитивним результатом у першому періоді спрацювало лише ПСП «Новогригорівське» - 17,1% та 21,4% рентабельності відповідно. У II періоді спостерігається зниження рівня збитковості виробництва зерна порівняно з I періодом (в середньому по групі рівень рентабельності зріс на 47,1 в.п. і склав 26,4%) та його продажу (на 34,3 в.п. до рівня 24,2%). Найбільші рівні збитковості виробництва та продажу зерна у II періоді були зафіксовані у ТОВ «Дружба» (- 1,2% та -23,5% відповідно).

Найвищих показників рентабельності виробництва та реалізації зерна у II періоді вдалося досягти ТОВ НТЦ «Лан» (100,5% та 92,6% відповідно) та ПСП «Новогригорівське» (11% та 46,1% відповідно).

Після проведення такого детального дослідження динаміки показників економічної ефективності виробництва зерна у сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району, на нашу думку, доречним є вивчення ефективності виробництва окремих, найбільш поширених, зернових культур.

Таблиця 6 Економічна ефективність виробництва пшениці озимої в сільськогосподарських підприємствах Вознесенського району

Показники	I період			II період			II період у % до I -го
	2011 рік	2012 рік	у серед- ньому за 2 роки	2013 рік	2014 рік	у серед- ньому за 2 роки	
Урожайність, ц з 1 га	34,8	15,2	25	62,7	58,4	60,6	242,4
Собівартість 1 ц зерна, грн:							
виробнича	91,3	179,8	135,55	200	161	180,5	133,1
реалізаційна	99,9	217,5	158,7	159,9	173,6	166,7	105,1
Середня ціна реалізації 1 ц, грн	111,1	145,9	128,5	140,5	186,1	163,3	127,1
Прибуток (збиток) в розрахунку на:							
1 га, грн	389,8	-1088,3	-349,3	-3699,3	-554,8	-2127,05	609,0
1 ц, грн	11,2	-71,6	-30,2	-59	-9,5	-34,25	113,4
Рівень рентабельності (збитковості) виробництва, %	11,2	-32,9	-10,85	-36,9	-5,5	-21,2	10,35 в.п.

* Розраховано за даними статистичної звітності (форма 50 с.-г.)

Досліджуючи показники економічної ефективності виробництва пшениці озимої в сільськогосподарських підприємствах (табл. 6), можемо зробити висновок, що урожайність пшениці у II періоді зросла на 142,4%, собівартість виробництва зросла на 33,1%, а собівартість реалізації зросла на 5,1%, тоді як середня ціна реалізації зросла на 27,1%. Розраховані показники також свідчать, що обсяг збитку від реалізації зерна в розрахунку на 1 га посіву збільшився на 509%, а на 1 ц реалізованої продукції – на 13,4%

Рівень збитковості виробництва пшениці у II періоді зріс на 10,35 в.п. і в середньому склав 21,2% а рівень збитковості продажу пшениці зріс на 4,05 в.п. і у II періоді склав 23,55%.

Висновки. Отже, значною проблемою сучасного українського зернового ринку є відсутність єдиної, чіткої і прозорої системи прогнозування і формування ціни. Адже чіткі і зрозумілі цінові орієнтири конче необхідні зерновиробникам ще навіть до

проведення посівної, аби визначитись із структурою посівів і виробництва. Найефективнішою системою встановлення ціни і цінового прогнозування є ф'ючерсна біржа. З використанням інформації, що надходить з ф'ючерсних ринків, виробники зерна можуть планувати структуру свого виробництва, зважаючи на цінові тенденції на ті чи інші зернові культури. Таким чином може забезпечитись принцип «виробляти те, що продається». На жаль, в Україні не існує жодної ф'ючерсної біржі, але в сьогоденному глобальному світі ціна на українське зерно може визначатись і встановлюватись з використанням інформації з бірж, що знаходяться навіть на інших континентах, причому в режимі реального часу. Таким чином виробники, посередники і споживачі зернової продукції завжди, при бажанні, можуть дізнатись про цінові коливання та тенденції на зовнішніх ринках, що безумовно впливають і на внутрішній ринок України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Худолій Л. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні / Л. Худолій. – К.: ІАЕ, 1998. – 211 с.
2. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків / За ред. О.М.Шпичака. – К.: ІАЕ, 2000. – 585 с.
3. Чмирь С.М. Розвиток зернопродуктового підкомплексу в Україні: Монографія / С.М. Чмирь – К.: Аграрна наука, 2007. -376 с.
4. Шهبаніна О.В. Формування і ефективний розвиток продовольчого підкомплексу АПК: Монографія / О.В. Шهبаніна. – К.: ННЦІАЕ, 2007. – 378с.

Кафедра економіки підприємств

УДК: 338.43.432

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В ГОСПОДАРСТВАХ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ

Д.А. Авнабов, студент

Миколаївський національний аграрний університет

Науковий керівник: д.е.н., професор О.М. Гаркуша

В статті розглянуто сучасний стан та динаміку виробництва зернових культур в

господарствах Жовтневого району.

Ключові слова: стан, динаміка, зернові культури, сільськогосподарські підприємства, виробництво.

Постановка проблеми. Сучасний стан вітчизняного зерновиробництва потребує насамперед укріплення його матеріально-технічної бази, яка внаслідок скорочення інвестицій перебуває в застарілому, виснаженому стані, не забезпечує простого відтворення основних засобів. Збереження таких негативних тенденцій в найближчі роки може суттєво погіршити стан аграрного сектора. Матеріально-технічне забезпечення зерновиробництва та ефективність праці не відповідають світовим стандартам і потребам галузі. Відсутність достатніх фінансових ресурсів стримує впровадження новітніх технологій, використання високоякісного насіння, обмежує застосування інших ресурсів. Виробництво зерна стає все більш залежним від впливів погодних факторів.

Постановка завдання. Питаннями розвитку вітчизняного ринку зерна та вирішенням проблем становлення експортних відносин на світовому ринку займаються В. Бойко [1], В. Власов, С. Кваша [2], М. Лобас [3], О. Шпичак [4], Л. Худолій [5] та ін. Необхідно зауважити, що ті надбання, які пов'язані з розвитком вітчизняного зернового ринку в умовах постійних трансформацій, потребують подальшого дослідження. Набуває все більшого значення пошук зовнішніх сегментів світових продовольчих ринків, а також забезпечення присутності на них вітчизняної сільськогосподарської продукції.

Метою дослідження є дослідження сучасного стану та динаміки виробництва зернових культур в господарствах Жовтневого району.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з розрахункових даних вирощування зернових культур є одним із основних видів діяльності сільськогосподарських підприємств Жовтневого району. За даними таблиці 1 у динаміці порівняно з 2005 роком в цілому по сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району урожайність виробництва зернових та зернобобових культур, зросла при тому, що зібрана площа зменшилась. По зерновим та зернобобовим значення показників значно коливається, особливо щодо валового збору (від 56472 т в 2005 році до 101669 т в 2009 році) та, відповідно, врожайності (від 13,8 ц з 1 га в 2012 році до 28,3 ц з 1 га в 2008-2009 роках).

Таблиця 1 Основні показники виробництва зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району*

Культура	Рік:						
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013

<i>Сільськогосподарські підприємства Миколаївської області</i>							
Посівна площа, га	627857	598679	633679	613695	607329	510570	594211
Валовий збір, т	1258305	1684594	1623163	1408929	1636389	751239	1785147
Урожайність, ц з 1 га	20,7	28,4	26,4	24,5	28,5	16,4	31,0
<i>Сільськогосподарські підприємства Жовтневого району</i>							
Посівна площа, га	35592	32012	36556	34157	32139	27736	33918
Валовий збір, т	56472	89643	101669	68185	75927	35478	61319
Урожайність, ц з 1 га	16,7	28,3	28,3	21,4	24,6	13,8	18,5
<i>Сільськогосподарські підприємства Жовтневого району по відношенню до сільськогосподарських підприємств Миколаївської області</i>							
Посівна площа, га	5,7	5,3	5,8	5,6	5,3	5,4	5,7
Валовий збір, т	4,5	5,3	6,3	4,8	4,6	4,7	3,4
Урожайність, ц з 1 га	80,7	99,6	107,2	87,3	86,3	84,1	59,7

* розраховано автором за даними головного управління статистики в Миколаївській області

Слід також відмітити, що за шість останніх років урожайність в господарствах району була нижчою від урожайності по області (крім 2009 року), а частка валового збору та зібраної площі району в області складала відповідно 3,4-6,3 та 5,3-5,8%.

Динаміка посівних площ зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району за період з 2008 по 2013 роки чіткої тенденції не мала, однак за лінійним вирівнюванням встановлено, що щороку площа посіву зменшувалась в середньому на 0,55 тис. га (рис. 1).

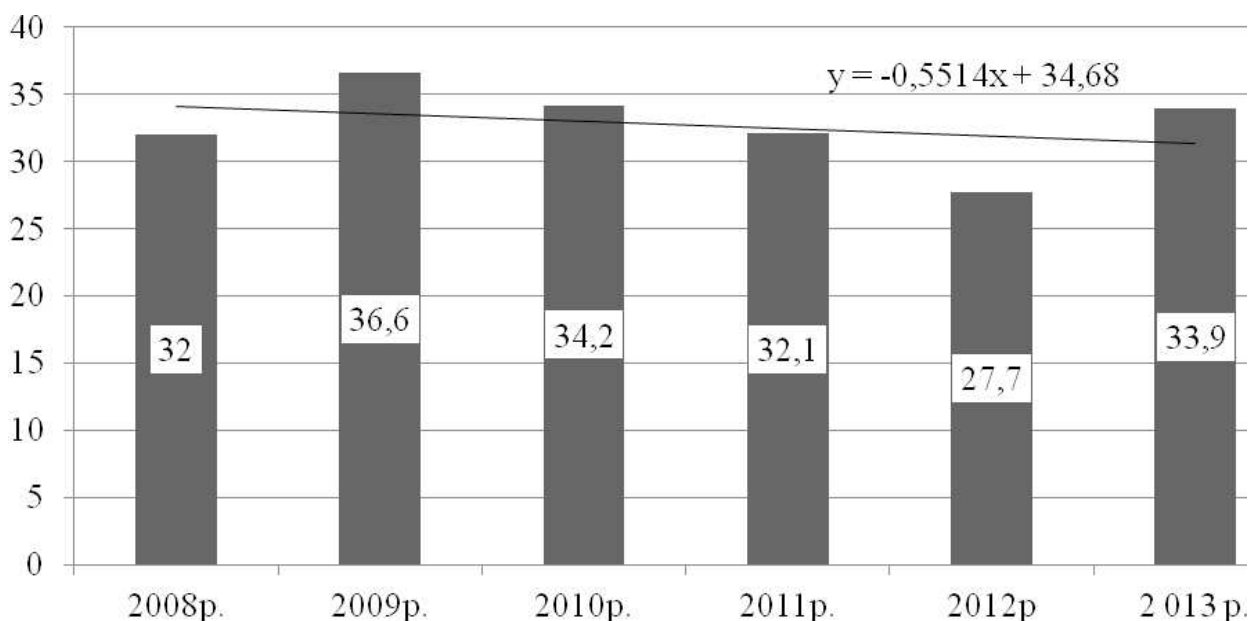

Рисунок 1 – Динаміка зібраних площ зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району, тис. га*

* побудовано автором за даними головного управління статистики в Миколаївській області

Так само встановлено, що валовий збір зернових та зернобобових культур щороку зменшувався (за рівнянням прямої) на 9,5 тис. т (рис. 2).

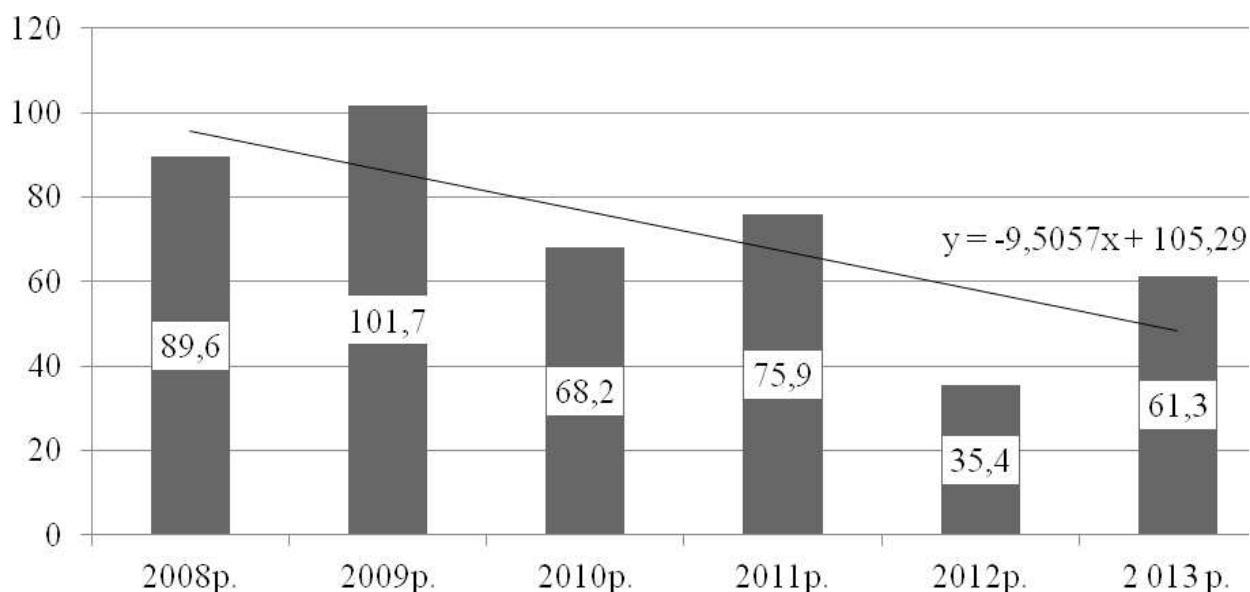

Рисунок 2 – Динаміка валового збору зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району, тис. т*

* побудовано автором за даними головного управління статистики в Миколаївській області

При цьому врожайність зменшувалась щороку в середньому на 2,6 ц з 1 га (рис. 3).

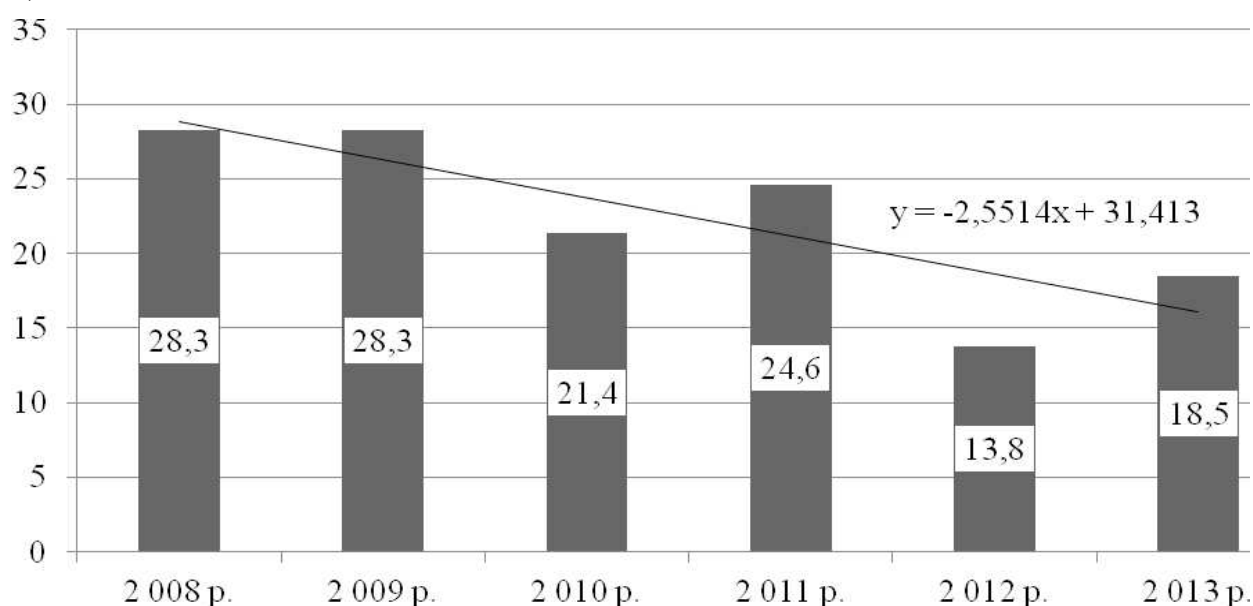

Рисунок 3 – Динаміка урожайності зернових та зернобобових культур в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району, ц з 1 га*

* побудовано автором за даними головного управління статистики в Миколаївській області

області

Коливання у виробництві зернових та зернобобових культур по роках викликані зміною зібраних площ та врожайності (табл. 2). Слід відмітити значне збільшення рівня товарності зернових культур в господарствах району в 2012 році. Така ситуація пояснюється бажанням господарств виграти на цінових коливаннях, адже відомо, що при зменшенні пропозиції ціна на продукцію зростає.

Таблиця 2 Рівень розвитку виробництва зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району*

Показник	2011р.	2012р.	2013р.	У середньому за 2011-2013рр.
Урожайність, ц з 1га	29,7	4,5	22,8	13,4
Площа посіву – всього, га	16660	48555	16890	27368,3
Валовий збір у вазі після доробки – всього, ц	495088	216734	384311	365377,7
Кількість реалізованої продукції – всього, ц	436443,5	207990	322195	322209,5
Рівень товарності, %	88,2	96,0	83,8	88,2

* розраховано автором по підприємствах, що звітують в повному обсязі: 2011р. – 21 од., 2012 р. – 18 од., 2013 р. – 20 од.

Слід зазначити, що структура посівів зернових та зернобобових культур протягом трьох років суттєво змінилась в 2012 році, коли частка озимих зернових зменшилась до 12,6% проти 72,3 та 79,6% у 2011 та 2013 роках відповідно. Така зміна пов'язана, в першу чергу, з несприятливими погодними умовами у 2012 році. У 2013 році порівняно з 2011 роком частка озимих зернових зросла на 7,3%, а частка ярових зернових та зернобобових зменшилась відповідно на 4,1 та 3,3%. (рис. 4).

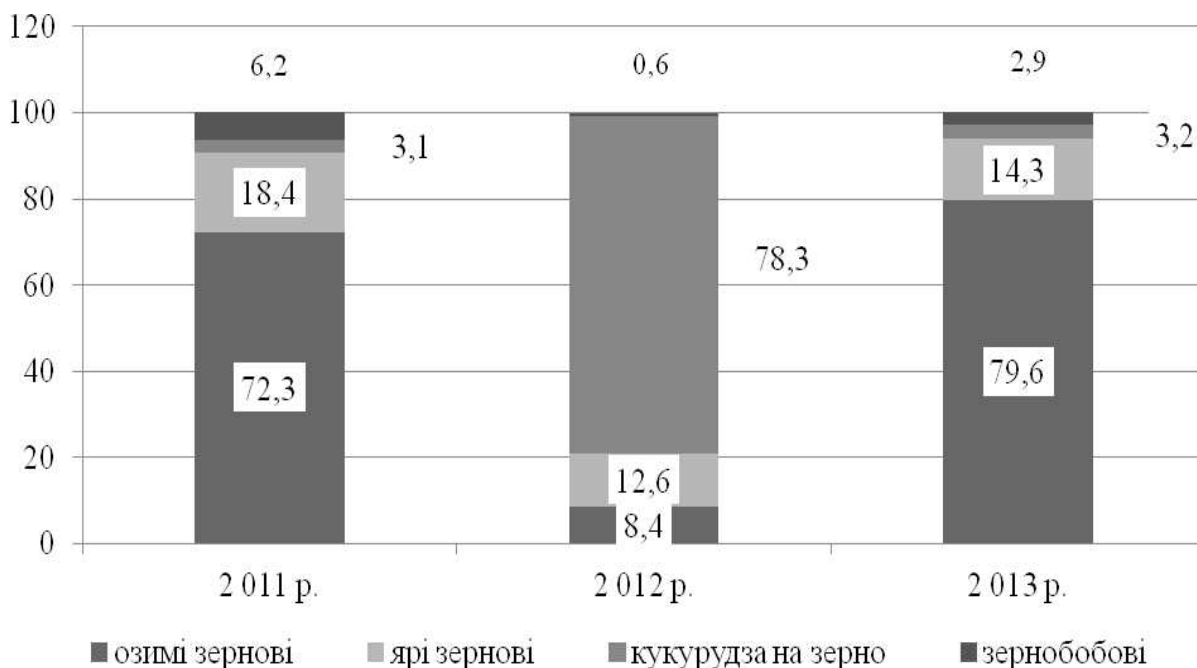

Рисунок 4 – Питома вага посівів зернових та зернобобових культур в загальній площі посівів в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району*

* розраховано автором по підприємствах, що звітують в повному обсязі: 2011р. – 21 од., 2012 р. – 18 од., 2013 р. – 20 од.

На нашу думку, основними напрямками підвищення адаптованості виробництва зернових культур в сучасних умовах є: розміщення посівів сільськогосподарських культур в сприятливих ґрунтово-кліматичних умовах, створення адаптованих сортів і гібридів до природних умов району, переведення зернової галузі на постіндустріальні моделі розвитку, забезпечення сировинної бази для розвитку біоенергетики, створення кормової бази для тваринництва, розвиток органічного виробництва, структуризація зернового ринку.

Для досягнення визначених цілей необхідно вирішити питання підвищення родючості ґрунту шляхом запровадження комплексу організаційно-технологічних заходів, зокрема: застосування науково обґрунтованих сівозмін при вирощуванні сільськогосподарських культур; орієнтацію на органічні системи удобрення; підвищення ефективності застосування мінеральних добрив за рахунок оптимізації доз, строків і способів їх внесення в ґрунт; освоєння ґрунтозахисних технологій обробітку ґрунту; зниження негативного впливу хімічних препаратів захисту рослин як на саму рослину, так і на корисну мікрофлору ґрунту.

Застосування постіндустріальних моделей розвитку зернової галузі передбачає розробку і впровадження: ресурсозберігаючих біоадаптивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, інтегрованої системи захисту рослин, методів оптимізації процесів росту і розвитку рослин з урахуванням змін клімату та на основі принципів точного землеробства. В умовах загострення проблеми забезпечення нашої держави доступними за ціною енергоносіями доречно прискорити виробництво альтернативних видів пального, зокрема з кукурудзи. Виробництво і використання біопального прискорить вирішення таких стратегічних цілей для розвитку України і зокрема сільського господарства як зменшення залежності виробників від імпорту пального та забезпечення задоволення попиту на цю продукцію за нижчою ціною.

Для удосконалення структури виробництва зернових культур необхідно забезпечити виробництво продукції, яка користується підвищеним попитом на світовому ринку – пшениця, кукурудза, ячмінь, а також оптимізувати площі посіву кукурудзи на силос і багаторічних трав – для забезпечення потреб тваринництва необхідною кормовою базою.

Висновки. Отже, в Жовтневому районі існують всі передумови для збільшення

виробництва зерна, яке забезпечує не тільки продовольчу безпеку держави, а й експорт. Одним із напрямів удосконалення зерновиробництва має стати органічне виробництво продукції зернової галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. І. Зерно і ринок : [монографія] / В. І. Бойко. – К. : Інститут аграрної економіки, 2007. – 312 с.
2. Кваша С. М. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України : стан та тенденції / С. М. Кваша, В. І. Власов, Н. В. Кривенко та ін. – Київ : Інститут аграрної економіки, 2013. – 80 с.
3. Лобас М. Г. Розвиток зернового господарства : [монографія] / М. Г. Лобас. – К. : Агроінком, 1997. – 448 с.
4. Шпичак О. М. Економічні проблеми на ринку зерна України / О. М. Шпичак // Вісник аграрної науки. – 2002. – № 10. – С. 5-10.
5. Худолій Л. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні / Л. Худолій. – К. : ІАЕ, 1998. – 211 с.

УДК 620.92:631. 1

ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ, ОТРИМАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ В АПК

А.А. Алексанян, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент О.А. Христенко

Миколаївський національний аграрний університет

У статті визначено напрями впровадження енергозберігаючих технологій та обґрунтовано необхідність їх застосування на підприємствах аграрної сфери України. Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, енергозберігаючі технології, альтернативні джерела енергії, охорона довкілля, біопаливо.

Постановка проблеми. Висока енергетична залежність України від імпорту нафтопродуктів, вугілля та природного газу залишається «ахіллесовою п'ятою» конкурентоспроможності її національної економіки, тому тема впровадження енергозберігаючих технологій є досить актуальною на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню скорочення енерговитрат у сільському господарстві присвячені роботи Мазоренка Д.І., Луконіна І.І., Мазнева Г.Є., Грицишина Т.І. Разом з тим питання щодо економії енергоресурсів як

основи підвищення ефективності та конкурентоспроможності сучасного виробництва потребує подальшого вивчення.

Постановка завдання. Розробити методи створення енергозберігаючого обладнання та технологій отримання енергії з альтернативних джерел. Цього можна досягти за рахунок підвищення енергетичної ефективності установок для переробки органічних відходів, зниження витрат матеріальних, енергетичних та інших ресурсів в сферах виготовлення та їх експлуатації згідно з вимогами про захист здоров'я людей і довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінуючою світовою [тенденцією](#) в галузі енергетики є підвищення вартості природних нафтопродуктів, вугілля та газу. Тому в [країнах](#) Європи, Америки й Азії набувають поширення технології використання джерел енергії, що поновлюються (ПДЕ).

Відповідно до різних джерел інформації частка ПДЕ в загальному енергобалансі у світі складає приблизно 2...2,7%. У Європі частка ПДЕ — 6% і варіює від 1% у Великобританії [до 25%](#) у Швеції. У Європейському союзі кількість ПДЕ передбачається збільшити до 12% у 2016 р.

Останнім часом відновлюється інтерес до міні-гідроелектростанцій. Принцип одержання гідроенергії відомий давно. Водяне колесо за допомогою підвищувального редуктора з коефіцієнтом 100 (що є достатнім) приводить в обертальний рух електрогенератор. Сучасні металеві турбіни, що випускаються наприклад у Німеччині, стають усе більш конкурентоздатними, особливо при малих потужностях. Вони надійні в роботі і не вимагають складного догляду. Міні-гідроелектростанції використовують в основному в сільській місцевості.

Альтернативні види палива можна підрозділити на три типи: біологічні ([метанол](#), етанол, пропан чи [природний газ](#)); сонячна [енергія](#); водневий газ.

Незважаючи на перспективність застосування сонячної енергії на мобільних енергозасобах, зокрема на [роботах](#), ефективність електричної енергії, виробленої [фотоелементами](#), дуже низька. Крім [того](#), вартість сонячних батарей у даний час ще дуже висока.

Найбільш доступний ПДЕ — водневий газ (H_2), що може бути використаний у двигунах внутрішнього згорання і в паливних камерах електричних мобільних енергозасобів.

Паливні камери, що працюють на водні, не схожі на обертові генератори і не мають частин, що рухаються. Вони приблизно вдвічі ефективніше, ніж звичайні

двигуни, у перетворенні палива в механічну чи електричну енергію, вимагають мінімального догляду, практично безшумні і випромінюють тільки водяну пару.

Біогаз останнім часом у ряді країн знаходить широке застосування (наприклад, у мобільних сушарках). Він являє собою суміш 50-70% метану (CH_4) і 30-50% діоксиду вуглецю (CO_2) та домішки сульфатних газів.

Біогаз одержують у [процесі](#) реакції анаеробних бактерій і органічної речовини в реакторах при оптимальній температурі 37°C і в середовищі нейтральної кислотності. Тривалість [процесу перетворення](#) органічної речовини (рослинних залишків, листя, відходів тварин) у біогаз 15 днів.

У світі накопичений корисний досвід виробництва рідкого палива етанолу (етилалкоголь, $\text{C}_2\text{H}_5\text{OH}$) з рослинної сировини. Зокрема, у Бразилії на [транспорті](#) широко використовується етанол із цукрової тростини, що вирощують там же у великих обсягах. Виготовлення бурякового біоетанолу на основі існуючих технологій не є рентабельне. Розробка і впровадження нових технологічних [процесів](#) можуть зробити це цілком можливим.

Як сировину для переробки на біогаз можна використовувати органічні відходи діяльності тваринницьких ферм і переробних підприємств, а також спеціально вирощену зелену масу сільськогосподарських рослин. Технології використання біопалива і добрив рослинного походження набули особливого значення в Україні в зв'язку з ростом вартості [енергоносіїв](#) та зменшенням поголів'я худоби.

У 2013 році, за попередніми даними Державної служби статистики України, рівень рентабельності виробництва продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах становив 14,2%, що на 1,2% більше проти минулого року, в т. ч. у скотарстві від реалізації молока 2,3% та 29,5% збитковості від яловичини. У рослинництві найбільш прибутковим все ще залишається виробництво соняшнику, в той же час як рентабельність інших сільськогосподарських культур не перевищує 20%.

Відтак, традиційні сфери вкладання капіталу в сільському господарстві не забезпечують високу рентабельність, окрім олійних культур. Водночас, виробництво молока і м'яса залишається найменш привабливим видом сільськогосподарської діяльності.

Саме так: займаючись виробництвом молока і м'яса, господарство може додатково переробляти на біогазовій станції, наприклад, органічну біомасу відходів тваринницьких ферм та одержувати біогаз і очищені екологічно безпечні біодобрива. Зрештою у подальшому біогаз можна утилізувати в когенераційному модулі, отримавши при цьому електроенергію й тепло (табл. 1).

Таблиця 1 Основні технічні характеристики біогазових установок від ТОВ «Екотенк»

Модель	БГУ-6	БГУ-10	БГУ-20	БГУ-50	БГУ-100
Об'єм бioreактора, м ³	6	10	20	50	100
Добове завантаження свіжого гною вологістю 75%, кг	46	77	154	384	770
Добове завантаження розбавленого гною вологістю 94%, кг	144	240	480	1200	2400
Вихід біогазу за добу/еквівалент природного газу, м ³	3/2	5/3,6	10/7,2	25/18	50/36
Річний вихід біодобри/еквівалент нітрамофоски, т	51/0,48	86/0,8	172/1,6	430/4	860/8
Удобрювана площа, га	17	29	58	144	288
Займана площа, м	4*10	5*15	5*20	10*30	15*40

*Джерело: розраховано автором з використанням джерела [1]

У будь-якому випадку, використовуючи лише вироблену з біогазу електроенергію на власні потреби, або ж здійснюючи продаж її надлишку в електромережу, господарство отримує додатковий дохід. При цьому електроенергія є одним із найбільш ліквідних товарів, що не залежить від кон'юнктури ринку та має стабільно зростаючий попит і ціну.

Відтак, цей напрям агробізнесу сьогодні дозволяє підвищити фінансову стійкість сільськогосподарського підприємства за рахунок диверсифікації економічних видів діяльності та покращити конкурентоспроможність галузі тваринництва.

Відтак, цей напрям агробізнесу сьогодні дозволяє підвищити фінансову стійкість сільськогосподарського підприємства за рахунок диверсифікації економічних видів діяльності та покращити конкурентоспроможність галузі тваринництва (табл. 2) [4].

Таблиця 2. Економічна ефективність і окупність біогазових проектів

Показники	Коефіцієнт "зеленого" тарифу	
	фактичний з 01.04.2013 р. до 31.12.2014 р.	пропонований Біоенергетичною асоціацією України
	2,3	3
Добовий обсяг переробки органічних відходів, т	60	
Інвестиції, млн. грн	13,29	
Ставка дисконту, %	11	
Розмір "зеленого" тарифу (без ПДВ), коп./кВт*год	134,46	175,38
NPV, млн. грн	0,5	7,6
IRR, %	11,8	21,1
DPP, років	14,4	9,3

*Джерело: розраховано автором з використанням джерела [1]

Важливо також усвідомити, що відсутність достовірної інформації щодо прибутковості технології біоенергетичної переробки органічних відходів і біомаси є не меншою перепорою розвитку біогазової енергетики в Україні, а ніж відсутність фінансових коштів для реалізації інвестиційних проектів в означеній сфері бізнесу.

При техніко-економічному обґрунтуванні ефективності й окупності біогазових проектів найбільш кваліфіковану підтримку можна одержати, звернувшись безпосередньо до компаній, які займаються їх реалізацією. Водночас, у якості орієнтира доцільно скористатися типовою схемою попередніх розрахунків, які використовується для оцінки доцільності та аналізу ефективності інвестиційних проектів у будь-якій сфері агробізнесу.

За приклад такого розрахунку можна взяти технічну характеристику біогазової станції однієї відомої компанії з добовим обсягом переробки 60 т органічних відходів ВРХ або свиней, в т. ч. із можливістю додаткового додавання силосу. У розрахунках було враховано, що на продаж надходитиме лише вироблена з біогазу електроенергія, тоді як біодобрива і тепло залишатимуться для власних потреб використання. Орієнтовний термін експлуатації – 15 років.

Для економічного обґрунтування передбачено два варіанти оцінки економічної ефективності інвестицій - за умов застосування діючого коефіцієнта «зеленого» тарифу на період з 1 квітня 2015 року (2,3) до 31 грудня 2016 та пропонованого Біоенергетичною асоціацією України підвищеного його показника (3,0). Цілком зрозуміло, що при діючому коефіцієнті «зеленого» тарифу 2,3 дисконтований період окупності становитиме 14,4 років, тоді як у другому варіанті біогазова енергетична установка окупиться менше, ніж за 10 років.

Для оцінки економічної ефективності невеликих біогазових установок можна скористатися інформацією, розміщеною на сайті компанії ТОВ «Екотенк». Термін окупності біогазових установок, пропонованих ТОВ «Екотенк», в середньому становить близько 1 року. Зрозуміло, що ці розрахунки можуть бути скориговані при більш детальному врахуванні різних техніко-економічних факторів і аспектів, що супроводжуватимуть реалізацію проекту. Водночас, беручи до уваги прийнятну ціну придбання біогазових установок, яка під силу навіть для невеликих фермерських господарств, можна стверджувати про їх економічну вигідність (табл. 3).

Таблиця 3. Розрахунок терміну окупності для біогазових установок від ТОВ «Екотенк»

Модель	БГУ-6	БГУ-10	БГУ-20	БГУ-50	БГУ-100
Вартість обладнання, грн	9500	17000	29000	59000	92000

Вартість будівельно-монтажних робіт, грн	4500	8000	14500	30000	46000
Загальна вартість БГУ, грн	14000	25000	43500	89000	138000
Дохід від заміни нітроамофоски біодобривами, грн	0,48 т * 5000 = 2400	0,8 т * 5000 = 8000	1,6 т * *5000 = 8000	4 т * 5000 = 20000	8 т * 5000 = 40000
Дохід від заміни вугілля біогазом, грн/рік	2760	9200	9200	23000	46000
Дохід від підвищення урожайності на 10%, грн/рік	8040	26800	26800	67000	134000
Загальний річний дохід, грн	13200	44000	44000	11000	220000
Термін окупності, років	1,1	1,1	1,0	1,0	0,72

*Джерело: розраховано автором з використанням джерела [1]

Окремо необхідно зазначити, що при прийнятті рішень щодо вкладання коштів у біо-газову установку необхідно враховувати не лише термін її окупності, але й очікувану величину доходу.

Так, безумовно, за невисокої вартості придбання біогазової установки з об'ємом ферментера від 6 м³ до 100 м³ її окупність впродовж року є цілком прогнозованою. Проте для великих агропідприємств біогазова енергетична установка з об'ємом ферментера 2400 м³ і більше навіть за умов її окупності впродовж 10–15 років спроможна забезпечити надходження чистого грошового потоку NPV понад 0,5–7,0 млн грн при початкових інвестиційних витратах у 13,94 млн грн.

Зрештою, у будь-якому випадку визнання на законодавчому рівні прав біогазової енергетики на використання «зелених» тарифів є кроком вперед на шляху до розвитку цього виду поновлювальної енергії в Україні.

При встановленні «зелених» тарифів для біогазу слід було взяти до уваги пропозиції провідних експертів та аналітиків, які наголошували на необхідності врахування певних особливостей розвитку біогазової енергетики, пов'язаних із високою її капіталомісткістю за умов реалізації проектів на базі великотоварних аграрних підприємств, що потребують фінансової підтримки.

У підготовленій Біоенергетичною асоціацією України аналітичній записці № 2 вітчизняні вчені пропонували встановити коефіцієнт «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з біогазу, що одержано від сировини сільськогосподарського походження на рівні 3,0 та 2,7 - для всіх інших його видів.

Висновки. Загалом розвиток вітчизняної біогазової енергетики є не лише реальною альтернативою поглибленню залежності країни від імпорту викопних паливно-енергетичних ресурсів, але й надає перспективи диверсифікації агробізнесу та надходження додаткових доходів в умовах нестійкого характеру рентабельності виробництва більшості видів продукції рослинництва і тваринництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cleanenergy.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=72:2009-08-08-09-44-49&catid=7:2009-07-01-08-22-03&Itemid=34&lang=uk
2. Біологічні ресурси і технології виробництва біопалива: Монографія / Я.Б. Блюм, Г.Г. Гелетуша, І.П. Григорюк та ін. – К. : «Аграр Медіа Груп», 2010. – 408 с.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jkg-portal.com.ua/ua/publication/one/bojenergetika-zmcnit-jenergetichnu-bezpeku>
4. Шульжик Ю.О. Державне регулювання використання нетрадиційних видів палива і джерел енергії та енергозбереження в Україні // Нетрадиційні і поновлювані джерела енергії як альтернативні первинним джерелам енергії в регіоні: Матеріали II-ї науково-практичної конференції. – 2003. – С.31–35.

УДК 338.439.4:631.147

ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

І.А. Боэнко , магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент І. О.Мельник

Миколавський національний аграрний університет

Досліджено світові тенденції розвитку ринку органічної продукції та наявності потенціалу в Україні для збільшення її виробництва. Розглянутий сучасний стан функціонування ринку органічних продуктів. Висвітлено головні особливості вирощування органічної продукції та її переваги для потенційних споживачів. У статті проведено дослідження стану ринку органічної продукції за динамікою площ органічних сільськогосподарських угідь, обсягом виробництва органічної продукції та порівнянням темпів їх росту, структурою пропозиції на ринку органічної продукції України. Проаналізовано законодавчу базу регулювання ринку органічної продукції в Україні.

Ключові слова: екологізація, органічне виробництво, розвиток, світовий ринок, ринок органічної продукції, перспективи органічного виробництва в Україні.

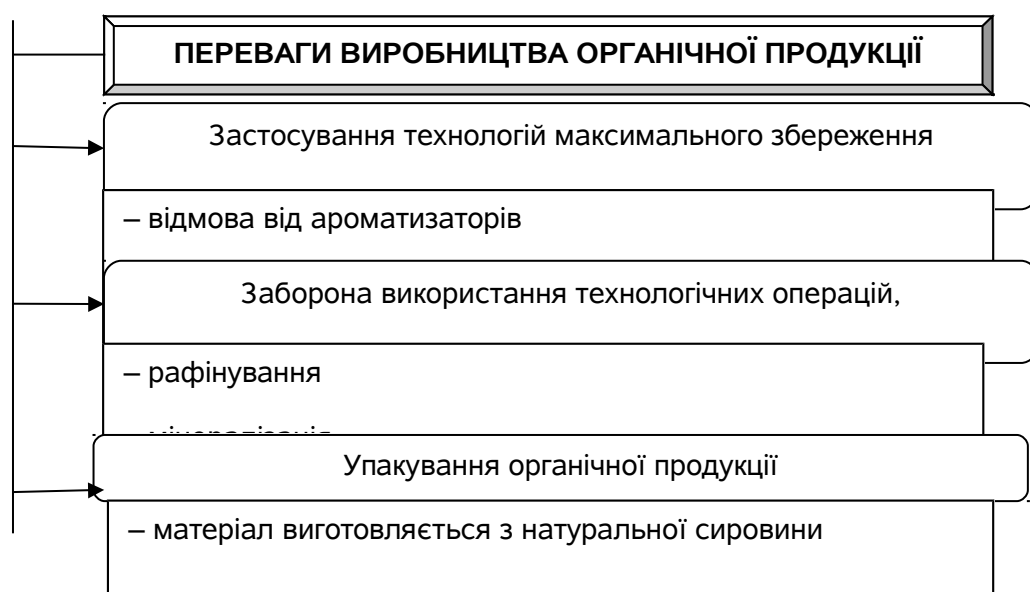
Постановка проблеми. На сьогоднішній день товаровиробники сільськогосподарської продукції прагнуть до зростання виробництва інтенсивним шляхом, а саме шляхом використання у великій кількості мінеральних добрив , пестицидів, гербіцидів, фунгіцидів, інсектицидів тощо. Тому з кожним роком проблеми екологізації стають все актуальнішими. У багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, відбувається активний перехід до екологічно-спрямованого ведення сільського господарства - органічного виробництва.

Становлення вітчизняного ринку органічної продукції, є перспективним для України з огляду на наявні природні ресурси (родючі чорноземи та екологічно чисті зони) та зростаючу зацікавленість споживачів. Світова практика показує, що для ефективної організації роботи органічних товаровиробників неабияку роль відіграють канали збуту такої продукції. Тому питання ефективної організації збуту органічної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках є актуальним для вивчення з огляду на існуючий світовий досвід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти розвитку органічного виробництва висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як Г. Я. Антонюк, В.І. Артиш, Р. М. Безус, В. В. Вовк, Є. В. Милованов, П. Барбері, Х. Кахілуото та ін. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку ринку органічної продукції в Україні розглядалися такими вітчизняними науковцями, Т.О. Зайчук, Є.В. Милованов, В.О. Шлапак та ін. Проте динамічність розвитку цього сегменту продовольчого ринку змушує постійно звертатися до аналізу існуючих трендів виробництва органічної продукції.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження стану ринку органічної продукції в світі та подальших тенденцій його розвитку; вивчення тенденцій розвитку органічного сільського господарства в Україні, перспектив формування ринку органічної продукції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Органічними або екологічно безпечними вважаються продукти, виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах [1]. Переваги органічної продукції представлені на рис. 1.

Рисунок 1 – Переваги виробництва органічної продукції

*розроблено автором на основі джерела [1]

Ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімального обробітку ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, – підвищує урожайність сільськогосподарських культур.

Перехід на виробництво органічного продовольства є тривалим процесом, який не гарантує швидкої віддачі інвестицій, однак світові тенденції свідчать про підвищення популярності та прибутковості виробництва органічних продуктів харчування. Середньорічний приріст органічного ринку становить 10 – 15 % [1].

Органічне сільське господарство ґрунтується на чотирьох основних принципах: здоров'я, екологія, справедливість, турбота. Дотримуючись цих принципів і реагуючи на споживчий попит світового агропродовольчого ринку, останніми роками в багатьох країнах світу повноцінно функціонує та розвивається ринок збуту органічної продукції. Із статистичних відомостей IFOAM у 2011 році у світі зареєстровано 35 мільйонів гектарів сертифікованих органічно чистих земель. Світовий оборот органічної продукції у 2011 році склав 60 мільярдів доларів, причому більшість цієї продукції споживається країнами Північної Америки і Європи.

На сьогоднішній день найбільша земельна площа під органічним аграрним виробництвом знаходиться в Австралії та Океанії - 37 %, далі йде Європа - 24 %, Латинська Америка - 20 %, Азія - 9 %, Північна Америка - 7 %, Африка - 3 %. Серед ста країн світу, які займаються виробництвом органічної продукції, передовими є: Австралія - 12,1 млн га, Китай - 3,4 млн га, Аргентина - 2,8 млн га, Італія - 960 тис га, США - 890 тис га.

Найбільшу частку у споживанні органічної продукції у світі має Європа. В ЄС розроблено і виконується «План дій по запровадженню та поширенню органічного виробництва». Більшість країн - членів ЄС мають свої власні національні програми розвитку цього напрямку сільськогосподарської діяльності.

Технології органічного землеробства стрімко поширюються у всьому світі. Так, лише в країнах ЄС кількість так званих «органічних» господарств за 15 років зросла більш ніж у 20 разів. На сьогоднішній день у Європі використовується під органічне землеробство до 24 % сільськогосподарських земель [2].

Нині в світі майже сформувалися повноцінні ринки органічної продукції в таких сегментах, як овочі та фрукти, дитяче харчування, сільськогосподарська сировина для переробки (передусім зерно) та молочні продукти. Подальше зростання ринків органічної продукції відкриває можливості для виходу на них нових виробників. Так, ЄС і Швейцарія є імпортером, у тому числі зі Східної Європи, зерна, насіння олійних культур, овочів, фруктів та яловичини, вирощеної за органічною системою [3].

Основні європейські канали збуту для органічної продукції - це мережа роздрібною торгівлі (70%); прямі продажі з підприємств і продажі через ринки, які забезпечують приблизно 15% збуту; продажі через спеціалізовані магазини: булочні, м'ясні лавки, ресторани та інші заклади громадського харчування – до 15%. Покупці в середньому переплачують за органічні продукти 40-60% [4].

Розвиток ринку органічних продуктів у світі міг би розвиватися й швидшими темпами, якби не такий стримуючий фактор, як порівняно висока вартість органічних товарів і продуктів. Ціни на органічну продукцію, зазвичай набагато вищі, ніж на звичайну. Наприклад, за європейськими стандартами, націнка на органічні продукти й товари, є виправданою у розмірі 20-30%. А в Україні та деяких інших країнах світу в окремих випадках вартість органіки може бути на 50 – 300 % вище, ніж неорганічних аналогів [5].

Дороговизна органіки пояснюється декількома причинами:

- по-перше, значними витратами, що супроводжують процес виробництва. Так витрати виробництва в органічних сільськогосподарських підприємствах значно вищі, ніж у традиційних виробників. Зокрема, передбачає значні витрати процес вирощування тварин і птиці за технологіями органічного виробництва, оскільки дорогою є органічна кормова база;

- по-друге, порівняно з традиційними аналогами, дорожчою є переробка та зберігання органічної продукції, тому що більше коштують її складові, а існуючі обмеження в процесі переробки та зберігання призводять до підвищення кінцевих витрат виробництва;

- по-третє, збільшення собівартості органічної продукції та високі ціни на неї обумовлюються й порівняно невеликими обсягами виробництва та обмеженими відстанями, на які можна доставити продукти у свіжому вигляді.

Розвиток органічного виробництва у світі дав поштовх українським сільськогосподарським товаровиробникам вирощувати органічну продукцію. В Україні органічне виробництво зосереджено переважно у великих

сільськогосподарських підприємствах, які спеціалізуються в основному на одержанні зернової продукції з метою експорту. Це переконливо свідчить про нестійкий розвиток органічного сільського господарства в Україні.

Для ефективного розвитку великих господарств необхідно впровадити сівозміни з бобовими культурами, які накопичують у ґрунті біологічний азот, підвищують вміст гумусу й поліпшують структуру ґрунту. Найоптимальнішим у такому випадку є невеликі ферми, оскільки на малих площах легше забезпечити ґрунт органічними добривами.

В Україні виробництво органічної продукції розпочалося наприкінці дев'яностих років. На той час великі міжнародні трейдерські організації сертифікували зацікавлені господарства та здійснювали експорт виробленої у них продукції. Упродовж останнього десятиліття екологічне виробництво сільськогосподарської продукції динамічно розвивалося. На початок 2011 р. в Україні працювало близько 140 сертифікованих органічних господарств, які використовували понад 290 тис. га сільськогосподарських угідь . Проте відсутність офіційної статистики свідчить, що ці показники є умовними [4].

Частка сертифікованих органічних площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає майже 0,7%. При цьому Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічної ріллі, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур.

Протягом 2002-2012 рр. спостерігалася стійка тенденція до зростання площ органічних сільськогосподарських угідь в Україні.

Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку органічного виробництва. Так, площа сертифікованих сільськогосподарських угідь в Україні, задіяних під вирощуванням органічної продукції складає більше чверті мільйона гектарів, а наша держава входить до двадцятки світових країн-лідерів органічного руху.

Частка сертифікованих площ серед загального об'єму сільськогосподарських угідь України складає близько 0,7 %. При цьому, Україна займає перше місце в східноєвропейському регіоні щодо сертифікованої площі органічних сільськогосподарських угідь, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур. Окрім того, в нашій державі сертифіковано понад 30 тис. га дикоросів.

Офіційні статистичні огляди IFOAM стверджують, що якщо на початок 2002 р. в Україні було зареєстровано 31 господарство, що отримало статус «органічного», то у 2009 р. в Україні нараховувалось вже 121 сертифіковане органічне господарство, а загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель склала 270000 га (табл. 1).

Виробництво виступає основою формування пропозиції на ринку органічної продукції. Українські сільськогосподарські товаровиробники спеціалізуються зазвичай на виробництві органічного зерна. Здебільшого вони знаходяться в південних областях України (Миколаївська, Одеська, Херсонська області). Це пов'язано з тим, що органічна продукція вирощується насамперед для експорту і тому її виробництво зосереджено поблизу морських портів. Також чимало господарств розташовано на західній Україні (Чернівецька, Тернопільська та Львівська області) та особливо на Полтавщині [5].

Таблиця 1 Динаміка розвитку органічного виробництва в Україні

Показник	Роки					
	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Сертифікована площа с.-г. угідь, га	164449	240000	241980	249873	260034	270000
Кількість господарств	31	70	80	92	98	121
Середня площа господарства, га	5305	3429	3025	2716	2654	2231

*сформовано за даними джерела [5].

Головна проблема ринку органічної продукції в Україні - брак належної нормативно-правової бази. Доки механізми сертифікації органічної (і не тільки) продукції не буде затверджено законодавчо, сумлінні виробники зазнаватимуть збитків через недобросовісних конкурентів, а покупці — через недобросовісних виробників.

За висновками західних аналітиків, ресурс України у виробництві органіки оцінюється у 340 мільярдів доларів. Цей потенціал, який не має світових аналогів, базується на наявності унікальних чорноземів та інших природних ресурсів, які дають змогу нашій країні стати потужним виробником органічної продукції. Україна має реальну можливість забезпечити здоровою продукцією не лише внутрішній

ринок, але й суттєво збільшити свій експорт і зайняти відповідні ніші на зовнішніх ринках.

На сьогодні, в Україні відсутні чинні нормативно-правові акти, що визначають, яка саме продукція є продукцією органічного виробництва, які організації можуть надавати послуги з сертифікації органічної продукції, процедуру сертифікації органічної продукції та атестації установ, що мають право її здійснювати і яке саме маркування має застосовуватись до органічної продукції. У той же час проводиться робота по підготовці до розгляду Верховною Радою України ЗУ “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”. Згідно з Проектом Закону України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” № 979 від 12.12.2012 року “органічна продукція – це продукція, отримана в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог”. Уповноваженим органом сертифікації є юридична особа акредитована у встановленому законом порядку, якій надано дозвіл на здійснення інспектування та сертифікації виробництва органічної продукції (сировини). Відповідно до процедури атестації та розроблених правил складається перелік тих продуктів, на які розроблені атестаційні стандарти, складна процедура та обмежені умови застосування призведе до вкрай обмеженого розвитку ринку органічної продукції України.

Єдиними для всіх видів органічної продукції згідно Закону є методи та вимоги до виробництва органічної продукції. Необхідність розробки єдиного державного маркування врахована Проектом Закону України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” № 979 від 12.12.2012, в якому зазначається, що “використання державного логотипу та маркування органічної продукції для позначення органічних продуктів є обов’язковим” [5].

Висновки. За оцінками експертів, ринок органічної продукції в світ постійно зростає. Багато країн мають вже повністю сформовані ринки із широким асортиментом органічної продукції та постійними споживачами. Але на шляху розвитку цієї продукції існує багато перешкод: відсутність маркетингового досвіду реалізації органічної продукції, високі ціни на неї, недостатня обізнаність споживачів, обмеженість товарного асортименту, не налагоджена співпраця із традиційними каналами збуту продовольства й іншими суб’єктами ринкової діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артиш, В. І. Розвиток світового ринку органічної продукції / В. І. Артиш // Економіка АПК. 2010. — № 3. — С. 113-116.

2. Основные рынки сбыта продукции органического сельского хозяйства — Электронный ресурс.—Режим доступа: http://www.moloko.cc/view_news.php?id=06-03-2007.

3. Артиш В.І. Особливості органічного агровиробництва в концепції сталого розвитку АПК України / В.І. Артиш // Економіка АПК. —2012. —№ 7. —С. 19-23.

4. . Артиш В. І. Організаційно-економічні передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В. І. Артиш //Економіка АПК. — 2009. —№ 2. — С. 117-120.

5. «Органічне землеробство»: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської обл. Практичні рекомендації / Антоненко С. С., Антоненко А. С., Писаренко В. М. (та ін.) — Полтава: РВВ ПДАА, 2010. — 200с.

УДК 006.033:63.002.6:631.147

СТАНДАРТИ ОЦІНКИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

С.В.Власюк, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент І.Г.Крилова

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто міжнародні стандарти оцінки екологобезпечної сільськогосподарської продукції та визначені знаки екологічного маркування сільськогосподарської продукції, проаналізовані основні напрями екологічної сертифікації на сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: стандарт, міжнародна стандартизація, система обов'язкової сертифікації, стандарти ISO, система стандартів, екологічна сертифікація.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем агропромислового комплексу України є запобігання втратам сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості на всіх стадіях еколого-технологічного циклу, а саме: виробництва, переробки, споживання та утилізації. Отже, важливим є застосування міжнародних стандартів для оцінки екологобезпечної сільськогосподарської продукції, які повинні вміщувати норми якості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виробництво екологічно безпечної сільськогосподарської продукції висвітлено в наукових роботах вчених-економістів – Борщевського П. П., Вінчева А. М., Гнилицької Л. І., Дем'яненко М. Я., Кашенко О. Л., Максимів Л. І., Мельника Л. Г., Царенка О. М. та ін.

Постановка завдання. Провідна роль в поліпшенні якості екологобезпечної сільськогосподарської продукції належить стандартизації. Стандарти на сільськогосподарську продукцію повинні мати науково обґрунтовані норми якості і безпеки, при їх розробці повинні враховуватись усі особливості характерні для

продукції рослинництва і тваринництва.

Найбільш дієвим стимулом впровадження екологічно безпечних програм може стати система природоохоронної міжнародної сертифікації продукції, яка поряд з вимогами якості сільськогосподарської продукції задовольняла б вимогам до способу її виробництва. Отже, метою статті є визначення міжнародних стандартів оцінки екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На даний момент в Україні тема якості товару та послуг дуже актуальна. Споживач повинен отримувати якісну продукцію, за рахунок підвищення якості товару та послуг. Одним з шляхів рішення проблем забезпечення якості є розробка і впровадження систем менеджменту якості за міжнародними стандартами Міжнародної організації по стандартизації серії 14000.

Для ефективного управління виробництвом екологічно безпечної сільськогосподарської продукції потрібно в стандартах регламентувати не лише якість продукції рослинництва і тваринництва, а також сільськогосподарську техніку, технологію вирощування сільськогосподарських рослин і тварин.

На сьогодні всі провідні країни світу мають жорстку систему контролю оцінки технічного регулювання виробництва, переробки сільськогосподарської сировини та реалізації харчових продуктів на ринках. Всі ці питання регулюються відповідними директивами, постановами, рішеннями (регламентами), певними стандартами.

Стандарт – це документ, який є обов’язковим у межах встановленої сфери його дії, галузі та умов його застосування, який визначає повну технологічну характеристику продукції, набір показників її якості, рівень кожного з них, методи та засоби вимірювання, правила маркування, транспортування і зберігання [1].

Робота із стандартизації може проводитись на різних рівнях: структурного підрозділу, підприємства, об’єднання, галузі економіки, окремої країни, на рівні економічного чи географічного регіону, а також у міжнародному масштабі.

Міжнародна стандартизація – це робота із стандартизації, участь в якій відкрита для відповідних органів двох чи більше країн. Результатом міжнародної стандартизації є міжнародні стандарти, що використовуються країнами-партнерами для полегшення науково-технічних і торгівельних зв’язків. Міжнародні стандарти розробляються, як правило, технічними комітетами міжнародної організації з стандартизації ISO. ISO – це всесвітня федерація національних органів стандартизації, Україна є повноправним членом ISO з 1993 року [2].

Виробники мають право наносити знаки екологічного маркування «Екологічно чисто та безпечно» та «Екологічно чистий» на продукцію, яка пройшла процедуру

сертифікації, тобто цілу низку перевірок, починаючи з якості сировини і закінчуючи оцінкою кінцевих продуктів виробництва.

Знак «Екологічно чисто і безпечно» надається продукції (товарам або послугам), яка пройшла процедуру сертифікації відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 14024 в міжнародній системі незалежної сертифікації SIC (System of Independent Certification). Зображення «зеленого журавлика» та напис «Екологічно чисто та безпечно», свідчить про її відповідність екологічним критеріям, а також гарантує споживачеві екологічну якість.

У 2004 році знак «Екологічно чисто та безпечно» внесено до міжнародного реєстру Глобальної мережі екологічного маркування (Global Ecolabelling Network, GEN). Його визнають 58 країн світу, а також Європейський Союз [3].

Система стандартів ISO 14000 полягає у тому, що в організації повинні виконуватися визначені процедури, підготовлені певні документи, призначені відповідальні за визначені сфери екологічно-безпечної значимої діяльності сільськогосподарської продукції.

У впровадженні стандартів ISO 14000 світовими лідерами є такі індустріально розвинуті країни, як Японія, Німеччина, Великобританія, Швеція. Крім зазначеного переліку у Європі найбільша кількість сертифікованих систем управління якістю в Угорщині (15,5 тис.), у Чеській Республіці (12,7 тис.), Туреччині (10,9 тис.), Польщі (9,7 тис.), Румунії (6,1 тис.). Лідерами з активізації робіт щодо впровадження і сертифікації систем управління якістю є Туреччина, Польща, Угорщина [4].

Натуральні продукти ґрунтовно увійшли в наше повсякденне життя. Але, навіть розуміючи, наскільки корисно споживання здорової екологічно-безпечної їжі, не всі включають її в свій щоденний раціон. Екологічно чисті продукти виробляються відповідно до екологічних норм ведення сільського господарства без застосування сторонніх хімічних речовин, тобто без добрив, барвників, підсилювачів смаку, консервантів.

Стандарти ISO 14000 допомагають вирішувати екологічні проблеми на систематичній основі, сприяючи тим самим поліпшенню екологічних показників. Вони охоплюють всі аспекти у сфері управління природокористуванням, в тому числі питання можливої реалізації екологічного обліку, визначення екологічно безпечних показників.

Система управління природокористуванням повинна відповідати стандарту ISO 14001 та забезпечувати організаціям основу для розробки екологічної політики: визначення екологічно безпечних факторів та їх можливий вплив, оцінка відповідності

законодавчих та нормативних документів належним вимогам, визначення пріоритетів у постановці цілей і завдань в області охорони навколишнього середовища.

Система управління природокористуванням повинна відповідати стандарту ISO 14001 та забезпечувати організаціям основу для розробки екологічної політики: визначення екологічно безпечних факторів та їх можливий вплив, оцінка відповідності законодавчих та нормативних документів належним вимогам, визначення пріоритетів у постановці цілей і завдань в області охорони навколишнього середовища.

Визначають процедуру екологічного аудиту стандарти ISO 14010-14012. Стандарт ISO 14010 стосується питань об'єктивності, незалежності і компетентності, точності і систематичності процедури, а також критеріїв, щодо яких вона проводитиметься. Стандарт ISO 14011 регламентує основу для планування та проведення аудиту, описує обов'язки сторін, зацікавлених у перевірці: клієнта і аудитора. Стандарт ISO 14012 встановлює вимоги, що ставляться до кваліфікації аудитора, його освіти, досвід роботи, навички і пізнання [5].

Таблиця 1. Міжнародні стандарти ISO оцінки екологобезпечної сільськогосподарської продукції

Назва	Визначення
ISO 14001 - 14004	система управління природокористуванням (СУП): специфікація і посібник з використання, основні принципи та методологія, опубліковані у вересні 1996 р.
ISO 14010 - 14012	керівництво з аудиту навколишнього середовища: основні принципи, аудит СУП, вимоги, що ставляться до кваліфікації аудиторів, опубліковані в жовтні 1996 р.
ISO 14020 - 14025	екологічне маркування: основні принципи і вимоги, які пред'являються до сертифікації продукції, терміни і визначення, практична програма, сертифікаційна процедура для продуктів, розглянуті в 1998 р.
ISO 14031	оцінка екологічних показників СУП, проект представлений на розгляд Технічного комітету в 2000 р.
ISO 14040 - 14043	оцінка життєвого циклу, проект представлений на розгляд у 2000 р.
ISO 14050	терміни та визначення, опублікований в 1998 р.

Група документів ISO 14020-14025 стосується екологічного маркування. Основним завданням розробників стандартів було класифікувати маркувальні програми. Були визначені категорії трьох типів.

Тип 1– на етикетці продукту вказується, що він успішно пройшов випробування і

задовольнив ряду вимог. Досвід показує, що тільки 10-15% продуктів потрапляють в цю категорію.

Тип 2 – сертифікація на основі загальних правил та підходів.

Тип 3 – аналогічний маркуванню харчових продуктів – надає споживчу інформацію, але не вказує, що продукт задовольняє ряду критеріїв.

Стандарт ISO 14031 рекомендує метод визначення екологічних показників діяльності організації. При цьому основна увага приділяється технологічним операціям і керівництву організацією.

Документи ISO 14040 - 14043 з оцінки життєвого циклу продукту допомагають визначити його вплив на навколишнє середовище. Ця процедура включає контроль за використанням сировини і енергії в ході виробничого процесу, за переробкою та відходів. Процес оцінки може бути розділений на 4 етапи: обґрунтування, аналіз запасу, аналіз впливу, оптимізація.

Важливим є проведення на підприємствах екологічної сертифікації, яка повинна сприяти впровадженню екологічно безпечних технологічних процесів і обладнання; виробництву екологічно безпечної продукції на всіх стадіях життєвого циклу, підвищення його якості і конкурентоспроможності; створенню умов для організації виробництв, що відповідають установленим екологічно безпечним вимогам; вдосконаленню управління господарською та іншою діяльністю; запобіганню ввозу в країну екологічно небезпечних продукції, технологій, відходів, послуг; інтеграції економіки країни у світовий ринок і виконанню міжнародних зобов'язань [6].

Українськими учасниками органічного руху, за підтримки Швейцарського агентства зі співробітництва та розвитку (SDC) та Швейцарського державного секретаріату з економічних питань (SECO) створено національний сертифікаційний орган – “Органік Стандарт”. До нього можна віднести такий міжнародний стандарт, як ДСТУ 3273-95. Він є вітчизняною розробкою і визначає систему екологічного менеджменту для забезпечення екологічної безпеки підприємств. Цей міжнародний стандарт стосується не всіх екологічних аспектів діяльності підприємства, а лише тих, які пов'язані із забезпеченням екологічної безпеки. Згідно цього стандарту система екологічного менеджменту передбачає ідентифікацію показників, що використовуються для кількісного вимірювання безпеки і встановлення граничних нормативів цих показників та визначає напрямки негативного впливу діяльності даного підприємства на довкілля [7].

ДСТУ ISO 14001- 97 – міжнародний стандарт, прийнятий Міжнародною організацією стандартизації. Він широко поширений у Європі, але в Україні системи

екологічного менеджменту відповідно до цього стандарту впровадили лише три підприємства: “Кока-коли”, Харківське підприємство “Екотон” і Севастопольський ЦСМ. Незважаючи на ті, що державна політика схиляється до надання переваг підприємствам, що впровадили систему екологічного менеджменту, в Україні цей напрямок розвинутий досить слабо. ДСТУ ІСО 14001 - 97 передбачає систему екологічного менеджменту щодо всіх екологічних характеристик підприємства, а не лише щодо забезпечення екологічної безпеки [8].

Висновки. Для забезпечення виробництва та реалізації екологобезпечної продукції на ринку України підприємствам необхідно застосовувати весь комплекс нормативних документів, якими держава регулює розроблення, виробництво, контроль безпеки та якості екологобезпечної сільськогосподарської продукції, її пакування, маркування і транспортування.

Усі ці нормативні документи належать до сфери технічного регулювання і охоплюють процеси стандартизації, сертифікації, забезпечення якості та безпеки продукції, охорони навколишнього середовища, ліцензування. Якість, упаковка, маркування, транспортування, умови, строки зберігання сільськогосподарської продукції повинні відповідати чинним стандартам та технічним умовам.

Комплекс взаємопов’язаних стандартів повинен встановлювати взаємопов’язані вимоги до сільськогосподарської продукції, засобів і технологій виробництва, добрив і засобів захисту рослин, ветеринарних препаратів, насіннєвого матеріалу, кормів, приладів і методів контролю, умов зберігання і транспортування, тари і пакувальних матеріалів.

Широке міжнародне співробітництво України вимагає використання системи екологічної сертифікації та ліцензування, які створюють підґрунтя для розвитку нових напрямків економічної діяльності в галузі природокористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про стандартизацію: Закон України від 17.05.01 № 2408 – ІІІ.
2. Бібік Ю.В. Проблеми оцінки ефективності сертифікації продукції у відношенні з міжнародними стандартами / Ю.В.Бібік // 36. наук. праць "Економіка: проблеми теорії та практики". Вип. 147 – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 9 – 14.
3. Саранча Д.А. Стандартизація та управління якістю. / Д.А.Саранча // Київ. “Либідь”. 1993. – 254 с.
4. Літвак С.В. Екологічний менеджмент і аудит : навчальний посібник / С.В. Літвак, С.П. Рижков, В.В. Скороходов // ; М-во освіти і науки України, Південнослов’янський ін-т Київського славістичного ун-ту. К. – : Професіонал, 2005. – 104 с.

5. Семенов В.Ф. Екологічний менеджмент: навчальний посібник / В. Ф. Семенов, О. Л. Михайлюк, Т. П. Галушкіна, Г. В. Крусір // М-во освіти і науки України, ОДЕУ. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 407 с.
6. Шаповал М.І. Основи стандартизації, управління якістю / М.І. Шаповал // Підручник. – 3-є вид., перероб. і допов. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту 2001.
7. Лукияніхин В.А. Екологічний менеджмент: сутність та методи / В.А. Лукияніхин, Н. Н. Петрушенко // – Сумы : Университет. книга, 2004. – 407 с.07. – 311 с.
8. Екологічна політика та менеджмент: інформаційний сервіс / Британська Рада в Україні ; Британська Рада в Україні. – К. : Б.в., Б.р. – 23 с.

УДК 338.43:633/635.003.13

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

К.В. Газенко, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто теоретичні аспекти ефективності виробництва продукції рослинництва. Визначено цілі і напрями підвищення ефективності ведення галузі.

Ключові слова: економічна ефективність, ефект, сільськогосподарське підприємство, урожайність.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема, галузі рослинництва за сучасних умов виходить на перше місце серед інших важливих проблем.

Забезпечення достатнього рівня обсягів продукції рослинництва є першочерговою задачею національної економіки яка спрямована на формування ринку продовольства. Для сільськогосподарських виробництв рослинництво є Рослинництво є надійним джерелом прибутків. Отже, збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва та покращення її якості є актуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню підвищення економічної ефективності розвитку сільськогосподарських підприємств та вивченню економічних, соціальних та інших факторів впливу на неї присвячено багато наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених. Значний внесок в розробку концептуальних положень проблеми зробили українські економісти-аграрники: Андрійчук В.Г., Бобрушко Т.Я.,

Бойко В.І., Гацура Я.Т., Груздев Н.В., Макаренко П.М., Мацибора В.І., Мертенс В.П., Саблук П.Т., Руснак П.П. та інші.

Разом з тим, питання підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва й надалі залишаються недостатньо вивчені: у більшості робіт вчених об'єктом дослідження виступає економічна ефективність сільськогосподарського виробництва, а ефективність виробництва в окремих галузях, у т.ч. у рослинництві, вивчається у загальному контексті.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є теоретичний аналіз економічної ефективності виробництва продукції рослинництва, розгляд основних проблем та визначення цілей і напрямків більш ефективного ведення господарства в даній галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час визначення суті ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно розрізняти терміни «ефект» і «ефективність».

В першій українській економічній енциклопедії проф. Мочерний С.В також характеризує ефективність як «здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат» [3]. Таке трактування відображає загальний підхід до визначення ефективності, яке математично відображають як в прямому, так і оберненому співвідношенні.

$$\text{економічна ефективність} = \frac{\text{ефект(результат)}}{\text{ресурси(затрати)}} \text{ або } \frac{\text{ресурси(затрати)}}{\text{ефект(результат)}}$$

Загальне поняття ефективності є досить широке і вживається в різних галузях національної економіки, в тому числі й у рослинництві. З різноманіття теоретичних підходів, які висвітлені в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених-економістів, випливає, що поняття «ефективність» є багатогранною економічною категорією, яку слід розмежувати з критеріями виробничо-економічної та соціально-економічної ефективності, на що впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники, і яку можна визначити на основі сукупних показників як на мікро - так і на макрорівні.

Під поняттям «ефективність» слід розуміти кінцевий результат діяльності, одержаний на основі ефективного планування й раціонального використання господарських засобів і джерел їх формування, а також своєчасного реагування

підприємств на внутрішні та зовнішні чинники за допомогою прийняття правильних управлінських рішень.

Ефективність розвитку рослинництва формується під впливом багатьох чинників, зокрема ґрунтово-кліматичних, технологічних, біологічних та інших, що ускладнює пошук додаткових можливостей для її підвищення.

Економічна ефективність визначається відношенням обсягу виробництва до понесених витрат і характеризується системою натуральних та вартісних показників. Система показників економічної ефективності виробництва продукції рослинництва включає такі показники, як урожайність, продуктивність праці, собівартість, ціну реалізації, рівень рентабельності.

За допомогою кількісного співвідношення валового збору продукції рослинництва до понесених витрат на її одержання або урожайності до витрат на 1 га посіву, визначають рівень економічної ефективності виробництва продукції рослинництва.

Важливість урожайності, як економічного показника полягає в тому, що вона відображає ефективність використання землі. Слід зазначити що обсяг урожайності справляє безпосередній вплив на величину інших показників ефективності.

У нинішніх умовах сільськогосподарського виробництва кількість вирощуваних в господарствах культур зужує вибір кращих рекомендованих попередників. Тому виконання всіх завдань обробки ґрунту повинно здійснюється комплексно і взаємопов'язано, з урахуванням кліматичних та погодних умов, властивостей ґрунту, біологічних особливостей культури, типу і ступеня засміченості полів, наявності сільськогосподарської техніки та кадрів механізаторів. В умовах все більш посушливого клімату України під зернові колосові та озимий ріпак не рекомендується проводити глибоку обробку ґрунту з метою недопущення непродуктивних втрат вологи в передпосівний період з верхнього шару ґрунту. Але кукурудза, соняшник і ярий ріпак позитивно реагують на збільшення глибини основного обробітку ґрунту.

Зростання урожайності зернових культур стримується, насамперед, недостатнім рівнем інтенсифікації галузі, нехтуванням вимог агротехніки та технології виробництва. Досвід засвідчує, що лише застосування раціональної системи меліоративних, економічних і організаційних заходів, що враховує умови конкретної зони та підприємства, скерованої на ефективне використання землі, може забезпечити підвищення урожайності сільськогосподарських культур. Важливим заходом, що враховує більшість елементів раціональної системи землеробства і на основі цього

підвищити урожайність, є застосування інтенсивної технології вирощування зернових, яка забезпечує приріст урожаю на 10-15 ц/га за інших рівних умов.

Часті прояви погодних аномалій, що спостерігаються в останні роки, вимагають підвищення стійкості сільськогосподарських культур шляхом розробки комплексних організаційних заходів до несприятливих явищ природного характеру. Через глобальне потепління в останні роки відбувається підвищення температури повітря, зокрема в осінньо-зимовий період і навесні, що впливає на показники температурного режиму.

Тому в технології обробітку сільськогосподарських культур строк сівби має виняткове значення, оскільки закладає основу для оптимального використання потенційної врожайності.

Широке застосування добрив в рослинництві є одним з ефективних засобів підвищення ефективності рослинництва. Беручи до уваги недостатній рівень розвитку тваринництва, що унеможливорює отримання та застосування необхідної кількості органічних добрив, одним із реальних шляхів залишається використання сидеральних культур і мінеральних добрив. Висівання сидератів в післязбиральний період дає можливість до часу їх осіннього забивання в ґрунт заощадити до 150-200 кг/га д.р. мінеральних добрив. Однак практика ведення сільськогосподарського виробництва свідчить про недостатньо широке використання в рослинництві культур на зелене добриво. Тому основним джерелом надходження макро-і мікроелементів у ґрунт і рослини, як і раніше залишається внесення мінеральних добрив, проте, підвищення ефективності використання добрив можливе лише за дотримання науково обґрунтованих доз їх внесення. План використання органічних добрив повинен забезпечувати відновлення гумусу, як основного показника родючості ґрунту. Мінеральні добрива є чинником управління мінеральним живленням рослин, тобто доповнення недостатньої кількості в ґрунті NPK до оптимального рівня для конкретної сільськогосподарської культури.

Ефективність вирощування будь-яких культур значною мірою залежить від раціонального розміщення посівів у зонах та підприємствах, які мають сприятливі природно-економічні умови для їх вирощування. Доцільним також є оптимальна концентрація посівів, скажімо, цукрових буряків повинно бути 11-13% в структурі посівних площ, соняшнику – до 10% і т. ін. Освоєння правильних сівозмін дає змогу додатково підвищити урожайність.

Дослідження наукових установ підтвердили: збираючи врожай зернових культур на п'ятий день після повного дозрівання, ми втрачаємо 2-3% зерна, на десятий

– до 15-20 %, а на двадцятий понад 25 % [1]. Беручи це до уваги, більшість аграрних підприємств розробляє заходи, спрямовані на впровадження нових форм організації та стимулювання праці, щоб завершити жнива за десять днів, унаслідок чого одержати практично весь вирощений урожай. Застосування прогресивних форм організації й оплати праці за кінцевий результат сприяє значному підвищенню врожайності зернових культур і продуктивності праці в зерновому виробництві.

Основними напрямками збільшення виробництва продукції галузі рослинництва є насамперед підвищення ефективності використання землі, удосконалення структури посівних площ, підвищення урожайності, оптимізація обсягів застосування органічних і мінеральних добрив, засобів захисту рослин.

Значну увагу слід приділити поліпшенню насінництва, зменшенню втрат урожаю при збиранні, зберіганні та переробці продукції рослинництва, впровадженню нових організаційних форм господарювання, посиленню матеріальної зацікавленості працівників.

Важливим напрямом зростання ефективності сільськогосподарського виробництва є підвищення рівня забезпеченості господарств основними і оборотними фондами та поліпшення їх використання. У системі заходів зростання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва чільне місце займає підвищення якості продукції. Поліпшення якості сільськогосподарської продукції має велике економічне і соціальне значення, воно рівнозначне збільшенню виробництва продукції.

Водночас впровадження у виробництво культур і сортів інтенсивного типу може мати й негативні наслідки. Розвиток інтенсифікації виробництва без дотримання відповідних умов призводить до погіршення структури ґрунту, підвищення темпів деградації земель і загострення екологічної ситуації.

Матеріальною основою підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, зокрема зростання продуктивності праці, є впровадження досягнень науково-технічного прогресу, яке включає вдосконалення, раціональне поєднання і взаємодію всіх елементів праці – знарядь і предметів праці та робочої сили. З підвищенням технічної озброєності і рівня механізації виробничих процесів, з поліпшенням організації виробництва витрати живої праці на одиницю земельної площі скорочуються.

Отримання економічної ефективності сільськогосподарського виробництва відбувається в умовах поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції. У спеціалізованих підприємствах рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва, який

забезпечує переведення господарств на повне самофінансування, залежить від їх спеціалізації і конкретних умов господарювання.

Висновки. Під поняттям «ефективність» слід розуміти кінцевий результат діяльності, одержаний на основі ефективного планування й раціонального використання господарських засобів і джерел їх формування, а також своєчасного реагування підприємств на внутрішні та зовнішні чинники за допомогою прийняття правильних управлінських рішень.

На основі проведеного дослідження можемо зазначити, що глибокий аналіз і зважений підхід до раціонального застосування окремих агротехнічних прийомів буде сприяти підвищенню стійкості культур до впливу несприятливих факторів зовнішнього середовища, стабілізації обсягів виробництва та якості сільськогосподарської продукції, а, отже, і підвищенню економічної ефективності.

Серед основних напрямків підвищення ефективності виробництва рослинницької продукції слід визначити:

- зниження собівартості продукції, чого можна досягти за рахунок підвищення врожайності культур через впровадження нових прогресивних ресурсозберігаючих технологій, оптимізацію обсягів внесення мінеральних і органічних добрив;
  - формування для аграріїв економічних стимулів, забезпечення законних прав вільно реалізувати продукцію за максимально сприятливими ринковими цінами;
  - прискорення впровадження у виробництво порівняно недорогих і якісних вітчизняних сортів і гібридів нового покоління (мають цінні господарські властивості та ознаки), які найбільш адаптовані до агроекологічних умов вирощування;
  - використання науково обґрунтованого чергування вирощуваних культур і застосування диференційованої системи обробітку ґрунту на підставі біологічних особливостей сільськогосподарських культур;
  - своєчасне збирання врожаю, виконуючи його якісно і в найкоротші терміни.
- Належні умови зберігання рослинницької продукції сприятимуть збереженню показників якості вирощеного врожаю та цін реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильчак С. В. Перспективи розвитку та ефективність виробництва продукції на сільськогосподарських підприємствах у ринкових умовах / С. В. Васильчак – Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 19.7. – С. 127 – 132.

2. Гуторова О. О. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного підприємства в сучасних умовах господарювання / О. О. Гуторова, Е.В. Шевченко – Вісник ХНАУ. – 2009. – № 10. – С.67 – 72.

3. Економічний словник-довідник [Текст] / ред. С. В. Мочерний. - К. : Femina, 1995. - 368 с.

УДК 620.92:631. 1

МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

Д. Л. Голобля, студент

Науковий керівник: к.е.н., доцент Мельник І.О.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті обґрунтовано поняття раціонального використання водних ресурсів й необхідність формування системи екологічного менеджменту у цій сфері.

Ключові слова: природокористування, екологічно чисті технології, система водного господарства, екологічна інфраструктура.

Постановка проблеми. Базовими елементами нинішнього економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності, зокрема у водному господарстві, є збори за використання природних ресурсів і забруднення довкілля, деякі податкові пільги, система фінансування природоохоронних заходів, механізм відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення відповідного законодавства.

В існуючій системі механізму екологічного менеджменту фактично не функціонують механізми кредитування природоохоронних заходів, пільгового оподаткування та цінового заохочення екологоконструктивної діяльності. Не набули необхідного розвитку механізми надання субсидій на формування екологічної інфраструктури, національного ринку екологічних послуг тощо, в тому числі екологічний аудит і екологічне страхування [1]. Не спрацьовує як мотиваційний засіб щодо розв'язання проблем раціоналізації природокористування також чинний порядок нарахування платежів за забруднення довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, вони стягуються з підприємств за скиди у водойми і за видалення відходів згідно з нормами, передбаченими

державним законодавством. Річні ліміти для підприємств залежно від шкоди, заподіяної навколишньому середовищу, не визначаються.

Натомість вони приблизно встановлюються в регіональному законодавстві та розподіляються між підприємствами у вигляді квоти регіональних граничних параметрів викидів, згідно з конкретним коефіцієнтом і прогнозами виробництва на певний період. До того ж рівні платежів вочевидь не наближаються до рівнів покриття заподіяної навколишньому середовищу шкоди, тобто екологічна ефективність цього інструмента є низькою [1, с. 67].

Екологічна специфіка природних умов України полягає в тому, що ландшафти басейнів річок, особливо малих, надзвичайно чутливі і вразливі до антропогенного впливу і легко руйнуються, а відтворення їх – процес складний, тривалий і вимагає значних матеріальних затрат.

Отже, в цих умовах очевидною є необхідність застосування в процесі господарської діяльності принципів збалансованого, охоронного і ресурсозберігаючого водокористування, які в першу чергу, передбачають як оптимізацію впливу людини на водноресурсні системи, так і регульовану реконструкцію та оптимізацію сучасних антропогенізованих ландшафтів річкових басейнів [2, с. 605].

Плата за використання води має стимулювати водоспоживачів до економії використання води і використання вдосконалених, екологічно чистих технологій виробництва. Вона повинна відповідати фактичній вартості води і, відповідно, бути диференційована, в залежності від природних умов. Збори за забруднення води мають стимулювати водокористувачів до впровадження більш ефективного водоочисного обладнання. За останні роки забруднення водних ресурсів зростає.

Необхідно вживати більш радикальних заходів для попередження забруднення: застосовувати жорсткі штрафні санкції, припиняти діяльність підприємств, які є забруднювачами і не сплачують штрафи тощо. Бородін А. [3, с. 67] вважає, що природоохоронні платежі можуть розглядатись як тимчасовий, але не єдиний захід у вирішенні проблем еколого-економічної сталості. Хоча введені такі економічні методи, як договори та ліцензії на комплексне природокористування, дозволи на викиди, система податкових пільг, система екологічних фондів, надання коротко- і довготермінових кредитів на екологічні цілі, їх ефективність досить низька.

Це пояснюється принаймні двома причинами: не всі з перерахованих заходів застосовуються (податкові пільги); має місце зміщення методів – нових, відповідних ринку, і старих, що зберігають риси адміністративно-командного механізму управління. Ці дві причини витікають з того, що методи екологічного регулювання ні теоретично, ні

практично не вписані в макроекономічний механізм стратегічного управління національним розвитком.

Сьогодні серйозною проблемою, яка вимагає негайного вирішення, стала практика фінансування екологічних програм та природоохоронних заходів. Вона має два взаємозв'язаних аспекти. Перший – це стан та обсяги фінансування заходів у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки. Другий – механізм реалізації фінансування природоохоронних заходів [1, с. 68]. Звичайною є також практика, коли фактичні обсяги фінансування значно нижчі за передбачені в державному бюджеті. А кошти, які виділяються з бюджету на природоохоронні цілі, не дають можливості в повному обсягу реалізувати екологічні проекти. Причому більша частина державних витрат здійснюється, скоріше, для послаблення забруднення, ніж для охорони природних ресурсів.

Висновки. Цей висновок відбиває ситуацію, що склалася на всіх рівнях господарювання. Інакше кажучи, якщо оцінювати ефективність системи економічних інструментів природокористування за критерієм наповнення державного бюджету, то слід підкреслити її безперечну результативність як засобу задоволення фінансових потреб держави.

Водночас через непослідовність, внутрішню суперечливість, фактичну невідповідність законодавчим нормам нинішній механізм фінансування природоохоронних заходів в Україні спрацьовує в такий спосіб, що національним товаровиробникам вигідніше здійснювати різні фіскальні екологічні платежі, ніж витрачатися на природоохоронні заходи чи ініціювати впровадження екологобезпечних методів господарювання. Зрозуміло, що такий фінансовий механізм природокористування та природоохоронної діяльності неспроможний спонукати прогресивні екологорієнтовані структурні зрушення у водному господарстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веклич О. Сучасний стан та ефективність економічного механізму екологічного регулювання / О. Веклич – Економіка України. – 2003. – №10. – С. 62 – 70.
2. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., Коваль Я.В., Новоторов О.С., Паламарчук М.М. – К.: РВПС України. – 1999. – 716с.
3. Бородин А. Экономические механизмы устойчивого развития / А. Бородин – Экономист. – 2005. – №4. – С. 63 – 72.

УДК 657.6:504:332.3

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ
ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ**

І.В. Даниленко, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент О.А. Христенко

Миколаївський національний аграрний університет

У статті обґрунтовано поняття раціонального використання природних ресурсів й необхідність формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, екологізації економіки на підприємствах аграрної сфери України, а також визначено завдання екологізації й доцільність її проведення в даній місцевості.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, природоохоронні проблеми, охорона довкілля, система екологічного аудиту, земельні ресурси, агроекоаудиторська фірма..

Постановка проблеми. Серед пріоритетів сталого соціально-економічного розвитку України постає необхідність екологічно збалансованого функціонування аграрного сектора економіки, яке є неможливим без переорієнтації господарського механізму сільськогосподарських підприємств на раціональне використання та збереження земельно-ресурсного потенціалу. Сільськогосподарське землекористування є однією з основних форм негативного впливу на стан навколишнього середовища. Ігнорування екологічних засад сільськогосподарського використання неминуче буде прискорювати екодеструкцію унікальних земельних ресурсів України, зменшувати еколого-економічну ефективність аграрного виробництва, і в кінцевому рахунку – поглиблювати соціально-екологічні проблеми продовольчої безпеки.

Екологізація землекористування та обмеження негативного впливу сільськогосподарських підприємств на стан земельних ресурсів потребує формування відповідної ефективної системи екологічного контролю та аналізу, покликаної перевіряти виконання планів і заходів щодо раціонального землекористування та охорони земель, дотримання вимог екологічного законодавства та природоохоронних

нормативів. Вирішальне значення у розв'язанні цих проблем належить науково обґрунтованому механізму екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, який потребує особливої уваги у контексті формування стратегії й тактики міжнародної інтеграції України в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науковому дослідженню еколого-економічних проблем землекористування присвячені роботи: І.К. Бистрякова, О.Ф. Балацького, Б.М. Данилишина, Д.С. Добряка, О.І. Карпіщенко, О.Л. Кашенко, та ін. В економічній літературі розгляду особливостей проведення екологічного менеджменту та аудиту присвятили роботи наступні вітчизняні та зарубіжні вчені: Т.П. Галушкіна, Т.В. Гусева, С.Ю. Дайман, Іванова, А.М. Карелов, Н.Г. Ковальова, В.М. Навроцький, С.В. Неженцев, І.М. Потравний, Ю.М. Саталкін, О.В. Яценко.

Водночас існує необхідність у подальшому удосконаленні теоретико-методичних принципів та механізмів формування та реалізації різних видів екологічного аудиту з урахуванням мотивів та стимулів його впровадження сільськогосподарськими підприємствами.

Постановка завдання. Поглиблення теоретико-методичних засад та визначення практичних підходів до формування організаційно-економічних основ формування системи екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування для забезпечення екологічно сталого агроприродокористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу еколого-економічних проблем землекористування та охорони земель сільськогосподарськими підприємствами визначено, що еколого-економічний стан використання та охорони земельних ресурсів в Україні характеризується як незадовільний і має тенденцію до погіршення із значними диспропорціями.

На формування зазначеної тенденції впливають наступні причини: нерівномірне сільськогосподарське опанування території; прискорений розвиток деградаційних процесів стану земельних ресурсів; недостатній розвиток екологічної інфраструктури; достатньо високий рівень техногенного забруднення навколишнього середовища; відсутність еколого-економічних програм комплексного вирішення питань щодо використання та охорони земель; екологічно незадовільне нормативно-правове та нормативно-технічне забезпечення, що регулює використання та охорону земель. З цих позицій необхідно встановити комплексну систему взаємозв'язків екологічного аудиту з екологічним менеджментом та екологічним управлінням [5].

Аналізуючи існуючі принципи та стандарти проведення екологічного аудиту розуміємо, що розвиток і розповсюдження процедури екологічного аудиту необхідно

проводити відповідно до вимог та принципів щодо екологічної відповідальності підприємств, уніфікації вимог стандартів у галузі економіки, довкілля, загальної кредитної і фінансової політики функціонування підприємств.

Доведено, що процес формування практичного механізму дії стандартів екологічного аудиту підприємств в Україні обумовлений наступними чинниками: міжнародними та галузевими стандартами екологічного аудиту; інвестиційними стандартами, що передбачають проведення екологічного аудиту; стандартами екологічного аудиту, які інтегровані в стандарти сталого розвитку та соціальної відповідальності; потрібні системи результативності підприємства, що включають екологічні складові; фондовими та рейтинговими індексами, формування яких ґрунтується на проведенні екологічного аудиту, а також українськими державними стандартами екологічного менеджменту та аудиту [6].

Оскільки екологічний аудит являє собою організаційно-економічну систему, то доцільно сформувати механізм управління екологічним аудитом, який більш повно розкриває основні особливості його функціонування. Необхідна адаптація та конкретизація системи загальноприйнятої класифікації методів управління (адміністративних, економічних, соціально-психологічних) до організаційно-економічного механізму екологічного аудиту.

Також необхідно при проведенні екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування враховувати не тільки фактичний агроекологічний стан ґрунтів, а й потенційний вплив діяльності сільськогосподарського підприємства на стан власних земельних ресурсів та зони впливу підприємства. Для удосконалення аналітичної бази проведення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування необхідно визначати інтегральний показник екологічного стану земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, який повинен враховувати основні складові: агроекологічний потенціал ґрунтів і управлінську основу регулювання потенційної еколого-економічної результативності сільськогосподарського землекористування:

$$EC = AEP \times W_{AEP} + i_{тр} \times W_{тр} + i_{ек.пол.} \times W_{ек.пол} + i_{ек.мен.} \times W_{ек.мен.} + i_{ек.добр.} \times W_{ек.добр.} + i_{впр.} \times W_{впр.} + i_{ек.стим.} \times W_{ек.стим.} + i_{відп.} \times W_{відп.}, \quad (1)$$

де EC – інтегральний показник екологічного стану земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств; AEP – комплексний показник агроекологічного потенціалу ґрунтів; $i_{тр}$ – комплексний показник транспарентності; $i_{ек.пол.}$ – комплексний показник екологічної політики; $i_{ек.мен.}$ – комплексний показник екологічного менеджменту; $i_{ек.добр.}$ – комплексний показник рівня екологічної доброчинності підприємства; $i_{ек.стим.}$ – комплексний показник екологічного інформування та

економічного стимулювання екологічної відповідальності персоналу; $i_{впр}$ - комплексний показник впровадження підприємством програм та методів екологічного аудиту; $i_{ек.відп}$ - комплексний показник екологічної відповідальності. $W_{АЕП}$, $W_{тр}$, $W_{ек.пол}$, $W_{ек.мен.}$, $W_{ек.добр}$, $W_{впр.}$, $W_{ек.стим}$, $W_{відп.}$ – вага комплексних показників у структурі інтегрального показника [3].

Кожен з вищенаведених комплексних показників має самостійне значення при проведенні екологічного аудиту і водночас є складовою інтегрального показника, що може стати передумовою формування екологічного рейтингу підприємств.

При проведенні екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування необхідно обґрунтувати доцільність врахування рівня залежності економічної ефективності підприємства від екологічного стану сільськогосподарського землекористування, яку можна розраховувати на основі показника еластичності ($E_{п}$) – взаємозалежності економічної доданої вартості сільськогосподарських підприємств та інтегрального показника екологічного стану земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

$$E_{п} = \frac{\Delta EVA / EVA}{\Delta EC / EC}, \quad (2)$$

де EVA – економічна додана вартість підприємства за визначений період, грн.; EC – інтегральний показник екологічного стану земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств [3].

Впровадження організаційно-економічних основ та показників дозволяє:

- удосконалити процес проведення екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування підприємств;
- стати базисом проведення екологічних рейтингів сільськогосподарських підприємств у сфері земельних ресурсів;
- у процесі проведення екологічного аудиту та (або) екологічного рейтингу збалансувати порівняльну оцінку екологічної результативності сільськогосподарського землекористування різних сільськогосподарських підприємств з урахуванням їх фінансово-економічного стану;
- у процесі проведення екологічного аудиту та (або) екологічного рейтингу більш наочно провести вертикальну, структурну оцінку екологічної результативності сільськогосподарського землекористування;
- отриману в процесі проведення екологічного аудиту та (або) екологічного рейтингу оцінку покласти в основу формування інформаційної екологічної бази району, області, країни.

Функціонування організаційно-економічного механізму екологічного аудиту передбачає наступні складові елементи: організаційне забезпечення, інформаційне та методичне забезпечення й економічні важелі екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування, які функціонують у динамічному взаємозв'язку з кінцевими фінансово-економічними результатами виробництва, що є передумовою впровадження систем екологічної сертифікації та екологічного маркетингу, основою формування екологічного рейтингу та екологічного консалтингу на площині сталого сільськогосподарського землекористування (рис.1).

Запровадження екологічного аудиту сільськогосподарського землекористування має певні перешкоди реалізації. Адже встановлено, що 49,8 % підприємств України не виявили бажання проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування, 33,9% – мають сумнів щодо його доцільності, і лише 16,3% – виявили готовність провести екологічний аудит сільськогосподарського землекористування на своїх підприємствах. За допомогою кореляційного аналізу встановлено, що на готовність підприємства проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування обернений вплив має кількість непридатних для використання на підприємстві пестицидів ($R = - 0,31$). Позитивний вплив на готовність підприємства проводити екологічний аудит сільськогосподарського землекористування мають рентабельність підприємства ($R = 0,69$), посівна площа ($R = 0,19$), чисельність працюючих ($R = 0,34$). В Україні існує сформована система коефіцієнтів часткової участі екоаудиторського консультування в сумарному економічному ефекті від реалізації пропозицій після проведення екологічного аудиту, які стосуються раціоналізації сільськогосподарського землекористування (табл.1) [4].

Таблиця 1 Експертна оцінка результативності екоаудиторського консультування в сумарному ефекті

Основні напрями заходів, які спрямовані на екологізацію сільськогосподарського землекористування	Коефіцієнт часткової участі
Урахування екологічного фактора в процесі договірних земельних відносин при оцінці земельних ресурсів	0,15
Впровадження заходів спрямованих на підвищення агроекологічного потенціалу ґрунтів сільськогосподарського підприємства.	0,23
Розробка напрямів екологічного менеджменту щодо сільськогосподарського землекористування підприємства.	0,10
Впровадження екологічно спрямованих технологій отримання рослинницької та (або) тваринницької продукції при мінімізації негативного впливу на земельні ресурси.	0,25
Формування екологічного паспорту земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства.	0,05

*Джерело: сформовано автором з використанням джерела [4]

Запропоновані методичні підходи до формування організаційної і оціночної бази агроекоаудитування та отримані дані експертної оцінки щодо частки економічного ефекту від застосування екоаудиторського консультування закладають мотиваційні основи поширення екологічного аудиту в системі сільськогосподарського землекористування.

Висновки. Негативні тенденції у сфері аграрного землекористування значною мірою обумовлені екодеструктивною діяльністю сільськогосподарських підприємств та недостатнім рівнем екологізації управління, що є об'єктивною передумовою поступового впровадження в господарський механізм управління аграрними підприємствами системи екологічного аудиту. Екологічний аудит необхідно також розглядати як засіб отримання і оцінки екологічної інформації з метою запровадження необхідних коригуючих заходів і ухвалення рішень на різних ієрархічних рівнях екологізації управління у сфері аграрного природокористування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вплив ґрунтів на забруднення токсичними речовинами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Гуцаленко Л. В. Сутність та проблеми становлення екологічного аудиту в Україні // Л. В. Гуцаленко, О. С. Чухась // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 18-20.
3. Зацаринський П. Ф. Статистичний щорічник: міста та райони Миколаївської області // П. Ф. Зацаринський, Н. Ю. Рожко. – 2013. – 638 с.
4. Мех Я. Екологічний аудит: сутність і проблеми становлення / Я. Мех, Р. Кулик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 2. – С. 45-48.
5. Статистичний щорічник: [екологія](#) сільськогосподарських районів, підходи управління ними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Юрченко Л. І. Екологія: [навч. посіб.] / Л. І. Юрченко. – К. : Професіонал: Центр учбової літератури, 2009. – 304 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ

В.А. Кнуров, студент

Науковий керівник: д.е.н., професор О.М. Гаркуша

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто сучасний стан та динаміку використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району.

Ключові слова: земельні ресурси, сільськогосподарські угіддя, сільськогосподарські підприємства, використання.

Постановка проблеми. Впровадження сучасної моделі розвитку землекористування, орієнтація на ефективне використання досягнень вітчизняної науки у сфері управління земельними ресурсами є невід'ємними складовими стратегії розвитку України як сучасної держави.

У розвинених країнах світу саме за рахунок інвестицій та впровадження нововведень у землекористування отримують майже весь приріст валового внутрішнього продукту [1].

Ключовим моментом, на якому повинна ґрунтуватися науково-технічна політика раціонального використання і охорони земель в Україні є підвищення родючості ґрунтів та контроль за станом земель з метою своєчасного виявлення змін, що можуть призвести до негативних наслідків [2; 3].

В умовах високотоварного виробництва на стан ведення галузі землеробства негативно впливає цілий ряд факторів, зокрема: незбалансована структура використання сільськогосподарських угідь та посівних площ, посилення процесів водної і вітрової ерозії, забруднення важкими металами та підкислення, винос поживних речовин з ґрунту.

Наразі, винос органічної речовини із гумусу окремими культурами (кукурудза, ріпак, соняшник, цукрові буряки, картопля) у три-чотири рази більший від наукових нормативів [4]. Дані питання є актуальними та потребують розробки конкретних заходів щодо їх вирішення, особливо в умовах високотоварного виробництва.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Проблемі збереження та відтворення бездефіцитного балансу гумусу в ґрунті присвячено низку наукових праць таких відомих вітчизняних вчених, як: Д. Добряк, В. Горлачук, Н. Грабак, Л. Новаковський, В. Медведєв, А. Третьак, А. Сохнич та ін.

Теоретичні обґрунтування та методологічні підходи до створення адаптивно-ландшафтної системи землеробства представлені у роботах академіків О. Тараріка, С. Булигіна, А. Каштанова, В. Кирюшина. Однак, дослідження авторів не повною мірою

враховують сучасні особливості високотоварного виробництва в аграрному секторі економіки.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення сучасного стану використання земельних ресурсів у Жовтневому районі Миколаївської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Жовтневому районі, так як і в цілому по Миколаївській області, більша частина сільськогосподарських угідь знаходиться у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств – більше 50% протягом усього періоду, однак в динаміці спостерігається тенденція до зменшення частки сільськогосподарських угідь у володінні та користуванні сільськогосподарських підприємств на користь господарств населення, частка яких за період з 2000 по 2012 роки зросла з 12,8% до 42,7% тобто – втричі (табл. 1).

**Таблиця 1 Площа сільськогосподарських угідь у
володінні та користуванні підприємств Жовтневого
району, тис. га***

Категорії господарств	2000р.	2005р.	2008р.	2009р.	2010р.	2011р.	2012р.
Усі категорії господарств	117,5	112,1	108,9	108,8	107,9	108,2	108,5
у % до 2000р.	100,0	95,4	92,7	92,6	91,8	92,1	92,4
Сільськогосподарські підприємства	102,5	74,5	67,8	66,1	63,5	64,1	62,2
у % до 2000р.	100,0	72,7	66,1	64,5	62,0	62,5	60,7
Господарства населення	15,0	37,6	41,1	42,7	44,4	44,1	46,3
у % до 2000р.	100,0	250,7	274,0	284,7	296,0	294,0	308,7
Питома вага угідь у користуванні сільгосппідприємств, %	87,2	66,5	62,3	60,8	58,9	59,2	57,4

* визначено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

За даними таблиці 2 видно, що забезпеченість сільськогосподарських підприємств Жовтневого району земельними ресурсами протягом досліджуваного періоду змінювалась неоднаково: в 2013 році порівняно з 2011 роком площа сільгоспугідь зменшилась на 1191,5 га, а порівняно з 2012 роком – зросла на 5008,5 га. При цьому структура сільгоспугідь змінилась в сторону зростання частки ріллі (на 0,5 в.п.) за рахунок зменшення частки пасовищ (на 0,4 в.п.) та багаторічних насаджень (на 0,1 в.п.).

Таблиця 2 Розмір та структура сільськогосподарських угідь в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району*

Види угідь	2011р.		2012р.		2013р.		в середньому за 3 роки	
	га	%	га	%	га	%	га	%
Всього сільгоспугідь	34390,0	100,0	28190,0	100,0	33198,5	100,0	31926,2	100,0
з них орендована								
площа сільгоспугідь	30980,0	90,1	23927,0	84,9	29660,0	89,3	28189,0	88,3
в т. ч.: рілля	33729,0	98,1	27436,0	97,3	32735,5	98,6	31300,2	98,0
пасовища	485,2	1,4	738,0	2,6	354,0	1,0	525,7	1,6
багаторічні насадження	175,8	0,5	16,0	0,1	109,0	0,4	100,3	0,3

* для підприємств, які звітують у повному обсязі

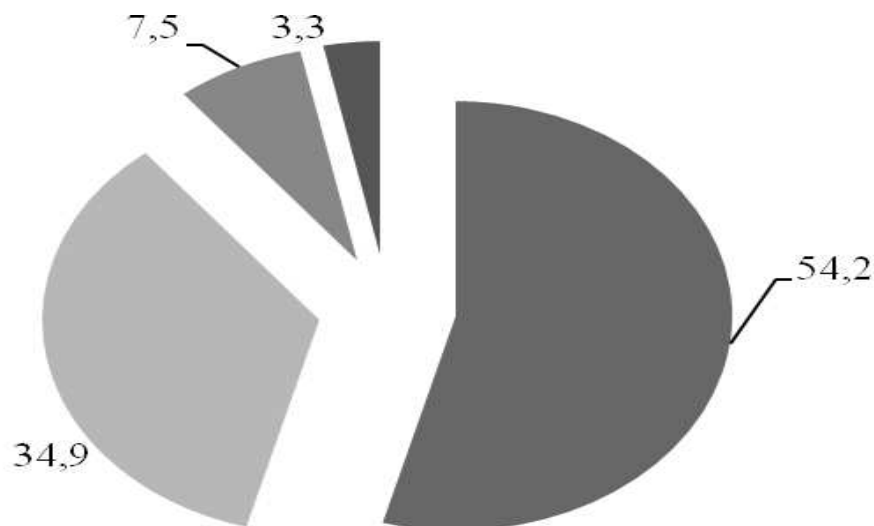
За даними таблиці 3 рівень використання земельних ресурсів в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у не відповідає раціональному землекористуванню, оскільки рівень розораності та ступінь використання ріллі становлять відповідно більше 98 та 91%, проте слід відмітити позитивну динаміку до зменшення питомої ваги інтенсивних культур (на 3,3 в.п.) та рівня використання ріллі (на 4,1%).

Таблиця 3 Рівень використання сільгоспугідь в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району*

Показники	2011р.	2012р.	2013р.	2013р. +,- 2011р.
Коефіцієнт розораності	0,986	0,974	0,989	0,003
Коефіцієнт використання ріллі	0,953	0,979	0,912	-0,041
Питома вага інтенсивних культур, %	44,9	58,6	41,6	-3,3

* для підприємств, які звітують у повному обсязі

За даними рис. 1 видно, що найбільшу питому вагу в сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району займають посіви зернових – 54,2% (в середньому за три роки). На другому місці – технічні культури (34,9%), картопля та овоче-баштанні на третьому місці (7,5%).

зернові   ■ технічні   ■ картопля та овоче-баштанні   ■ кормові

Рисунок 1 – Структура посівних площ у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у середньому за 2011-2013рр.*

* для підприємств, які звітують у повному обсязі

В динаміці за 2011-2013 роки структура посівів змінилась в бік зростання частки посівів картоплі та овоче-баштанних культур (на 3,9%), а також зернових та технічних культур (відповідно на 2,8 та 5,1%) при зменшенні частки посіву кормових культур (на 9,0%).

В цілому, площа посівів сільгоспкультур зменшилась в 2013 р. порівняно з 2011 р. на 2275 га, що пов'язано зі збільшенням площі ріллі (на 993,5 га) та збільшенням площі парів (на 1281,5 га), що є позитивним фактом. Слід відмітити недопустимо високу питому вагу посівів технічних культур – 34,9%, тим більше при недостатній площі посіву кормових культур – 3,3%.

На рівень ефективності землекористування значно впливає рівень інтенсивності ведення землеробства. Одним із головних показників рівня інтенсивності є обсяги внесення мінеральних та органічних добрив.

У 2012 році під посіви сільськогосподарських культур у Жовтневому районі в середньому було внесено на 1 га 36 кг мінеральних та 0,3 т органічних добрив, що склало відповідно 64,2 та 0,4% від загальної площі (табл. 4).

У сільськогосподарських підприємствах, що звітують у повному обсязі, протягом трьох останніх років кількість внесених добрив практично не змінилась: 142,3 кг на 1 га в 2011р., 145,5 – в 2012р. та 141,2 – в 2013р. Дещо змінились показники відносно внесених засобів захисту рослин: їх кількість за період з 2011 по 2013 роки збільшилась (в розрахунку на 1 га) з 0,66 до 0,96 кг та з 2,64 до 3,53 л. Відповідно зросли й витрати на препарати.

Таблиця 4 Обсяги органічних та мінеральних добрив внесених на 1 га посівної площі сільськогосподарських культур у сільськогосподарських підприємствах Жовтневого району у 2012 році*

Культури	Мінеральні добрива (діюча речовина)		Органічні добрива	
	внесено добрив, кг	частка удобреної площі, %	внесено добрив, кг	частка удобреної площі, %
Зернові (без кукурудзи)	33	68,5	0,5	0,8
з них: пшениця	33	69,7	0,1	0,7
Кукурудза на зерно	42	84,8	0,8	1,3
Технічні	28	60,1	-	-
з них: соняшник	24	58,3	-	-
ріпак	52	100,0	-	-
соя	15	48,8	-	-
Картопля	126	93,5	-	-
Овочі	178	87,3	-	-
Кормові	12	30,5	-	-
з них: сіяні трави	9	35,8	-	-
На 1 га посівної площі – в середньому	36	64,2	0,3	0,4

* складено за даними Головного управління статистики у Миколаївській області

Наскільки позитивний ефект мали такі заходи відносно зміни структури та обсягів внесення добрив та засобів захисту рослин можна буде зробити висновок після аналізу показників ефективності використання земельних ресурсів і, зокрема, врожайності сільськогосподарських культур.

Наразі необхідний адаптивний підхід до формування сталих агроєкосистем, який сприятиме активізації біологічного потенціалу всіх його ланцюгів, у тому числі ландшафту, ґрунту, структури посівних площ та сівозмін. А це потребує відповідних економічних та екологічних розрахунків. Наукою і передовою практикою доведено, що основою ефективного ведення землеробства є запровадження та освоєння сівозмін [5]. Лише за рахунок правильно побудованої сівозміни може бути вирішено такі проблеми як: раціональне використання поживних речовин і вологи в ґрунті, боротьба з бур'янами, хворобами та шкідниками сільськогосподарських культур, поліпшення фізико-хімічних властивостей ґрунту, його водного і повітряного режиму, підвищення ефективності застосування засобів захисту рослин та техніки.

Висновки. Отже, характерною для Жовтневого району є діяльність підприємств із вузькою спеціалізацією переважно рослинницького напрямку, що призводить до порушення екологічно-обґрунтованого ведення сільськогосподарського виробництва та

занепаду сільських територій. Проведений аналіз рівня використання сільськогосподарських угідь господарств Жовтневого району свідчить, що для господарств із різним виробничим напрямком необхідна відповідна оптимізована структура поєднання культур у сівозміні, що забезпечує раціональне використання земельних ресурсів. При визначенні структури посівних площ у сівозмінах зони Степу необхідно враховувати властивості ґрунтового покриву та наявність галузі тваринництва. За відсутності останнього, потрібно так планувати сівозміни, щоб різноманітним культурним угрупованням забезпечити підвищення родючості ґрунтів. У сівозмінах високотоварних господарств для послаблення явища ґрунтової та покращення фітосанітарного стану, слід максимально запроваджувати поукісні проміжні сидеральні посіви бобових та хрестоцвітих культур із врахуванням терміну повернення їх на попереднє місце вирощування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудич Г. Зарубіжний досвід удосконалення земельних відносин [Електронний ресурс] / Г. Дудич. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/portal>
2. Комплексна програма розвитку сільського господарства Житомирської області у 2009-2010 роках та на період до 2015 року / редкол.: М. Дейсан. (голова) та ін. – Житомир: Рута, 2009. – 304 с.
3. Галич М.А. Агроекологічні основи використання земельних ресурсів Житомирщини / М.А. Галич. – Житомир: Волинь, 2004. – 181 с.
4. Коритник М. Порівняльний аналіз земельних відносин в Україні з країнами з розвинутою економікою / М. Коритник, О. Шпичак // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – Т. 1. – С. 256-257.

УДК: 004.9:519.711:631.16

СУЧАСНИЙ СТАН РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

І.В. Кравчук, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано сучасний стан та визначено проблеми розвитку рослинництва в Україні, сформуовано рекомендації щодо вирішення цих проблем.

Ключові слова: рослинництво, виробництво, урожайність, сільське господарство.

Постановка проблеми. На всіх етапах розвитку сільського господарства одним із основних напрямів є виробництво продукції рослинництва, а обґрунтування заходів щодо його стабілізації і підвищення ефективності – міжнародним завданням. Виробництво рослинницької продукції спрямоване на формування ринку продовольства. Ефективність розвитку рослинництва формується під впливом багатьох чинників, зокрема, ґрунтового-кліматичних, технологічних, біологічних та інших, що ускладнює пошук додаткових можливостей для його підвищення.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідженню проблем підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах присвячені наукові праці В.Я. Амбросова, В.Г. Андрійчука, В.І. Бойка, П.П. Борщевського, П.І. Гайдуцького, А.С. Даниленка, М.Я. Дем'яненка, О.Ю. Єрмакова, І.В. Коновалова, В.І. Криворучка, О.В. Крисального, М.Г. Лобаса, М.Й. Маліка, В.В. Юрчишина та інших учених.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз основних показників розвитку галузі рослинництва в Україні показав наступне. Загальна посівна площа сільськогосподарських культур під урожай 2013р. порівняно з 2012р. збільшилась на 1,9% і становила 28,3 млн. га за рахунок її розширення у господарствах населення на 2,5% (8,5 млн. га, або 30% загальної площі), в аграрних підприємствах – на 1,6% (19,8 млн. га, або 70% загальної площі).

У 2013р. проти 2012р. розширення посівних площ зафіксовано під зерновими культурами – на 4,9% (було відведено 16,2 млн. га, або 57,3% загальної площі) та під технічними культурами – на 0,2% (було відведено 7,9 млн. га, або 27,9% загальної площі), у т. ч. під олійними культурами – на 2,7% (7,6 млн. га) за рахунок збільшення посівів ріпаку в 1,8 р.б. (1,0 млн. га). Водночас площа під кормовими культурами скоротилась на 7,5% (ними було зайнято 2,3 млн. га, або 8,1% загальної посівної площі), під картоплею та овоче-баштанними культурами – на 3,1% (1,9 млн. га, або 6,7%).

Площі під посівами цукрових буряків у 2013р. скоротилися порівняно з 2012р. на 39,0% і становили 280 тис. га.

Частка озимих культур у зерновому кліні складала 48,8% (7,9 млн. га), з яких під пшеницею було зайнято 6,5 млн. га (82% площі); ярих культур – 51,2% (8,3 млн. га). Серед ярих зернових культур найбільш поширеними були кукурудза (59% площ посівів, або 4,9 млн. га, що на 5,8% більше, ніж у 2012 році) та ячмінь (27%).

У сільськогосподарських підприємствах переважну частку посівів займали зернові (60,3%) та технічні культури (34,0%), тоді як у господарствах населення під

зерновими знаходилось 50,0% посівів, під картоплею та овоче-баштанними – 22,1%, під кормовими культурами – 14,5%.

У 2013р. виробництвом зернових і зернобобових культур займались 37,2 тис. аграрних підприємств, соняшнику – 22,7 тис., цукрових буряків – 0,9 тис., сої – 7,7 тис., ріпаку озимого – 5,0 тис. підприємств. Ними вироблено 49,7 млн. т зернових і зернобобових культур, у проти 30,3 ц в аграрних підприємствах з обсягом виробництва до 5,0 тис. т.

Господарствами населення у 2013р. вирощено 97% картоплі, 92% баштанних культур, 88% овочів, 81% плодів і ягід, 21% зерна, 15% соняшнику та 16% цукрових буряків.

Господарствами усіх категорій у 2013р. одержано рекордний за роки незалежності врожай зернових і зернобобових культур – 63,1 млн. т (у вазі після доробки), передусім за рахунок підвищення їхньої врожайності до середньосвітового рівня. Порівняно з 2012р. виробництво зерна збільшилось на 36,4% при зростанні врожайності зернових культур на 8,7 ц з 1 га (або на 27,9%) та розширенні площі збирання на 1,0 млн. га (або на 6,8%). Виробництво продовольчих зернових культур у 2013р. збільшилось на 37,3% і становило 23,4 млн. т (37% загального обсягу), фуражних зернових – на 35,9%. Валовий збір цукрових буряків, призначених для переробки, порівняно з 2012р. зменшився на 41,5% (10,8 млн. т) переважно за рахунок скорочення площі збирання на 39,7%.

У 2013р. зібрано найвищий за всі роки спостереження врожай соняшнику – 11,1 млн. т (у вазі після доробки), або на 31,8% більше проти 2012р., що зумовлено значним підвищенням урожайності культури (на 5,2 ц з 1 га, або на 31,5%).

Виробництво ріпаку збільшилось порівняно з 2012р. у 2,0 раза і склало 2,4 млн. т, що зумовлено як розширенням зібраних площ (у 1,8 р.б.), так і збільшенням урожайності на 1,6 центнера (на 7,3%). За рахунок зростання урожайності на 3,4 ц з 1 га (на 19,9%) проти 2012р. більше на 15,1% зібрано сої – 2,8 млн. т. середньому по 43,0 ц з 1 га зібраної площі, 9,4 млн. т соняшнику (по 22,8 ц з 1 га), 9,1 млн. т цукрових буряків (по 419,4 ц з 1 га), 2,6 млн. т сої (по 20,7 ц з 1 га), 2,2 млн. т ріпаку озимого (по 24,1 ц з 1 га) (табл. 1). Слід зазначити, що продуктивність великотоварних підприємств досить висока: 2,5 тис. виробників зернових і зернобобових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний отримали з одного гектара по 54,8 ц збіжжя.

Таблиця 1 Виробництво основних сільськогосподарських культур

Культури	Валовий збір, тис. т	Урожайність, ц з 1 га зібраної площі

	2013р.	2013р. у % до 2012р.	2013р.	(+, -) до 2012р.
Зернові та зернобобові культури	63051,3	136,4	39,9	8,7
у тому числі				
- пшениця	22279,3	141,3	33,9	5,9
- ячмінь	7561,6	109,0	23,4	2,3
- жито	637,7	94,2	22,8	0,1
- овес	467,3	74,2	19,4	-1,5
- гречка	179,0	75,0	10,6	1,9
- зернобобові культури	371,5	78,5	14,5	-1,1
- пшениця	22279,3	141,3	33,9	5,9
- ячмінь	7561,6	109,0	23,4	2,3
- просо	102,0	64,8	13,1	2,8
- рис	145,1	90,8	60,0	-2,1
- кукурудза	30949,6	147,7	64,1	16,2
Льон-довгунець (волокно)	1,1	61,1	7,3	-1,3
Цукрові буряки (фабричні)	10789,4	58,5	398,9	-11,9
Соняшник на зерно	11050,5	131,8	21,7	5,2
Соя	2774,3	115,1	20,5	3,4
Ріпак	2351,7	195,3	23,6	1,6
Картопля	22258,6	95,7	159,7	-1,3
Соняшник на зерно	11050,5	131,8	21,7	5,2
Соя	2774,3	115,1	20,5	3,4
Овочі	9872,6	98,6	199,9	0,7
Баштанні культури	795,3	99,6	96,9	-2,1
Плоди і ягоди	2295,3	114,3	103,5	13,6
Виноград	575,4	126,2	85,8	18,6

Джерело: сайт Державної служби статистики України

Скорочення площі збирання спричинило загальне зниження виробництва картоплі – на 4,3%, овочів – на 1,4%; підвищенням урожайності зумовлено зростання виробництва плодоягідної продукції – на 14,3%, винограду – на 26,2%.

У 2013р. склалися досить високі показники виробництва продукції рослинництва на одну особу, зокрема, зернових культур вироблено 1386 кг, соняшнику – 243 кг, фруктів і ягід – 50 кг, винограду – 13 кг.

Одним із визначальних елементів у системі заходів щодо нарощування обсягів і підвищення врожайності сільськогосподарських культур є застосування добрив. Під урожай 2013р. сільськогосподарськими підприємствами, крім малих, на площі 15,3 млн. га (80,9% посівних площ) внесено 1,5 млн. т мінеральних добрив (у поживних речовинах), що на 10,9 % більше рівня 2012р. У середньому на 1 га загальної посівної площі внесено 79 кг добрив проти 72 кг у 2012р. Із загальної кількості мінеральних добрив 66,8% використано під зернові культури, 30,0% – під технічні, 1,0% – під картоплю й овочеві культури. У структурі внесених мінеральних добрив найбільшу

питому вагу займали азотні добрива (69,9%), на фосфорні та калійні припадало відповідно 15,8% та 14,3% загального обсягу (табл. 2).

Таблиця 2 Внесення мінеральних добрив під посіви сільськогосподарських культур в Україні

Показники	2014р.	2013р.	2014р. у % до 2013р.
Загальна посівна площа, тис. га	17992,2	18436,6	97,6
Внесено в поживних речовинах – всього, тис. ц	14690,1	14690,9	100,0
Удобрена площа, тис. га	14724,6	15015,7	98,1
Частка удобреної площі, %	81,8	81,4	100,5
Внесено в ґрунт у поживних речовинах на 1 га, кг			
- удобреної площі	100	98	102,0
- посівної площі – всього	82	80	102,5
у тому числі під:			
- зернові та зернобобові культури – всього	93	88	105,7
- технічні культури – всього	70	70	100,0
- картоплю	306	305	100,3
- овочі, баштанні культури	176	164	107,3
- кормові культури – всього	34	33	103,0

Джерело: сайт Державної служби статистики України

Органічні добрива (9,6 млн. т, або на 0,4% менше обсягу 2012р.) внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,2% загальної площі посівів. Органіка переважно (54,1%) вносились під зернові культури (5,2 млн. т, або на 4,6% більше проти 2012р.) та під технічні культури – 23,8% (2,3 млн. т, або на 12,5% менше) (табл. 3).

Таблиця 3 Внесення органічних добрив під посіви сільськогосподарських культур в Україні

Показники	2014р.	2013р.	2014р. у % до 2013р.
Загальна посівна площа, тис. га	17992,2	18436,6	97,6
Внесено – всього, тис. т	9860,9	9338,1	105,6
Удобрена площа, тис. га	404,8	385,4	105,0
Частка удобреної площі, %	2,2	2,1	104,8
Внесено в ґрунт у поживних речовинах на 1 га, кг			
- удобреної площі	24,4	24,2	100,8
- посівної площі – всього	0,5	0,5	100,0
у тому числі під:			
- зернові та зернобобові культури – всього	0,5	0,5	100,0
- технічні культури – всього	0,4	0,4	100,0
- картоплю	2,9	2,8	103,6
- овочі, баштанні культури	0,6	0,4	150,0
- кормові культури – всього	2,8	2,0	140,0

Джерело: сайт Державної служби статистики України

Для покращення якості ґрунтів аграрними підприємствами, крім малих, у 2013р. проведено їх вапнування на площі 97,8 тис. га, гіпсування – на 6,2 тис. га. У ґрунт внесено 487,3 тис. т вапняного борошна й інших вапнякових матеріалів, 22,5 тис. т гіпсу й інших гіпсовмісних порід. Площа, на якій застосовувалися засоби захисту сільськогосподарських рослин, становила 15,0 млн. га, у т. ч. пестициди – 13,6 млн. га, що відповідно на 7,4% і на 9,7% більше показників 2012р.

Результативність діяльності сільськогосподарських підприємств у 2013 році порівняно з 2012 роком дещо знизилась. Зокрема, рентабельність виробництва продукції рослинництва становила 11,3% проти 22,3% у 2012р. У звітному році було зафіксовано зниження рівня рентабельності виробництва більшості продукції рослинництва, зокрема, прибутковість зернових і зернобобових культур скоротилася з 15,2% у 2012р. до 1,7% у 2013р., соняшника – з 45,8% до 29,0%, ріпаку – з 21,4% до 8,4%, цукрових буряків (фабричних) – з 15,7% до 2,7%. Поряд з цим, у 2013р. суттєво зросла рентабельність виробництва картоплі – з мінус 21,5% у 2012р. до 22,2% у 2013р. Також спостерігається зростання рентабельності виробництва овочів відкритого ґрунту, прибутковість якого становила 8,9% проти мінус 6,8% у 2012р.

Зростання попиту на продукцію рослинництва у середньо- та довгостроковій перспективі викликане низкою чинників – зростання населення на планеті та урбанізація, зростаючий попит на продукти харчування, використання продукції сільського господарства як альтернативного джерела енергії. Світовий попит на продукти харчування за останні роки демонстрував стабільні темпи зростання, що було зумовлено зростанням платоспроможного попиту в країнах, що розвиваються. Світова пропозиція продуктів харчування за останні роки не встигала за зростаючим попитом через негативний вплив кліматичних змін на світову врожайність та обмеженість земель, придатних для сільськогосподарського обробітку.

Вплив економічної кризи на сільське господарство України, характеризується такими основними тенденціями: подорожчанням та обмеженням зовнішнього фінансування; підвищенням відсоткових ставок та обмеженням доступу до кредитів за умов високої залежності від зовнішнього фінансування. Основною стратегією аграрних підприємств стало скорочення витрат та максимальне використання синергетичних ефектів, зосередження уваги на основному напрямі діяльності фірми.

Висновки. Провідним фактором розвитку рослинництва має бути інтенсифікація галузі на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Поряд із впровадженням інтенсивних технологій слід приділити увагу поліпшенню насінництва, зменшенню втрат урожаю при вирощуванні, зберіганні та переробці продукції,

впровадженню нових організаційних форм господарювання, посиленню матеріальної заінтересованості працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сільське господарство України у 2013 році : доповідь [Електронний ресурс] – Доступ до публікації : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Сільське господарство України у 2013 році : статистичний збірник [Електронний ресурс] – Доступ до публікації : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Внесення мінеральних та органічних добрив під урожай сільськогосподарських культур у 2014 році : статистичний бюлетень [Електронний ресурс] – Доступ до публікації : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 339.3:631.147(4)

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

М.С.Кучина, магістрант

Науковий керівник: к.е.н., доцент І. О. Мельник

Миколаївський національний аграрний університет

В статті проаналізовано сучасний стан і розвиток органічного виробництва та ринку як такого, що містить у собі низку економічних, екологічних та соціальних переваг. Обґрунтовано важливість покращення стану ринку екологічної продукції в Україні. Встановлено гальмівні фактори розвитку та способи вдосконалення ринку екологічної продукції в Україні.

Ключові слова: органічна продукція, виробництво, ринок, господарство, екологічно чистий.

Постановка проблеми. Розвиток органічного виробництва є досить актуальним на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг, що притаманні цій сфері діяльності. Інтенсифікація сільського господарства, має негативний вплив не лише на навколишнє середовище, але і виснажує природні ресурси, без яких ведення агровиробництва неможливе.

Органічне сільське господарство має екологічні переваги перед традиційним, які проявляються у тому, що воно має великий потенціал, щоб виправити попередньо перелічені негативні тенденції, а також скоротити викиди вуглекислого газу, закису азоту й метану, які сприяють глобальному потеплінню.

Також продукція органічного сільського господарства має значні переваги для здоров'я. По-перше воно знижує ризик втрати здоров'я для сільськогосподарських працівників, адже саме вони найбільш уразливі до дії пестицидів та інших хімікатів, які використовує конвенційне виробництво. По-друге, органічні продукти більш корисні для споживачів завдяки мінімізації впливу на здоров'я токсичних і стійких хімічних речовин. Тому світовий ринок органічної продукції розвивається швидкими темпами. Україна робить лише перші кроки у формуванні та становленні ринку органічної продукції, який є вже досить розвинутим у інших країнах (зокрема ЄС). Останнім часом український ринок органічних продуктів стрімко йде вгору завдяки прагненню покупців до здорового раціону та зростаючого позитивного впливу сучасних технологій по виготовленню масових продуктів харчування.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Серед найбільш відомих досліджень, присвячених стану та розвитку органічної продукції в Україні, слід виділити праці таких вітчизняних вчених, як С. Бегей, Н. Берлач, В. Вовк, В. Гармашов В. Гудзь та І. Примак.

Актуальність особливостей розвитку органічного виробництва в Україні виходить на перше місце серед інших важливих проблем розвитку національної економіки. Вітчизняні споживачі прагнуть до підвищення якості споживання та здорового способу життя. Органічна ж продукція забезпечує реальну вигоду для навколишнього середовища та здоров'я споживачів, які надають перевагу використанню органічних методів виробництва.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження стану та розвитку органічного виробництва в Україні, визначення основних гальмівних факторів, що стримують розвиток органічного ринку та шляхів їх подолання.

Викладення основного матеріалу дослідження. Органічними або екологічно чистими вважаються продукти виготовлені з дотриманням визначених екологічних стандартів на всіх технологічних та реалізаційних етапах. При виробництві органічних продуктів застосовують технології максимального збереження поживних речовин. Для цього повністю відмовляються від ароматизаторів, барвників, консервантів та генетично модифікованих організмів. Заборонено рафінування, мінералізація та інші технологічні операції, які зменшують поживні властивості продукту. До того ж матеріали для упакування екологічно чистого продукту виготовляються з натуральної сировини [1].

Ведення органічного землеробства базується на застосуванні мінімального обробітку ґрунту та відмови від отрутохімікатів і мінеральних добрив. Такий підхід

відновлює баланс поживних речовин у ґрунті, нормалізує роботу живих організмів, збільшує вміст гумусу і, як результат, підвищує урожайність сільськогосподарських культур. Однак перехід на органічне господарювання є тривалим та не гарантує швидкої віддачі. Проте, органічне виробництво продукції є популярною та прибутковою діяльністю в розвинутих країнах, прихильниками якої з кожним роком стає більше країн.

Органічне виробництва в Україні характеризується незначними обсягами та асортиментом виробництва продукції. Проте вітчизняні споживачі зацікавлені в екологічно чистих овочах, фруктах, продуктах м'ясо-молочної групи. Їх виробництву сприяє належна ресурсна база та природнокліматичні умови. Експертні оцінки вітчизняних земель свідчать про наявність великої кількості сільськогосподарських угідь, придатних для ведення органічного господарства.

В Україні створено понад 164 «органічних господарств». Більшість з них розташовані в Одеській, Херсонській, Чернівецькій, Тернопільській, Львівській та Полтавській областях. Одним з найбільш відомих «органічних господарств» в Україні є сільськогосподарське акціонерне товариство (САТ) «Обрій» та ПП «Агроекологія» Полтавської області (Шишацький район село Михайлики), які спеціалізовані на вирощуванні зернових і технічних культур, виробництві тваринницької продукції [2].

Аналіз останніх досліджень світового ринку органічних продуктів свідчать, що провідні організації з питань органічної продукції (IFOAM, FiBL, The Datamonitor Group) оцінили ринок органічної продукції на рівні 60 млрд \$. Екологічним виробництвом сільськогосподарської продукції та продовольства займаються близько 1,8 млн господарств, які використовують 37,2 млн га. При цьому понад третина виробників знаходяться в Азії, Африці та Латинській Америці. За прогнозами, до 2014 року світове споживання органічної продукції збільшиться на 61% та досягне 97 млрд \$.

Органічні продукти давно знайшли споживачів і стали популярними в США та Західній Європі. Лідером за органічним споживанням є Німеччина, яка почала впроваджувати політику здорового харчування ще у 80-х роках. Незважаючи на перевищення вартості екологічних продуктів на 40-50% порівняно з традиційними, італійці щорічно витрачають на придбання органічних продуктів в середньому 25 € на одну особу, швейцарці – 105 €, датчани – 51 €, шведи – 47 € [3].

За оцінками асоціації виробників органічної продукції «БіоЛан Україна», сьогодні на органіку припадає лише 1% обсягу продажу продуктів харчування, хоча й спостерігається тенденція до зростання обсягів споживання сертифікованої органічної

продукції в Україні (рис.1). На думку українських експертів, потенційними споживачами органічної продукції в Україні є близько 5% населення великих міст, які готові платити за неї на 30-50% більше, ніж за звичайну продукцію [4].

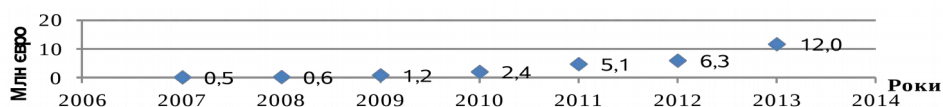

Рисунок 1 Обсяги споживання сертифікованої органічної продукції в Україні .

Вітчизняний досвід свідчить, що максимальний попит на органічну продукцію спостерігається у населення віком 40-50 років. Це пояснюється, насамперед, кращим матеріальним становищем цієї групи людей і відповідальним ставленням до свого здоров'я.

Придбати органічні продукти харчування можна у більшості великих супермаркетів. Окрім того, створюються спеціалізовані органічні магазини. Доставку органічних продуктів можна замовити через Інтернет та телефонний зв'язок з доставкою до споживача. Серед вітчизняних товарів на ринку органічної продукції більш поширені гречана, ячна, перлова та пшенична крупи, макаронні вироби з борошна грубого помелу тощо.

Однак у популяризації здорового харчування існують свої проблеми. Органічні продовольчі товари мають вироблятися сертифікованими господарствами та мати екологічне маркування. Споживач повинен бути упевнений, що отримує екологічно чисту продукцію. Господарствам для отримання такого статусу необхідно пройти перехідний період тривалістю до трьох років із дотриманням вимог органічного виробництва. Після чого чітко розрізняти межі традиційної й екологічної діяльності [5].

У європейських країнах, де кількість споживання органічної продукції щороку зростає на 10-15%, діють норми та стандарти Європейського Союзу й Міжнародної федерації органічного сільського господарства (IFOAM). Недержавна організація IFOAM об'єднує понад 700 активних організацій-учасників у більш як 100 країнах світу. Документи ЄС і Міжнародної федерації встановлюють принципи й регулюють загальні підходи і вимоги до органічного виробництва. Спеціальні сертифікуючі компанії попередньо інспектують технологію виробництва продукції, після чого на етикетках з'являється напис «екологічно чистий». Такий знак є гарантією якості товару [6,7].

За відсутності національної системи сертифікації органічного виробництва в Україні виробники налагоджують зв'язки із закордонними й міжнародними

сертифікаційними структурами. Своєю чергою, Мінагропрод, профільні комітети Верховної Ради, науковці, представники низки проектів міжнародної технічної допомоги працюють над створенням правової і нормативної бази для майбутньої національної системи органічної сертифікації. У Федерації органічного руху щодо екологічних перспектив України налаштовані оптимістично. Відповідно до Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року планується стимулювати ведення органічного сільського господарства, створити систему його сертифікації та поступово збільшувати виробництво органічних сільськогосподарських культур та продукції тваринництва [8].

Висновки. Таким чином проведене дослідження показує, що Україна, маючи значний потенціал для виробництва органічної сільськогосподарської продукції, її експорту, споживання на внутрішньому ринку, досягла певних результатів щодо розвитку власного органічного виробництва.

Однак незважаючи на те, що Україна має значні проблеми, що стримують розвиток органічного виробництва, ця сфера економіки являється дуже перспективною через наявність в Україні родючих чорноземних ґрунтів, міцні традиції сільськогосподарського та бажання основних гравців цього ринку створити необхідні інституційно-правові умови. Розвиток органічного сільського господарства буде сприяти покращенню економічного, соціального та екологічного стану в Україні, комплексному розвитку сільської місцевості та поліпшенню здоров'я населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк В.І. Сертифікація органічного сільського господарства в Україні: сучасний стан, перспективи, стратегія на майбутнє / В.І. Вовк // Матеріали Міжнародного семінару «Органічні продукти харчування. Сучасні тенденції виробництва і маркетингу». — Львів: 2004. — С. 3.
2. Гармашов В.В. До питання органічного сільськогосподарського виробництва в Україні / В.В. Гармашов, О.В. Фомічова // Вісн. агр. науки — 2010. — №7. — С.11-16.
3. Органік в Україні [Електронний ресурс] / Федерація органічного руху України. — Режим доступу: <http://organic.com.ua/>.
4. Артиш В. Організаційно-правові передумови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В.І. Артиш // Економіка АПК. — 2009. — № 2. — С. 8.
5. Дудар О.Т. Розвиток органічного агровиробництва в Україні / О.Дудар // Економіка АПК. — 2012 — № 3. — С. 121-126.

6. Федоров М.М. Розвиток органічного виробництва / Федоров М.М., Ходаківська О.В., Корчинська С.Г.; за ред. М.М. Федорова, О.В. Ходаківської. — К. : ННЦ ІАЕ, 2011. — С.146.
7. Зинченко С. Возможности органики / С. Зинченко // Агро Перспектива. — 2013. — №9 (116). — С 25.
8. Ільяків Л. Екологічно чисте виробництво: зарубіжний досвід та Україна / Л. Ільяків // Інноваційна економіка. — 2010. — №3 (41). — С 14.

УДК: 636.4.083

**НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ
СВИНАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

К.С. Орлова, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано сучасний стан та визначено проблеми розвитку свинарства в сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області. В результаті дослідження запропоновано напрями вдосконалення виробництва продукції свинарства у регіоні.

Ключові слова: свинарство, виробництво, продукція, сільське господарство.

Постановка проблеми. Свинарство — це галузь сільськогосподарського виробництва, що забезпечує населення багатьох країн світу цінними продуктами харчування. За статистичними даними на сьогодні у світі виробляється понад 220 млн т м'яса, з яких близько 41% припадає на свинину.

Одним із суттєвих факторів, який стримує збільшення виробництва свинини, є наявні приміщення, які не сповна відповідають оптимальним вимогам утримання різних виробничих груп тварин. Особливо це питання стає проблемою, якщо не витримуються умови застосовуваних технологій утримання свиней.

Проблемам інноваційного розвитку тваринництва, зокрема свинарства, присвячено ряд наукових досліджень [1-5].

Однак питання подальшого пошуку ефективних шляхів вдосконалення виробництва свинарства, переведення галузі на індустріальну основу, технічного та технологічного переозброєння свинарських ферм у господарствах є досить актуальними і потребують додаткового вивчення. Однією з важливих проблем подальшого розвитку агропромислового комплексу регіону є пошук ефективних механізмів виробництва

сільськогосподарської продукції. Ці механізми повинні стимулювати виробника та забезпечити економічно вигідне її виробництво у всіх організаційно-правових формах господарювання незалежно від форм власності.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є проведення аналізу ефективності застосування сучасних технологій в галузі свинарства Кіровоградської області та обґрунтування основних напрямків вдосконалення виробництва свинини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Темпи розвитку галузі свинарства загалом в останні роки доволі нестабільні. Цей сектор, як і весь тваринницький комплекс Кіровоградської області, дуже сильно залежить від факторів, які важко прогнозувати, що періодично ведуть до зниження показників, хоча начебто б є всі об'єктивні причини для росту.

В області 187 с/г підприємств, які займаються виробництвом свинини, з них 145 у 2010 році отримали збиток. Виробнича собівартість 1 ц приросту свинини у 2010 році склала 1418,75 грн., повна собівартість 1 ц – 1487,06 грн., ціна реалізації – 1087,22 грн., при цьому рівень рентабельності – 26,9 %.

Виробництво свинини (у забійній вазі) до початку 2011 р. скоротилися на 9,1% відносно показників 2000 р., і за даними статистичного щорічника Кіровоградської області, всі категорії господарств виробили 21,3 тис. т свинини (до початку 2000 р. – 23,7 тис. т). при цьому питома вага свинини в сумарному обсязі виробництва усіх видів м'яса в 2010 р. становила 46,5% . Виробництво м'яса на одну особу (у забійні вазі) в 2010 році становило 45 кг. Свинина, як товар за умови незабезпеченого попиту на неї, є збитковою.

Економічна ефективність свинарства характеризується системою натуральних і вартісних показників: продуктивністю тварин – середньодобовим приростом живої маси 1 гол. свиней, витратою корму на 1ц приросту живої маси, собівартістю 1 ц приросту, середньою ціною реалізації 1 ц живої маси, прибутком та рівнем рентабельності.

Підвищення продуктивності свиней (середньодобовий приріст живої маси зріс від 111 до 255 г) позитивно вплинуло на виробництво свинини.

Витрати кормів на приріст свиней складають 9,4 корм. од. вони є значно вищі, ніж передбачено нормативами (4,5-5,5 корм. од. при м'ясній відгодівлі, 7-8 корм. од. при сальній на 1 кг приросту). Перевищення норм витрат кормів у кінцевому підсумку негативно впливає на собівартість продукції.

Використання різних видів ресурсів є вирішальним чинником для формування собівартості продукції тваринництва та її структури. Але галузь збиткова, оскільки витрати на виробництво свинини перевищують доходи від її реалізації.

Дослідженнями встановлено, що в структурі витрат на вирощування свинини у сільськогосподарських підприємствах 59,4% витрат, припадає на корми, що становить 80,7% всіх матеріальних витрат. Тобто продукція свинарства характеризується високою кормомісткістю. Фонд оплати праці в загальних витратах становить 15,7%. Решту – 24,9% віднесено на інші статті витрат: нафтопродукти, електроенергія, ремонт, запасні частини, амортизація тощо.

Негативні зміни в розвитку свинарства, які супроводжувалися значним скороченням поголів'я свиней і відповідно виробництва свинини відбувалися в основному за період реформування АПК. В цей час більша частина спеціалізованих підприємств припинила свою діяльність.

Групування сільськогосподарських підприємств за чисельністю поголів'я свиней свідчить про незначну кількість великотоварних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1 Групування сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я свиней станом на 1.01.2011 року

Групи господарств, що мають голів	Сільськогосподарські підприємства		З них: фермерські господарства	
	одиниць	у % до загальної кількості	одиниць	у % до загальної кількості
До 200	133	52,2	39	67,2
200-499	64	25,1	12	20,7
500-999	34	13,2	4	6,9
1000-2999	19	7,5	2	3,5
3000-5999	5	2,0	1	1,7
Всього господарств	255	100	58	100

Примітка: складено за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області

Станом на 1 січня 2011 р. 52,2% сільськогосподарських підприємств утримували до 200 гол. свиней, 25,1% – від 200 до 500 гол., 13,2% від 500 до 1000 гол., 7,2% – від 1000 до 3000 гол., 2,0 % – від 3000 до 6000 гол .

Не менш важливим у збільшенні поголів'я і виробництва свинини є збереження стада (рис. 1).

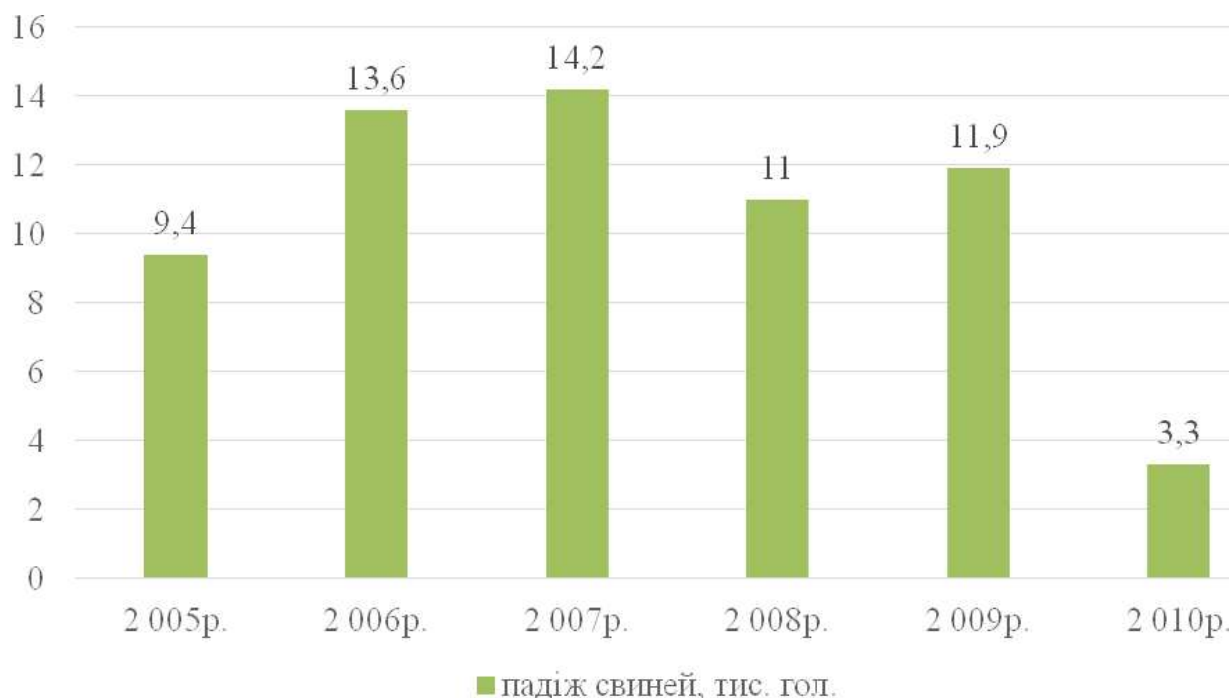

Рисунок 1 – Падіж поголів'я свиней у сільськогосподарських підприємствах Кіровоградської області, тис. голів (станом на перше січня року)

Аналіз рис. 1 свідчить про те, що падіж свиней з 2005 по 2007 рр. мав щорічно тенденцію до збільшення. У 2008 році кількість поросят, що загинула, було зменшено на 22,5 %, але у 2009-2010 рр. знову падіж поросят значно зростає.

Основною причиною падежу є те що, більшість ферм є невеликими, і у приміщеннях утримуються різні статеві-вікові групи свиней. Існуючі приміщення свиноферм не відповідають оптимальним вимогам щодо утримання поголів'я різних вікових груп. Свинарники маточники у зимовий період недостатньо обігріваються, поголів'я утримується великими групами, без урахування режиму температури, мікроклімату та вологості повітря.

Разом з тим, слід відзначити, що традиційна технологія свинарства вимагає використання у виробництві великої кількості електроенергії. У структурі собівартості свинини витрати на електроенергію за сучасних ресурсозберігаючих технологій становлять 1 %, а в майбутньому наблизяться до 0%. Освітлення в неопалюваних приміщеннях немає. У світлий час доби тентова тканина пропускає достатню кількість світла.

Обігрів забезпечує підстилка із соломи або лушпиння соняшника. Її не змінюють до кінця відгодівельного циклу. По мірі забруднення підстилки додається нова порція соломи чи лушпиння з розрахунку 1 кг на 1 голову на добу. Взимку температура в ангарі підтримується за рахунок хімічних процесів, що відбуваються в підстилці.

В умовах євроінтеграції питання екологічності виробництва та самої продукції набуває неабиякої актуальності. Впровадження технології "холодного" утримання здатне суттєво знизити негативний тиск свинарства на довкілля. Вдосконалення системи утримання має відбуватися шляхом реконструкції, модернізації наявних тваринницьких приміщень, їх переобладнання або будівництва нових нематеріаломістких споруд — легких ангарів на основі використання несучих металокопункцій та тентових покрівельних матеріалів.

Питанням порівняння ефективності використання традиційних свинарників та споруд ангарного типу переймаються як вітчизняні, так і закордонні науковці. Результати досліджень вказують на можливість комбінування різних типів приміщень та систем утримання з врахуванням індивідуальних особливостей конкретного господарюючого суб'єкта.

За матеріалами досліджень канадських вчених виявлено суттєву різницю в показниках ефективності виробництва в різних типах свинарників залежно від сезонного фактора. Влітку чистий прибуток з однієї свині був більшим в ангарах, а взимку — в традиційних спорудах. У цілому за рік перевагу отримують останні, оскільки дозволяють компенсувати більші початкові інвестиції за рахунок нижчих змінних витрат.

Однак слід звернути увагу на надзвичайно актуальний для українського підприємця факт: за результатами фінансового аналізу ангари мали найвищу рентабельність інвестицій та коротший термін окупності. Ці переваги пояснюються меншими початковими інвестиціями. За чистого доходу з фінансуванням 100 % на рік ангарні споруди можуть окупитися за 3,2 роки, а традиційні — за 7 років.

Значний внесок у розробку теорії та практики використання альтернативних технологій зробили вітчизняні вчені [4, 5]. Проводились дослідження за такими напрямками: вплив умов вирощування молодняку свиней з використанням енергозберігаючих екологічних технологій на їх продуктивність, утримання ремонтних свинок в різних умовах отримання та ін.

За результатами наукових досліджень встановлено, що запліднююча здатність у свиноматок за альтернативної технології утримання вища, ніж у традиційних приміщеннях. З 40 голів маток досліджуваної групи за 10 днів прийшли в охоту і були запліднені 31 або 77,5 %.

За даними таблиці можна зробити висновок, що результати утримання свиноматок в альтернативних приміщеннях, значно кращі: від 39 свиноматок народилося 411 поросят, тобто в середньому 10,3 голови на одну матку. Аналіз досліджень показав, що

продуктивність свиноматок за впровадження енергозберігаючих технологій на 21 % більша, ніж за їх утримання а у традиційних приміщеннях.

Встановлено, що приміщення для утримання тварин з більшою площею та підстилкою для відпочинку більш економічні і практичні. У сучасних умовах відгодівля свиней в приміщеннях з традиційними технологіями є малоефективною. В результаті аналізу доведено, що перспективні технології позитивно впливають на здоров'я тварин, понижують стресове навантаження, зменшують шкоду навколишньому середовищу.

Результати досліджень вказують на тенденцію до більш високих середньодобових приростів (на 10,7 %) у молодняка на відгодівлі з використанням маловитратної технології утримання.

Вітчизняні вчені активно досліджують можливості комбінування різноманітних типів споруд та систем утримання тварин. Результати порівнянь визначають перспективність використання в умовах Степу України альтернативних технологій виробництва в неопалюваних приміщеннях. Свині, на думку науковців, можуть утримуватися як в легких тентових конструкціях, так і в реконструйованих тваринницьких спорудах. Це дозволяє скоротити витрати енергоносіїв на 20 %. Незважаючи на зростання питомих витрат кормів в "холодних" приміщеннях, вони дозволяють знижувати загальні витрати та підвищувати результативність виробництва.

Висновки. Отже, можна зробити наступні висновки:

1. Існуюча в Україні система виробництва свинини є техніко-технологічно відсталою порівняно із закордонними. Відродження галузі та нарощування обсягів виробництва продукції свинарства мають відбуватися, зокрема, завдяки переходу до маловитратних ресурсозберігаючі галузі. Зволікання з модернізацією виробництва неминуче призведе до подальшої стагнації свинарства в Україні.

2. Застосування альтернативних конструкцій приміщень, порівняно з традиційними будівлями, дозволяє: оперативно і з меншою кількістю робітників та засобів здійснити монтаж каркасного приміщення (в 3-4 раз швидше); зменшити площу на одну тварину; зменшити витрати коштів на одне станкомісце більш ніж у 4 рази; зменшити в структурі собівартості витрати електроенергії на освітлення з 3-5 % до 0%; зменшити цикл на відгодівлю тварини; збільшити середньодобовий приріст до 21%; збільшити запліднюючу здатність у свиноматок на 17%.

3. Головним завданням є радикально відродити галузь свинарства, перевести її на інтенсивну технологію і добитися аби вона могла давати дешеву, конкурентоспроможну та прибуткову продукцію. На сьогодні Україна володіє необхідним генофондом, племінною базою свиней, родючими землями і має достатньо кваліфікованих фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук В. М. Теоретичне обґрунтування і створення конкурентоспроможних технологій виробництва свинини: Монографія / Волощук В. М. — Полтава, 2012. — 348 с.
2. Іванов В. О. Альтернативна технологія виробництва свинини / Іванов В. О., Волощук В. М. // Таврійський науковий вісник: Зб. наук праць. — Херсон, 2005. — Вип. 39/1. — С.101—106.
3. Козир В. С. Технологія повинна динамічно удосконалюватись / Козир В. С. // Новітні технології в тваринництві. — Дніпропетровськ, 2004. — С. 4 – 6.
4. Чертков Д. Д. Малозатратная технология кормления и содержания свиней при холодном методе выращивания: Монография / Чертков Д. Д. — Днепропетровск, 2004. — 296 с.
5. Рыбалко В. П. Создать новое, сохраняя и используя прошлые достижения / Рыбалко В. П. // Матер. 10 Междунар. науч. конф. по свиноводству. — Гродно. — 2003. — С. 8—10.

УДК 330.357:631.1.003.12

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА

О.А. Токарев, магістр

Науковий керівник: к.е.н., доцент Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

В статті розглянуті методики запровадження економічної ефективності виробництва зерна, та відповідна система показників для оцінки на підприємстві.

Ключові слова: економічна ефективність, система, показник, урожайність, собівартість, рентабельність.

Постановка проблеми. Використання показників економічної ефективності виробництва зерна, дозволяє провести комплексний аналіз і зробити достовірні висновки про основні напрямки підвищення економічної ефективності зерновиробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення економічної ефективності зерновиробництва, досліджувалися багатьма вченими економістами, серед яких В.Г.Андрійчук, В.І. Власов, П.Т. Гуляєва, М.Я. Дем'яненко, О.М. Каневський, М.Р. Караман, П.Т. Саблук.

Постановка завдання. Мета статті – систематизувати показники економічної ефективності виробництва зерна на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе і винятково важливе місце в сільському господарстві і, зокрема, серед галузей рослинництва займає зернове виробництво. Воно складає основу рослинництва і всього сільськогосподарського виробництва, оскільки «хліб – усьому голова». Зерно є основою сировиною для борошномельної, круп'яної, хлібопекарської, кондитерської, пивоварної, спиртової й комбікормової промисловості. Продукти переробки зерна використовують в інших галузях легкої і харчової промисловості.

Зерно необхідне для створення і поповнення державних запасів і резервів, які використовуються у надзвичайних випадках. Це також важливий експортний продукт.

Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва є одним з першочергових завдань, успішне вирішення якого надає можливість подальшого його розвитку та збільшення виробництва сільськогосподарської продукції всього та зерна зокрема, що важливо для продовольчої безпеки держави.

У своїй монографії «Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Автономної Республіки Крим» [1] професор М. М. Караман наводить таку класифікацію показників економічної ефективності: натуральні показники при початковому аналізі ефективності виробництва на підприємства (урожайність ц/га); продуктивність праці (показує, скільки продукції в натуральному або вартісному виразі проводиться на 1 люд.год чи скільки людино-годин витрачається на одиницю продукції); собівартість продукції (вартісна оцінка використовуваних ресурсів на виробництво і реалізацію продукції); прибуток (перетворена форма додаткової вартості і показує, на яку суму доходи

перевищують витрати на виробництво продукції); рівень рентабельності (відношення прибутку до виробничих фондів, поточних витрат або до всієї маси випущеної продукції (у грошовому вираженні)); норма прибутку, як і рівень рентабельності характеризує рівень прибутковості та вигідності продукції, але з іншого боку, з урахуванням використаного капіталу.

Для оцінювання ефективності аграрного виробництва економіст, академік П.Т. Саблук пропонує використовувати показник норми прибутку. За економічним змістом одержаний результат показує, скільки прибутку отримало підприємство на одну гривню виробничих фондів, а у відносному яка їх частка окупилася протягом року [2].

В практичній діяльності сільськогосподарських товаровиробників, при визначенні пріоритетних напрямків розвитку господарства, вирішальним є отриманий результат (прибуток) в розрахунку на один гектар посівів тієї чи іншої культури або кількість отриманих коштів після реалізації конкретної продукції за вирахуванням затрат понесених її на виробництво.

Ефективність переводі має значення «віддача, вправність, працездатність, рентабельність, спритність» і дуже схоже на слово «ефект»– «вплив, мета, результат, дія, наслідок». Між поняттям економічної ефективності і ефекту є велика різниця.

Ефект являє собою наслідок, результат яких-небудь дій, тих чи інших заходів, що проводяться у сільському господарстві. Так, у зерновиробництві ефект від використання нових перспективних сортів чи добрив виступає у вигляді приросту урожаю, але це не дає уявлення про вигідність застосування нового сорту чи добрив.

Ефективність – не тільки співвідношення витрат на результати виробництва, але і якість, корисність продукції. Підвищення економічної ефективності виробництва сприяє зростанню доходів господарства, отриманню додаткових засобів для оплати праці та покращення соціальних умов. Кінцевий економічний ефект залежить від раціонального використання земельних, матеріальних і трудових ресурсів, від економії та ощадливості, зниження собівартості продукції і підвищення продуктивності праці.

Ефективність використання трудових ресурсів виявляється у продуктивності праці: чим більше виробляється валової та чистої продукції за 1 люд.-рік., тим вище ефективність зерновиробництва, яку характеризують слідуєчі показники:

- відношення вартості валової продукції зернових культур (валова продукція в порівняльних цінах 2010 року) до часу витраченого на виробництво зерна в люд.-год.;
- відношення вартості реалізованого зерна до часу витраченого на виробництво зерна в люд.-год.;

- відношення прибутку, отриманого від реалізації зерна до часу витраченого на виробництво зерна в люд.-год.

Для всебічної характеристики економічної результативності зерновиробництва вивчають і ефективність використання земельних ресурсів, для цього визначають відношення валової і чистої продукції, чистого доходу (прибутку) до площі посіву зернових.

Важливим показником економічної ефективності виробництва зерна є собівартість 1 ц продукції.

Собівартість – це затрати господарства на виробництво та реалізацію одиниці продукції в грошовому виразі. У собівартість включають будь-які види витрат безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції. Насамперед, це витрати за технологічними операціями, матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на контролю виробничих процесів і якості продукції, витрати на підготовку і освоєння нових виробництв та інші.

Постійне зниження собівартості продукції характеризує зростання економічної ефективності інтенсифікації і, навпаки, її зростання характеризує зниження ефективності використання трудових ресурсів, основних засобів праці та інтенсифікації сільськогосподарського виробництва в цілому.

Збільшення собівартості зерна свідчить про зниження економічної ефективності зерновиробництва. Пояснюється це подорожчанням технічних засобів виробництва, особливо тракторів і комбайнів, машин і обладнання, а також будівельних матеріалів, мінеральних добрив, палива і мастил. Будівництво дуже дорогих меліоративних систем, складів для зберігання продукції і переробних підприємств, збільшення амортизаційних відрахувань, постійне зростання накладних витрат зумовлюють значне зниження ефективності виробництва зерна.

На практиці розрізняють виробничу і собівартість реалізованої продукції. У виробничу включають всі витрати, пов'язані з отриманням і транспортуванням продукції до місця зберігання, і собівартість реалізованої продукції, крім виробничої собівартості, входять витрати по реалізації. Виробнича собівартість 1 ц зерна визначається відношенням виробничих витрат до обсягу виробленого зерна (в вазі після доробки), а собівартість реалізованої продукції – відношенням виробничих та реалізаційних витрат до кількості реалізованого (товарного) зерна. На собівартості відображаються результати діяльності всього підприємства. Для виявлення дохідності собівартість порівнюють з виручкою від реалізації

Заключним етапом характеристики економічної ефективності виробництва є визначення його рівня рентабельності, під яким розуміють відсоткове співвідношення прибутку або різниці ціни реалізації 1 ц зерна і собівартості 1 ц зерна до суми витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукціїю.

Перший варіант розрахунку дозволяє розрахувати рівень рентабельності зерновиробництва в цілому, а другий по окремих видах зернових і одночасно аналізувати головні фактори – собівартість і реалізаційні ціни. Рівень рентабельності показує ефективність виробництва, отримання прибутку на одиницю матеріальних та трудових витрат по виробництву та реалізації продукції.

При визначенні економічної ефективності продовольчого та фуражного зерна є деякі особливості. Ефективність виробництва продовольчого зерна розраховують з врахуванням його якості, вмісту клейковини, витрати праці в розрахунку на 100 грн. валової продукції, а для зернофуражних культур необхідно показати і їх кормову цінність.

Натуральні показники (урожайність, вихід клейковини з 1 га, вихід кормових одиниць та перетравного протеїну з 1 га) відображають лише одну сторону досягнутої ефективності. Для виявлення економічного ефекту необхідне знання сукупних витрат праці, що забезпечили отриманий рівень урожайності.

Для цього при визначенні ефективності виробництва продовольчого зерна розраховують розмір праці на 1 ц зерна і на 100 грн. валової продукції, фуражного зерна – витрати праці на 1 ц зерна і на 1 ц кормових одиниць. Оцінка валової продукції проводиться по фактичним цінам реалізації, по собівартості виробництва, але для дослідження динаміки за постійними (порівняними) цінами 2010 року.

Через нерівномірність надходження до сільськогосподарських підприємств грошових коштів протягом року, в зв'язку з сезонністю виробництва, постійним ростом цін на товари та енергоресурси та спекулятивними проявами на ринку зерна, особливо в період збирання урожаю, велике значення для підвищення економічної ефективності зерновиробництва має своєчасна підтримка всього сільськогосподарського виробництва на державному рівні та економічно обґрунтоване залучення додаткових коштів (кредитів) чи сторонніх інвесторів.

Висновки. Використання системи показників, які характеризують економічну ефективність виробництва зерна, дають можливість виявити резерви збільшення виробництва продукції при одночасному зниженні затрат праці і коштів.

Для оцінювання економічної ефективності зерновиробництва використовується система показників, яка зумовлена його залежністю від ряду різноманітних природних, виробничо-технологічних та економічних груп факторів.

Сільськогосподарські підприємства не можуть нормально, економічно вигідно розвиватись без зовнішньої фінансової підтримки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Саблук П.Т. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / П.Т. Саблук — Київ. — 1999. — с.140–148.
2. Лесик Л.О. Зберігання та переробка с/г продукції з основами стандартизації / Л.О. Лесик — К.: Вища школа. — 1991. — с.8, 70, 99.
3. Дефіцити зерна на ринку України — основна причина підвищення внутрішніх цін / М. Поплавська. – Пропозиція. — 2000. — №1. — с.107.
4. Дестабілізаційні процеси і явища в сільському господарстві: комплексне подолання / В.В. Юрчишин. — Економіка АПК. –1997.
5. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств / В.Г. Андрійчук. — К. : КНЕУ. — 2006. — 292 с.

УДК: 330.3

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Є.С. Хасько, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

Дано визначення ефективності використання земельних ресурсів. Проаналізовано показники та критерії ефективності використання земельних ресурсів з урахуванням відтворення родючості ґрунтів.

Ключові слова: землекористування, сільськогосподарські угіддя, аграрний сектор, земля, ринок.

Постановка проблеми. Управління земельними ресурсами й землекористуванням є складовою існуючої економічної системи і являє собою складний, багатогранний процес, який залежить від характеру суспільних та виробничих відносин, форм власності на землю, системи гарантування прав на землю, ефективності землекористування. Це зумовлює наступне: економічна ефективність управління земельними ресурсами й землекористуванням повинна оцінюватися, виходячи із системи економічних законів і законів природи, що відповідно потребує системи оціночних показників; при визначенні економічної ефективності управління земельними ресурсами та землекористуванням необхідно враховувати, з одного боку, колективні й особисті інтереси землекористувачів і землевласників, а з другого – суспільні інтереси.

Ефективність використання земельних угідь, як соціально-економічна категорія є складним та багатогранним процесом. Вивченню питань сутності принципів і методів оцінки економічної ефективності використання землі та відтворенню її родючості присвячений цілий ряд наукових робіт [1; 2; 3; 4; 5]. У цих роботах вчені розглядають дану проблему з точки зору ефективності землекористування по відношенню до оточуючого середовища, до матеріального виробництва та до суспільства в цілому. Загалом науковці сходяться на думці, що визначити ефективність використання землі одним показником важко, оскільки розрізняють екологічну, технічну, економічну та соціальну ефективність землі і що для цього потрібна система показників або ж узагальнюючий інтегральний показник.

Постановка завдання. Метою даної статі є вивчення питань, що стосуються методів оцінки економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах з врахуванням відтворення її родючості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність визначення ефективності використання земельних ресурсів полягає в існуванні специфічних особливостей землі. Земля, як і інші ресурси, без взаємодії один з одним (у даному випадку без поєднання із працею й капіталом) не в змозі створити у потрібній кількості продукти, необхідні людям. Земля, з одного боку, є джерелом сільськогосподарського продукту, а, з іншого боку – джерелом відновлення власної продуктивної сили. Оптимальне сільськогосподарське виробництво передбачає гармонізацію цих обох функцій. Без реалізації жодної з них використання землі не може бути ефективним [6].

На думку Г.П. Пасемко [7], визначення економічної ефективності використання земельних угідь є аналізом ефективності багатогранного й динамічного процесу, який тісно пов'язаний з умовами зовнішнього й внутрішнього середовища організацій. Серед значної кількості факторів, впливаючих на ефективність, доцільно виділити фактори прямої та опосередкованої дії на використання земельних ресурсів.

До факторів прямої автор пропонує віднести: природноекологічне середовище, форму власності на землю, умови функціонування земельного ринку, ступінь використання трудових, матеріально-технічних і фінансових ресурсів, форми організації землекористування та виробництва, рівень менеджменту та інші фактори й умови.

Такі фактори як рівень науково-технічного прогресу в країні та в аграрному секторі економіки, соціально-економічні умови, розвиток інфраструктури аграрного ринку, рівень попиту й відношення споживачів до продукту вітчизняного виробництва не мають прямого впливу на ефективність використання земельних ресурсів і носять опосередкований характер. З методичної точки зору фактори прямого та опосередкованого впливу на ефективність використання земельних угідь повинні враховуватись в системі критеріїв і показників оцінки землеволодіння та землекористування. Поряд із цим необхідно розрізняти ефективне використання земель у широкому значенні, пов'язане з розвитком аграрного виробництва в цілому, та у вузькому значенні – ефективність за рахунок підвищення економічної родючості ґрунту, інтенсифікації землеробства й покращення природних кормових угідь, тобто за рахунок безпосереднього підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь.

В умовах ринку змінюється підхід до поняття ефективності використання землі. Ця зміна може бути досліджена й оцінена при умові підходу до ефективності використання землі як до явища, що відбиває певні економічні відносини між людьми. Таке розуміння особливо стосується ринкових критеріїв ефективного використання землі, тобто критеріїв, породжених специфікою ринкових відносин. З точки зору ефективного використання землі головними з них є прибутковість і заощадливість усіх факторів виробництва. Саме ці критерії виконують об'єктивну роль оцінки життєздатності тих або інших моделей галузевих структур використання землі [2].

Разом із тим, на думку Г.П. Пасемко [7], показники та критерії ефективності повинні бути взаємозв'язані, щоб забезпечити стабільне землекористування та розвиток аграрного виробництва. Система оцінки, на нашу думку, повинна включати три сторони критеріального підходу до використання земельних угідь у сільському господарстві:

- кількісну та якісну оцінку виробничого потенціалу (здатності) землі в межах досліджуваного землекористування;
- інтенсивність використання земельних ресурсів;
- ефективність використання землі, яка відображає результативність сільськогосподарського виробництва.

Вищезазначені показники нами зведено в таблиці 1.

Таблиця 1 Показники оцінки використання земельних угідь у сільському господарстві

Показники якісно-кількісної характеристики земель	Показники інтенсивності використання землі	Показники ефективності використання земель
показники площі осушених і зрошених земель, захищених від водної і вітрової ерозії, площі поверхнево- і до коріннополіпшених лук і пасовищ, площа багаторічних насаджень (виноградників, ягідників і хмільників), площі орендованих, заболочених, пересушених та закислених земель та інші	площа сільськогосподарських угідь, їх співвідношення в загальній площі; площа особливо цінних земель, ґрунтовий покрив і його структура; землезабезпеченість населення (площа сільськогосподарських угідь, в тому числі і ріллі на одного жителя) та інші	порівняльна економічна оцінка земель у балах, грошова оцінка земель, ціна землі, земельна рента, виробництво валової продукції, валового і чистого доходу на один гектар сільськогосподарської ріллі, продуктивність сільськогосподарських угідь (врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність плодово-ягідних насаджень, природних кормових угідь) та інші

На думку Третьяк Н.А. [8], необхідність виокремлення оцінки ефективності управління вищих державних управлінців та самих землекористувачів визначає, що вона повинна розглядатися в кількох аспектах:

- стосовно довкілля як екологічна ефективність;
- щодо матеріального виробництва як економічна ефективність;
- стосовно суспільства у цілому як соціальна та бюджетна ефективність.

Третьяк Н.А. наголошує [8], що необхідність урахування сукупності суспільних, колективних і особистих інтересів потребує розгляду ефекту управління земельними ресурсами та землекористуванням із двох боків: суспільного та госпрозрахункового (комерційного). З методологічного погляду такий поділ дає можливість стверджувати наступне: у суспільному аспекті управління земельними ресурсами і землекористуванням є інструментом цілеспрямованого розподілу земельного фонду країни в інтересах усього суспільства за категоріями земель, цільовим призначенням, землекористувачами, землевласниками та вгіддями, регулювання земельних відносин із метою реалізації економічної й земельної політики держави.

Найбільше питань викликає саме оцінка екологічної ефективності використання сільськогосподарських угідь.

Так, В.І. Чогут виділяє дві складові ефективності використання земель: економічну і екологічну. Екологічну ефективність науковець визначає як збереження природних характеристик і стійке функціонування агросистем, складовою яких є земля [9].

О.М. Будзяк виділяє природно-виробничу ефективність, яку визначає за допомогою коефіцієнта природно-виробничої ефективності, що розраховується через співвідношення фактичної та потенційної урожайності сільськогосподарських культур [11].

П.І. Коренюк вказує на необхідність поєднання економічної та екологічної ефективності використання земельних ресурсів [12]. З еколого-економічного аспекту економічну ефективність використання земельних ресурсів визначає Є.В. Мішенін – земля, як складова агроєкосистем підпорядковується екологічним законам, відповідно до них ефективність розглядається з економічним обґрунтуванням екологізації землеробства [13].

Еколого-економічну ефективність використання земель сільськогосподарського призначення В.П. Гордієнко розуміє як інтегральну економічну результативність використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки, скориговану на величину негативного антропогенного впливу на навколишнє природне середовище [14].

В розрізі суспільної географії для потреб землеробства пропонуємо визначати еколого-економічну ефективність використання земельних ресурсів як здатність одержати максимальний обсяг високоякісної продукції при збереженні та відтворенні природних властивостей ресурсів при мінімальних затратах. Для визначення такої ефективності необхідно враховувати систему наступних еколого-економічних показників ефективності землеробства: валові збори та урожайність сільськогосподарських культур; площа збирання сільськогосподарських культур; вартість валової продукції у розрахунку на площу угідь; рентабельність продукції; кількість внесення мінеральних та органічних добрив; частки удобреної площі мінеральними та органічними добривами; кореляція урожайності і стану ґрунтів та засобів стимуляції урожайності; витрати на меліоративно-екологічні заходи.

Висновки. Отже, вищезазначене дозволяє зробити наступні висновки:

1) визначення економічної ефективності землі як складного й багатогранного процесу повинно здійснюватися із врахуванням факторів прямого та опосередкованого

впливу на здійснення землекористування в ринкових умовах, а також повинно включати три сторони критеріального підходу до використання земельних угідь у сільському господарстві: кількісну та якісну оцінку виробничого потенціалу; інтенсивність використання землі; ефективність використання землі;

2) необхідність виокремлення оцінки ефективності управління вищих державних управлінців та самих землекористувачів визначає, що вона повинна розглядатися в кількох аспектах: стосовно довкілля як екологічна ефективність; щодо матеріального виробництва як економічна ефективність; стосовно суспільства у цілому як соціальна та бюджетна ефективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лактіонова Г. П. Ефективність використання землі в умовах реформування / Г. П. Лактіонова // Вісник ХНТУСГ. – Вип. 32. – 2004. – С. 65–68. – Сер. «Економічні науки».
2. Лактіонова Г. П. Удосконалення галузевої структури з урахуванням відтворення родючості ґрунтів / Г. П. Лактіонова, Т. М. Лозинська // Зб. наук. праць Подільської держ. аграр.техн. акад. – 2004. – С. 61 – 63.
3. Ремінний В. Як зміниться контроль за використанням та охороною земель / В. Ремінний, Ю. Роганін // Землевпорядний вісник. – 2010. – № 5. – С. 29 – 31.
4. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціоналізації землекористування в контексті соціально-економічного піднесення України / М. А. Хвесик // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 24–30.
5. Хорунжий М. Й. Агропродовольчий комплекс: проблеми формування і функціонування в ринкових умовах / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. – 2012. – № 3. – С. 113–120.
6. Лозинська Т.М. Інтенсивні фактори економічного зростання в аграрній сфері України: питання методології / Т.М. Лозинська // наукові праці Полт. держ. аграр. акад. – Вип. 2. – Т. 2. Економічні науки. – Полтава: ПДАА, 2011. – С. 130–136.
7. Пасемко Г. П. Теоретичні основи ефективного землекористування та відтворення родючості ґрунтів у сільськогосподарських підприємствах / Пасемко Г. П. // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – 2013. – № 6. – С. 8–17.
8. Третьак Н. А. Підходи до оцінки ефективності управління земельними ресурсами та землекористуванням / Н. А. Третьак // Землеустрій. – 2013. – № 1-2. – С. 136–146.
9. Чогут Г.И. Определение эколого-экономической эффективности использования сельскохозяйственных земель / Г.И. Чогут // Весник ВГУ. – Серия: экономика и управление. – 2005. – №2. – С.74–78.

10. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
11. Будзяк О.М. Наукові основи регіонального сільськогосподарського землекористування (на прикладі Львівської області): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.08.01 / О.С. Будзяк ; НАН України. Рада по вивченню продукт. сил України. — К., 2002. — 19 с. — укр.
12. Коренюк П.І. Еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів зони лісостепу України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01 / П.І. Коренюк. – К., 1998. – 15 с.
13. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. — М.: ИНФРА-М, 2007. — 495 с. — (Б-ка словарей «ИНФРА-М»).
14. Гордієнко В.П. Еколого-економічна ефективність використання земель сільськогосподарського призначення: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.06 / В.П. Гордієнко ; Сум. держ. ун-т. — Суми, 2010. — 20 с. — укр.

УДК 631.147:338.439.5

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Ю.І. Юрченко, магістр

**Науковий керівник: доктор економічних наук, професор О.І. Котикова
Миколаївський національний аграрний університет**

У статті проаналізовано сучасний стан ринку екологічної продукції в Україні. Розглянуто основні міжнародні стандарти органічного виробництва. Систематизовано принципи органічного виробництва. Досліджено переваги та недоліки виробництва екологічно чистої продукції.

Ключові слова: екологічний, сертифікація, виробництво, продукція

Постановка проблеми. Сьогодні ринок органічної продукції в Україні перебуває на стадії становлення. Екологічні проблеми, пов'язані з виснаженням та забрудненням земельних ресурсів, зменшенням родючості ґрунтів, розвитком ерозії, що значно знижує агротехнічний потенціал земель та, з іншого боку, зростаючі вимоги

споживачів до харчових продуктів, їх цінності та придатності до споживання стимулюють потребу у виробництві якіснішої та кориснішої сільськогосподарської продукції. Постає питання розроблення екологічно безпечніших моделей сільськогосподарського розвитку, промислового перероблення продукції і, відповідно, підвищення її якості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні й практичні аспекти розвитку органічного виробництва висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених як Г.Я. Антонюк, В.І. Артиш, Р.М. Безус, В.В. Вовк, Є.В. Милованов, П. Барбері, Х. Кахілуото та ін. Проте виклики сьогодення потребують подальшого дослідження даного питання.

Постановка завдання. Дослідити особливості формування ринку органічної продукції в Україні та обґрунтувати перспективи його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Органічне сільськогосподарське виробництво та виробництво органічних продуктів харчування здійснюється згідно з певними правилами, які ще називають стандартами.

Основні міжнародні стандарти (правила) органічного виробництва:

1. Стандарти Європейського Союзу (Постанова Ради ЄЕС № 2092/91 про органічне виробництво та інші рішення стосовно виробництв сільськогосподарської продукції та продуктів харчування);
2. Базові Міжнародні Стандарти органічного виробництва та переробки продукції, ухвалені IFOAM (Міжнародною Федерацією Руху за Органічне Сільське господарство);
3. Стандарти Комісії з Кодекс Аліментаріус, прийняті спільно FAO (Організацією з продовольства та сільського господарства при ООН) і ФАО/ВОЗ Комісії з Кодекс Аліментаріус WHO (Всесвітньою організацією з охорони здоров'я) [\[1\]](#).

Характерною особливістю органічного сільськогосподарського виробництва є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва (може тривати до двох років) та періодичного інспектування (контроль виробництва, переробки та обігу органічної продукції). За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватись на ринку під маркою «органічна».

Правила органічного виробництва базуються на основних принципах органічного сільськогосподарського виробництва, затверджених IFOAM. Основними з них є такі:

- ✓ забезпечення збереження та відтворення родючості ґрунтів методами, які оптимізують біологічну активність ґрунтів, забезпечують збалансоване постачання поживних речовин для рослин, зберігаючи водночас земельні та інші природні ресурси, які використовуються при веденні органічного сільськогосподарського виробництва;
- ✓ забезпечення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва шляхом повторного використання залишків рослин та відходів тваринництва, що є центральною ланкою стратегії удобрення;
- ✓ підвищення саморегуляції та стійкості природних процесів для боротьби з бур'янами, шкідниками та хворобами через використання різноманітних взаємозалежних форм життя;
- ✓ запобігання забрудненню довкілля;
- ✓ заборона використання пестицидів і добрив, отриманих шляхом хімічного синтезу;
- ✓ забезпечення раціонального використання та належної охорони водних ресурсів;
- ✓ підтримка й розширення біологічних циклів у системі ведення господарства і переробки, включаючи мікроорганізми, земну флору і фауну, рослини та тварини;
- ✓ гармонійна рівновага між рослинницькою і тваринницькою галузями виробництва [2].

Виходячи з вище сказаного, доцільно об'єднати принципи органічного виробництва в такі групи (рис. 1.).

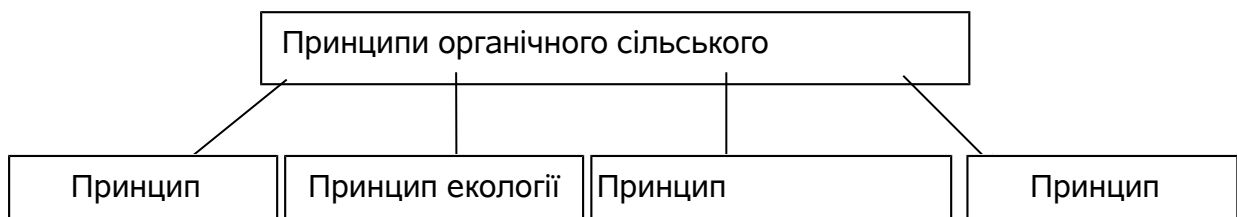

Рисунок 1 – Принципи органічного сільського господарства*

Джерело: розроблено автором на основі джерела [2]

Принципи здоров'я – органічне сільське господарство спрямоване на підтримку та покращення здорового стану ґрунту, рослини, тварини, людини та навколишнього середовища в цілому.

Принципи екології – органічне сільське господарство базується на функціонуванні природних екологічних систем та спрямоване на їх підтримку.

Принципи справедливості – органічне господарство спрямоване на побудову довірливих відносин та повагу до навколишнього середовища та умов існування.

Принципи турботи – органічне сільське господарство спрямоване на відповідальне ставлення до навколишнього середовища та його збереження для сьогодення та наступних поколінь.

Органічна продукція характеризується натуральністю та безпечністю у харчуванні. Однак формування ринку органічної продукції в Україні має особливості, більшість з яких сьогодні не стимулює сільгосптоваровиробників розвивати даний напрямок виробництва:

1. В Україні відсутня достатня кількість офіційно зареєстрованих сертифікаційних центрів, що не дає права виробникам продавати продукцію як органічну. Більшість такої продукції прирівнюється за ринковою ціною до звичайної.

2. Недостатній рівень забезпеченості кваліфікованим персоналом (агрономами, технологами, економістами, тваринниками), які спеціалізуються на вирощуванні органічної продукції.

3. Несформований попит на органічну продукцію. Необхідно більше уваги приділити поширенню інформації про органічність продукції серед населення.

4. Нерозвинений ринок (як місце продажу) органічної продукції. Відсутні офіційно зареєстровані підприємства оптової та роздрібної торгівлі органічною продукцією [3].

Разом з тим специфіка ринку органічної продукції надає і переваги для виробників:

- безпека харчування – основними факторами вибору органічної продукції є безпека харчування (відсутність хімічних елементів) та поживність;

- захист середовища – використання органічного виробництва, яке спрямоване на підвищення родючості ґрунтів, зниження забруднення вод поліпшення здоров'я тварин;

- смакові якості – за рахунок більшого вмісту вітамінів, збалансованої кількості мінералів більшість органічних видів продукції кращі на смак;

- зниження витрат виробництва – знижуються витрати виробництва на матеріальні ресурси порівняно із інтенсивними технологіями, за рахунок відсутності витрат на мінеральні добрива та засоби захисту рослин;

- надзвичайні прибутки – налагоджений збут дає змогу продавати органічну продукцію за ціною, втричі вищою, ніж звичайну [4].

Тенденції розвитку ринку органічної продукції у світовому вимірі підтверджують перспективність його і в Україні. Світові продажі органічних продуктів становлять понад 55 млрд дол. на рік. За прогнозами до 2020 р. обсяги цього ринку сягнуть 200-250 млрд дол. США. Близько 1,8 млн виробників різних країн світу займаються органічним виробництвом на більш ніж 37 млн га сільськогосподарських угідь. Лише в країнах ЄС кількість «органічних» господарств за останні 15 років зросла більше, ніж у 20 разів.

Основними мотивами споживання органічної продукції є:

- ✓ екологічна безпека харчування, висока якість та свіжість продуктів;
- ✓ вищі смакові якості органічної продукції;
- ✓ збереження природного середовища у процесі виробництва;
- ✓ відсутність генетично модифікованих організмів [1].

Проте, не зважаючи на активний розвиток органічної продукції, ЄС має обмежені можливості щодо нарощування обсягів даного виробництва.

Серед основних причини обмеження ресурсу ринку органічної продукції слід виділити: низькі якісні характеристики ґрунтів та широке використання в сільському господарстві інтенсивних технологій. Відведені під традиційне виробництво території «оточують» землі органічних господарств, стримуючи розвиток. Враховуючи цю ситуацію й тенденції кон'юнктури ринку органічних продуктів Європейського Союзу Україна має перспективи зайняти на ньому свій сегмент.

Враховуючи євроінтеграційні прагнення України – особливо при створенні зони вільної торгівлі – органічне землеробство може стати одним із факторів посилення економічних зв'язків із ЄС з одночасним впровадженням ресурсозберігаючих технологій.

Висновки. Для України життєво необхідною є стратегія впровадження екологічно чистого виробництва, яка повинна визначити шляхи комплексного вирішення екологічних та економічних проблем, забезпечити передумови створення ефективної системи сприяння впровадженню суб'єктами господарювання стратегії та методів такого виробництва.

Формування та функціонування ринку органічної продукції в Україні має певні особливості як позитивного, так і негативного характеру. Разом з тим, сучасна позитивна динаміка розвитку органічного руху у світі дає усі підстави стверджувати про значні перспективи цього напрямку і в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Світ органічного сільського господарства: статистика та тенденції 2013 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.organic.com.ua
2. Федерація органічного руху України, IFOAM. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.organic.com.ua
3. Альошкіна Л. П. Органічне землеробство як складова ефективного використання сільськогосподарських земель в контексті міжнародної економічної інтеграції / Л. П. Альошкіна // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (20 — 22 березня 2008 р.) : тези доп. — Умань, 2006. — С. 145—146.

УДК: 338.439.5(477):664.1:665.3

РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В БОБРИНЕЦЬКОМУ РАЙОНІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

І.В. Кравчук, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано сучасний стан та визначено проблеми розвитку ринку продукції рослинництва в Бобринецькому районі Кіровоградської області. Визначено основні фактори, що впливають на розвиток ринку продукції рослинництва.

Ключові слова: рослинництво, виробництво, реалізація, ринок, сільськогосподарська продукція.

Постановка проблеми. Україна, як член СОТ, поступово інтегрується в світові ринкові структури. Проте особливості вітчизняної харчової індустрії впливають на швидкість та ефективність цієї інтеграції, її вплив на стан внутрішнього та зовнішнього ринків. Використання переваг від участі в міжнародному поділі праці вимагає чіткої оцінки сучасного стану виробництва розглянутих продуктів харчування і можливих наслідків від лібералізації своїх внутрішніх ринків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням стану та перспектив розвитку ринків продукції рослинництва здійснювали такі вчені та спеціалісти ринку, як Л.В. Дейнеко, М.П. Сичевський, Ф. Котлер, П.Т. Саблук, В. Литвиненко, В. Листопад.

Характерною ознакою сучасного розвитку є глобалізація економічної діяльності. Інтеграція України в світовий ринковий простір, на якому домінують розвинуті країни та країни, що інтенсивно розвиваються і своєчасно здійснили структурну та технологічну модернізацію продовольчого ринку, може мати як позитивні, так і значні деструктивні наслідки. Це вимагає глибокого аналізу ситуації, що склалася на ринку цукру і рослинної олії і обґрунтування необхідності змін. Йдеться про можливість стати сировинним придатком розвинених країн і регіоном споживання імпортованих продуктів харчування.

Постановка завдання. Тому метою дослідження стало визначення найбільш суттєвих чинників, що перешкоджають успішному розвитку як внутрішнього, так і зовнішнього ринків продукції рослинництва і обґрунтування заходів щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економісти, використовуючи термін «ринок», мають на увазі сукупність покупців і продавців, що здійснюють операції по купівлі-продажу певних товарів.

Наприклад, ринок цукру, олії, зернових та олійних культур. Крім того, продавці розглядаються як представники виробництва, а покупці – як представники ринку. Відносини між виробництвом і ринком формують ринкові взаємовідносини, в яких виробництво є тією стороною ринку, що втілює пропозицію [1]. Таким чином, насиченість ринку товарами визначається масштабами виробництва, які в свою чергу формуються в залежності від попиту на ці товари.

Однак, в ринкових умовах більш важливим вже є не обсяг виробництва продукції та кількість та ціна її реалізації.

Стратегічно найважливішими видами продукції рослинництва є зернові та олійні культури: перші – відносно забезпечення продовольчої безпеки країни, другі – для забезпечення валютних надходжень від реалізації продукції на зовнішньому ринку.

В Бобринецькому районі Кіровоградської області у 2014 році реалізовано майже на 20 % менше зерна, ніж в 20013 році, в той час, як обсяги реалізації олійних культур зросли на 7,3 %. При цьому ціна реалізації зерна зросла на 45,2 %, а ціна реалізації олійних культур – на 40,9% (табл. 1).

Таблиця 1 Реалізовано зернових та зернобобових культур за 2014 рік
господарствами Бобринецького району Кіровоградської області

Адміністративна одиниця	Реалізовано – всього			
	кількість		ціна	
	тис. тон	2014р. у %до 2013р.	грн. за 1 т	2014р. у %до 2013р.
<i>Зернові та зернобобові культури</i>				
Кіровоградська область	2213,3	89,4	1728,6	141,9
Бобринецький район	42,1	81,3	1776,8	145,2
<i>Олійні культури</i>				
Кіровоградська область	1113,5	112,8	4018,2	129,8
Бобринецький район	51,2	107,3	4020,4	140,9

Примітка: побудовано за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області

Ціна реалізації зернових за різними напрямками значно коливалась: від 1371,5 грн за 1 тону населенню в рахунок оплати праці до 1808,3 грн за 1 т переробним підприємствам, включаючи елеватори (табл. 2). Цікаво, що за даними каналами питома вага реалізованої продукції складає лише 0,2 та 0,3 % відповідно, в той час як основна частина реалізації припадає на канал «іншим господарюючим суб'єктам та за іншими напрямками» - 95,1 %.

Ціна реалізації олійних за різними напрямками значно коливалась: від 3106,6 грн за 1 тону при реалізації на ринку, через власні магазини, ларки та палатки до 4185,1 грн за 1 т населенню в рахунок оплати праці (табл. 3).

Таблиця 2 Реалізовано зернових та зернобобових культур за 2014 рік
господарствами Бобринецького району Кіровоградської області за напрямками реалізації

Адміністра- тивна одиниця	За напрямками реалізації:		
	Переробним підприємствам, включаючи елеватори	Населенню в рахунок оплати праці	Пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)

	кількість	питома вага напрямку	ціна	кількість	напрямку питома вага	ціна	кількість	питома вага напрямку	ціна
Кіровоградська область	20,6	0,9	1930,7	1,8	0,1	1223,7	107,4	4,9	1179,9
Бобринецький район	0,1	0,3	1808,3	0,0	0,2	1371,5	0,1	0,2	1777,0
Адміністративна одиниця	На ринку, через власні магазини, ларки та палатки			Іншим господарюючим суб'єктам та за іншими напрямками			Наявність зерна безпосередньо в господарствах на кінець звітної періоду		
Кіровоградська область	55,6	2,5	1622,0	2027,8	91,6	1758,9	949,5		
Бобринецький район	1,8	4,2	1575,4	40,1	95,1	1786,3	19,3		

Примітка: побудовано за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області

Основна частина реалізації припадає на канал «іншим господарюючим суб'єктам та за іншими напрямками» - 92,7 %.

Таблиця 3 Реалізовано зернових та зернобобових культур за 2014 рік господарствами Бобринецького району Кіровоградської області за напрямками реалізації

Адміністративна одиниця	За напрямками реалізації:								
	Переробним підприємствам, включаючи елеватори			Населенню в рахунок оплати праці			Пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток)		
	кількість	питома вага напрямку	ціна	кількість	питома вага напрямку	ціна	кількість	питома вага напрямку	ціна
Кіровоградська область	47,6	4,3	3921,5	0,1	0,0	2655,5	4,1	0,4	2745,1
Бобринецький район	3,4	6,6	4079,2	0,0	0,0	4185,1	-	-	-

Адміністративна одиниця	На ринку, через власні магазини, ларки та палатки			Іншим господарюючим суб'єктам та за іншими напрямками			x
Кіровоградська область	18,0	0,4	4312,5	1043,6	93,7	4022,8	
Бобринецький район	0,3	0,6	3106,6	47,4	92,7	4022,4	

Примітка: побудовано за даними Головного управління статистики у Кіровоградській області

Очевидно, що обсяги реалізації продукції рослинництва визначають, крім іншого, ціни реалізації.

Особливістю ціноутворення в галузі рослинництва є те, що виробництво однієї й тієї ж самої споживчої вартості в різних природно-економічних умовах супроводжується різними витратами і таким чином впливає на формування цін. В умовах планово-розподільчої економіки врахування природно-економічних відмінностей виробництва у сільському господарстві частково здійснювалося шляхом застосування зональної диференціації державних закупівельних цін. Він був прийнятним для врахування кліматичних відмінностей, але майже непридатним для врахування ґрунтових. Відмінності економічних умов (а частково і природних) при ціноутворенні в сільському господарстві враховувалися шляхом доплат до державних закупівельних цін, встановлених для низькорентабельних і збиткових підприємств. Введення таких доплат для конкретних господарств далеко не завжди супроводжувалось належним аналізом причин низької рентабельності чи збитковості, а їх відміна у зв'язку з переходом сільськогосподарських підприємств на самофінансування так і не призвела до покращення цінового механізму в АПВ.

Наступним фактором, що зумовлює специфіку ціноутворення на ринках рослинницької продукції є сезонність виробництва, що впливає на розвиток цінових відносин у часі. Особливо яскраво це явище проявляється у зерновиробництві. Зернові культури характеризуються значною нерівномірністю попиту та пропозиції в окремі періоди. Так, у період збору врожаю спостерігаються сезонні зниження цін на зерно у зв'язку з його значною пропозицією на ринку. Великою мірою вона викликана недостатністю у товаровиробників потужностей для зберігання зерна та потребою у фінансових ресурсах для проведення осінньо-польових робіт і розрахунків по податкових зобов'язаннях. Таке явище може бути зумовлене також ринковою

кон'юнктурою через коливання урожайності сільськогосподарських культур під впливом кліматичних умов.

Величезна залежність сільськогосподарського виробництва від природних явищ значною мірою викликана недоліками агротехнологічної бази для стабільного ведення сільськогосподарського виробництва, зокрема недостатністю внесення добрив, наявності технічних засобів, системи зрошення, засобів захисту рослин тощо.

До економічних факторів, що зумовлюють особливість формування цін у сільському господарстві в цілому і в галузі рослинництва зокрема, відносять [2, 3, 4]:

- нееластичність зв'язку між попитом на сільськогосподарську продукцію та цінами на неї;
- відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів;
- консерватизм та високий ступінь відносної демонополізації сільського господарства;
- надзвичайно низька купівельна спроможність населення, властива для сучасного стану розвитку економіки України.

Специфічність землі як засобу виробництва зумовлює те, що не відбувається переливу капіталу із галузі сільського господарства. Проте між галузевими підкомплексам, у яких земля задіяна у виробництві, спостерігається надання переваги дохіднішим напрямам. Таким є виробництво соняшнику й ріпаку, де рентабельність вища порівняно з іншою продукцією рослинництва. Площі посіву цих культур порівняно з 1990 роком збільшилися у 3-10 раз. Водночас скорочення площ посіву спостерігається у льонарстві, бурякоцукровому виробництві, у виробництві кормових культур.

Зерновий підкомплекс характеризується відносною стабільністю у площах посіву, проте в його межах теж спостерігається перелив ресурсів у дохідніші напрями. В окремі роки зниження цін та рівня дохідності вирощування пшениці та жита зумовлювало те, що товаровиробники зменшували площі посіву цих культур і спрямовували ресурси у виробництво кукурудзи чи ячменю, рівень рентабельності яких був вищим. Чітко це проявилось у зоні Полісся, зокрема на Житомирщині, де площі посіву під ріпаком, соєю, соняшником і кукурудзою у десятки разів перевищили площі посіву жита. Протягом останніх десяти років відбулося двократне зменшення його валового виробництва, оскільки дохідність кукурудзи з одного га у 5 разів вища порівняно із житом.

Взаємопов'язаним із зазначеним чинником впливу на формування цін на внутрішньому ринку є його залежність від кон'юнктури світового ринку. На прикладі зернових, перерозподіл виробленого в Україні зерна на користь експортних операцій.

Скорочення попиту з боку тваринницької галузі зумовило збільшення обсягів реалізації збіжжя за межі країни. Поява та популяризація напряму використання зерна на виробництво біопалива сприяє зростанню цін на світовому ринку й привабливості експорту. Через збитковість виробництва тваринницької продукції використання зерна на годівлю сільськогосподарських тварин не в змозі конкурувати з продажем зерна експортно-орієнтованим зернотрейдером.

Крім наведених факторів, які негативно впливають на доходи сільськогосподарських виробників, проблему для українського агропромислового виробництва становить низька купівельна спроможність населення.

Особливості ціноутворення проявляються також у кожному окремому виді продукції рослинництва. Суттєве значення мають науково-технічний рівень конкретної галузі, обсяги та організаційні форми виробництва й інші відмінності. Достатньо порівняти функціонування ринків провідних зернових — пшениці, кукурудзи, ячменю — та ринків картоплі чи овочевих культур.

Найбільш адаптованим до умов ринку вважаємо ціноутворення на ринку зерна. Пояснюється це рядом факторів, що взаємодіють і навіть поступаються один одному місцем залежно від зміни ситуації.

По перше. Конкуруючими партнерами у виробництві зерна стали великі спеціалізовані структури корпоративного типу, які забезпечують значну частку щорічного валового збору зерна.

По друге. Зберігається високий рівень технічної оснащеності зернової галузі, який піддається модернізації. В підсумку це дає змогу нарощувати виробництво з достатньою окупністю витрат.

По третє. Інфраструктура для зберігання і транспортування зерна протягом відносно короткого терміну досягла сучасних стандартів. Для перевезення великих партій зерна використовуються на традиційних маршрутах спеціалізований транспорт — залізничний, водний, автомобільний.

По четверте. Нарощування виробництва та експорту зерна в останні роки забезпечило Україні третє місце серед світових експортерів кукурудзи, восьме та четверте місце пшениці та ячменю відповідно.

Висновки. Отже, практичні заходи щодо ліквідації проблем ціноутворення на продукцію рослинництва в сукупності мають враховувати відмічені особливості виробництва та формування ринків відповідної продукції, соціально-економічний стан та природні умови регіону, підкріплені необхідними інвестиціями. Незмінною має залишатися кінцева мета, що базується на скороченні витрат на одиницю товарної

продукції та достатньому задоволенні попиту на неї не лише окремих груп населення, але й всього суспільства, завоювання й утримання провідних позицій на зовнішніх ринках аграрної продукції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Піндайк Р.С. Мікроекономіка: пер. з англ. / Р.С. Піндайк, Д.Л. Рубінфелд. – К.: Основи, 1996. – 646 с.
2. Макаренко П.М. Ринкове ціноутворення за співвідношенням попиту та пропозиції / П. М. Макаренко, А. П. Макаренко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. — 2011. — № 1(9). — С. 160—164 (Серія «Економічні науки»).
3. Пасхавер Б.Й. Ціноутворення в продовольчому комплексі / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 60—64.
4. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990-2001 рр.) / [О. М., Шпичак, П. Т. Саблук, Т. В. Ярославська та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. — К. : ІАЕ, 2002. — 499 с.

УДК: 338.43:636.4

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ

К.С. Орлова, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано методи і прийоми оцінки стану та економічної ефективності виробництва свинини у сільськогосподарських підприємствах. У результаті дослідження складено систему вартісних та натуральних показників.

Ключові слова: методика, стан, економічна ефективність, прибуток, рентабельність, дохід, норма прибутку, собівартість, свинина.

Постановка проблеми. Розвиток свинарства є складним і багатограним процесом, що зумовлює необоротні, свідомо-спрямовані та закономірні зміни в цієї галузі, а також у явищах, умовах і процесах, котрі прямо чи опосередковано впливають на її стан. У процесі розвитку свинарства можна виділити такі основні компоненти як виробничий, споживчий, інвестиційний, технічний, технологічний, ресурсний, конкурентний, інфраструктурний і фінансовий. Показники та тенденції стану, динаміки і структури кожної із зазначених компонент окремо та у своїй взаємодії характеризують загальний рівень розвитку галузі [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До розробки методичних аспектів розвитку сільськогосподарського виробництва та свинарства зокрема суттєвий внесок зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені й науковці В.Г. Андрійчук, П.С. Березівський, В.І. Бойко, С.А. Володін, П.І. Гайдуцький, В. Ф. Іванюта, О.В. Мазуренко, А.П. Макаркіна, М.Й. Малік, В.Я. МессельВесесяк, К.В. Колузанов, Л.В. Молдаван, Н.В. Оляднічук, Ф.К. Почерняєв, В.П. Рибалко, М.І. Кісіль, П.Т. Саблук, І.В. Свиноус, П.М. Семиусов, І.Н. Топіха, О.М. Шпичак, О.А. Шуст, М.Д. Янків та інших. Вони визначили сутність, фактори, методику дослідження та шляхи підвищення ефективності виробництва м'яса свиней. Проте методичні підходи комплексної оцінки стану розвитку галузі свинарства досліджені не достатньо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність є якісною характеристикою соціально-економічних процесів. Однак поряд з якісною характеристикою не менш важливою є кількісна сторона. Вона дозволяє виразити кількість та рівень та динаміку ефективності через кількісні показники. Оскільки ефективність – комплексна категорія, то дати їй оцінку можна лише за допомогою системи показників [2, с 39].

На думку значної частини науковців система показників ефективності виробництва (діяльності) має включати кілька груп [3, с. 469]:

- 1) узагальнюючі показники ефективності виробництва (діяльності);
- 2) показники ефективності використання праці (персоналу);
- 3) показники ефективності використання виробничих (основних та оборотних) фондів;
- 4) показники ефективності використання фінансових коштів (оборотних коштів та інвестицій). Кожна з цих груп включає певну кількість конкретних абсолютних чи відносних показників, що характеризують загальну ефективність господарювання або ефективність використання окремих видів ресурсів.

Тарасенко Г.С. в залежності від цільового призначення, розділяє факторіальні та результативні показники ефективності. Зокрема у тваринництві до факторіальних показників автор відносить чисельність поголів'я тварин, його структура, породний склад і лактаційний вік; забезпеченість кормами по кількості та якості, їх структура; наявність ремонтного молодняка; затрати праці та засобів на голову тварин. До результативних – продуктивність тварин, виробництво валової і товарної продукції, обсяг чистого доходу в розрахунку на одного середньорічного працівника зайнятого в галузі (людино-годин), умовну або основну голову, на 100 га угідь; собівартість і рівень рентабельності виробництва продукції [4, с.13].

На думку Швиданенко Г.О. немає загального для всіх суб'єктів господарювання набору показників ефективності їх діяльності. Сукупність таких індикаторів формується окремо для кожного підприємства з урахуванням мети та характеру його діяльності, організаційно-правового статусу, форми власності майна, галузевої належності, ціннісної орієнтації власника, масштабів діяльності [5, с. 510].

Ефективність визначається співвідношенням ефекту і витрат ресурсів, які забезпечили його отримання [6, с. 516].

Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Іваницька Г.Б., Павленчик Н.Ф. та інші вчені-економісти вважають, що одним з найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності діяльності підприємства є рентабельність. У цьому показнику відображаються результати витрат не лише живої, а й уречевленої праці, міра використання засобів виробництва, якості реалізованої продукції, рівень організації виробництва та його управління [7, с. 284].

Збарський В.К. та інші науковці відзначають, що економічна ефективність свинарства характеризується системою натуральних і вартісних показників: продуктивністю тварин; витратою корму на 1 ц приросту живої маси; продуктивністю праці; собівартістю 1 ц приросту і живої маси; середньою ціною реалізації 1 ц живої маси свиней; прибутком з розрахунку на 1 ц живої маси; рівнем рентабельності виробництва свинини [8, с. 229].

Натуральні показники характеризують продуктивність свиней і дають змогу оцінити технологічну ефективність діяльності підприємства. Проте, у сільському господарстві, зокрема у тваринництві, продуктивність тварин значною мірою впливає на економічну ефективність, тому система натуральних показників у свинарстві є взаємопов'язаною із вартісними показниками, які характеризують економічну ефективність. Методика аналізу економічної ефективності підприємств з виробництва свинини полягає у комплексному дослідженні власне як натуральних так і вартісних показників.

Аюбов Р.А. пропонує узагальнюючу, комплексну оцінку стану розвитку свинарства потрібно здійснювати за допомогою інтегрованого комплексного показника, що поєднує у собі узагальнені оцінки окремих компонентів розвитку, та обчислювати його за наступною формулою [9]:

$$P_{pc} = \sum P_{ik} \quad (1)$$

де P_{pc} – рівень розвитку свинарства; P_{ik} – узагальнена оцінка i -тої компоненти (у тому числі: виробничого (P_{sp}), інвестиційного(P_{ip}), технічного (P_{tp}), технологічного (P_{m-

P_{np}), ресурсного (P_{pp}), споживчого (P_{cp}), конкурентного (P_{kp}), інфраструктурного ($P_{инр}$), фінансового ($P_{фр}$) розвитку).

виробничий розвиток характеризують такі аналітичні показники, як обсяг виробництва продукції свинарства в натуральному і вартісному виразах; частка продукції галузі у сукупному сільськогосподарському виробництві; кількість сільськогосподарських підприємств, та їх питома вага у загальній чисельності господарюючих суб'єктів; темпи приросту виробництва. Зазначені аналітичні показники оцінювання стану виробничого розвитку свинарства дають уявлення про загальний стан справ у галузі .

Інвестиційна компонента розвитку тісно пов'язана з технічною, технологічною та ресурсною, хоча й відбиває дещо інший бік процесу створення умов діяльності. Аналітичними показниками, що характеризують технічний розвиток свинарства, є: рівень забезпеченості виробників галузі засобами виробництва; коефіцієнти зносу та оновлення основних засобів; відповідність виробничих засобів кращим світовим аналогам; динаміка впровадження інноваційної техніки.

Технологічний розвиток характеризується наявністю та широтою впровадження сучасних технологій вирощування і відгодівлі свиней; часткою господарюючих суб'єктів, які використовують інноваційні технології виробництва; часткою продукції у сукупному обсязі виробництва, яка є екологічно чистою; рівнем використання генномодифікованих організмів у кормах.

Ресурсний розвиток характеризується забезпеченістю свинарства кадрами відповідної кваліфікації; наявністю необхідних земельних ресурсів; відповідністю погодно-кліматичних умов технологічним умовам ефективного підприємництва; забезпеченістю кормами як власного виробництва, так і покупними, у тому числі спеціальними харчовими добавками.

Конкурентний розвиток характеризується станом ринкового конкурентного середовища або рівнем монополізму; наявністю фактів дискримінації товаровиробників; наявністю і частотою виникнення фактів кримінального характеру щодо порушення інтересів товаровиробників; часткою експорту продукції; питомаю вагою продуктів імпортного походження в сукупному обсягу продажів на внутрішньому ринку; рівнем захисту вітчизняного товаровиробника; співвідношенням внутрішніх та світових цін.

На сучасному етапі розвитку підприємництва умови і ефективність господарювання у значній мірі залежить від розвитку інфраструктури. Тому достатньо уваги у процесі оцінок слід приділити рівню забезпеченості свинарства об'єктами

транспортної, виробничої, фінансової, комерційної і ринкової інфраструктури з розрахунку на 1 тис. голів, 1 підприємство, 1 працюючого.

Аналіз фінансової компоненти розвитку свинарства вимагає вивчення і оцінювання: рівнів прибутковості та рентабельності діяльності в галузі; норми прибутку на вкладений капітал; коефіцієнтів фінансової незалежності та платоспроможності господарюючих суб'єктів, зайнятих у свинарстві; а також показників порівняної оцінки прибутковості і фінансової стійкості виробників свинини та інших сільськогосподарських підприємств.

Кожну компоненту розвитку характеризує набір спеціальних аналітичних показників, значимість яких різниться. Тому визначати узагальнену оцінку кожної компоненти слід за такою стандартною формулою:

$$P_{ik} = \sum B_{jn} \times B_{jn} \quad (2)$$

де B_{jn} – коефіцієнт вагомості j -того аналітичного показника, що характеризує компоненту розвитку; B_{jn} – оцінка у балах j -того аналітичного показника, який характеризує відповідну компоненту розвитку [10].

Виходячи з вищенаведеного, ми пропонуємо систему вартісних та натуральних показників на основі яких можна визначити рівень економічної ефективності виробництва свинини (табл.1).

З табл. 1 видно, що натуральні показники виробництва свинини як середньодобові прирости на відгодівлі та дорощуванні, витрати корму на кілограм приросту, період відгодівлі та інші зазначені показники є основою для визначення вартісних.

Таблиця 1 Система показників оцінки економічної ефективності функціонування підприємств з виробництва свинини

Показники ефективності виробництва свинини	
Вартісні	Натуральні
Рівень рентабельності, %	Середньодобові прирости на дорощуванні та відгодівлі, г
Рентабельність продажу, %	Витрати корму на 1 ц приросту живої ваги, ц к. од.
Норма прибутку, %	Вихід приплоду поросят на 100 свиноматок, голів
Фондовіддача, грн.	Період вирощування, дорощування, відгодівлі до забійної маси, днів
Фондомісткість, грн.	Рівень падежу свиней, %
Фондозабезпеченість, грн.	Виробництво м'яса на 1 голову свиней, кг
Фондоозброєність, грн.	Виробництво м'яса на 1 свиноматку, кг
Собівартість 1 ц живої маси, грн.	Виробництво м'яса свиней на 100 га ріллі, ц
Ціна 1 ц живої маси, грн.	
Прибуток на 1 ц реалізованого м'яса, грн.	
Прибуток на 1 голову свиней на відгодівлі, дорощуванні, грн.	
Прибуток на 1 свиноматку в рік, грн.	
Прибуток на 100 га ріллі, грн.	
Прибуток на 1 грн. авансованого власного	

капіталу, грн. Прибуток на 1 середньорічного працівника, грн. Оплата корму, грн.	Коефіцієнт співвідношення виробленого м'яса свиней у живій масі до кількості середньорічного поголів'я

Джерело: складено на основі даних [1-8, 10]

Названі технологічні показники виробництва свинини важливі у дослідженні резервів підвищення економічної ефективності за рахунок зниження сукупних матеріальних витрат під час дорощування чи відгодівлі. Зростання значень показників продуктивності свиней позитивною мірою впливає на підвищення економічного ефекту, який проявляється у обсязі валового та чистого прибутку.

Визначення натуральних показників у свинарстві, серед яких: витрати корму на 1 кг живої маси, середньодобові прирости на відгодівлі та дорощуванні, період дорощування та відгодівлі до планової живої маси, середня забійна маса, забійний вихід представляють інформаційну базу для визначення виробничих витрат та виручки. Відповідно, це дозволяє вирахувати собівартість і прибуток як в загальному по підприємству, так у розрахунку на одну голову поголів'я та на кожний центнер реалізованої продукції. Слід зазначити, що значною мірою також є важливість дослідження ступеня прояву кореляційно-регресійних зв'язків між вартісними та натуральними показниками ефективності підприємств з виробництва свинини.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити наступний висновок: у економічних дослідженнях і практиці доцільно використовувати запропоновані методичні підходи щодо визначення системи вартісних і натуральних показників та одного інтегрованого комплексного показника, що дозволяє врахувати стан і тенденції розвитку виробничої, інвестиційної, технічної, технологічної, ресурсної, споживчої, конкурентної інфраструктури та фінансової компоненти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Онисько С.М. Ефективність АПК в умовах перехідної економіки: монографія / С.М. Онисько. – Львів: Українські технології, 2001. – 386 с.
2. Економіка підприємства: [підручник] / За ред. С. Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, – 1999. – 542 с.
3. Тарасенко Г.С. Эффективность сельскохозяйственного производства в условиях хозрасчета / Г.С. Тарасенко. – К. : Изд-во УСХА, 1991. – 176 с.
4. Економіка підприємства: Підручник / Швиданенко Г. О., Васильков В. Г., Гончарова Н. П. [та ін.]; за заг. ред. Г.О. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2009.– 598 с.

5. Чаюн І.О. Економіка підприємства [Текст] : підручник для студ. екон. спеціальностей вищ. навч. закладів / Чаюн І.О., Богославець Г.М., Довгаль Н.С., Стасюк Л.Л.; за ред. Н.М. Ушакової. - Київ : КНТЕУ, 2005. - 568 с.
6. Економіка підприємств : [навч. посіб.] / Г.В. Черевко, Ф.В. Горбонос, Г.Б. Іваницька, Н.Ф. Павленчик. – Л. : Апріорі, 2004. – 384 с.
7. Економіка сільського господарства: [навч. посібник] / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. [та ін.]; за ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. - К.: Каравела, 2009. - 264 с.
8. Аюбов Р.А. Методичні підходи загальної оцінки стану розвитку свинарства / Аюбов Р.А. // Збірник праць Таврійського державного агротехнологічного університету. – 2013. - № 2 (5). – С. 28 -36.
9. Оляднічук Н. В. Основні напрями підвищення рівня інтенсифікації свинарства / Оляднічук Н. В. // Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 90-94.

УДК: 631.95 : 332.3

ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Є.С. Хасько, студентка

Науковий керівник: д.е.н., професор Котикова О.І.

Миколаївський національний аграрний університет

Розглянуто складові комплексного підходу в контексті планування використання земельних ресурсів та визначено їх зміст.

Ключові слова: землекористування, планування, комплексний підхід, сільськогосподарські угіддя, ринок.

Постановка проблеми. Земельні ресурси являють собою основу розвитку економіки країни та створення національного багатства. Обрання правильного шляху розвитку системи державного управління використанням земельних ресурсів особливо важливе для України, оскільки наша держава є одним з найбагатших власників якісних земельних ресурсів. Земля має особливу соціальну значущість і як природний ресурс, територія, і як нерухомість. Земельні ресурси мають використовуватися таким чином, щоб здобути користь з усіх цих характеристик. Питання ефективного використання земельних ресурсів досліджувались такими вітчизняними вченими, як Д. Бабміндра, І. Бистряков, С. Булигіна, О. Варламов, Б. Данилишин, Д. Добряк, С. Дорогунцов, А. Мартин, Н. Новаковський, В. Прадун, А. Сохнич, А. Третяк, В. Трегобчук, А. Юрченко

В. Яровий та ін.

Водночас питання планування використання земель на сучасному етапі набувають принципового значення та вимагають подальшого дослідження. Через неефективну земельну політику держави загострюється проблема організації раціонального використання та охорони земель. Більшість питань вирішується методом “спроб і помилок”. У багатьох випадках землекористування ситуація взагалі вийшла з-під контролю держави. Земельна реформа розпочалась і практично завершується за відсутності Програми земельних перетворень, без визначення соціально-економічних та екологічних цілей, передбачення наслідків, забезпечення відповідних законодавчих, фінансових, інституційних, кадрових, політичних і морально-психологічних передумов. Це й обумовлює актуальність обраної теми.

Постановка завдання. Мета статті – визначити складові комплексного підходу в контексті планування використання земельних ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасного стану сільськогосподарського землекористування свідчить про відсутність чіткої програми його розвитку в процесі земельної реформи. В Україні скла лася складна еколого-економічна ситуація, яка пов’язана з погіршенням стану довкілля, тому сучасне використання земельних ресурсів не відповідає вимогам екобезпечного землекористування. Таким чином, в умовах загострення екологічної ситуації, економіко-екологічну ефективність використання земельних ресурсів потрібно розглядати з точки зору збереження їх природного стану та підвищення стійкості агроландшафтів. Разом із тим практика показала, що основою всіх перетворень повинно бути екобезпечне землекористування.

На думку провідних економістів-аграрників, складна ситуація в земельних відносинах і землекористуванні виникла насамперед через такі причини [1, 2, 3]:

- відсутність зваженої державної земельної політики та механізмів її реалізації;
- недооцінку складності, масштабів і специфіки земельних перетворень під час економічних реформ;
- критично низький рівень ефективності діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин;
- ігнорування проблем ресурсно-комплексного підходу до розвитку сільських територій у процесі земельних трансформацій;
- недостатньо послідовну державну політику щодо комплексного розвитку земельного законодавства, проведення та фінансування землеустрою та земельного кадастру, формування інвестиційно-привабливого землекористування;

- відсутність комплексного підходу та неврахування історичних факторів у реформуванні системи державного земельного кадастру і створенні державної системи реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обмежень;

- відсутність виваженої державної політики формування та розвитку ринку земель сільськогосподарського призначення;

- дублювання функцій і відсутність ефективної взаємодії центрального органу виконавчої влади із земельних ресурсів з іншими центральними органами виконавчої влади, місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Важливою умовою в господарському плануванні використання земельних ресурсів є всебічний аналіз особливостей і закономірностей земельних відносин у суспільстві. До того ж планування буде найбільш обґрунтованим, якщо воно здійснюється на основі даних перспективного прогнозу екобезпечного використання земель.

За останні роки вжито низку заходів щодо вдосконалення планування землекористування країни в цілому, її окремих регіонів і місцевих утворень. Відповідно до цього, на різних структурних рівнях розробляються науково-технічні прогнози використання земельних ресурсів на тривалий період, які служать науково-обґрунтованою базою для розробки планів соціально-економічного розвитку країни і окремих регіонів.

Сьогодні немає альтернативи системним змінам у земельних відносинах на базі стратегічного планування земельних відносин, узгодженості заходів економічної, екологічної, соціальної та продовольчої політики держави, їх спрямованості на позитивні кінцеві соціально-економічні результати.

У даному контексті під стратегією слід розуміти систематизацію дій уряду, Держкомзему та його територіальних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування, що визначатимуть принципові підходи до розв'язання питань власності на землю, мотивації та стимулювання ефективного землекористування, забезпечення продовольчої та екологічної безпеки.

Стратегія земельної політики має ґрунтуватися на таких концептуальних засадах [4]:

- забезпечення суспільно-політичної та соціальної функцій землі як території держави і власності народу України;

- державне забезпечення громадянам та юридичним особам захисту прав власності на землю та землекористування;

- залучення землі до ринкового обігу; дотримання соціальної справедливості під час

перерозподілу земель сільськогосподарського призначення та їх залучення до ринкового обігу;

- урахування пріоритетності екологічних вимог щодо охорони земель, відтворення родючості ґрунтів і раціонального використання продуктивних земель;
- безумовне дотримання всіма землевласниками та землекористувачами норм чинного законодавства, що регулюють земельні відносини;
- забезпечення рівних умов розвитку різноманітних форм господарювання на землі шляхом формування та вдосконалення механізму аграрної і земельної політики.

На наш погляд, лише комплексне територіально-просторове планування та управління, а також планування землекористування та управління ним є найважливішим практичним шляхом врегулювання конфліктів людських потреб, розширення економічної діяльності та уникнення тиску на відносини, пов'язані із земельними ресурсами.

Суть комплексного підходу полягає в координації секторального планування й управління діяльністю, пов'язаною з різними аспектами землекористування. Мета комплексного підходу до планування та раціонального використання земельних ресурсів полягає у спрощенні виділення землі для тих видів використання, що забезпечать більш стале отримання вигод, а також у сприянні до переходу до раціонального та комплексного використання земельних ресурсів.

Урядовим органам за підтримки регіональних і міжнародних організацій для сприяння найбільш оптимальному та раціональному використанню земельних ресурсів необхідно вжити таких заходів:

- розробити комплексну систему визначення цілей і вироблення політики на національному, регіональному та місцевому рівнях з урахуванням екологічних, соціальних, демографічних та економічних питань;
- розробити політику, що стимулює раціональне землекористування та управління земельними ресурсами, врахувати питання фонду земельних ресурсів, демографічні питання та інтереси місцевого населення;
- переглянути механізми правового регулювання з метою визначення корегувальних заходів для підтримки раціонального землекористування та обмеження передачі продуктивних орних земель під інші види використання;
- використовувати економічні засоби та розробити організаційні механізми та стимули для заохочення найбільш оптимального землекористування та раціонального використання земельних ресурсів;
- заохочувати використання принципу делегування повноважень щодо розробки

політики на низові рівні державної влади в межах використання участі місцевого населення.

Прогнозування використання земельних ресурсів здійснюється в схемах землеустрою територіальних підрозділів, у проектах внутрішньогосподарської організації території сільськогосподарських землекористувачів.

Планування екобезпечного використання земельних ресурсів з метою стабілізації еколого-економічного розвитку аграрного виробництва на будь-якому рівні необхідно здійснювати з залученням таких заходів:

- перерозподілу земельних ресурсів залежно від їх екологічного стану;
- прогнозування і проведення трансформації земель;
- проектування заходів з відновлення родючості та рекультивації порушених земель;
- введення обов'язкових внутрішньо- господарських землевпорядних проектів у разі утворення нових землеволодінь і землекористувачів незалежно від форм власності;
- проведення землевпорядного проектування на еколого-ландшафтній основі;
- економічного стимулювання землевласників та землекористувачів до застосування ґрунтозахисних та ресурсозберігаючих технологій;
- обов'язкового наукового супроводу всіх наведених заходів.

Результатом проведення таких заходів має бути: впровадження інноваційних технологій обробки ґрунтів з метою їх захисту від процесів деградації; збереження і підвищення родючості ґрунтів, зменшення до допустимих рівнів деградації ґрунтового покриву; підвищення врожайності сільськогосподарських культур; перехід до політики дбайливого ставлення до земельних ресурсів і як наслідок – до стабілізації, а зрештою, до поліпшення еколого-економічного стану сільськогосподарського виробництва, зростання його ефективності.

В Україні ні на державному рівні, ні на рівні сільських, селищних районних рад, нажалі, затверджених програм розвитку земельних відносин або не існує, або є лише поодинокі приклади. Таким чином, залишаються невирішеними завдання підвищення якості цільового використання земель та контролю за цим, що вимагають створення ефективних заходів у рамках програмно-цільових методів управління. На початок земельної реформи і до сьогодні відсутні концепція розвитку земельної реформи та програма комплексного управління земельними ресурсами.

Обіг земель потребує її чіткого опису як об'єкта нерухомості з такими характеристиками, як адреса, площа, межі, вартість, призначення та обмеження у використанні тощо.

Земля має розглядатися як цілісний територіальний природно-господарський об'єкт, що визначає розвиток країни та її регіонів, що потребує законодавчого

закріплення програмних дій, а також оптимізації структури органів державного управління у сфері земельних і майнових відносин. Ефективність запропонованих заходів має визначатися за результатами виконання виробничих, науково-технічних, екологічних та соціально-політичних функцій.

Головною метою земельної політики має бути стабільність та ефективність функціонування системи сільськогосподарського землекористування, зорієнтованої на вирішення питань продовольчої безпеки країни та досягнення добробуту сільських громад і територій.

Планування та раціональне використання земель на принципах сталого розвитку, на наш погляд, можливо за умови розвитку людських ресурсів. У даному контексті йдеться про те, що відповідний розвиток (підготовка) буде стимулювати місцеві ініціативи щодо раціонального використання земельних ресурсів.

Зокрема, необхідно зробити акценти на таке:

- міждисциплінарних і комплексних підходах у шкільних програмах, програмах технічної та університетської підготовки;
- забезпечення професійної підготовки у відповідних управлінських підрозділах для вироблення у них комплексного та раціонального підходу до використання земельних ресурсів;
- забезпечення підготовки в територіальних громадах щодо методів раціонального використання земельних ресурсів.

Висновки. Отже, можна зробити такі висновки. Планування використання земельних ресурсів є нагальною потребою сучасності та має здійснюватися у межах державної стратегії земельної політики, відсутність якої унеможлиблює комплексне управління земельними ресурсами України. Комплексний підхід до планування використання земель забезпечить економічно вигідне та екологічно безпечне використання, оскільки сприятиме спрощенню виділення земель та враховуватиме всі екологічні компоненти. Комплексний підхід передбачає участь у плануванні державних, регіональних, місцевих органів влади для уточнення проблем, узагальнення досвіду, урахування пропозицій щодо управління земельними ресурсами та має базуватися на базі комплексного аналізу кадастрових даних. Розвиток людських ресурсів сприятиме раціональному використанню земель на принципах сталого розвитку, стимулюватиме місцеві ініціативи щодо раціонального використання земельних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. Земельна реформа [Електронний ресурс] / О. Барановський // Український регіональний вісник. – 2002. – №37.

2. Голян В. А. Еколого-економічні проблеми землекористування в Україні / В. А. Голян, А. І. Крисак // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №1 (67). – С. 117–124.
3. Демидов О. А. Земельні ресурси України та їхнє використання / О. А. Демидов // Збірник наукових праць ННЦ Інститут землеробства УААН – К. – 2009 (спецвипуск). – С. 18-26.
4. Третьак А. Напрями формування державної земельної політики, або зміна пріоритетів земельної реформи / А. Третьак // Землевпорядний вісник. - 2008. - № 1. – С. 21-33.

ЗМІСТ

Менеджмент організацій та права

АНАЛІЗ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ <i>Бондаренко І.Д.</i>	3
СУЧАСНІСНИЙ СТАН ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ <i>Гатала Е.В.</i>	9
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА СИСТЕМУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В АСПЕКТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА <i>Гриник О.О.</i>	14
ЗНАЧЕННЯ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ <i>Данілов О.М.</i>	21
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПОДОЛАННЯ КРИЗОВИХ ЯВИЩ В АПК <i>Комісаров А.А.</i>	26
МАРКЕТИНГОВА СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИНКОМ ПРОДУКЦІЇ ОВОЧІВНИЦТВА <i>Мерзлікін В.В.</i>	31
ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АПК <i>Попейчук Г.В.</i>	37
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА <i>Попейчук Л.В.</i>	42
ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ <i>Сидорова Д.В.</i>	48

УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ АРБУЗИНСЬКОГО РАЙОНУ <i>Суслова А.Ю.</i>	53
СОЦІАЛЬНА МОТИВАЦІЯ В СУЧАСНИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ <i>Таранова О.А.</i>	59
ЕФЕКТИВНІСТЬ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА <i>Федорова Г.В.</i>	63
ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ НА СЕЛІ <i>Шульга А.В.</i>	69
ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ <i>Яценко А.В.</i>	74

Кафедра управління виробництвом та інноваційною діяльністю підприємств

ТЕХНОЛОГІЇ, ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР <i>Іщенко Т.С.</i>	78
ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ СТЕПУ <i>Кадуріна К.В.</i>	84
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ NO-TILL <i>Котляренко Г.О.</i>	90
ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА – ГОЛОВНИЙ НАПРЯМОК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ <i>Нежданова Д.М.</i>	96
ДІЄВІСТЬ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ <i>Рогульська Ю.Ю.</i>	104
ОЦІНКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТОРІВ <i>Чемеринська К. П.</i>	110
ЗЕМЛЯ, ЯК ОСНОВНИЙ ВИРОБНИЧИЙ РЕСУРС СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА <i>Пучков С.В.</i>	117
СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РИНКУ ТЕХНІЧНИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ <i>Хоміцька О.І.</i>	123
СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ	

Черненко О.О.....	130
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ВЕСЕЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ	
Гондель Т.В., Приймачук В.О.....	135
ОРГАНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА В ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА	
Губарева Н.П.....	141
ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗЕРНОВИХ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РАЙОНУ	
Черепньов Я.А.....	148
Кафедра економіки підприємств	
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ДИНАМІКА ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В ГОСПОДАРСТВАХ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ	
Авнабов Д.А.....	156
ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧІ ТЕХНОЛОГІЇ, ОТРИМАННЯ ЕНЕРГІЇ З АЛЬТЕРНАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ В АПК	
Алексалян А.А.....	162
ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ	
Бозенко І. А.....	168
СТАНДАРТИ ОЦІНКИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ	
Власюк С.В.....	175
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	
Газенко К.В.....	181
МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ У СИСТЕМІ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА	
Голобля Д. Л.....	187
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО АУДИТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ	
Даниленко І.В.....	190
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ДИНАМІКА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЖОВТНЕВОГО РАЙОНУ	
Кнуров В.А.....	197
СУЧАСНИЙ СТАН РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ	
Кравчук.....	203

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН <i>Кучина М.С.</i>	209
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ <i>Орлова К.С.</i>	214
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА <i>Токарев О.А.</i>	221
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ <i>Хасько Є.С.</i>	226
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	232
<i>Юрченко Ю.І.</i>	
РОЗВИТОК РИНКУ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА В БОБРИНЕЦЬКОМУ РАЙОНІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ <i>Кравчук І.В.</i>	237
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ОЦІНКИ СТАНУ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА СВИНИНИ <i>Орлова К.С.</i>	244
ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ <i>Хасько Є.С.</i>	250

Наукове видання

СТУДЕНТСЬКИЙ НАУКОВИЙ ВІСНИК
ВИПУСК 1 (11). Частина 2
Економічні науки

Технічний редактор:	<i>Т.Я. Іваненко</i>
Комп'ютерна верстка:	<i>С.А.Артеменко</i>

Підписано до друку 20.12.2013 Формат 60 x 84 1/16.

Папір друк. Друк офсетний. Ум.друк.арк. 37,8

Тираж 100 прим. Зак. № ____ . Ціна договірна.

Надруковано у видавничому відділі

Миколаївського національного аграрного університету

54020, м.Миколаїв, вул.Паризької комуни, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.